

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**1980-2023 YILLARI ARASINDA TÜRK-AMERİKAN
İLİŞKİLERİNDE YAŞANAN KRİZLERİN SAVUNMACI VE
SALDIRGAN REALİST BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ**

Mustafa GÜVELİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAZİANTEP -2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL VE ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mustafa GÜVELİ tarafından hazırlanan “1980-2023 Yılları Arasında Türk-Amerikan İlişkilerinde Yaşanan Krizlerin Savunmacı ve Saldırgan Realist Bakış Açısıyla İncelenmesi” başlıklı tez,09/01/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

<u>Görevi</u>	<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu/Üniversitesi</u>	<u>İmzası:</u>
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Murat ASLAN	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
Jüri Başkanı	Doç. Dr. Mesut ŞÖHRET	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi Pelin ALİYEV	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Doç.Dr. Ufuk AKBAŞ
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Mustafa GÜVELİ

Tarih: 9.01.2024

İÇİNDEKİLER

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1980-2023 YILLARI ARASINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE YAŞANAN
KRİZLERİN SAVUNMACI VE SALDIRGAN REALİST BAKIŞ AÇISIYLA
İNCELENMESİ

Mustafa GÜVELİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Murat ASLAN

ÖZET

'Orta Büyüklükte Devlet' olarak tanımlayabileceğimiz Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle, Orta Doğu, Doğu Akdeniz, Kafkaslar ve Karadeniz de dahil olmak üzere çeşitli bölgelerde ABD ile etkileşime girmektedir. Bu bölgelerdeki Amerikan ve Türk etkileşiminin sistem çapındaki kalıplarına ilişkin Yeni-Gerçekçi bakış açısı, bu bölgeler arasında yapısal farklılıklar olduğunun ve bu bölgelerin ana katılımcılarının göreceli askeri gücünün farklı olduğunun farkına varılmasıyla başlamıştır. 1800'lü yıllarda başlayan Türk-Amerikan ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Ancak her şeye rağmen iki devlet hâlâ birbirini kaybedilmemesi gereken "önemli bir müttefik, "stratejik bir ortak" olarak görmektedir.

Bu çalışmada, 1980-2023 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan krizlerin sebep ve sonuçlarını bir uluslararası ilişkiler teorisi olan savunmacı ve saldırgan neorealizm bakış açısıyla detaylı bir şekilde çözümlemesi yapılmıştır. 1980 sonrası ve özellikle Türkiye'nin son yirmi yılını inceleyen çalışmaların, Türk-Amerikan krizlerini analiz etmede ve çözümlemede dar bir bakış açısıyla konuyu ele alması sebebiyle bu çalışma Türk-Amerikan krizlerini hem savunmacı hem de saldırgan neorealist açıdan sunma amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, neo-realizm, savunmacı realizm, saldırgan realizm, Türk -Amerikan krizleri

İÇİNDEKİLER

**HASAN KALYONCU UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT of POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS**

**EXAMINING THE CRISIS IN TURKISH-AMERICAN RELATIONS BETWEEN 1980-
2023 FROM A DEFENSIVE AND OFFENSIVE REALIST PERSPECTIVE**

Mustafa GÜVELİ

MASTER THESIS

Advisor

Assoc. Prof. Dr. Murat ASLAN

ABSTRACT

Due to its geographical location, Turkey, which we can define as a 'Medium-Sized State', interacts with the USA in various regions, including the Middle East, the Eastern Mediterranean, the Caucasus and the Black Sea. The Neo-Realist view of system-wide patterns of American and Turkish interaction in these regions began with the realization that there are structural differences between these regions and that the relative military power of the main participants in these regions differs. Turkish-American relations, which started in the 1800s, followed a course of ups and downs. However, despite everything, the two states still see each other as an "important ally" and a "strategic partner" that should not be lost.

In this study, the causes and consequences of the tensions in Turkish-American relations between 1980 and 2023 were analyzed in detail from the perspective of defensive and aggressive neorealism, which is an international relations theory. Since the studies examining the post-1980 and especially the last two decades of Turkey deal with the subject from a narrow perspective in analyzing and resolving Turkish-American tensions, this study has been carried out with the aim of presenting Turkish-American tensions from both a defensive and aggressive neorealist perspective.

Keywords: Turkey, USA, neo-realism, defensive realism, offensive realism, Turkish-American tensions.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Eğitiminin boyunca ve Tez sürecim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, çok pozitif katkı sunan, değerli zamanını ayıran; başta değerli eşim Meltem GÜVELİ'ye, aileme, iş arkadaşlarıma, tezimin her aşamasında ilmiyle bana ışık tutan değerli hocam Doç. Dr. Murat ASLAN'a ayrı ayrı şükranlarımı sunuyorum.

Büyük emek sarf ederek hazırladığım bu çalışmanın ülkeye ve milletime faydalı olmasını temenni ederim.

Mustafa GÜVELİ
Gaziantep - 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Uluslararası İlişkilerde Realizm	5
2.2. Neorealizm ve Realist Teoriler İçerisinde Yeri	10
2.3. Neorealist Teoride Savunmacı Realizm Yaklaşımı.....	18
2.4. Neorealist Teoride Saldırgan Realizm Yaklaşımı	22
2.5. Savunmacı ve Saldırgan Realizmin Karşılaştırılması	24
3.MATERYAL VE YÖNTEM	29
3.1. Materyal.....	29
3.2. Yöntem.....	29
4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	30
4. 1. Osmanlı Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri	30
4.2. Halk Fırkası Dönemi Türk- Amerikan İlişkileri	33
4.3. Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri	38
4.4. 1960-1980 Yılları Arasında Türk Amerikan İlişkileri	44
4.1.1 1980 ve Sonrası Türk Amerikan İlişkileri ve Yaşanan Gerilimler	57
4.1.2 PKK/ YPG Terör Örgütü ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri.....	58
4.1.3 I. Körfez Savaşı	62
4.1.4. I. Körfez Savaşı ve Türk Amerikan İlişkileri	65
4.1.5. I. Körfez Savaşının Türkiye'ye Etkileri	69
4.1.6. I. Körfez Savaşının Değerlendirilmesi	71
4.1.7 11 Eylül Saldırıları ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Etkileri	72
4.1.8 Medeniyetler Çatışması Tezi ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi.....	75
4.1.8 ABD'nin Afganistan Müdahalesinin Türk- Amerikan İlişkilerine Etkisi	77
4.1.9 ABD'nin Irak'ı İşgali ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi.....	80
4.1.10 1 Mart Tezkeresi ve Türk-Amerikan İlişkilerinde Kırılma	88
4.1.11 Süleymaniye Baskını (Çuval Hadisesi).....	93
4.1.12 İran Nükleer Krizi ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi	97
4.1.13 Mavi Marmara Saldırısı ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi	100
4.1.14 Arap Baharı Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri.....	103
4.1.15 Suriye İç Savaşı ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi	107
4.1.16 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri	111

İÇİNDEKİLER

4.1.17 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinde FETÖ/PDY	113
4.1.18 Türk-Amerikan İlişkilerinde İran ve Halkbank Sorunu	117
4.1.19 Türk Amerikan İlişkilerinde Vize Krizi	119
4.1.20 Rahip Brunson Krizi	121
4.1.21 S-400 Füze Sistemi Sorunu ve CAATSA Yaptırımları	123
4.1.22 Osmanlı Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi	128
4.1.23 Tek Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi	129
4.1.24 Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi	133
4.1.25 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1991-2008) Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi	141
4.1.26 2008-2023 Yılları Arasında Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi	155
4.1.27 Saldırgan-Savunmacı Realizm Ayrımında 1980-2023 Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Değerlendirmesi	165
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	175
KAYNAKÇA	179
ÖZGEÇMİŞ	199

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AK	: Avrupa Komisyonu/Topluluğu
ANAP	: Anavatan Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CAATSA	: ABD'nin Düşmanlarına Yaptırımlarla Karşı Koyma Yasası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı (ABD)
DP	: Demokrat Parti
EPU	: Avrupa Ödemeler Birliği
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HF	: Halk Fırkası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISAF	: Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
KTP	: Kıbrıs Türk'tür Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDAA	: Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SEIA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SEIA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
UNSCOM	: Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu

1. GİRİŞ

Tüm Uluslararası İlişkiler teorilerinin paylaştığı temel prensip, ulusların kendi özel çıkarlarına dayalı bağlantılar kurması ve genellikle simbiyotik bir dinamikte karakterize edilen karşılıklı yarara dayalı ilişkiler geliştirmeye çabalamasıdır. Bu çalışmada savunmacı ve saldırgan realizm teorileri bağlamında Türk – Amerikan krizleri incelenmiştir. Realizm, devletlere uluslararası politikanın kilit aktörleri olarak bakması bakımından devlet merkezli bir Uluslararası İlişkiler yaklaşımıdır. Teorinin kökeni Thucydides, Machiavelli, Thomas Hobbes, Edward Hallett Carr ve Hans J. Morgenthau gibi eserleriyle çerçeve çizen farklı dönem düşünürlerine dayanmaktadır (Edkins & Vaughan-Williams, 2009). Realizmin temel argümanı, Uluslararası İlişkilerin, devletlerin bencil olduğu ve çıkarları için etkileşime girdiği durum ile karakterize edildiğidir. Bu nedenle realizm, devletlerin ilişkilerinde karşılıklılık anlayışını reddeder, bunun yerine ulusların kendi çıkarlarını ilerletmek için mümkün olduğunca fazla kaynak biriktirme mücadelesine daha fazla vurgu yapar. Uluslararası ilişkiler alanında, gerçekçilik konuları ele alındığında öncelikli odak noktası ekonomik refahtır (Booth & Smith, 1995). Neorealizm ise klasik realizmin yeniden formüle edilmesidir. En önemli savunucusu, 1979'da yayımlanan 'Uluslararası Politika Teorisi' adlı kitabında özetleyen Kenneth Waltz'dır (Baldwin, 1993). Neorealizm yaklaşık 1970'lerden beri uluslararası ilişkiler alanında popülerdir. Neorealizm, ulusların ilişkilerinin açıklanmasında insan doğası kavramının ısrarcı kullanımı nedeniyle klasik realizmi eleştirmektedir. Neorealistlere göre, uluslararası ilişkiler motivasyon ve strateji içeren insan doğasından ziyade yapısal kısıtlamalar tarafından şekillendirilir. Aynı zamanda, bütün devletlerin benzer ihtiyaçlara sahip olduğu, ancak onları ayıran hususun bu ihtiyaçları karşılama yetenekleri olduğu anlamına gelen, yaygın olarak ademi merkeziyetçi karakterdeki anarşi ilkesi tarafından şekillendirilmiştir. Bu nedenle devletler, ihtiyaçlarını karşılama kapasitelerini artırmak için ortak seçiminde çok dikkatli olmaları gerekmektedir. Bu, ülkelerin yalnızca kendi gereksinimlerini karşılama kapasitelerini artırma potansiyeline sahip ülkelerle ortaklık kurması gerektiği anlamına gelir. Bu dikkatli bir şekilde yürütülmezse, ilişkiden bazı ülkeler kaybederken diğerleri kazançlı çıkacak ve bu da güvenlik ikilemi olarak adlandırılan bir durum yaratacaktır (Baldwin, 1993). Devletlerin uluslararası platformda ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini geliştirebilmeleri için, iç ve dış dengeleme olmak üzere iki biçimde gerçekleşen güç dengesi ön plana çıkmaktadır. İç güç dengesi,

ekonomik büyümenin hızlanmasını ve orduya daha fazla yatırım yapılmasını gerektirir. Dış denge ise diğer güçlü ulusların gücünü veya ulusların ittifaklarını kontrol altında tutmak için diğer uluslarla ittifaklara girmeyi gerektirir (Baldwin, 1993).

Neorealistler, uluslararası arenanın yeteneklerin dağıtımına yönelik üç farklı sistemle karakterize edildiğini öne sürmektedir. Bu sistemler tek kutuplu yapı, iki kutuplu yapı ve çok kutuplu yapıdan oluşmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanında kutupluluk, gücün uluslararası sistem içinde nasıl dağıtıldığını ifade eder. Tek kutuplu yapı, tek bir devletin ekonomi, askeri, kültür, jeopolitik gibi alanlarda diğer devletlerin onun gücünü dengeleyemeyecek kadar yüksek yeteneklere sahip olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Öte yandan iki kutupluluk, iki devletin diğer devletlere göre baskın güce sahip olması durumunda ortaya çıkar. Son olarak, üçten fazla devletin önemli bir güce sahip olması ve küresel arenada güç merkezleri olarak hareket edebilmesi durumunda çok kutupluluk ortaya çıkmaktadır (Krauthammer, 1991). Realistler, mevcut uluslararası sistemin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve diğer ulusların birbirine karşı mücadele ettiği iki kutupluluk ile karakterize edildiğini ileri sürmektedir. Onların bakış açısına göre iki kutupluluk, öncelikle süper güce yaklaşan yeteneklere sahip ikinci kademe devletlerin süper güçle olumlu ilişkiler kurma eğiliminden dolayı savaşa en az eğilimli yapı olarak durmaktadır. Bu devletlerin, hakimiyet arayışında rakiplerini alt etmek için süper güçle ittifaklar kurma konusunda çıkarları vardır. İki kutuplu üstünlüğün başlıca yarışmacıları arasında İngiltere, Almanya, Japonya ve Çin yer almaktadır. Tüm bu ulusların, stratejik olarak iç istikrarlarını geliştirmeyi ve üstünlüklerini öne sürmeyi amaçlayan ABD ile çeşitli şekillerde işbirliğine giriştikleri yaygın olarak kabul edilmektedir (Kugler ve Lemke, 1996). Bununla birlikte, Yeni-Gerçekçiliği eleştirenler, tek kutupluluğun güç hegemonları arasındaki rekabet olasılığını ortadan kaldırdığını, çünkü bunun dengelenemeyecek kadar muazzam yeteneklere sahip bir devleti gerektirdiğini ileri sürmektedir. Hegemonya teorisine göre egemen bir devletin varlığı, üstünlük rekabetini ortadan kaldırarak küresel barışı teşvik eder. Dolayısıyla bir devlet, güç farklılıklarını koruyabildiği ve diğer devletlerin güç açığını kapatma girişimlerini bastırabildiği sürece uluslararası barışa katkıda bulunmaktadır (Huntington, 1999).

Belirtilen kavramsal tespitler ışığında, bu çalışmada, 1980-2023 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan krizlerin sebep ve sonuçlarını bir dış politika teorisi olan savunmacı ve saldırgan neorealizm bakış açısıyla detaylı bir şekilde çözümlemesi yapılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, ABD-Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerinin neorealizm teorisi çerçevesinde açıklanmasının test edilmesi amaç edildiğinden, neorealist yaklaşım ve onun temel varsayımlarının daha kapsamlı şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu bölümde, neorealizm teorisi ve onun realist teoriler içerisindeki konumundan bahsedilmiştir. İlişkilerde birçok iniş ve çıkışlar yaşandığı için yaşanan krizler ve göreceli dostluk ve sorunsuz diplomasi dönemlerine göre fasılları ayırmakta fayda var. Bu amaç doğrultusunda, ikinci bölümde, Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel bağlamı incelenmektedir.

İkinci bölümde ilk olarak Osmanlı Döneminde Türk-Amerikan ilişkilerine yer verilmiş, akabinde Tek Parti (1923-1945) Dönemi Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiştir. Daha sonra Türkiye'nin ABD için önemli bir ortak veya savunma sanayiinde tedarikçi olduğu Soğuk Savaş dönemine yer verilmiştir. Soğuk Savaş Döneminde Sovyetler Birliği'ni kontrol altına alma ihtiyacı nedeniyle ABD, stratejik planını uygulamaya başlayarak; Truman Doktrini ve Marshall Planı ile nüfuz bölgelerini genişletmiştir. Bu süre zarfında Türkiye, dış politikasını gerçek bir ittifak açısından Washington ile uyumlu olacak şekilde tadil etmiştir. Ancak 1960'ların başında Küba Füze Krizi, kapasitesi sınırlı bir devlet olarak Türkiye'nin dış politikasını ABD gibi bir süper güçle tamamen uyumlu hale getirmesinin imkânsız olduğunu kanıtlamıştır. Öte yandan ortak çıkarlar hala etkili olduğu için bu gerçek bir sorun teşkil etmemiştir. İkinci bölümde, Yunanistan ile Türkiye arasındaki Kıbrıs Krizi'nin patlak verdiği 1960'lardan 1980'lere kadar olan dönemin olayları da incelenmiştir. Ankara ve Washington ilk önemli krizleri bu dönemde yaşamıştır. Kıbrıs konusundaki tartışmalar, Başkan Lyndon B. Johnson'ın 1964'teki mektubu ile Türkiye için büyük bir hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Washington'un küresel bir güç olarak Kıbrıs'a kadar farklı çıkarları olduğu bilinmektedir. Aynı dönemde ABD'nin afyon üretiminin azaltılmasına ilişkin talepleri Türkiye'de yüksek düzeyde Amerikan karşıtlığını tetiklemiştir. Ancak Afganistan işgali ve İran'daki ABD büyükelçiliği olayıyla Sovyet tehdidinin yeniden ortaya çıkması, Washington'un bölgede güvenilir bir müttefiğin desteğine ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin önemine dair algı güçlenmiştir. Böylece stratejik düzeyde ortak çıkarlara ikincil kaygılar bir kez daha ikili gündemden silinmiştir.

Üçüncü bölümde, esas olarak 1980'lerden sonraki dönem, ilişkilerdeki iyileşme ve yaşanan krizler, Birinci Körfez Savaşı, Balkanlar'daki operasyonlar ve 9/11 sonrasındaki gelişmeler tartışılmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri bu dönemde 'dostane' kelimesiyle nitelendirilmiş ve 'stratejik' kavramı geliştirilmiş ve ileri letilmiştir.

Ankara'nın Birinci Körfez Savaşı'nda Washington'a verdiği destek, 9/11'den sonra terörle mücadeleye kadar genişletildi ki bu da bu operasyonların sadece Müslümanlara karşı olmadığını gösterdiği için gerekliydi. Ayrıca üçüncü bölümde Türk-Amerikan ilişkilerinde İkinci Körfez Savaşı'ndan sonraki mevcut durum ve krizlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir. TBMM tarafından 1 Mart 2003'te Tezkerenin reddedilmesi ve Süleymaniye olayı, Başkan Johnson'ın mektubundan bu yana ilişkiler açısından yaşanan en kötü deneyimlerdi. Duyarlılık, hoşgörü ve karşılıklı çıkarlara saygı eksikliği, ABD-Türkiye ilişkilerine kıyamet günü getirdi. Ancak, duyarlılık ve daha fazla anlayış için hatırlama politikacılar tarafından ciddiye alındı ve ilişkilerin göstergesini aşağıdan yukarıya doğru artırdı. Siyasilerin karşılıklı çabaları, ilişkilerin bir kez daha dostane bir atmosfere kavuşmasını sağladı.

Dördüncü bölümde ise 1980 sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan krizler neorealist kavramlar bağlamında analiz edilmiştir. Bu bölümün amacı neorealizm ve onun alt teorileri olan savunmacı ve saldırgan realizm yaklaşımlarının ortaya koyduğu teorik çerçeve bağlamında Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan krizleri bu teorilere göre test etmektir. Ayrıca bu bölümde Türk dış politikasının geleneksel uyumu gözlemlenmekte ve nihayetinde söz konusu politika revizyonlarına yol açacak önemli zaman dilimlerini vurgulamaktadır. Bu çalışmada iki farklı yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemlerden birincisi söylem analizidir. Özellikle Donald Trump döneminde diplomatik olmayan söylemlerin analizi yapılmıştır. İkinci yöntem olarak süreç analizi yapılmıştır. Bu analizde ise 1980-2003, 2003-2008 ve 2008-2023 yılları arası dönemleri kapsayan Türk-Amerikan ilişkilerindeki krizler analiz edilmiştir. Sonuç olarak, dostça olmayan dönemlere rağmen, Türkiye ve ABD, özünde ortak çıkarları paylaştı. Her iki ülke de ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde çıkarları sekteye uğradığı için, her zaman ilişkileri sürdürülebilir ve yönetilebilir düzeyde tutmaya odaklanmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Uluslararası İlişkilerde Realizm

Tarihi, Atinalı Thucydides'e kadar götürülebilen realizmin temel varsayımları, daha uluslararası ilişkiler disiplini modern anlamda vücut bulmadan önce Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes, Carl von Clausewitz gibi düşünürlerin eserlerinde yer almıştır (Jacobs, 2014: 22). Günümüzde en eski ve en fazla benimsenmiş uluslararası ilişkiler teorisi olarak nitelendirilen realizm bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İngiliz siyaset bilimcisi Edward H. Carr'ın 1939 yılında yayınlanan "*The Twenty Years' Crisis: 1919–1939*" adlı eseri realizmin bir terim olarak uluslararası ilişkiler disiplinine dâhil olmasını sağlamıştır. 1946 yılında ABD siyaset bilimcisi Hans J. Morgenthau'nun "*Scientific Man vs. Power Politics*" adlı eserinin yayınlanması ise, realizm tarihinde önemli nokta bir olmuştur. Bu sayede Hans J. Morgenthau ile Edward H. Carr realizmin temel düşünürleri konumunda yer almışlardır. (Cox, 2007: 186).

Realizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası politika araştırmalarında baskın yaklaşım olmuştur. Realizm kavramı dünya siyasetindeki en önemli aktörlerin, her birinin kendi çıkarlarını rasyonel, dolayısıyla verimli bir şekilde tanımlamak olarak ileri sürülmüştür. Takip etme yeteneğine sahip ulus devletler olduğuna, tüm devletlerin anarşi ortamında faaliyet gösterdiğine, iç siyasetin devletler üzerinde minimal bir etkiye sahip olduğuna ve dış politikalar ve her devletin davranışının tamamen olmasa dahi önemli ölçüde kendisini ve diğer devletlerin güç arayışından etkilendiğini savunmaktadır. Realist teori, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde hüküm süren idealist teorinin başarısızlığına, realizmin egemen teori olarak uluslararası ilişkilere hâkim olmasının yol açmıştır (Behr & Heath, 2009). Uluslararası ilişkilerin anarşik bir yapı üzerinde gerçekleştiği varsayımıyla hareket eden neorealizm, devleti uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak görmektedir. Bu nedenle, Morgenthau (1973), realizmin en önemli varsayımlarından birinin, uluslararası düzenin daha yüksek bir otoriteyi tanımamak olduğunu tanımlamıştır. Bu tanımdan yola çıkarak anarşik bir yapı olduğu anlamını söylemek mümkündür.

Neorealistler anarşiyi, uluslararası sistemin en önemli özelliği kabul etmekte ve devletlerin en önemli önceliğinin hayatta kalma olduğunu savunmaktadırlar. Bu bakımdan devletlerin ittifak oluşturması ve devletlerin mevcut ittifaka katılımı bu

çerçevede gerçekleşmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Hans Morgenthau (1948), genel olarak toplum gibi siyasetin de kökleri insan doğasında olan yasalar tarafından yönetildiğini savunmakta ve bu kapsamda, geniş bir kapsama sahip uluslararası bir teori geliştirmeye çalışmıştır. Onun kaygısı, uluslararası politikada çıkarlar ve ahlak arasındaki ilişkiyi açığa kavuşturuma çabasını ortaya koymuş ve çalışmalarında büyük ölçüde Thukydides ve Machiavelli gibi tarihi şahsiyetlerin içgörülerinden yararlanmıştı. Uluslararası gerilimlerin iyi niyetle işaretlenmiş açık müzakereler yoluyla çözülmesini bekleyen daha iyimser düşünen idealistlerin aksine Morgenthau, gücün ahlaktan üstün olduğunu vurgulayan bir yaklaşım ortaya koymuştur. Aslında ahlak, politika yapımında kaçınılması gereken bir şey olarak tasvir edilmiştir. Morgenthau her siyasi eylemin gücü korumaya, artırmaya veya göstermeye yönelik olduğunu savunmaktadır. Buradaki düşünce, ahlaka ya da idealizme dayalı politikaların zayıflığa ve muhtemelen bir devletin rakip tarafından yok edilmesine veya tahakküm altına alınmasına yol açabileceğine değinmektedir. Bu anlamda ulusal çıkarların peşinde koşmayı 'ahlakdışı' olarak tanımlamak; bundan da yola çıkarak ahlak hesaplarına tabi olmadığını söylemek mümkündür.

Bu bakımdan incelendiğinde devletin ittifaklara girmesi nedeni bazı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Schweller, bunlardan birincisini, zayıf bir devletin, büyük bir güç altında ittifaka girerek 'Bandwagoning'¹ ülkesi unvanını kazanabilmesi olduğunu belirtmiştir (Schweller, 1994). Özlük ise bu durumu, bekasını garanti altına almak isteyen devletin dış politikasını, ittifak lideri olan büyük gücün yönelimi doğrultusunda belirlemesi gerektiğini savunmaktadır. (Özlük, 2017). Soğuk Savaş yıllarında sıkça karşılaşılan bu durumu, ittifak kurmanın ötesinde olan sömürgeci bir bağ kurulmasına benzetmek mümkündür. Nitekim bekasını göze alamayan devlet, bütün dış politika tercihlerini büyük bir güce teslim etmekte ve onun koruma şemsiyesi altına girmektedir.

İkincisi, devletleri eşitlemek için ittifaklar kurmaya çalışmakla karakterize edilmektedir. Dengeleme kavramı, özellikle neo-realist teoride geniş bir yer kaplamaktadır. Bu bağlamda güç dengesi kavramının teorisyenlerinden Kenneth Waltz'a göre dengelemenin temel amacı, hegemon olmaya çalışan büyük gücün önüne geçmek için zayıf tarafı desteklemektir (Waltz, 2010). Waltz'ın genel görüşleri, savunma realizmi çerçevesinde ele alınmakta, bu nedenle ittifaklar hakkındaki açıklamaları bu yönde

¹ Genellikle, daha zayıf devletlerin daha güçlü bir güce karşı çıkmamanın maliyetinin faydalarından daha fazla olduğuna karar vermesiyle ortaya çıkar. Daha güçlü olan güç, daha zayıf devletleri kendisine katılmaya ikna etmek için toprak kazanımı, ticaret anlaşmaları veya koruma gibi teşvikler sunabilir.

yapmaktadır. Öte yandan neo-realist Randall Schweller, dengelemede askeri güce daha fazla önem veren bir tanım yapmaktadır. Ona göre dengeleme, çoğunlukla askeri anlamlar içeren ve bir devletin başka bir devlete veya ittifaka karşı yaptığı bir tür koruma mekanizmasıdır (Schweller, 1994). Schweller, bu mekanizma sayesinde dengeleyici devletin, tehdit olarak algıladığı ülkenin askeri veya siyasi gücüne direnebilmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır. Yani Schweller, dengelemenin geçici bir faaliyet olduğunu ve dengelemenin ancak tehdit algısının en üst düzeyde hissedildiği dönemlerde anlamlı olacağını söylemektedir (Özlük, 2017).

Uluslararası ilişkilerde realizm, devletlerin dış politikayı millî çıkarlar doğrultusunda kullanması zorunluluğunu vurgulayan bir analiz geleneği olarak tanımlanmaktadır. Realizmin farklı şekilde tanımları olsa da tüm tanımların ortak bir çizgisi bulunmaktadır. Nitekim realistler, insan bencilliğinin (egoizm) siyaset üzerinde kısıtlamalar dayattığını savunmakta, uluslararası sistemde iktidar hiyerarşisinin olmaması nedeniyle iktidar ve güvenliğin tüm siyasi yaşamda öncelik teşkil ettiğini vurgulamaktadırlar. Realizmin temel taşı konumunda genellikle rasyonellik ve devlet-merkezcilik yer almaktadır (Donnelly, 2005: 29-30). Realist paradigma, devleti uluslararası politikada birincil aktör olarak görmektedir. Ayrıca realistler, devleti, kendisini sert bir güvenlik kuşağıyla çevrelemeye çalışan bölgesel bir varlık olarak nitelendirmektedirler. Güç kavramının önemli yere sahip olduğu realist doktrin, uluslararası çatışmaların çözümünde gücü bir araç olarak ele almaktadır (Knutsen, 1995: 235).

Realist teori taraftarlarının liberalist, inşacı ve eleştirel teori yanlılarından temel farkı devletin sınırlarına karşı duyulan endişe olarak tanımlanmaktadır. Realistler, uluslararası sistemde anarşinin hâkim olması gerçekliğini, devletlere bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini koruma kaygısı dayatmak olduğunu savunmaktadırlar. Liberaller ise, bunun aksine birtakım görevler üstlenen uluslararası kuruluşlara bu konuda güvenmektedirler. Realistler, devlet dışı aktörlerin önemini, devletleri egemen olmayan gruplar ve kurumlar ile bir araya getirerek, teorik ve pratik açıdan karıştırdığı gerekçesiyle en aza indirmişlerdir. S. Huntington, J. Mearsheimer ve K. Walt gibi realistler, devletlerin, aynı zamanda toplumlarındaki belirli grupların sadakatini sorgulaması amacıyla da devlet sınırlarının korunmasını desteklemişlerdir. (Lebow, 2016: 53-54).

Realist teori geleneği içerisinde, analiz seviyesi temelinde farklılaşan, uluslararası ilişkiler disiplininde klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm gibi farklı akımlar ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerin tabiatını açıklamak ve anlamak amacıyla, klasik

realistler insanın doğası ve davranışlarından, neorealistler uluslararası sistemden, neoklasik realistler ise devlet-içi etkenlerden yola çıkmışlardır (Ersoy, 2015: 165-166).

Klasik realizmin öncülerinden sayılan Carr, idealist yaklaşımı eleştirerek, Birinci Dünya Savaşı sonrası modern tarihte ilk uluslararası güvenlik örgütü olan Milletler Cemiyeti ve Avrupa’da Wilson İlkeleri’ne göre kurulmuş olan ulus-devlet sisteminin kurucuları tarafından arzulanan barış ve istikrarı getiremediğini ve sadece yirmi yıl sonra İkinci Dünya Savaşı çıktığını ileri sürmüştür (Tuğtan, 2016: 111). Kaynakların yetersiz olduğunun altını çizen Carr, liberal doktrinin uluslararası ilişkilerde bu kaynaklara “sahip olanlar” ve “sahip olmayanlar” arasında çatışma yarattığı düşüncesini savunmaktadır. Aynı zamanda bu kaynaklara sahip olan aktörlerin, sahip olduklarını korumak istemesi sebebiyle uluslararası düzende şiddeti yasa dışı ilan eden politikalar sürdürmeye çalıştığına, kaynaklara sahip olmayan aktörlerin ise, söz konusu düzene saygı duyacaklarının mantıklı görüldüğü savunulmuştur (Carr, 1946: 119-120).

Carr, ütopyacıların² mutlak standartlar çizmeye çalıştıklarını, ancak açıkça söyleyemeseler bile bu standartları kendi çıkarları doğrultusunda çizdiklerini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, kendileri için iyi olanın dünya için iyi olduğunu savunsalar da, bunu dünya için iyi olanın kendileri için de iyi olduğu şeklinde sunmaktadırlar. Carr, bu fikirlerin altını tarihten örnekler getirerek doldurmaya çalışmıştır. Nitekim Carr’a göre, Woodrow Wilson ABD çıkarlarını tüm insanlığın çıkarları gibi sunmuş ve Amerika politikasının ilkelerinin tüm insanlığın ilkeleriyle aynı olduğu ve sürdürülmesi gerektiği görüşünde olmuştur. Yazar, bir başka örneği Almanya’dan vererek Nasyonal Sosyalistlerin “Alman halkının çıkarlarına uygun olan bir şey doğrudur, Alman halkına zarar veren şeyler ise yanlıştır” düşüncesinin hâkim olduğunun altını çizmiştir. Carr diğer bir örneği ise 19. yüzyıl Büyük Britanya’sından vererek, söz konusu dönemde serbest ticaretin Britanya ekonomisi için faydalı olması nedeniyle Britanya devlet adamlarının dış politikada serbest ticareti savunduklarını belirtmiştir (Williams, Wright ve Evans, 1993: 182, 184-185, 187).

Klasik realizmin diğer öncülü Morgenthau ise, 1948 yılında yayınlattığı “*Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*” adlı eserinde, siyasi realizmin altı ilkesini belirlemiştir: i) Siyaset, genel olarak toplum gibi, kökenleri insan doğasında bulunan nesnel yasalar tarafından yönetilmektedir; ii) Siyasi realizme uluslararası siyasette yerini almasına yardımcı olan ana işaret, güç açısından tanımlanan menfaat

² Carr, “ütopyacılar” olarak liberal kurumsalcıları kastetmektedir.

kavramıdır; iii) Güç ve çıkar içerik bakımından zaman ve mekânca değişkendir; iv) Realizm, evrensel ahlaki ilkelerin devletlerin eylemlerine uygulanamayacağını savunmaktadır; v) Siyasi realizm, belirli bir ulusun ahlaki isteklerini, evreni yöneten ahlaki yasalarla özdeşleştirmeyi reddetmektedir; vi) Siyasi realizm, siyasal alanın özerkliğine inanmaktadır (Morgenthau, 1997: 4-5, 10, 12-13). Morgenthau, siyasetin belirleyici niteliğinin diğerlerine hükmetmek için güç kullanımı olduğunu, ahlak ve aklın siyasetteki ikincil erdemler olduğunu, yalnızca iktidara ulaşmak ve gücü haklı göstermek için araçlar konumunda olduğunu savunmuştur (Griffiths, O’Callaghan ve Roach, 2009: 51). “Güç dengesi” kavramına vurgu yapan Morgenthau, bunun devletler arasında barışın korunmasında etkili bir yöntem olduğuna inanmıştır. Uluslararası barışın sağlanması için devletler arasında güç dengesinin korunmasına ilişkin ortak anlayışın olmasının önemli olduğunu ileri sürmüştür (Little, 2007: 157-158).

Bir yandan realizmin bir yaklaşım olarak ilerlemesi, öte yandan eksikliklerinin giderilme ihtiyacı uluslararası ilişkiler disiplinde realist düşüncenin geliştirilmesini sağlamış ve böylelikle neorealizm/yapısal realizm ortaya çıkmıştır. Realizmin en başarılı reformcusu olarak bilinen Kenneth Waltz, neorealist yaklaşımın temel prensiplerini formüle etmiştir (Белова, 2014: 50). İleride daha kapsamlı şekilde bahsedilecek olan neorealist yaklaşım, klasik realizmle aynı temel ilkelere dayansa da bir dizi anahtar kavram, birtakım konulara farklı bakış açısı ona klasik realizmden farklı renk kazandırmıştır. Bunlardan en önemlisi, klasik realistlerin uluslararası ilişkileri belirleyen önemli etken olarak insan doğasına vurgu yapmalarına karşın, neorealistlerin uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etken olarak uluslararası sistemin yapısına vurgu yapmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Jørgensen, 2018: 94-95). Waltz’ın yanı sıra, R. Gilpin, S. Walt, J. Mearsheimer, B. Buzan, J. Snyder gibi siyaset bilimciler göre, neorealist yaklaşımın gelişmesinde önemli katkıda bulunmuşlardır.

20. yüzyılın sonlarına doğru uluslararası politikadaki yeni gelişmeler (örneğin, SSCB’nin çöküşü ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi, çift kutuplu sistemin ortadan kalkması gibi) realist yaklaşımın uluslararası ilişkiler alanındaki nüfuzunu negatif yönde etkilemiştir. Bu bağlamda realist geleneğin en çok eleştiriye maruz kalan akımı neorealizm olmuştur. Neorealizmin uluslararası ilişkileri açıklama kapasitesi sorgulamaya tabi tutulmuştur. Smith’e göre, “*neorealizmin katı yapısal belirlilik varsayımı eleştirmenler tarafından dejeneratif olarak nitelendirilmiş ve nihayetinde uluslararası politikayı liberalizm veya inşacılık gibi ulusal veya ideolojik düzeydeki değişkenlere daha fazla odaklanan rakip akımlarla aynı derecede açıklamakta yetersiz*

kaldığı iddia edilmiştir.” Böylesi bir durumda, Smith’in de belirttiği gibi, “K. Waltz, M. Mastanduno, J. Mearsheimer gibi siyaset bilimcileri neorealizmin uluslararası ilişkileri açıklamak için güçlü bir teori olarak kaldığına dair inancında tereddütsüz olsa da R. Schweller, F. Zakaria ve diğer siyaset bilimcileri realist analizlerine ulusal düzeydeki değişkenlere ek bir odaklanma dâhil etmeyi kabul etmişler.” (Smith, 2018: 742).

Bu yeni çizgiye Gideon Rose, 1998 yılında yayınladığı “*Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*” adlı eserinde “neoklasik realizm” adını vermiştir. Neorealistlerden farklı olarak neoklasik realistler tarafından, devletlerin iç yapılarının uluslararası ilişkileri belirlemede uluslararası sistemin sistem bazında faktörleri kadar önemli olduğu vurgulanmıştır (Rose, 1998: 144-147). Neoklasik realistler anarşiyi önemli bir faktör olarak kabul ederken, klasik realizmin varsayımlarında da ısrar ettiklerinden onlara “neoklasik” denilmektedir (Firoozabadi ve Ashkezari, 2016: 96).

Neoklasik realizm, realist teorinin güç dengesi kavramına sadık kalırken, devletlerin birbirine karşı duydukları güvensizlik ve birbirlerini doğru algılamama konusundaki yetersizlikleri veya egemenliklerinde bulunan halkın desteğini doğru şekilde kullanamamasının uluslararası sistemde dengesiz davranışlara yol açabildiğini ileri sürmektedirler. Ayrıca, neoklasik realistler, farklı ülkelerin dış politikasını anlamak için araya giren çeşitli faktörleri (örneğin, korku gibi) dikkate almaktadırlar (Malamud ve Neto, 2015: 3).

Nispi güç kavramına önem veren neoklasik realistler, onun dış politika üzerindeki etkisini temel inceleme konusu konumuna çıkarmışlardır. Neoklasik realizm için dış politika analizinin temel faktörü, karar vericilerin onların herhangi bir kararı vermelerinde etkili olan yapısal baskıları anlamalarıdır. Neoklasik realistlerin önem verdiği bir diğer faktör ise, bir devletin diğer devletlerle ilişkilerinde onun yeteneği veya nispi gücü olarak belirtilmektedir. Başka bir deyişle, neoklasik realistler yapısal analiz arayışında olsalar da bunu her bir durumun nispi gücünü ve karar vericilerin duruma yönelik tutumlarını analiz ederek yapmaktadırlar. Kısaca, neoklasik realizm, ülkelerin dış politikasının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için mikro ve sistemik teorilerin faktörlerini birleştirmeye çalışan bir teorik yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Firoozabadi ve Ashkezari, 2016: 95).

2.2. Neorealizm ve Realist Teoriler İçerisinde Yeri

Neorealizm veya yapısal gerçekçilik, uluslararası ilişkilerde güç politikasının rolünü vurgulayan, rekabeti ve çatışmayı kalıcı özellikler olarak gören ve iş birliği için

sınırlı potansiyel gören bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak açıklanmaktadır (Robert, 1999). Uluslararası sistemin anarşik durumu, devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden ve güvenliklerinden emin olamayacakları anlamına gelmekte ve dolayısıyla onları güç siyaseti yapmaya sevk etmektedir.

Neorealizm, ilk kez Kenneth Waltz'ın 1979 yılında "*Theory of International Politics*" adlı eserini yayınlanmasıyla ana hatları çizilmiş ve realist dünya görüşü yeniden canlanarak gözden geçirilmiştir³. Bu eserin yayınlanması ile Morgenthau'nun "*Politics Among Nations*" adlı eseri realistler için standart taşıyıcı konumunu kaybetmiştir (Sagan, 2004; Malamud ve Neto, 2015: 3). Kuzey Amerika siyaset bilimi disiplininin doğan neorealizm, Carr, Morgenthau, Kennan ve Niebuhr'un klasik realist geleneğini yeniden formüle etmesiyle ortaya çıkmıştır.

Waltz'a göre, en doğru uluslararası ilişkiler teorisi, sistemin yapısına, sistemin yapısını oluşturan bireylerin etkileşimine, sistemdeki süreklilik ve değişikliklere odaklanan teoridir. Klasik realizmde devlet liderleri, onların karar ve faaliyetleri dikkat merkezinde olduğu halde, neorealizmde bunun aksine olarak, devletin dışında ele alınan uluslararası sistemin yapısı ve göreceli güç dağılımı esas analiz konusu konumuna yükselmiştir. Neorealizm, liderlere çok önem yüklememekte ve onların davranışlarının sistemin yapısı tarafından dayatıldığı fikrindedir (Jackson ve Sørensen, 2010: 79).

Neorealizmin klasik realizmden diğer farklı yanı, devletlerin tercihlerinin kaynağı konusuna ilişkin yaklaşımdır. Klasik realizm uluslararası sistemi incelerken, devletlerin iç yapısını dikkate aldığı halde, neorealizm devletlerin iç yapısını dikkate almamaktadır. Örneğin, Morgenthau devletlerin liderlerinin iktidar isteğini dikkate alırken (Rasler ve Thompson, 2001: 46-47), Waltz'ın teorisinde liderlerin güç motivasyonları uluslararası sistemde sonuçlar doğuracak etkenler olarak dikkate alınmamaktadır. Öte yandan, klasik realizm, devletleri rasyonel aktör olarak nitelendirdiği halde Waltz bu konuda daha agnostik tavır benimsemektedir. Waltz'a göre, devletlerin davranışları altında, herhangi bir davranışı sergilemeyen devletin sistem dışı bırakılabilmesi, herhangi normların uluslararasılaştırılması veya devletin diğer devletlerle rekabeti yatabilmektedir (Elman, 2007: 13-14).

Klasik realistler dış politikada millî çıkarlara vurgu yaparak liderlerin millî çıkarlardan yola çıkarak dış politika yapımını gerçekleştirmesi gerektiğini

³ Neoliberalizm ile birlikte Neorealizm uluslararası ilişkilere yönelik en etkili iki çağdaş yaklaşımdandır; 1960'lardan 1990'lara kadar uluslararası ilişkiler teorisine bu iki bakış açısı hâkim olmuştur (Powell, 1994).

savunmaktadırlar. Neorealizmde ise Waltz, millî çıkarlar kavramını farklı şekilde ele almıştır. Waltz, liderlerin faaliyetlerinde millî çıkarların otomatik bir 'sinyal' rolünü oynadığı fikrini ileri sürmüştür. Bir başka ifadeyle, klasik realizmde Morgenthau, liderlerin millî çıkarlar üzerinden hareket etmelerinin onların borcu olduğunu ve bunda başarılı olamadıkları durumlarda eleştirilene tabi tutulacakları fikrini savunurken, Waltz'ın neorealist teorisine göre liderler zaten millî çıkarlar bağlamında hareket ettikleri düşüncesini ileri sürmektedir. Böylece Morgenthau, devleti dış politikası liderler tarafından yönetilen ve liderlerin verdiği kararların doğruluğu ve bilgeliğine bağlı olarak ele almakta, Waltz ise devleti uluslararası yapının kısıtlama ve taleplerine yanıt veren bir robot olarak gözden geçirmektedir (Jackson ve Sørensen, 2010: 81).

Waltz'a göre, iç siyasi sistemler bir yapıdan ve bu yapının içerisinde birbiriyle etkileşimde olan birimlerden oluşmaktadır. Waltz siyasi yapıları üç unsur açısından incelemektedir: örgütlenme ilkesi (anarşik veya hiyerarşik), birimlerin karakteri (işlevsel olarak benzer veya birbirinden farklılaşmış) ve kabiliyetlerin (imkânların) dağılımı (Waltz, 1979: 88-97). Waltz, uluslararası sistemi incelediğinde birinci ve ikinci özelliklerin sabit olduğunu ifade eder. Nitekim uluslararası sistemi oluşturan birimlerin hepsi üniterdir, aralarında hiyerarşi bağı bulunmamaktadır, yani uluslararası sistemin yapısı anarşiktir. Anarşik ve hiyerarşik sistemler arasındaki fark Waltz için önem taşımaktadır. Nitekim Waltz, mevcut sistemin anarşik olduğunu ve orta çağın sonlarından itibaren devam ettiğini savunmaktadır (Brown ve Ainley, 2005: 42). Waltz, devletlerin kültürel, ideolojik, tarihî ve anayasal farklılıklara rağmen fonksiyonel açıdan da birbirine benzediğini savunmaktadır. Nitekim tüm devletler dış politika oluşturur, vergi toplamak gibi diğer görevleri yerine getirir ve hepsinin temel kaygısı hayatta kalmaktır. Devletler sadece imkânları açısından farklılık arz etmekte. Yani devletler görevlerini yerine getirirken imkânlarının genişliği (sınırları) açısından birbirine benzememektedir. Uluslararası değişiklikler bu imkânlar değiştiği zaman ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, uluslararası güçlerin yükselmesi veya çökmesiyle güç dengesi de değişmektedir. Waltz'a göre bu değişikliği ortaya çıkaran en belirgin örnek ise büyük güçlerin savaşıdır (Jackson ve Sørensen, 2010: 79-80).

Savaşların çıkma nedenini açıklamaya çalışan Waltz, insan ve devlet faktörlerinin bu konuda önemli olduğunun kabul etmekte beraber, uluslararası sistemin yapısı meselesinin de altını çizmektedir. Waltz'a göre savaşların çıkma olanağını ve tekrarlanmasını sağlaması açısından uluslararası sistem göz ardı edilmemesi gereken etkidir. Bu doğrultuda Waltz savaşların çıkma nedenlerini ikiye ayırmaktadır: i) etkili

nedenler (efficient causes); ii) izin verici nedenler (permissive causes) (Waltz, 2001: 231-232).

Etkili savaş nedenleri, Waltz tarafından devletlerin belirli bir savaşa başlamasını sağlayan “acil” nedenler olarak nitelendirilmiştir. İzin veren savaş nedeni ise, bunun aksine, savaşın “altta yatan” nedeni olarak tanımlanmış ve Waltz bu nedeni savaşın gerçekleşme koşulu olarak nitelendirmektedir. Örneğin, A devletinin sahip olduğu bir şeyin B devleti tarafından istenmesi ve bunu elde etmek için savaşa başvurması yaygın savaş nedenlerindedir. Waltz bu durumu etkili savaş nedeni şeklinde nitelendirerek “*Malvinas faktörü*”⁴ olarak isimlendirmektedir. Ancak bu etkili nedenin altında savaşın çıkmasına izin verici neden yatmaktadır. Waltz söz konusu izin verici nedenin uluslararası yapının doğasında savaşın çıkmasını önleyecek hiçbir şeyin olmamasıyla ilişkilendirmektedir. Bir başka ifadeyle, Waltz’a göre uluslararası sistemde savaşı engelleyebilecek hiçbir mekanizmanın olmaması izin verici neden yaratmaktadır ve ortaya çıkan somut savaşların etkili nedenlerinin altında izin verici nedenler yatmaktadır. Waltz’a göre bu durum, devletler arasında savaş olasılığının neden her zaman var olduğunu ve devletlerin neden her zaman savaşa hazır olmayı tercih ettiğini, barışa yönelik çözüm politikalarının neden başarısızlıkla sonuçlandığını açıklamakla beraber, bu durumun savaşların nedenini de ortaya çıkardığını iddia etmektedir (Suganami, 2011: 199).

Waltz’ın teorisine göre, uluslararası sistemde savaşı önleyecek mekanizmanın olmaması gerçeği A ve B devletlerini güvenlik mücadelesine itmektir. Bu devletler arasında karşılıklı korku onlardan birinin diğerine karşı önleyici savaşa başlamasına neden olacak düzeye kadar artmaktadır. Bu durumu “*Peloponez*”⁵ senaryosu olarak adlandıran Waltz, burada korkunun savaşı ortaya çıkaran etkili neden olduğunu, fakat bu etkili nedenin uluslararası sistemde savaşı önleyebilecek mekanizmanın olmamasından ortaya çıkan izin verici nedenden doğduğunu iddia etmektedir (Suganami, 2011: 199-200).

Waltz’ın teorisine göre, uluslararası sistemin yapısındaki değişikliği belli edecek devletler büyük güçlerdir. Güç dengesi oluşturmak mümkün olsa da anarşik sistemde

⁴ *Malvinas veya Falkland faktörü – Waltz burada, 1982 yılında Birleşik Krallık ve Arjantin arasında çıkan Falkland Adaları Savaşı’nı kastetmektedir. Falkland Adaları Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz., Anderson, 1996: 181.*

⁵ *Waltz burada, MÖ 431-404 yıllarında Antik Yunanistan’da Atina’nın başta Sparta olmak üzere diğer şehir devletleri tarafından tehdit olarak algılanması sonucunda ortaya çıkan Peloponez Savaşı’nı kastetmektedir. Peloponez Savaşı için detaylı bilgi için bkz., Thucydides, 2015.*

savaş her zaman muhtemeldir. Waltz, ABD ve SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası sistemde var olan çift kutuplu sistemle, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan çok kutuplu sistemi kıyaslamakta ve üstünlüğü çift kutuplu sisteme vermektedir. Waltz'a göre, çift kutuplu sistem daha istikrarlı ve barışı çok kutuplu sistemden daha güvenilir şekilde korumaktadır. Uluslararası sistemde sadece iki büyük güç olduğu koşulda her ikisinin çift kutuplu sistemi desteklemek olasılığı daha yüksektir. Çünkü bu durumda taraflar sistemi destekleyerek aslında kendilerini desteklemiş olmaktadır (Waltz, 1979: 204-208).

Bu bağlamda Waltz, büyük güçler arasında nükleer silahın yayılmasına olumlu tavır sergileyerek, bunun barışın temin edilmesi açısından önemli olduğunu savunmuştur. Waltz'ın görüşüne göre, nükleer silahın güçler arasında yayılması aslında tehlikeli değildir. Yine Soğuk Savaş dönemine atıf yaparak, nükleer silahın büyük güçleri savaştan caydırdığını ileri sürerek, yeni nükleer güçler arasında ilişkilerde de aynı işlevi sağlayacağına inanmaktadır. Waltz'ın tezine göre, nükleer silaha sahip güçlerin liderlerinin nükleer savaşa karşı duydukları korku onları olası savaştan çekindirecektir (Waltz, 1981). Nicholas J. Wheeler gibi siyaset bilimcileri Waltz'ı bu konuda eleştirerek, nükleer mahvolma karşısında duyulan korkunun uluslararası düzende barışın kalıcı esası olduğu fikrini reddetmekte, bunun yerine kalıcı bir düzenin güçler arasında güven inşasına bağlı olduğu tezini ileri sürmektedirler (Wheeler, 2011: 249).

Waltz'a göre, devletlerin egemen aktörler olması onların faaliyetlerinin tamamen bağımsız olduğu, diğerlerinin etkisi dışında olduğu ve arzu ettikleri her şeyi yapabildiği anlamına gelmemektedir. Egemen devletler uluslararası sistemde baskıya maruz kalabilir, kaçınmak istedikleri faaliyetleri gerçekleştirmek zorunda kalabilmektedirler. Bir başka ifadeyle, devletlerin egemen olması onları başka devletlerin eylemlerinin etkileri dışında kalacağı anlamına gelmemektedir (Waltz, 1979: 95). Waltz, devletin egemen olmasının onun mutlak bağımsız olması anlamı taşımadığı fikrini savunmaktadır. Devletin egemen olduğunu iddia etmek, onun kendisine ilişkin kararları, iç ve dış sorunları nasıl çözeceği, diğer devletlerden yardım isteme/istememe, kendi özgürlüğünü kısıtlama veya diğer aktörler karşısında taahhüt üstlenme/üstlenmeme konusunda tam bir irade özgürlüğüne sahip olması demektir. Ancak Waltz, egemen devletlerin bile özgürlüğünün kısıtlı olduğu ve diğer aktörlerin eylemlerinden etkilenebileceğinin de altını çizmektedir (Waltz, 1979: 96).

Waltz, liberalistlerin devletler arasında karşılıklı bağımlılığın barışın sürdürmesi açısından önemli olduğuna ilişkin iddialarını yanıtlarken, küreselleşme, uluslararası

kuruluşların etkililiğinin artması, demokrasinin yayılması, ulus ötesi ilişkilerin ve devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasının, uluslararası sistemin temel yapısal özelliklerini değiştirmediğini söylemektedir. Çünkü büyük güçleri belli kurallara uymaya zorlayacak bir devlet-üstü kuruluş yine bulunmamaktadır (Tuğtan, 2016: 126).

Bu konuda Birinci Dünya Savaşı öncesi Britanya ve Almanya İmparatorlukları arasındaki ekonomik ilişkilere atıfta bulunan Waltz, her iki devletin ekonomik karşılıklı bağımlılığa rağmen, uzun ve kanlı savaş gerçekleştirdiklerinin altını çizmiştir. Waltz, karşılıklı bağımlılığın devletler arasında ilişkilerin kurulması ve karşılıklı anlayışın kurulması açısından önemini kabul etmekle beraber, karşılıklı bağımlılığın çatışmalara ve savaşa neden olduğunu da iddia etmektedir. Hatta devletlerin iç birimleri arasında karşılıklı bağımlılık ayrı ayrı devletler arasındakinden daha fazla olmasına rağmen, söz konusu bağımlılık devlet içerisinde de çatışmaları ortadan kaldıramamıştır. Waltz burada, SSCB ve Yugoslavya örnekleri üzerinden iddiasının altını doldurmaya çalışmıştır. Nitekim Sovyet ekonomisi, uzak bölgelerini sadece birbirine bağımlı değil, aynı zamanda bütünselik olacağı şekilde planlanmıştı. SSCB'yi oluşturan devletlerin büyük fabrikaları, birbiriyle değiştirilen ürünlere dayalı üretim yapmaktaydı ve hepsinin ekonomisi birbirine bağılıydı. Sovyet ekonomisinin böylesi sıkı bir entegrasyonuna rağmen, 1991 yılında devlet parçalanmıştır. Diğer sade bir örnek ise, Yugoslavya'dır. Ülke üzerinde dış politik baskı azaldığında, iç ekonomik çıkarlar ülkeyi bir arada tutamayacak kadar zayıflamıştır. Waltz'a göre, karşılıklı bağımlılık savaşı olduğu kadar barışı da teşvik edebilir. Burada vurgu yapılması gereken şey, her iki durumda da uluslararası siyaseti şekillendiren güçler arasında karşılıklı bağımlılığın zayıf olmasıdır. Devletler, kriz ve savaşlar sonucunda mahrum kalabilecekleri mal ve kaynaklara aşırı bağımlı olmamaya çalışmaktadırlar (Waltz, 2000: 14-15).

Waltz, liberal kurumsalcıların NATO'yu örnek göstererek neorealizmi uluslararası örgütlerin özerkliğini görmezden geldiğine ilişkin eleştirilerini yanıtlarken, uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerde gerçekten etkili olduğunu, fakat bu etkililiğın onları kuran devletlerin çıkarlarına dayandığını belirtmektedir (Waltz, 2000: 19-2). Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen NATO'nun varlığını sürdürmesini, örgütün Amerika'nın Avrupa'daki çıkarlarını korumadaki rolü olarak tanımlayarak örgütü ABD'nin Avrupa'daki gücünün genişlemesi olarak nitelendirmektedir. Soğuk Savaş'ın ardından büyümeye devam eden NATO'nun yeni üyeleri askeri kaynaklarını artırmakta ve geliştirmektedir, bu da Amerikan silah pazarının genişlediği anlamına gelmektedir. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi Rusya için tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditle

birlikte Rusya'nın Batı yanlısı bölge üzerindeki gücünü azaltmasına ve nükleer silahların yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Sonuç olarak NATO doğruya doğru genişledikçe Rusya Batı'dan uzaklaşacak ve daha otoriter hale gelecektir.

Günümüzde, neorealizmin bazı iddiaları eleştirilere maruz kalmaktadır. Örneğin, neorealizmin, sistem ve onun bileşenleri arasında yeterli düzeyde ilişki kurabilmemesi ve devletlerin uluslararası politika dinamiklerini düzenleyebilmesi konusuna ilişkin kabiliyetlerini küçümsemesi eleştirilmektedir. Öte yandan neorealizmin, günümüzün ahlaki ve kültürel değişiminin anlamını dikkate almaması ve devletler sistemini kültürel pratikten ayrı tutması nedeniyle de eleştirilere maruz kalmaktadır. Bir diğer eleştiri ise, uluslararası ilişkilere eleştirel yaklaşımlar tarafından yapılan katkılara önem vermemesi ve kuramcı görüş çerçevesini çok dar tutmasına ilişkindir (Linklater, 1995: 251).

Soğuk Savaş sonrası Uluslararası sistemde büyük çaplı değişikliklerden sonra, artık 1990'lı yıllarda neorealizm siyasi tahminleri, analiz metodolojisi ve seviyeleri açısından eleştirilmekteydi. Lebow, neorealistleri SSCB'nin çöküşüne kadar onu istikrarlı ve korkunç bir süper güç olarak görmelerini eleştirmiştir. Ayrıca Lebow, neorealistleri yalnızca Soğuk Savaşın aniden son bulmasını tahmin etmekte başarısızlığı yönünde değil, aynı zamanda onun sona erme şekline ilişkin de eleştiride bulunmuştur. Nitekim neorealist teorinin bakış açısından, iniş yaşayan büyük güçler temel güvenlik çıkarlarını korumaya çalışmaktadırlar. Lakin çöküş süreci yaşayan bir süper güç olan SSCB, Mihail Gorbaçov'un önderliğinde saldırgan politikadan kaçınmakla yetinmemiş, aynı zamanda hızlı şekilde ve esasen gönüllü olarak güvenliğini temin ettiği temel varlıklarından – dünyanın önde gelen nükleer cephanesi ve zamanında zor koşullarla Doğu Avrupa'da oluşturduğu güvenlik kuşağından da vazgeçmiştir (English, 2017: 76).

Neorealizm, Waltz'ın yanı sıra, S. Walt, J. Mearsheimer, B. Buzan, R. Gilpin gibi siyaset bilimcileri tarafından geliştirilmiş ve bünyesinde neorealizmin temel varsayımlarını benimseyen akımlar oluşturulmuştur. Neorealist kuramcılarının çalışmaları sonucunda devletlerin dış politikada güç kullanımına ilişkin bakış açısından farklı çizgi benimseyen iki ana akım ortaya çıkmıştır: i) Savunmacı realizm (defensive realism); ii) Saldırgan realizm (offensive realism) (Donnelly, 2004: 63).

Neorealistler, öykünme ve rekabet süreçlerinin devletleri yukarıda belirtilen şekillerde davranmaya yönlendirdiğini savunurlar. Öykünme, devletlerin başarılı devletlerin (örneğin, savaşta galip gelenlerin) davranışlarını benimsemelerine yol açarken, rekabet, devletlerin güvenliklerini ve hayatta kalmalarını mümkün olan en iyi yollarla ihtiyatlı bir şekilde sağlamalarına yol açar (Waltz, 1979; Posen, 1993).

Uluslararası sistemin anarşik doğası ve devletlerin diğer devletlere veya örgütlere güvenememesi nedeniyle, devletler "kendi kendine yardım" yapmak zorundadır (Waltz, 2003; Mearsheimer, 2014).

Neorealistler için, sosyal normlar büyük ölçüde alakasız olarak kabul edilir (Sandholtz & Stiles, 2009: 2; Mearsheimer, 1994). Bu, normları potansiyel olarak önemli gören bazı klasik realistlerin aksinedir (Carr, 1939). Neorealistler, uluslararası örgütlerin uluslararası sistemde bağımsız hareket etme ve devletler arasındaki iş birliğini kolaylaştırma yeteneklerine de şüpheyle yaklaşmaktadırlar (Waltz, 2003; Mearsheimer, 1994).

Çalışmada ileri sürülen tezin neorealist teori bünyesinde gelişen iki alt akım ışığında açıklanmaya çalışıldığından hem savunmacı realizmin hem de saldırgan realizmin temel varsayımlarının incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, aşağıdaki bölümlerde savunmacı ve saldırgan realizm akımlarının temel varsayımları ve birbirinden farklı çizgisinden bahsedilecektir.

Tablo 1.1: Klasik Realizm ve Neorealizmin Devlet ve Güce İlişkin Bakışları

Teorinin Konumu	Klasik Realizm	Neorealizm	
		Savunmacı Realizm	Saldırgan Realizm
Devletler arasında rekabet nedenleri	Kaynağı devletlerin doğasından gelen güç isteği	Uluslararası sistemin yapısı	Uluslararası sistemin yapısı
Devletlerin güç isteği düzeyi	Elde edilmesi mümkün olduğu kadar fazla güç. Devletler strateji olarak hegemonyayı amaçlamaktalar ve bu amaca ulaşmak için nisbi gücü artırmaya çalışırlar	Devletin güvenliğini ve güç dengesini koruyacak kadar	Elde edilmesi mümkün olduğu kadar fazla güç. Devletler strateji olarak hegemonyayı amaçlamaktalar ve bu amaca ulaşmak için nisbi gücü artırmaya çalışırlar
Teoriyi geliştiren siyaset bilimcileri	Thucydides, T.Hobbes, N.Machiavelli, E.H.Carr, H.Morgenthau	K.Waltz, R.Gilpin, J.Grieco, B.Buzan	J.Mearsheimer, R.Schweller

Kaynak: (Tsygankov, 2008: 57).

2.3. Neorealist Teoride Savunmacı Realizm Yaklaşımı

Waltz'ın savunmacı realizmi sistemik ve devlet merkezli bir uluslararası politika teorisi sunmaktadır. Waltz'ın savunmacı realizminin yapısal bileşenleri, hükümetin yokluğu ve yeteneklerin sistem genelinde dağılımı olarak tanımlanan anarşiden oluşmaktadır. Bunu yaparken Waltz, uluslararası düzenin diğer özelliklerini ve devletlerin yetenekleri dışındaki her özelliğini teorisinden çıkarmaktadır (Waltz 1979, 99). Üstelik Waltz (1979, 91–2, 118–9) devletlerle ilgili yalnızca iki açık varsayımda bulunmaktadır: Devletler üniter aktörlerdir ve en azından kendi hayatta kalmalarını sağlayacak politikalar izlemektedirler. Savunmacı realizm, Waltz'ın neorealizminin temelleri üzerinde gelişmesine rağmen, bir takım konularda, ondan farklılık arz etmektedir. Her şeyden önce savunmacı realistler, neorealizmin devlet motivasyonlarına ilişkin minimal varsayımlarını paylaşmakta ve onlar gibi devletlerin anarşik bir uluslararası sistemde güvenlik aradıklarını ileri sürmektedirler. Devletlerin refahlarına yönelik ana tehditlerin diğer devletlerden geldiği düşüncesi, savunmacı neorealistler tarafından da kabul edilmektedir. Buna rağmen, neorealizmle savunmacı neorealizm arasında üç ana fark bulunmaktadır: Birincisi, neorealizm devletlerin davranışlarını açıklamak için birden fazla mikro temele izin verirken, savunmacı realistler yalnızca rasyonel seçime dayanmaktadır. İkincisi, savunmacı realistler, saldırı-savunma dengesini değişken olarak eklerler ve bu değişkenlik devletlerin işgallerini kolaylaştıran veya zorlaştıran birtakım farklı faktörleri kendinde kombine etmektedir. Savunmacı realistler, teknolojilerin veya coğrafi koşulların genellikle savunmayı desteklediğini ileri sürmektedirler. Ayrıca, günümüzün dünyasında fetihlerin gerçekleşmesi zor olduğundan revizyonist davranışı dengelemek için fazla zorluk çıkmayabileceğini söylemek mümkündür. Üçüncüsü ise, rasyonaliteyi ve savunmayı destekleyen bir saldırı-savunma dengesini birleştiren savunmacı realistler, devletlerin statükoyu desteklemesi gerektiği görüşündedirler (Elman, 2008: 20-21).

Waltz'a göre, devletler kendileri için belirledikleri birçok hedefleri takip edebilirler, ancak ilk önce tehdidin yeterince bol olduğu uluslararası sistemde hayatta kalmayı amaçlamaktadırlar. Bunun içinse, devletlerin sistemde güç dengesinin korunmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Savunmacı realistler, Morgenthau gibi insan doğası ve güvenlik rekabetiyle sonuçlanan güç arzusuna değil, devletler arasındaki rekabetçi davranışa vurgu yapmaktadırlar. Dahası, savunmacı realistlere göre, anarşik sistemde güvenlik ikilemi devletlerde yükselen yakın güce karşı endişe oluşturabileceği

için güç arttırma girişimleri yanlışlıkla düşmanlık bağları yaratabilmektedir (Viotti ve Kauppi, 2012: 63). Bir başka deyişle, savunmacı realistler uluslararası yapının devletleri güç artışına motive ettiğini kabul etseler de gücün maksimum düzeyde arttırılması girişiminin rasyonel yaklaşım olmadığını ve aşırı güç girişimleriyle uluslararası yapının onları cezalandırmasıyla sonuçlanacağı iddiasındadırlar. Aynı zamanda, devletin hegemonya olmak peşinde olmasını akılcı bir davranış saymamaktadırlar (Mearsheimer, 2013: 78). Savunmacı realistlere göre, herhangi bir devletin aşırı güçleneceği durumda diğer devletlerin koalisyon oluşturarak denge kurması olasılığı yükselmektedir. Bu bakışa göre, denge kurucu koalisyon, hegemonya kurmaya çalışan devleti tehlikesiz duruma getirecek veya tamamen çökartacaktır. Savunmacı realistler, bu tezin altını tarihe atf yaparak Napolyon Fransası (1792-1815), Alman İmparatorluğu (1900-1918) ve Nazi Almanyası'nın (1933-1945) akıbetlerini örnek getirerek doldurmaya çalışmışlardır. Her biri koalisyonlar tarafından yenilgiye uğratılmış bu süper güçlerden farklı olarak Bismarck, Almanya'ya aşırı gücün zararlı olduğunu düşünmüştür. Diğer aktörleri tetikleyeceği endişesiyle Almanya'nın yayılmacılığını durdurmuştur (Mearsheimer, 2013: 81).

Saldırı ve savunma dengesine vurgu yapan savunmacı realistler, savunmacı bir devleti savaşta yenmenin ne kadar kolay veya zor olduğunu saldırı-savunma dengesinin belli ettiği fikrini ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre, saldırı-savunma dengesi genelde savunmacı devletin lehinedir ve aşırı güç artışı girişiminde olan herhangi bir devlet yenilgili savaşlar serisiyle karşı karşıya kalabileceğinde bahsetmek mümkündür. Ayrıca, savunmacı realistlere göre, herhangi bir ülke diğer güç artışını takip eden devlet tarafından fethedilse bile bu günümüzün dünyasında yayılmacı devlet için karlı değildir. Bu durumda savaşın maliyetleri sağladığı kârdan daha ağır basmaktadır. Her şeyden önce, milliyetçilik ideolojisi günümüzde ülkeleri fethetmekte zorluk çıkarmaktadır, bazen ise imkânsız kılmaktadır. Burada en önemli husus, işgal edilmiş ülkenin nüfusunu işgalci devlete karşı ayaklandıracak olan milliyetçilik ideolojisi ve kendi kaderini tayin hakkıyla ilgilidir. Ayrıca, çağdaş dünyada yabancı bir devletin işgal olunan ülkenin modern endüstriyel ekonomisinden faydalanması şeffaflık ve özgürlük talep edildiğinden oldukça zordur. Devletlerin işgal edilmesinin sadece zor olması değil, başarılı bir işgali takip eden süreçte yayılmacı devlet için sağladığı kardan daha çok sıkıntılar vadetmesi devletlerin aşırı güce olan isteklerini kontrol etmesini gerektirmektedir (Mearsheimer, 2013: 81).

Savunmacı realizm düşüncesinin gelişimi açısından Stephen Walt'ın "*Tehdit Dengesi Teorisi*" önem taşımaktadır. Walt'ın, ilk defa "*Alliance Formation and the*

Balance of World Power” (1985) adlı eserinde açıklamış, daha sonra ise *“The Origins of Alliances”* (1987) adlı eserinde geliştirdiği söz konusu teorisi Waltz’ın savunmacı realist düşüncelerinin devamı olarak nitelendirilmektedir. Tehdit dengesi teorisine göre, devletin karşılaştığı tehditler uluslararası ilişkilerde koalisyonların ortaya çıkmasının temel etkenleri konumundadır. Devletler potansiyel müttefik seçiminde iki stratejiyi benimsemektedirler: dengeleme (*balancing*) ve katılma (*bandwagoning*). Dengeleme, devletlerin daha güçlü kaynaklara sahip herhangi bir devletten veya koalisyondan kendilerini koruması amacıyla ittifak kurması olarak tanımlanmaktadır. Walt’a göre, dengeleme aşağıdaki nedenlerden dolayı daha sıkı kullanılan bir yöntemdir:

- i) Tehditle karşı karşıya olan devlet, hegemonya iddiasında olan bir gücü durduramayacağı takdirde kendi varlığını riske atmaktadır,
- ii) Zayıf bir devletin hegemonyayla iş birliğinde, daha çok güçlü tarafın çıkarları sağlanmaktadır,
- iii) Aynı zamanda, zayıf bir devletle güçlü devletin iş birliği, yine ikincinin birinci üzerinde nüfuzunun artmasıyla sonuçlanmaktadır.

Walt’a göre katılma ise, tehdit oluşturan süper güç ile iş birliği anlamına gelmektedir. Bu durum devletin gücünün düşük olduğu veya süper güce karşı koalisyonun başarı potansiyeli olmadıkça kullanılmaktadır. Walt’a göre, devletler, davranışlarını uluslararası sistemde güç dağılımına ve güç dengesine göre belirlemektedirler. Ayrıca, Walt tehditlerden bahsederken, devletlerin niteliği ve niyetlerinin önemli olduğunu vurgulamakta ve bu açıdan tehdit teorisinin tamamen yapısal bir teori olmadığını altını çizmektedir. Aynı zamanda Walt, güç artışı sergileyen bir devletin belirli yetenekleri ve niyetlerini bilmeden tehdit oluşturup oluşturmadığının belli edilmesinin mümkün olmadığı görüşündedir. Walt’ın bu fikirlerine Donnelly aşağıdaki gibi örnek vermiştir:

“Örneğin, Rusya, Birleşik Krallık, Polonya, Meksika, Çin, İsrail, Irak ve Kuzey Kore’nin elinde olan aynı imkânlar ABD için çok farklı tehditler oluşturabilir.” (Donnelly, 2004: 119-120).

Buradan da Walt’ın, aynı imkânların farklı aktörlerin elinde olmasının onların niyetlerine bağlı olarak farklı tehditler oluşturabileceği görüşünü savunduğu kanaatine varabilmek mümkündür. Bu düşünceden yola çıkarak Walt, devletlerin davranışlarına ilişkin dört ana etkenin altını çizmektedir:

- i) Toplam güç (aggregate power);
- ii) Coğrafi yakınlık (proximity);

- iii) Saldırı kapasitesi (offensive capability);
- iv) Saldırgan niyet (offensive intentions) (Walt, 1985: 9).

Walt, devletlerin davranışlarına ilişkin bu dört ana etkeni aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

“Toplam güç: Devletin toplam kaynakları (örneğin, askerî kapasite, nüfus, sanayi ve teknoloji) ne kadar fazla olursa, diğer devletler için o kadar tehdit oluşturmaktadır (Walt, 1985: 9).

...

Coğrafi yakınlık: Uzak coğrafyada var olan aktörün gücünü uzaktan yansıtmasının daha zor olması nedeniyle, devletler yakın coğrafyada yükselen gücü daha çok tehdit olarak algulamaktalar (Walt, 1985: 10).

(...)

Saldırı kapasitesi: Devletlerin diğer kaynakları eşit olduğu, fakat hücum kapasiteleri arasında fark olduğu zaman, saldırma kapasitesi düşük olan veya sadece savunma açısından güçlü olan devletler saldırı gücü yüksek olan devlete karşı birleşmek eğiliminde olmaktadır (Walt, 1985: 11).

(...)

Saldırgan niyet: Aslında orta düzey güce sahip olan, ancak sergilediği tavır nedeniyle diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanan devletlerin de kendilerine karşı koalisyon oluşturulmasını tahrik ettiği görüşündedir.” (Walt, 1985: 12).

Walt kendi teorisi ile ABD'nin Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı güçlü bir koalisyon sistemi kurma politikasını da açıklamaya çalışmıştır:

“SSCB, etkin güç göstergelerine ve ciddi saldırı potansiyeline sahipti, ABD'ye müttefik devletlere yakın olmanın yanı sıra revizyonist niyetlerini de ilan etmekteydi. ABD, SSCB ile güç yarışına girerek onu aşmakla beraber, uzak coğrafi konumuna rağmen Avrupa ve Asya'daki müttefiklerine yönelik yayılcı girişimlerin olasılığını önemli ölçüde azaltmıştır.”⁶

Walt'a göre bu süreç, ABD ile müttefikleri arasında daha arzu edilen bir ortaklık yaranmasına neden olmuştur. Walt, 1990 yılında Saddam Hüseyin döneminde Irak'ın

⁶ Yale Uluslararası İlişkiler Dergisi tarafından Walt ile yapılmış 20 Temmuz 2010 tarihli mülakatın çevrimiçi metni için bkz., *Balancing Threat: The United States and The Middle East: An Interview With Stephen M. Walt*, <https://www.yalejournal.org/publications/balancing-threat-the-united-states-and-the-middle-east>, (Erişim tarihi: 21.03.2023).

Kuveyt saldırısı zamanı koalisyonla karşı karşıya kalmasını da kendi teorisine uyduğunu belirtmektedir. Düşünür, Irak'ın güç artışı, revizyonist hedefleri ve bölgedeki önemli petrol kaynaklarına yakınlığının diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanmasına neden olduğu ve Irak'a karşı koalisyonu tetiklediği kanaatindedir. Walt'ın tehdit teorisiyle Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin ortaya çıkışı da açıklanabilmektedir. Nitekim 1981 yılında oluşturulan bu Konsey'e üye olan Arap devletlerini bir araya getiren temel neden, ekonomik işbirliğinin yanı sıra, coğrafi konumu açısından yakın, güç artışı gerçekleştiren ve saldırgan niyetleri olan İran'ı bir tehdit olarak algılamaları olmuştur (Priess, 1996: 169).

Bunlara rağmen, Walt'ın tehdit teorisi siyaset bilimciler tarafından birtakım eleştirilere de maruz kalmıştır. Neoliberal okulun temsilcisi Robert Keohane, devletlerin davranışlarını açıklamakta tehdit faktörünün önemini kabul etse de ampirik materyal açısından teorinin yetersiz kaldığı görüşündedir. Ayrıca Keohane, Walt'ın kavramsal olarak yeni açıklamalar sunmaktan ziyade neorealistik uluslararası ilişkiler okulunun mevcut gelişmelerini yeniden sunmaya odaklandığına dikkat çekmektedir. Bundan öte Keohane, neorealist düşüncenin uluslararası kurumların önemini ihmal ettiğini, ancak ittifakların da aslında uluslararası kurum olduğunun altını çizmektedir (Keohane, 1988: 171-174).

Randall Schweller, Walt tarafından öne sürülen katılma (bandwoning) tanımının daha ziyade stratejik kapitülasyonu (strategic surrender) yansıttığını ve Walt'ın kendi teorisinde bu stratejinin ana amacı olan kazananla işbirliğinden fayda elde etmeyi hesaba katmadığı yönünde eleştirmiştir (Schweller, 1997: 928). Robert Kaufman ise, Walt'ın kendi teorisinde devletin karar verme sürecini etkileyen faktörleri gereksiz yere sınırlandırıldığı görüşündedir. Kaufman'a göre, yalnız dış tehditlerden yola çıkarak devletlerin davranışlarını anlamak yetersiz kalmaktadır; devletlerin iç dinamikleri ve politikada karar verici kişileri de faktör olarak dikkate almak gerekmektedir (Kaufman, 1992: 419).

2.4. Neorealist Teoride Saldırgan Realizm Yaklaşımı

Neorealist teorinin temel varsayımlarını benimseyen ve dış politikada güç kullanımına ilişkin görüşleri açısından savunmacı realizmden farklı yaklaşım sergileyen saldırgan realizm, 20. yüzyılın sonlarında neorealist teorinin bünyesinde ortaya çıkmış ve önemli kurucularından biri olan Amerikalı siyaset bilimcisi John Mearsheimer'in

çalışmalarıyla gelişmiştir. Devlete ve güce ilişkin bakışları açısından Morgenthau'nun görüşlerine yakınlığı nedeniyle saldırgan realizm, klasik realizme dönüş olarak da nitelendirilmektedir. Bu yakınlık, anarşinin uluslararası ilişkilerin değişmez yapısı olarak kabul edilmesi, büyük güçlerin uluslararası politikanın ana oyuncularını olarak konumlandırılması, devletlerin ana kaygısının güvenlik olduğunun varsayılması, askerî gücün uluslararası sistemde amaçların elde edilmesi açısından temel gösterge olarak ele alınmasında kendisini belli etmektedir (Tsygankova, 2008: 54).

Öte yandan, uluslararası yapıya yüklediği önem bakımından saldırgan realizm aynı zamanda neorealist geleneği benimsemiştir. Bir başka ifadeyle, Waltz'ın neorealist yaklaşımında olduğu gibi, saldırgan realizm de devletlerin davranışlarının uluslararası konfigürasyon ve yapısal faktörler tarafından belirlendiğini kabul etmektedir (Tsygankova, 2008: 54).

Saldırgan realizmin temelleri, Mearsheimer'in "*The Tragedy of Great Power Politics*" (2001) adlı eserinde benimsediği teorik yaklaşıma dayanmaktadır. Savunmacı realizmin devletlerin uygun ölçüde güç artışında bulunmasının yeterli olduğu yaklaşımını eleştiren Mearsheimer'in teorisinin ana tezi, devletlerin nispi gücü maksimum düzeye çıkarması gerektiği iddiasıdır ki, bu da saldırgan realizmin Waltz neorealizminden ayrıldığı özelliklerdendir (Rynning ve Ringsmose, 2008: 25). Mearsheimer realist geleneğin yaklaşımını benimseyerek, devletlerin birbirinden korkmasını sağlayan üç nedenin altını çizmektedir:

- i) devletler üzerinde hâkimiyete sahip olan ve onları birbirinden koruyacak merkezi otoritenin olmaması,
 - ii) devletlerin her zaman birtakım saldırgan imkânlarının var olması gerçeği,
 - iii) devletlerin birbirinin niyetlerinden emin olmasının imkânsızlığı gerçeği
- (Mearsheimer, 2001: 3).

Mearsheimer, uluslararası sistemde büyük güçlerin hegemonya kurma peşinde olduğu görüşündedir. Yazar, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve devletlerin güç mücadelesi arasında bağlantı kurarken, büyük güçlerin rekabeti ve hegemonya olma çabalarının nedenlerini beş maddede açıklamıştır:

- i) Uluslararası sistemin yapısının anarşik olması,
- ii) Büyük güçlerin doğası itibarıyla saldırgan olması,
- iii) Devletlerin birbirinin niyetlerinden emin olamaması,
- iv) Devletlerin temel kaygısının hayatta kalmak olması,
- v) Büyük güçlerin rasyonel aktör olması.

Mearsheimer'a göre, aslında yukarıdaki nedenlerin hiçbirinin devletleri rekabetçi davranmaya zorlamadığını, ancak uluslararası sistemin yapısında bu nedenlerin toplamının beraber bulunması gerçeği devletlerin davranışını saldırgan kılmakta ve nispi gücün artırılmasını zorunlu hale getirmektedir (Mearsheimer, 2001: 25-26).

2.5. Savunmacı ve Saldırgan Realizmin Karşılaştırılması

Saldırgan ve savunmacı realizm arasındaki ayrım, disiplinde en iyi bilinenlerden biridir. 1991'de Synder'ın İmparatorluk Efsaneleri, iki ayrı düşünce okulunu yaratan tanımlayıcı faktör olarak saldırı ve savunma gerçekçiliği kavramını ortaya koydu: saldırgan ve savunmacı realizm (Synder, 1991:12). Bu noktadan günümüze kadar, realizmin (gerçekçiliğin) bu iki dalı arasındaki tartışma, realist okul içinde sürekli olarak merkezi bir çekişme noktası olmuştur.

Saldırgan ve savunmacı realizm arasındaki ayrımın merkezinde, devletlerin anarşi bağlamında davranma eğiliminde oldukları farklı varsayımlar vardır. Daha spesifik bir ifadeyle, devletlerin güvenliği veya gücü en üst düzeye çıkarıp çıkarmadığı, yani gücün bir araç mı yoksa bir amaç mı olduğu konusunda bir ayrımdır. Bazı akademisyenler, devletlerin ulaşmaya çalıştığı birincil hedeflerin hayatta kalma ve güvenlik olduğunu iddia etmektedir. Bu kapsamda güç, kendi başına bir amaç değil, bir amaca ulaşmak için bir araçtır. Bu görüşü savunanlar 'savunmacı realist' olarak kabul edilmektedir. Başka bir grup akademisyen, saldırgan realizm safındakileri, devletlerin iktidarı hem bir araç hem de bir amaç olarak gördüklerini varsaymaktadır. Bu tür varsayımlar arasındaki bu ayrım, realizm dallarını sınıflandırma kriterlerimizin üçüncüsüdür. Saldırı ve savunma gerçekçiliği arasında ayrım yaparken, her teorinin varsayımlarının kesinlikle göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nokta, bazı yazarların politika yönlerini iki dal arasındaki ayrıma dahil ettiği için özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin, saldırgan politikaların uygulanmasını savunan akademisyenler bazıları tarafından saldırgan gerçekçi düşünürler olarak etiketlenirken, diğerleri neo-muhafazakar Bush Yönetimi'nin önleyici strateji ve tek taraflılık kullanımının saldırgan gerçekçiliği temsil ettiğini savunmaktadır. Bu bakış açıları, akademik argümanlar ile bireysel hükümetlerin dış politika düşünceleri arasında yanlış bir bağlantı kurmaktadır.

Saldırgan ve savunmacı realizmle ilgili soyut tartışmalardan kaçınmak da önemlidir, çünkü realist teorinin bu konularının her birinde bir takım görüş farklılıkları bulunmaktadır. Saldırgan gerçekçiliği örnek almak gerekirse, bu görüşü benimseyen tüm

akademisyenler devletlerin güçlerini en üst düzeye çıkardıklarını ve ayrıca devletlerin saldırgan politikalara yöneldiklerini iddia etmektedirler. Bununla birlikte, ulusal nitelik ve davranış açısından, literatürde önemli farklılıklar bulunmuştur. Schweller, devletlerin niteliklerinin statüko ya da revizyonist olabileceğini ve süper güçlerle bir araya gelmenin ortak davranış biçimi olma eğiliminde olduğunu savunmaktadır (Schweller, 1996: 90-121; Schweller, 1994:72-107). Öte yandan Mearsheimer, uluslararası sistemin anarşik doğası çoğu devleti güvenlik açığıyla karşı karşıya bıraktığı için, uluslararası politikada statükocu bir devlet bulmanın çok zor olduğunu iddia etmektedir (Mearsheimer, 2002: 21). Bu görüşe göre, daha yaygın devlet davranışı türü 'buck passing'⁷dir.

Her iki görüşte de devletlerin gücü en üst düzeye çıkardığı aynı varsayımdan yola çıkmakta, ancak çok farklı sonuçlara varılmaktadır. Bu niçin böyle olabilir sorusu sorulduğunda, bunun nedeni, Schweller'in birkaç birim düzeyinde faktörü göz önünde bulundurması ve böylece teorinin arkasındaki mantığı değiştirmesi olarak açıklanmaktadır. Schweller, Waltz'ı statükoya karşı önyargılı olmakla eleştirir ve bunun yerine "revizyonist devletin araştırmaya geri getirilmesi gerektiğini" savunmaktadır. Schweller'e göre, iki devlet türü arasındaki kritik fark, uluslararası sistemdeki konumlarından duydukları memnuniyet düzeyidir (Schweller, 1994: 100). Bununla birlikte, bir devletin tatmin olup olmadığının bir değişkeni olduğu bilinmektedir: bir ülke, statükoyu bir noktada korurken, başka bir noktada değiştirmeye çalışabilir. Bu nedenle, bir devletin sabit bir özelliği değildir ve bu nedenle devlet memnuniyeti ile ilgili varsayımlarda bulunmak uygun değildir. Dahası, belirli bir davranışın gözlemlenmesine dayanarak bir devletin tipini statüko veya revizyonist olarak atfetmek totolojidir.

Savunmacı realizmi savunan akademisyenler içinde de benzer farklılıklar bulunur. Örneğin Waltz, anarşi bağlamında güvenlik için rekabeti Hobbes'ın doğa durumu açısından tanımlamaktadır. Ona göre, uluslararası sistemde güvenlik eksikliği bulunmakta ve devletler her zaman varlıklarından endişe duymaktadırlar. Waltz'ın teorisi anarşi varsayımlarına dayanmakta ve devletlerin hayatta kalmak istediği varsayımlanmakta ve iç mantığı tutarlıdır. Diğer akademisyenler anarşinin durumunu ve güvenlik ikilemini vurgulamamakta, bunun yerine güvenliğin yetersiz olmadığını savunmaktadırlar (Glaser, 1994/95). Devletleri, öncelikle iç faktörlerle ilgili çeşitli varsayımlarda buldukları için, yeterli güvenliğe sahip olarak görmektedirler. Anarşinin

⁷ "Uluslararası ilişkiler teorisinde sorumluluğu başkalarına atmak, ulus devletlerin büyüyen bir tehditle yüzleşmeyi başka bir devletin de karşılayacağı umuduyla reddetme eğilimini içerir"

durumunu vurgulayan akademisyenler, devletler uluslararası sistem içindeki konumlarını korumak istiyorlarsa, ideal politikanın güç dengesini korumak olduğunu savunmaktadırlar. Anarşinin durumuna fazla önem vermeyen akademisyenler, devletlerin silah teknolojilerinde saldırı ve savunma arasında bir denge kurmaları gerektiğini ve işbirliği yoluyla güvenliği sağlayabileceklerini savunmaktadırlar.

Bu tartışmadan, bir devletin güvenlik mi yoksa iktidar mı aradığı, diğer varsayımlarla birlikte düşünülmesi gereken teorik bir varsayımına bağlı olduğunun görülmesi mümkündür. Durum böyle olunca, saldırgan ve savunmacı realizm, realist okulun bağımsız dallarını temsil etmek zorunda değildir. Bunun yerine, onları neo-gerçekçiliğin ve neo-klasik gerçekçiliğin alt dalları olarak düşünmek çok daha yerinde olacaktır. Birçok akademisyenin işaret ettiği gibi, saldırı-savunma tartışması aslında hem neo-realizm hem de neo-klasik realizm içinde bulunmaktadır (Taliaferro, 2000: 134). Saldırgan ve savunmacı realizm arasındaki farkların tam kapsamını açıklığa kavuşturmak için, neo-realizm ve neoklasik realizm arasındaki ayrım da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu mantığı takiben, Jeffrey W. Taliaferro realizm içindeki ana teorileri (veya varsayımları) aşağıdaki tablo 1’de ayırmıştır:

Tablo 1.2. Saldırgan ve Savunmacı Realizm Kategorileri

Anarşi Hakkında Varsayımlar		
Açıklanacak olgular	Savunmacı realizm	Saldırgan realizm
Neo-realizm Uluslararası sonuçları açıklamaya çalışan teoriler-örneğin, büyük güç savaşı olasılığı, ittifakların dayanıklılığı veya uluslararası iş birliği olasılığı	Güç dengesi teorisi (Kenneth Waltz); Dinamik diferansiyeller teorisi (Dale Copeland); Büyük güç iş birliği teorileri (Robert Jervis, Charles Glaser, Benjamin Miller)	Hegemonik savaş teorisi (Robert Gilpin); Güç geçişi teorisi (A.F.K. Organski ve Jack Kugler); Çıkarlar dengesi teorisi (Randall Schweller); Büyük güç politikaları teorisi (John Mearsheimer)
Neo-Klasik realizm Tek tek devletlerin dış davranışlarını açıklamaya çalışan teoriler-örneğin, askeri doktrin kuvvet duruşu, ittifak tercihleri, dış ekonomi politikası	Tehdit dengesi teorisi (Stephen Walt); İç seferberlik teorisi (Thomas Christensen); Hücum-savunma teorileri (Stephen Van Evera, Thomas Christensen, Jack Synder,	Devlet merkezli realizm (Freed Zakaria); Savaş amaçları teorisi (Eric Labs); Dış politikanın hegemonik teorisi (William Wohlforth)

veya uzlaşmacı veya savaşçı diplomasi arayışı	Charles Glaser ve Chaim Kaufmann)	
---	-----------------------------------	--

Kaynak: (Taliaferro, 2000: 135).

Her ne kadar saldırgan ve savunmacı realizm arasındaki tartışma son zamanlarda çok dikkat çekmiş olsa da birçok realist tarafından yapılan argümanlardan da görülebileceği gibi, ikisi arasındaki ayrım çizgileri tutarlı değildir. Waltz'ın işaret ettiği gibi, realizm saldırgan veya savunmacı değildir, diğer bir deyişle tüm devletler varlıklarını korumak için sayısız araç kullanmaktadırlar. Bir saldırı veya savunma stratejisinin kullanımı her zaman belirli bir bağlam tarafından belirlenmektedir (Waltz, 2004: 6). Birçok bilim adamı, Waltz'ın teorisinin savunma gerçekçiliği olarak sınıflandırılması gerektiğini savunmakta, ancak koşullar izin verdiğinde devletlerin güçlerini genişleteceğini inkâr etmemektedir. Ayrıca geçmişte, devletlerin hedeflerinin sadece sürekliliğin bir ucunda var olmaya çalışmaktan diğer ucuna hükmetmeye kadar değiştiğine inandığını açıkça belirtmiştir (Waltz, 2010: 108). Mearsheimer ayrıca devletlerin her zaman her koşulda gücü en üst düzeye çıkarmaya çalışmadıklarını da kabul etmektedir. Bazı devletler mutlak iktidar arayışına yönelebilsede sistemin baskıları çoğu zaman gücün maksimize edilmesini engellemektedir. Bunu, ABD'nin büyük stratejisini tasarlamasından görmek mümkün olabilmektedir. Mearsheimer, diğer devletlerin ABD gücüne karşı korunmalarını önlemek için, ABD'nin "offshore dengeleyici" rolünü oynayarak gücünü stratejik olarak pekiştirmesi gerektiğini savunmaktadır.

Tablo 1.3. Realizmin Farklı Dallarındaki Farklılıkların Karşılaştırılması

	Neo-realizm		Neo-klasik realizm	
	<i>Savunmacı realizm</i>	<i>Saldırgan realizm</i>	<i>Savunmacı realizm</i>	<i>Saldırgan realizm</i>
Açıklanan olgular	Uluslararası sonuçlar ve davranış biçimleri	Uluslararası sonuçlar ve davranış biçimleri	Devlet politikası ve davranışı	Devlet politikası ve davranışı
Analiz seviyesi	Sistem	Sistem	Devlet	Devlet
Anarşi	Hobbesçu	Hobbesçu	İyi huylu; nispeten huzurlu	Belirsiz; ayırt etmek zor

Birim düzeyinde öznitelikler	Devletler arasında fark yok	Devletler arasında fark yok	Coğrafya gibi farklılıklar, önemli olan teknoloji ve bilgi	Statüko ve revizyonist devletler arasındaki ayırım (burada iktidar maksimizasyonu varsayımıyla bir çelişki vardır)
Güç	Bir amaç değil, yeterli güç aramak anlamına gelir	Araç ve bir amaçtır, gücün maksimize edilmesi	Bir amaç değil, araç; Hücum/savunma dengesini korumak	Araç ve bir amaçtır; gücün maksimize edilmesi
Devlet davranışı hakkında sonuç	Aydınlanmış ulusal çıkarlar; güç dengesini korumak	Hegemonik güç arayışı	Büyük güçler işbirliği yapar; 'Buck Passing'	Genişleme

Kaynak: (Feng & Ruizhuang, 2006).

İhtiyatlı güç ve aydınlanmış çıkar, politik realistlerin temel değerleridir. Morgenthau, sağduyuyu siyasetin en yüce erdemi olarak görmekte ve devletlerin kendi çıkarlarını ilerletmek ve korumak istiyorlarsa, diğer devletlerin de çıkarlarına saygı duymaları gerektiğini düşünmektedir (Morgenthau, 1973: 10–11). Waltz ayrıca, iktidarın yalnızca kullanılabilir bir araç olduğunu ve mantıklı politikacıların ılımlı miktarda güç peşinde koştuğunu açıkça belirtmiştir (Waltz, 1988: 616). Uluslararası ilişkiler tarihi, iktidarın aşırı uçlara doğru genişlemesini sürdüren devletlerin birçok örneğini sunmaktadır. Bunu yaparken, tohumları kendi yıkımları için ekmişlerdir. Uluslararası yapının devletlerin davranışları üzerinde bir kısıtlama olduğu kabul edilirse, devletler sınırsız bir şekilde iktidarı genişletmeye çalışamazlar. En azından, motivasyonları ve davranışları, niyetleri ve sonuçları birbirinden ayıramaz. Mearshemier gibi devletleri mutlak iktidarı aşırı uçlarda arayan saldırgan realistler, iktidar politikalarının karamsarlığını ve dramını göstermelerine rağmen, gerçekçiliğin temel sağduyu ve aydınlanma geleneğine girmezler.

3.MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Tezin bütün aşamaları tümdengelim yöntemiyle yürütülmektedir. Problemin belirlenmesinde, kaynaklara ulaşılmasında ve ayrıca verilerin toplanmasında bu yöntem takip edilmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye-ABD ilişkileri konusundaki literatürün ortaya konmasının ardından uluslararası ilişkiler teorileri incelenecektir ardından tezin problemi analiz edilecektir. Çalışmada, tekil araştırma modeli uygulanacaktır. Bulgular, tekil tarama modelinde izleme yaklaşımı ile elde edilecektir.

3.2. Yöntem

Araştırmada kullanılacak veriler doküman inceleme yöntemiyle toplanacaktır. Bu kapsamda kütüphanelerden, internetteki akademik veri tabanlarından, bilimsel yayın tarama sitelerinden, resmi web sitelerinden elde edilecek birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılacaktır.

Verilerin öz m  ve yorumlanmasında nitel araştırmada veri çözümlenmesi ve yorumlanması yöntemlerinden betimsel çözümlleme ve içerik öz mllemenin her ikisi de kullanılacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

1830- 1980 YILLARI ARASINDA TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE YAŞANAN GERİLİMLER

4. 1. Osmanlı Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri

Türkiye ile Amerika arasındaki ilk diplomatik ilişki 1830 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasında imzalanan bir ticaret anlaşması ile başlamıştır. (Armaoğlu, 1997; Gordon, 1932:7-12). Antlaşma ile ABD’li tüccarlar Osmanlı İmparatorluğu’nda kapitülasyon şartları altında Avrupa uluslarına tanınan aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olmuşlardır (Shaw & Shaw, 1976:97-98). Antlaşma, 1820’den beri İmparatorluk’ta faaliyet gösteren Amerikalı misyonerlere de İmparatorlukta daha fazla misyonerlik faaliyeti, okul ve hastane kurmak için izin vermiştir (Daniel, 1960: 41-70). Ancak diğer yabancı ülkelerden gelen misyonerler 1583’ten beri orada buldukları için, Amerikalılar Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ermenilere odaklandılar. 1830 Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı’na kadar Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin temeli olarak kalmıştır. İlerleyen yıllarda her iki ülke de karşılıklı olarak diğerinin ülkesinde büyükelçilik açmıştır.

Misyonerlerin İmparatorluğun Hristiyanları arasında Osmanlı karşıtı propaganda yaydıklarına dair şüphelere rağmen, Osmanlı Hükümeti, kapitülasyonlar nedeniyle on dokuzuncu yüzyıl boyunca artan faaliyetlerini sürdürmelerine izin vermiştir. Çoğunlukla Protestan Cemaati ve Presbiteryen Kiliseleri tarafından desteklenen Amerikalı misyonerler, Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserleri Kurulu'nun kontrolü altında faaliyet göstermiştir. İzmir’deki asıl misyon İstanbul, Trabzon, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Adana, Antep, Maraş, Urfa ve Van’daki diğer misyonlar tarafından takip edilmiştir (Lybyer, 1924: 804). Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserleri Kurulu'nun Yıllık Raporu'na göre, 1914 yılına gelindiğinde, 151 Amerikalı misyoner, 1.204 Osmanlı Hristiyan’ı ile birlikte, 137 kilise, 9 hastane, 8 kolej, 46 ortaokul ve 369 ilkokul işletiyordu. Bu kurumlarda çoğunluğu Hristiyan ve kısmen Müslüman olan 25.199 kayıtlı öğrenci bulunmaktaydı (American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1918:170).

Amerikan misyonerlik operasyonları, sadece Hristiyanlığın yayılması açısından değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu içindeki ‘Amerikan ilerlemesi ve ekonomik büyümesi’ fikirleri açısından da çerçevelenmiştir. Robert Kolej’in İstanbul’da kurulması,

bu manevi ve maddi ilerleme simbiyozunun bir örneğidir (Daniel, 1960: 71-92; Patrick, 1934: 28-46). Misyonerler ve eğitimcilerle birlikte tüccarlar, Amerika'nın on dokuzuncu yüzyılda Ortadoğu'daki ideolojik ve ekonomik genişlemesini temsil ederek, Osmanlı İmparatorluğu'nu hem manevi bir misyon hem de Amerikan malları için bir pazar ve hammadde kaynağı haline getirmiştir. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD İç Savaşı sırasında Kuzey'e verdiği destek, ikili iş birliğini ve güveni artırmıştır. Takip eden yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu ABD'den silah satın almaya başlamıştır. Çünkü 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yılları Osmanlı İmparatorluğu için savaş yılları olmuştur.

1914 yılına geldiğinde Osmanlı İmparatorluğu ABD'den 20 milyon dolardan fazla ithalat yaparken, İmparatorluk'tan ABD'ye yapılan ihracat yaklaşık 3 milyon dolara ulaşmıştır (Gordon, 1932:60 and 65-66). Deri, incir ve diğer temel mallara olan ilginin yanı sıra, Amerika'nın en büyük iki ticari çıkarı tütün ve petrol üzerine odaklanmıştır (Gordon, 1932:49 and 65). Camel, Lucky Strike ve Fatima sigaraları gibi önde gelen markaların hepsi ekstra lezzet için Türk tütünü içerdiğini iddia etmişlerdir. Birçok tütün şirketinin İzmir ve İstanbul'da depoları bulunmakta ve yatırımları birkaç milyon doları bulmaktaydı. Ayrıca Standard Petroleum Company gibi Amerikan petrol şirketleri, Amerika Birleşik Devletleri'ne petrol ithal etti ve İmparatorluk'taki sondaj hakları için imtiyazlar istemiştir (Yergin, 1991: 184-206; Cox, 1887: 157-159). Maden kaynaklarına olan ilgi ve malların demiryolu ile taşınmasının kolaylaştırılması, Amiral Colby Chester ve oğulları tarafından temsil edilenler gibi Amerikalı yatırımcıları teşvik etmiştir. Chester'lar, Halep'ten İskenderun'a bir demiryolu inşa etme ve Doğu Anadolu'daki maden kaynaklarını kullanma hakkı için 1909'da Osmanlı Hükümeti ile müzakere etmişlerdir (DeNovo 1963: 58-87 and 210-228).

Ticaret ve misyonerlik faaliyetlerindeki karışıklıklarla birlikte Osmanlı İmparatorluğu, Amerikalıların hayal gücüne “Doğu” nun, entrikalarla dolu, egzotik, gizemli bir yer olarak girmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu Çin ve Japonya'nın “Doğu”sundan ayıran şey İslam'dı. Amerikan hayal gücünde İslam, Haçlı Seferleri çağından beri Hristiyan öğretilerinde teşvik edilen savaş görüntülerini taşımaktadır. Dahası, Amerikalıların Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili popüler anlayışı, fesli ve pala taşıyan uzun siyah bıyıklı erkekler ve lüks haremelerde yaşayan peçeli kadınlardan oluşmaktaydı. Basmakalıp görüntüler, tütün ve kilim gibi İmparatorluktan gelen malların reklamı ve pazarlanması ile güçlendirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda zaman geçiren misyonerler, iş adamları ve diplomatlar, mektuplarında, halka açık konuşmalarında ve anılarında sık sık bu ‘yabancı ve garip’ yapıyı pekiştirmişlerdir (Said, 1978).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen Rum ve Ermeni göçmenlerin köruklemesiyle Egzotik 'Doğu', 'İslami' ve 'Osmanlı' imgelerinin karmaşık birleşimiyle birlikte, Amerikan popüler kültürüne daha karanlık ve tehdit edici bir "Korkunç Türk" kavramı girmiştir. Ayrıca Osmanlılar tarafından Hristiyan nüfusa baskı ve katliam hikayeleri ve Müslüman haremelerde Hristiyan çocukların köleleştirilmesi hikayeleri göçmenler tarafından Amerikan popüler kültürüne aktarılmıştır. Bu imgelerle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman nüfusunu Hristiyan medeniyetinin düşmanı, "Korkunç Türk"ün ise cahil, barbar ve fanatik bir figür olarak gösterilmesine yol açmıştır. (Trask, 1970: 40-53). Ancak bu popüler yapılar tartışmasız kalmadı. Bazı politika yapıcılar ve entelektüeller, Jön Osmanlıların ve Jön Türklerin reformlarının İmparatorluğu ilerici ve aydınlanmış bir yola dönüştüreceğini, istikrara ve açık ticaret politikalarına yol açacağını ve böylece Amerikan çıkarlarını koruyacağını savunmuştur. Örneğin, II. Abdülhamid döneminde Amerikan büyükelçisi olan Samuel Cox, popüler düşüncelerin aksine, Türklerin dürüst ve adil, demokratik ve hoşgörülü olduklarını, sabır, samimiyet, memnuniyet ve teslimiyet niteliklerinin diğer milletlerin ötesinde göze çarptığını ifade etmiştir (Cox, 1887: 176-177). Cox, Amerikan basınında Osmanlı İmparatorluğu'nun karikatürize edilmiş imajına meydan okuyarak, bunu "garip bir şekilde çağdışı ve abartılı" olarak nitelendirmiştir (Cox, 1887: 63-75).

Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik resmi görüş ve dış politika, popüler klişelerin unsurlarını taşımakla birlikte artan ticaret ve misyonerlerin çıkarlarıyla şekillenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, 19'uncu yüzyıl boyunca, Avrupalılarla aynı kapitülasyonları kullanırken, Avrupalı güçlerin aksine, kendisini Osmanlı İmparatorluğu'na, toprak hırsları olmayan bir ticaret ortağı olarak sunmuştur (Cox, 1887:12). Bu ayırmadan kaynaklanan ve bölgedeki ticaret ve yatırım üzerindeki Avrupa tekellerini önlemek için "açık kapı" sağlamayı amaçlayan Amerikalı politika yapıcılar, Osmanlı Hükümeti ile ikili anlaşmalar yapmayı tercih ettiler. Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'na katılımı arttıkça, Amerika Birleşik Devletleri'nde İmparatorluk hakkında artan tartışmalar, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle karşı karşıya kalan çeşitli beklenti ve hırsları yansıtmıştır.

Avrupa'da I. Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı Hükümeti kapitülasyonların kaldırıldığını açıkladı ve böylece 1 Ekim 1914'ten itibaren İmparatorluk'taki bölge dışı haklar ortadan kaldırılmıştır. Washington'da, kapitülasyonların kaldırılmasının, yabancıların kitlesel olarak hapsedilmesine ve yabancılara ait mülklere el konulmasına yol açacağından endişe edilmiştir. Bazı politika yapıcılar, bu kararın, Osmanlı Hristiyanlarının ve Hristiyan yabancıların İmparatorluk'ta katledilmesine yol açan başka

zararlı ve farklı Osmanlı politikalarının olasılığına işaret ettiğinden de korkmuşlardır (Morgenthau, 1918: 112-120). ABD'nin 4 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmesinin ardından Türkiye, 20 Nisan 1917'de ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'nda bu iki ülke birbirlerine savaş açmamış olsalar da Anadolu'da devam eden Kurtuluş Savaşı nedeniyle ilişkiler bir süre durgunlaşmıştır. General Harbord başkanlığındaki bir komite, Paris Barış Konferansı tarafından kendisine verilen bir gerçeği bulma misyonunu yerine getirme gerekliliklerini yerine getirmek üzere 1919'da Mustafa Kemal Atatürk'ü Sivas'ta ziyaret etmiştir (Cevizoglu, 2007: 299-300). Türk Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, her iki taraf da 1927'de karşılıklı olarak diğerinin ülkesinde bir büyükelçilik açmıştır.

4.2. Halk Fırkası Dönemi Türk- Amerikan İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'ten 1945'e kadar olan dönem boyunca izlediği dış politika, ihtiyatlı, gerçekçi, genel olarak statükonun ve 1923'ün zor kazanılmış zaferini korumayı hedefleyen bir politika olarak nitelendirilebilir. Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmadı ve savaştaki tarafların hiçbirini desteklememiştir. Bu nedenle, Nazilere karşı savaşan müttefikler, özellikle Büyük Britanya, Türkiye'yi savaşa dahil etmek istemiştir. Savaş sırasında Türkiye'nin dış politikası her halükârda savaşa girmemeyi amaçlamıştır, çünkü bunun için haklı sebepler vardır: Birincisi devletin zayıf askeri gücü, ikincisi ülke ekonomisiyle ilgili sorunlar ve üçüncüsü, belki de en önemlisi Türk devletinin bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını kaybetme korkusudur (Oran, 2001: 395). Ancak, Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen, Boğazlarla ilgili sorunların yanı sıra toprakları üzerinde hak iddia edilmiştir. Özellikle Anadolu üzerinde hak iddia eden ve Karadeniz'i kendi mülkiyeti olarak gören Sovyetler Birliği'nden gelen tehditler büyük sorun olarak görülmüştür. Artan Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalan Türk hükümeti, ABD'yi Türkiye'ye yardım göndermeye ikna etmeye çalışmıştır. Türk hükümetinin ABD ile daha sağlam ilişkilere doğru attığı ilk adım, Hüseyin Ragıp Baydur'un Türkiye'nin ABD Büyükelçisi olarak atanması olmuştur. Baydur, Hükümet tarafından Amerikalıları Sovyet tehdidine karşı uyandırmak, ABD'de özel olarak Türkiye'ye ve genel olarak Ortadoğu'ya ilgi uyandırmak ve Türkiye ile ABD arasındaki bağları daha da artırmak için temaslarda bulunmuştur (Gökatalay, 2019: 756).

Öte yandan ABD, Türkiye'yi, Sovyetler Birliği'nin yeminli düşmanı olan Ortadoğu'da bir müttefik olarak görmüştür. ABD için Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla Batı ile Doğu arasında olmasından dolayı avantajlıydı ve Ortadoğu'ya açılan bir kapı niteliğindedir. Montrö Sözleşmesi imzalandığında, ABD katılmamış ve bir şekilde Boğazlar çevresindeki konularla ilgili hiçbir şeyi doğrudan etkileyememiştir. Bununla birlikte, 1945'te Postamda, ABD Başkanı Truman ile Sovyet Lideri Stalin arasında Montrö Anlaşması'nı değiştirmek için bir anlaşmaya varılmıştır. Böylece ABD, Boğazlar ile ilgili tüm bu davalara resmi ve hukuki olarak müdahil olmuştur. Postam toplantısından sonra ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler bozulmuş ve 2 Kasım 1945'te Amerikan Büyükelçisi aracılığıyla Türk Dışişleri Bakanı'na bir mektup teslim edilerek, ikinci Montrö Sözleşmesi'nde yapılmak istenilen değişiklikler belirtilmiştir. ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin bozulmasının arka planında ABD, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'deki çıkarlarını ve Türkiye'yi kendi etkisi altına alma arzusunu görmüştür. Sonuç olarak ABD, kendisine yönelik tehdit ve iddialar nedeniyle Türkiye'ye yönelik bir adım atmıştır.

ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyi bir seviyeye geldiğinin önemli göstergelerden biri, 5 Nisan 1946'da Amerika'nın en büyük zırhlı personel taşıyıcısı Missouri'nin, merhum Türkiye ABD Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşı ile birlikte Çanakkale Boğazı'ndan Dolmabahçe'ye doğru geçişi olmuştur. Bu, Türkiye için bir jest, Sovyetler Birliği için bir meydan okuma olarak değerlendirilmiş ve ABD'nin gerekirse Karadeniz ülkelerine yardım edebileceği şeklinde yorumlanmıştır. ABD'nin böyle bir jesti, Türkiye'nin gelecekte daha özgüvenli adımlar atmasının temelini oluşturmuştur. Nitekim, Missouri gemisinin İstanbul'a vardığı gün, Ordu Günü vesilesiyle Washington'da konuşan Başkan Truman, Ortadoğu ve Boğazlar'ın ABD için büyük ekonomik ve stratejik öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Bölgedeki devletlerin hiçbirinin saldırıya dayanamayacağına dikkat çeken Truman, ABD'nin gerektiğinde bu devletlere yardım edebileceğinin sinyalini vermiştir (Erhan, 2001: 525).

Sovyetler Birliği, Türkiye ve Yunanistan'ı etkisi altına alırsa, petrolün Ortadoğu'dan Batı'ya taşınmasında sorunlar ortaya çıkabileceğinden, Batı için bu, iç ekonominin ve iç pazarın istikrarsızlaşması anlamı taşımakta idi. Dahası, petrol taşımacılığının durdurulması Ortadoğu ülkelerinde bir krize yol açacaktır. ABD de bir süper güç olarak üstünlüğünü tüm dünyaya göstererek hem ekonomik açıdan hem de askeri güç açısından güçlü bir ülke olduğunu göstermek isteyeceğinden bu durumu kabul etmesi beklenemezdi.

Öte yandan Sovyetler Birliği, Boğazlar sorununun Boğazların çevresinde bulunan ülkeler arasında çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer ülkelerin müdahale etme hakkı yoktur, çünkü anlaşmazlıklar bölge içi bir mesele olarak kabul edilmiştir. 19 Ağustos 1946'da ABD, Sovyetler Birliği'nden gelen böyle bir açıklamaya, bahse konu ülkeler arasındaki Boğazlar sorununun çözülmesinin imkânsız ve uygun olmadığı belirtilen bir nota sunmuştur. ABD, bu konunun BM bağlamında çözülmesini, BM hedef ve ilkeleriyle tutarlı olmasını istemiştir. ABD'nin böyle bir eylemi, Türkiye'nin 22 Ağustos 1946'da Moskova'ya bir nota göndermesine neden olmuş ve buna karşılık Türkiye, 24 Eylül 1946'da Sovyetler Birliği'nden bir nota almıştır. Notada Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında bu meselenin, Karadeniz'e kıyısı olmayan hiçbir tarafın katılımı olmadan çözülmesi gerektiği belirtilmiştir. Teklif, Boğazların kontrolünün Türkiye'nin ve diğer Karadeniz güçlerinin elinde olmasını, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin su yollarının ortak savunmasını paylaşmasını istemiştir (Aydın, 2004: 50).

Türkiye, Truman Doktrininin ilanından önce Sovyetler Birliği'nin himayesini ve tabi kılınmasını istemediğini göstermiş olmakla birlikte Sovyetler Birliği karşısında Türkiye kendini yalnız hissetmişti. Ancak ABD Başkanı H. Truman'ın 12 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı konuşmadan sonra Türkiye artık Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta yalnız kalmamıştır. Truman, konuşmasında dünyanın kapitalizm ve komünizm arasındaki iki ideolojik sistem arasında bir bölünmenin eşiğinde olduğunu belirterek, ABD'den askeri yardımın yanı sıra hem ekonomik hem de mali yardım isteyen Yunanistan ve Türkiye'ye de özel önem verdi. Truman, ABD'nin bu devletlere yardım edebilecek tek ülke olduğunu söylemiştir. Bunu, 22 Mayıs 1947'de Kongre tarafından derhal onaylanan ve 100 milyon doları Türkiye'ye tahsis edilen 400 milyon dolarlık bir yardım paketi yayınlayan Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası izlemiştir. (Türkmen, 2009, 111). Gerçekten de II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD ekonomik güce sahip tek büyük güçtü ve savaş sonrası dönemde dünyanın diğer tüm ülkeleri ekonomilerini yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Bu konuşma ve Yunanistan ve Türkiye'ye yardım tahsisi daha sonra Truman Doktrini olarak bilinir hale gelmiştir.

ABD'nin hedeflerine ulaşması için, komünizmin yayılmasını durdurmak gerekiyordu, çünkü bu sırada komünistler Avrupa'da, özellikle Doğu Avrupa'da önemli pozisyonlarda yer almaya başlamışlardır. İtalya'da, Fransa'da ve Yunanistan'da devam eden iç savaşta Truman, Yunanistan'daki iç savaşta durdurmaz ve ülkeye mali ve ekonomik yardım sağlamazlarsa, komünist ideolojinin kazanacağını ve diğer Avrupa lkelerinde zincirleme bir reaksiyonun meydana geleceğini anlamıştır.

Türkiye'nin Batı ile Doğu, Avrasya ile Afrika arasındaki sınırda yer alan tartışmasız önemli jeopolitik konumu da ABD için önemli bir faktör olmuştur. Kongre'de uzun tartışmalardan sonra, 22 Mayıs 1947'de Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası yürürlüğe girmiştir. Soğuk Savaş'ın ilk günlerinden itibaren, Ankara ve Washington'un stratejik analistleri, Türkiye ve Yunanistan'ın, Sovyetlerin Avrupa'nın güney kanadından Akdeniz'e doğru hareket etmelerinin önünde vazgeçilmez bir engel oluşturduğu konusunda hemfikir olmuşlardı. Kongre, Truman'ın çevreleme politikası ilkesini kabul ettikten sonra, Yunan ve Türk yardımları için artan miktarları genel Avrupa başlığı altında toplamak daha kolay hale gelmiştir (Özdemir, 2000: 165).

Türk halkı ve çoğunluktaki aydınlar "Truman Doktrini"ni olumlu kabul ettiler, çünkü Doktrin'in ekonomiyi restore etmelerine, orduyu modernize etmeye ve ülke savunmasını güçlendirmeye yardımcı olacağına inanmışlardır. Ancak doktrine karşı duran, ABD'nin bunun altında kendi bencil hedefini, yani Türkiye'yi kendisine bağımlı hale getirme hedefini gizlediğine inananlar bir kesim de bulunmuştur. 23 Mayıs 1949'da General Lunsford Oliver başkanlığındaki bir Amerikan heyeti, 100 milyon doların nereye ve nasıl harcadığını takip etmek ve Türk ordusunun modernizasyonuna yardımcı olmak için Türkiye'ye gelmiştir. Bu nedenle, sağlanan yardımın uygulanmasında ABD tarafından güçlü bir gözetim olduğu açıktır. Bu paranın büyük kısmı orduyu modernize etmek, savunmayı güçlendirmek, askeri teçhizatı geliştirmek ve askeri üsler ve otoyollar inşa etmek için harcanmıştır.

Bu dönemdeki ABD dış politikası, Sovyetler Birliği'nin komünizmin dünyadaki başlıca dağıtıcısı olduğunu dünyaya göstermeyi amaçlamıştır. Bu dönemde, Soğuk Savaş'ın ana hatlarını, bir yandan ABD liderliğindeki Batı'yı, diğer yandan Sovyetler Birliği'nin önderlik ettiği Doğu'yu fark edebilmek mümkündür. Böylece dünya, ideolojik bir mücadelenin sürdüğü ve ülkelerin kendileri için ya Amerikan bloğu ya da Sovyet bloğu olarak bir blok seçmek zorunda kaldıkları bir arena haline gelmiştir. ABD, ekonominin ve savunma sisteminin güçlendirilmesindeki yardımların yardımıyla, dünya ülkelerini bloğuna Truman Doktrini'nde Yunanistan ve Türkiye ile olduğu gibi çekmenin mümkün olduğunu anlamıştır.

Truman Doktrini'nden sonra Türkiye'nin dış politikası Amerikan odaklı bir süreç izlemeye başlamıştır. Öte yandan, Türkiye 1949 Asya Ülkeleri Kongresi'ne katılmayarak yüzünü tamamen Batı'ya döndüğünü göstermiştir. Türkiye, dış politika hedeflerini Batı'nın dış politika hedefleriyle bağdaştırmaya çalışarak (Erhan, 2001: 537) Sovyetler Birliği'nin dış politikasına karşı çıkmaya başlamıştır. Böylece Türk dış politikasının Batılı

Ülkelerin ve ABD'nin politikasına bağımlılığı göze çarpmaktadır. Örneğin Türkiye, İsrail'in egemenliğini tanıyan ilk ülke oldu ve böylece İsrail'le uzun süre savaşan Arap lkelerinin tepkisini çekmiştir.

Benzer şekilde, savaş sonrası dönemde, Avrupa ve diğer ülkeler ekonomik krizdeydi, sadece ABD GSYİH'sını artırmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin gelişmesi ve Amerikan mal ve hizmetlerinin satışı için, Avrupadaki gibi bir pazara ihtiyaç bulunmuştur. ABD, güçlü ve ekonomik olarak gelişmiş bir Avrupa olmadan ABD'nin de gelişmeyeceğini anladı, bu nedenle Avrupa'nın ekonomik toparlanmasına, gelişmesine ve satın alma gücünü artırmasına yardımcı olmak istemiştir. Bu, tüm bölge için bir plan veya bir dizi eylem gerektirmiştir. Bu, ilk kez, ABD Dışışleri Bakanı George Marshall tarafından dünya kamuoyuna resmi olarak söylenmiş ve bunun askeri değil, ekonomik yardım olacağını vurgulamıştır.

ABD, Avrupa lkelerinin ekonomisini bir bütün olarak restore etmek istedi. 12 Temmuz 1947'de Paris'te Avrupa lkelerinin ve Türkiye'nin temsilcileriyle bu ülkelerin ekonomik ihtiyaçlarının tartışıldığı bir toplantı yapılmış ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı kurulmuştur. Türkiye, Marshall Planı'nda yer almıştır. Türkiye, ülkeye büyük miktarda ekonomik yardım yönlendiren Marshall Planı'nın yararlanıcılarından biri olmuştur. Türkiye'nin temel amacı, ABD'nin dikkatini Doğu Akdeniz'e çekmek ve Türkiye'nin ekonomik zorlukları nedeniyle savunma kaynakları sınırlı olduğu için Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı savunmasına ABD'yi dahil etmek olmuştur (Güney, 2008: 472). Ancak Türkiye'ye ayrılan miktar diğer Avrupa ülkelerine kıyasla o kadar da büyük değildi. Bunun nedeni, o dönemde Türkiye'deki ekonomik durumun diğer 15 Avrupa ülkesinden daha iyi olması olmuştur. ABD, Türkiye'ye tarımdaki ekipman ve araçlar konusunda yardım etmek istemiş ve bu ekonomik yardımın dağıtımını izleyecek olan Ekonomik İşbirliği İdaresi adlı özel bir organizasyon kurulmuştur. Haziran 1948'de ABD ile Türkiye arasında Marshall Planı'na uygun olarak yardım verilmesine ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma, Amerikalı uzmanların bu ekonomik yardımın uygulanmasını izleyeceğini veya kontrol edeceğini, serbest rekabetçi bir piyasa yaratılmasına da yardımcı olacağını ifade ediyordu. Bu anlaşma, Türk toplumunu kızdırmış, Türkiye'nin elitleri ve aydınları bunun Türkiye'nin ABD tarafından smrgeleştirilmesine benzediğine inanmışlardır (Erhan, 2001: 541). Bu anlaşmanın imzalanmasını, Türkiye'de tek parti rejiminden çok partili rejime geçildiği dönemde gerçekleştiğini dikkate almak gerekmektedir.

Marshall Planı'nın bir sonucu olarak, Türkiye'de tarım 1950'lerde çok güçlü bir şekilde gelişmiştir. Türkiye başta buğday olmak üzere tarım ürünleri ihraç etmeye başlamıştır. Tarımın yanı sıra yol yapımı da geliştirilmiş, bu da Amerikan otomobillerinin Türkiye'ye ithalatının artmasına neden olmuştur (Erhan, 2001: 542).

4.3. Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri

Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD ile yakın iş birliği nedeniyle Türk kamuoyunun ABD'ye büyük ilgisi bulunmuştur. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP) hükümeti de ABD dışında Türkiye'ye toprak iddiasında bulunan Sovyetler Birliği'ni durduramayacağı için ABD ile daha fazla iş birliği yapmak istemiştir. II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin politikasında mali yardımlarla ekonomik kalkınma fırsatı sağlaması açısından önemli bir rolü olan Marshall Planı'dır. ABD'nin algısına göre, İkinci Dünya Savaşı, uluslararası ekonomide durgunluğa yol açmış ve bu durgunluk Sovyetler Birliği'nin popülizminin artmasına neden olmuştur (Erhan, 2001:538). Dolayısıyla Türkiye, ortaya çıkan mücadeleler nedeniyle ekonomisini büyütmeyi ve "savunma masraflarını karşılamayı" amaçlayan Marshall Yardımıyla kendisini yavaş yavaş ABD'ye askeri ve ekonomik yardım teklif edilen bir konumda bulmuştur (Üstün, 1997:31-52). Ayrıca Türkiye'de savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin patlak verdiği ve etki alanını daraltan siyasi gelişmeler Marshall Planı sonucunda hızlanmıştır. Bu koşullar altında Türkiye'nin "Sovyet etkisiyle Batı demokrasilerine yönelmek" için yardıma ihtiyacı vardı (Koça& Koça, 2017:105); Bu dönemin ardından Türkiye siyasi tarihinin ilk muhalefet partisi olan Demokrat Parti (DP), 1946'da başlatılan 'çok partili sistem'in ardından 1950'de iktidara gelmiştir.

Adnan Menderes, ilk askeri darbenin gerçekleştiği 1960 yılına kadar başbakanlık yapmıştır. Partisi, Marshall Planı'nın hem iç hem de dış politikada önemli bir rol oynadığı 1950 seçimleri sonucunda iktidara gelmiştir. Yani bu farklı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çünkü partisinin Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) farklı bir dış politikası vardı. Marshall Planı, Türk-Amerikan ilişkilerinde ekonomik kalkınma fırsatı yaratması nedeniyle önemli bir yakınlaşma başlatmıştır. Ancak Türkiye, ekonomisinde önemli bir gelişme sağlayacak kadar yardım alamamıştı. Bu plan ve Amerikan yardımları sonucunda Türkiye, Türk Hükümeti'nin dışa bağımlılığının artmaya başladığı farklı bir dönem yaşamıştır (Erhan,2001: 542). Bu anlamda bu bağımlılığın hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemek doğru olacaktır. Bir yandan, yabancı kökenli sermayenin

bir sonucu olarak ekonomik büyüme artmıştır. Ayrıca, çiftçiler 'tarım-gıda sektöründeki' sanayileşmenin bir sonucu olarak daha etkin üretim yapabilecekleri bir duruma gelmişlerdir (Göktepe, 1946:71-72). Öte yandan, Marshall Yardımı sonucunda şekillenen Türk ekonomisinin yeni pozisyonu gereği, ekonomide ve siyasal karar alma süreçlerinde kritik sorunlar meydana gelmiştir. Örnek olarak, artan dış kaynak bağımlılığının devletin politikası üzerinde bir etkisi olmuştur. Yani yabancı bir kaynağa bağımlı olan devlet, yabancı sermayenin durumunu bozmadan bir politika yürütmek zorunda kalmıştır. Dahası, yabancı sermayenin piyasaya hâkim olması her zaman bir olasılıktır ve sürdürülebilir kalkınma modeli devletin kendi çabalarıyla başarıya ulaşamayabilir. Bu anlamda, yabancı sermayenin yarattığı bir kısır döngüyü temsil edebilir.

Uluslararası ortam iki baskın blok tarafından şekillendirilirken, Batı bloğu (ABD, Kanada, İtalya, Belçika, Danimarka, Lüksemburg, İzlanda, Portekiz, Fransa, Norveç, Birleşik Krallık, Hollanda) 4 Nisan 1949'da Washington'da Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalayarak NATO'yu kurmuştur. Bu ortamda Türkiye'nin NATO'ya ilk başvurusu 1950 yılında NATO'nun bir Batı Avrupa örgütü olarak kabul edilmesi nedeniyle reddedilmiştir. Öte yandan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana İngiltere tarafından "Ortadoğu savunma düzenlemesinin temel taşı" olarak kabul edilmiştir. (Ahmad, 1997: 391).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ordusunu da modernize etmek istedi. Bu nedenle DP hükümeti NATO'ya katılmak istemiştir. NATO üyesi olurlarsa, başlarının üzerinde kendilerini koruyacak ve ülkenin ekonomik kalkınmasına yol açacak bir Batı şemsiyesi olacağına inanmışlardır. *"Türk devlet adamları, NATO üyeliğini, cumhuriyetin ilanından bu yana izlenen Batı yönelimli bir dış politikanın bir gereği olarak görüyorlardı. 1949'da Avrupa Konseyi'nin kurucu üyesi olarak Türkiye, NATO üyeliğini kendi haline bırakılacak bir hak olarak görüyordu."* (Erhan, 2001: 543).

NATO'nun Türkiye'nin ilk üyelik başvurusunu reddetmesinden sonra, Türkiye ile ABD arasındaki bağ devam etmiştir. Bu bağlamda 1950 yılında patlak veren Kore Savaşı dikkat çekicidir. Savaş sırasında Türk askerleri Amerikan askerleriyle yan yana savaşmıştır. Dolayısıyla savaş, Türkiye'nin siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin savaşa katılma kararı, Türkiye'nin uluslararası politikadaki konumunun bir kez daha değerlendirilmesine yol açmış ve bu da "batılılaşmanın, demokrasinin ve laikleşmenin anlamının yeniden gözden geçirilmesine" neden olmuştur.

Menderes Hükümeti, Türkiye'nin savaşa katılmasının uluslararası ortamda Türkiye için olumlu sonuçlar doğuracağına inanmıştır. Gerçek hikâyeye dayanan Ayla

filmine göre Türkiye, Kore Savaşı'na en fazla asker gönderen devletlerden biri ve güçlü askeri birlikleri sayesinde önemli bir role sahip olmuştur (Ulkay, 2017). Savaş, tarihin 'en ölümcül savaşlarından' biri halini almıştır. Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker gönderdiğini ilan etmesinden bir hafta sonra, Ağustos 1950'de NATO'ya ikinci üyelik başvurusunu yapmıştır. Bu şartlar altında Amerikan Büyükelçisi George Mc Ghee kilit kişi olmuş, çünkü Türkiye, Sovyetlerin genişlemesini önlemek için çok önemli bir yerde bulunmuştur (Bağcı, 2001:33). Türkiye'nin örgütün 'güney kanadı' olarak taşıdığı önem ve Amerikan Büyükelçisi Mc Ghee'nin büyük çabaları sonucunda Türkiye bu uluslararası platformda yerini almıştır. Birçok tartışmaya rağmen Türkiye, örgütteki üye ülkeler arasındaki önemini ve konumunu hala korumaktadır.

Her şeyden önce, Türkiye'nin örgüte üyeliğine ilişkin belge 17 Ekim 1951'de imzalanmış; ancak Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğine ilişkin protokol 18 Şubat 1952'de onaylanmıştır. ABD'ye göre, Türkiye'nin NATO üyeliği, Avrupa'nın Türk Boğazları üzerindeki güvenliğini ve kontrolünü sağlamak için önemli bir adım olacaktır. Türkiye'nin Örgüt'e katıldığı 1952 yılından bu yana Türkiye, Örgütün güney kanadını temsil etmekte ve 'kalıcı bir ilişki' sürdürmektedir.

DP iktidara geldikten sonra, komünizme karşı daha sert bir politika izleyen Eisenhower 1952'de iktidara gelmiştir. Başlıca komünistleri, Sovyetler Birliği'ni ve Çin'i, dünya toplumunun düşmanları olarak gördü ve bu ülkelerde yaşayan insanları mahkumlarla karşılaştırmıştır. Özellikle ana düşman olan komünizme karşı mücadeleyi sertleştirmek için Eisenhower, "Yeni Bakış Stratejisi" adı verilen bir karar almıştır. Bu strateji, Sovyetler Birliği'nin çevrenmesini psikolojik baskıdan atom savaşına kadar çeşitli şekillerde ele almıştır. Eisenhower, Sovyetler Birliği'ne yakın ülkelerde askeri üsler kurmak ya da Sovyetler Birliği'ne yakın ülkelerle askeri bir anlaşma yapmak istemiştir. Böylece onu kuşatarak Sovyetler Birliği'ne baskı uygulamıştır (Erhan, 2001: 561-563). Bu amaçla, SEATO organizasyonu ABD, İngiltere, Yeni Zelanda, Avustralya, Fransa, Tayland ve Filipinler arasında 1954 yılında kurulmuştur. Sonrasında ABD ve Batılı ülkeler Ortadoğu'da SEATO gibi bir yapı yaratmak istediler. "Soğuk Savaş sırasında yapılan açıklamalar, Ortadoğu'yu, Yunanistan, Türkiye ve İran'a vurgu yapan ABD-Sovyet çatışmasının kökenleri ve Batı'nın bölgedeki petrole olan ilgisi hakkında tartışmalara sürüklemiştir. Birçoğu Körfez Savaşı'nın ardından ve yenilenmiş bir 'barış sürecinin' ortasında yayınlanan Soğuk Savaş veya sonrası hesaplar, bölgenin ve petrolünün ABD stratejisine entegrasyonunu ve Soğuk Savaş'ın erken Arap-İsrail çatışmasıyla kesişme biçimlerini anlatmıştır." (Nathan, 2019: 441-442). Bu bölgede,

Türkiye'nin yardımıyla, Ortadoğu devletlerini komünist yayılmadan korumak amacıyla 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı imzalanmıştır. ABD, ulusal çıkarlarını tehlikeye atmamak için bu pakta doğrudan katılmamıştır. En iyi seçenek, ABD müttefiklerinin, yani Türkiye'nin Bağdat Paktı'na katılımıydı. ABD, bu paktın sadece gözlemcisi rolünde bulunmuştur.

Bağdat Paktı, Sovyet komünizminin artan etkisini azalmıştır. Buna ek olarak, Eisenhower, Ortadoğu ülkelerini daha etkili bir şekilde etkilemek için Eisenhower Doktrini olarak bilinen doktrini hazırlamıştır. Bu Doktrini, Ortadoğu'nun sadece Avrupa için değil, ABD için de büyük önemi ile savunmuştur. Yani, Sovyetler Birliği'nin Avrupa ve ABD'nin bağımlı olduğu, petrol rezervlerinin 2 / 3'üne sahip Arap ülkeleri üzerindeki artan etkisi nedeniyle Sovyet rejiminin dolaylı etkisi altına giren ABD ve Avrupa, petrol ve gazın bulunduğu Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç kıtaya yayılmış stratejik bir bölgeyi kaybedebilmesi mümkün olabilirdi. Böylelikle, bölgedeki Amerikan güvenlik çıkarlarını sağlamlaştıran bir diğer olay, ABD'nin doğrudan veya dolaylı silahlı saldırıya maruz kalan hükümetlerin daveti üzerine Ortadoğu'ya müdahale etmesini sağlayan 1957 tarihli "Eisenhower Doktrini" olmuştur (Criss, 2013: 148). Doktrine göre Eisenhower, Ortadoğu ülkelerine yardım sağlama yetkisine, bu ülkelerle iş birliği yapma hakkına ve bölgedeki güvenlikle ilgili konulara sahip olmak istemiştir. 9 Ocak 1957'de Kongre, Eisenhower Doktrini'ni onaylamış ve ona gerekli yetkileri vermiştir. Eisenhower bu eylemiyle sadece Batı Yarımküre'nin değil, dünyanın tüm kıtalarındaki tüm sorunları çözmek istediğini göstermiştir. Bağdat Paktı'na katılanlar Eisenhower Doktrini'ni onaylamışlardır, sadece Büyük Britanya buna karşı çıkmıştır. Çünkü ABD'nin bölgede lider pozisyon almasını istememiştir. Eisenhower Doktrini Türkiye'yi de etkilemiş, bunun sonucunda ABD Türkiye'deki üssünü genişletmiş, Türkiye'ye askeri yardımı artırmıştır. Doktrinin benimsenmesiyle Amerika'nın yaptığı ekonomik yardımda bir artış gözlenmiştir. Türkiye ve ABD, Ortadoğu'daki komünistlere karşı mücadelede bir kez daha birleşmiştir. 1958'de Irak'ta yaşanan darbeden sonra Bağdat Paktı faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürememiştir. 1959 yılında Irak resmen bu pakttan çekilmiştir. ABD, İran, Pakistan ve Türkiye arasında CENTO anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, bu ülkelerde ve bir bütün olarak bölgede güvenliğin sağlanmasıyla ilgili olmuştur. "Türkiye'nin 1950'lerde Ortadoğu'daki aktivizmi Washington'un beklenti ve arzularının bile ötesine geçmiştir. Bu, Türkiye'nin ABD'nin baskısıyla geri adım attığı Suriye krizi sırasında netleşmiştir. Benzer tartışmalar Menderes hükümetini Ortadoğu'da 'ABD'nin Türkiye için çok daha mütevazı bir rol tercih ettiğine' ikna etmiştir (Altunışık, 2013: 159).

Türkiye'nin daha da gelişmesi için önemli bir belge, ABD ile Türkiye arasında 5 Mart 1959'da imzalanan güvenlik anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre ABD, Türkiye'nin ulusal bağımsızlığını, bütünlüğünü, ekonomik kalkınmasını savunacak ve Türkiye'ye hem ekonomik hem de askeri yardım sağlamaya devam edecektir. Aynı zamanda, Türkiye bağımsızlığına yönelik bir saldırıyla karşı karşıya kalırsa, ABD'den yardım isteyecek ve bu yardım talebinin ABD Anayasası'na aykırı olmaması gerekmiştir. Bu anlaşma ile sadece doğrudan bir saldırı değil, aynı zamanda dolaylı bir saldırı da öngörülmüştür. Bu anlaşmadan sonra muhalefet partisi ile hükümet arasında tartışmalar ve anlaşmazlıklar başlamıştır. Tartışmalar, "dolaylı saldırı" kelimesi çerçevesinde yapılmıştır. Muhalefet, DP'nin ABD'nin ulusal güvenliğe tehdit oluşturan Türkiye'ye müdahalesinin önünü açtığına inanıyordu. CHP bu kavramı muğlak bulmuş ve bu kavramın açıklığa kavuşturulmasında ısrar etmiştir (Aydın, 2000: 117).

Öte yandan Sovyetler Birliği Sputnik-1'i uzaya fırlattıktan sonra ABD, Sovyetler Birliği'nin doğrudan ABD'ye ulaşabilecek kıtalararası bir füzeyle sahip olabileceğini fark ettiğinde, dünya bir başka ciddi krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu "orta menzilli balistik füzeler", Sovyetler Birliği tarafından Küba'ya, Amerikan kıyılarından 90 mil uzağa yerleştirilmiştir. Bu nedenle Washington, Sovyetler Birliği'nin ilk saldırısını yenmek için müttefik ülkelere Jüpiter füzeleri yerleştirmek istemiştir. Birçok NATO üyesi, Sovyetler Birliği tarafından doğrudan hedef alınmak istemedikleri için topraklarına füze yerleştirmek istememiştir. Sovyetleri daha da yabancılaştırma ve Türkiye'yi birincil hedef haline getirme riski altında, Demokrat Parti hükümeti 1958'de Türkiye'de orta menzilli atom savaş başlıklı Jüpiter füzelerinin konuşlandırılmasını kabul etmiştir. (Aydın, 2004: 122). Bu krizde Türkiye, ABD'nin topraklarına yerleştirdiği ve Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen 'orta menzilli Jüpiter füzeleri' nedeniyle yine önemli bir aktör olmuştur. Bu Jüpiter füzeleri sonucunda Türkiye kendisini yine Soğuk Savaş'ın önde gelen iki devleti ABD ve Sovyetler Birliği arasında patlak veren önemli bir olayın ortasında bulmuştur.

Jüpiter füzelerinin temel görevi Türkiye'yi Sovyet tehdidine karşı korumuştur. Bu koruma, Türkiye'nin bölgedeki coğrafi konumu nedeniyle hayati önem taşımıştır. Başka bir deyişle, ülkenin Sovyetlerin Ortadoğu bölgesine yayılmasını engelleyecek konumda olduğu söylenebilirdi. Ancak Erhan'a göre, Küba'da konuşlandırılan füzeler saldırı amaçlı, Jüpiter füzeleri ise savunma amacıyla yerleştirilmiştir (Erhan, 2001). İki arasındaki gerilim artarken, Devlet Başkanları John F. Kennedy ve Nikita Kruşçev bu krizi aşmak için birbirlerine mektup yazmışlardır. Bu iletişim trafiğinin bir sonucu olarak, olası ilk nükleer felaket, Sovyetler Birliği lideri Kruşçev'in balistik füzelerin karşılıklı

olarak kaldırılması talebinde bulunduğu zamana kadar devam etmiştir. Sonunda, iki lider bu talep üzerine balistik füzelerin kaldırılması için gizlice bir anlaşmaya varmıştır.

Yukarıda belirtilenlerin tümü dikkate alındığında, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO üyeliği ile güçlendiği ve kurumsallaştığı söylenebilir. Bu üç dönem, ilişkilerde farklı, önemli ve kritik aşamaları temsil etmiştir. Türkiye'nin siyasi sisteminin çok partili bir partiye dönüşmesinde büyük bir etkisi olmuş; ayrıca, daha güçlü bağlar uluslararası arenada daha güçlü bir askeri ve ekonomik rol başlatmıştır (Yılmaz, 2012). Her şeyden önce, Türkiye'nin NATO üyeliği, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde son ve en önemli adım olarak kabul edilecektir. Yani ilişkilerin kurumsallaşmasının son adımı olarak açıklanacaktır. Bu adım, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın 1964 yılında Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı tarihi mektuba kadar "Türk dış politikasının temel direklerinden biri" idi.

DP, döneminde Türkiye yabancı yatırımcılar için elverişli bir ortam yaratmıştır. 40'lı yılların sonunda Türkiye'de yabancı sermayenin ülkeye girişine dair bir yasa bulunmuyken 50'li yılların başında DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte durum değişmiş ve yabancı sermayeyi çekmek için önlemler alınmıştır. 1954 yılından sonra "yabancı sermaye çekme konusunda" yabancı yatırımcılar ve işadamları, 6224 sayılı Kanunun kabulünden sonra Türkiye'deki Türk yatırımcı ve işadamları ile aynı haklara sahip olmaya başlamıştır. "Bu yasanın yabancı sermayenin ülkeye girişi ve kârların ülkeden atılması için sağladığı olanaklar o kadar genişti ki, o dönemde ABD Dış Ekonomik Politika Komisyonu Başkanı Clarence B. Randall, yasayı "dünyanın en liberal yabancı yatırım yasası" olarak tanımlamıştır (Erhan, 2001: 554). DP'nin ilk 5 yılında gerek Amerikan yardımları gerekse de yabancı sermaye girişiyle ülkede geçici bir refah ve bolluk olmuştur. Ancak DP iktidarının sonraki beş yılı, ülkenin ekonomik durumunu daha da ağırlaştırmıştır. Türk hükümeti, reformları uygulamak yerine dış ekonomik yardıma bel bağlamıştır. ABD, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa Ödemeler Birliği (EPU) ile yapılan uzun müzakerelerin ardından Türkiye'ye 359 milyon dolar kaynak sağlanmıştır. Bu miktar, Türkiye'nin ekonomik krizden çıkmasına tam olarak yardımcı olamamıştır. Dış müdahalenin artmasıyla birlikte, DP'yi Türkiye'deki bir ABD ajanı olarak gören muhalefet ve kamuoyunda hoşnutsuzluk artmıştır.

4.4. 1960-1980 Yılları Arasında Türk Amerikan İlişkileri

Önceki bölümlerde ele alındığı gibi, Türk-Amerikan ilişkileri dalgalı bir seyir izlemiştir. ABD bir yandan bölgede Türkiye'ye önem vermiştir. Öte yandan, ikisi arasında bir anlaşmazlık patlak verdiği kritik zamanlar ve ciddi krizler yaşanmıştır. 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte Türkiye ile Amerika arasında ilişkileri önemli bir ivme kazandı. Sonrasında 1960'larda Kıbrıs sorunu nedeniyle ilk ciddi kriz yaşanmış ve bu durum 5 Haziran 1964'te Johnson Mektubu ve 1975'te ABD ambargosu ile sonuçlanmıştır (Gözen, 2010: 50). Başka bir deyişle, Mektup, Truman Doktrini tarafından 1947'de başlatılan ilişkilerdeki ivmeyi sekteye uğratmıştır.

Kıbrıs, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türk Dış Politikası'nın gündeminde, Amerikan yaptırımlarına rağmen Kıbrıslı Türkleri korumak için Türkiye'nin tavrını temsil etmesi nedeniyle önemli bir rol oynamıştır. Kıbrıs sorunu, ilgili ülkelerin aynı düşüncede olamayacağı temel sorunlar nedeniyle tartışmalı ve karmaşık bir konu olmuştur. Bu temel sorunlar ise iki ulusun ada yönetimindeki statüsü konusundaki anlaşmazlık, bölgede söz sahibi asimetrik güçlerin haksız girişimleri; Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın sert tutumu, Kıbrıslı Rumların Doğu Akdeniz'deki politikasıdır. Bu şartlar altında, Türkiye, mülkiyet sorunu ve adanın yönetimi gibi kırmızı çizgilerin olduğu sorunları, müzakereler yoluyla çözüme çabası içinde olmuştur. Bu girişimler sonucunda Şubat 1959'da garantör güçler olan Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık'ın katılımıyla Zürih ve Londra Antlaşması imzalanmıştır. Garantör olma konusu, bu bölümde ayrıntılı olarak yer verilen Kıbrıs Barış Harekatı'nın temel nedeni haline almıştır.

Kıbrıs Cumhuriyeti, 1960 yılında İngiliz sömürge yönetiminin sona ermesiyle kurulmuştur. Adanın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmayı ve ardından Yunanistan ile birleşmesini amaçlayan Kıbrıs Rum milliyetçi hareketi yani enosis, “1950'lerde ivme kazanmış ve İngiliz yönetimine meydan okumaya başlamıştır.” “Türkiye, İngiliz egemenliğine son verme ihtimali tartışılmaya başlandığında anlaşmazlığa taraf olmuştur.” (Turan, 2005: 3). Sonunda, 1959-1960 yıllarında Yunan, Türk ve İngiliz hükümetleri arasında Zürih-Londra Anlaşmaları yoluyla bir uzlaşmaya varılmıştır. Kıbrıslı Türklerin güvenliğini ve haklarının korunmasını sağlamak için iki toplumlu bir kontrol ve denge sistemi kuran federal bir anayasa hazırlanmıştır. Bağımsız hale gelen Ada için Yunanistan, Türkiye, İngiltere ve Kıbrıs arasında bir ittifak anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan, bir garanti antlaşması yoluyla, anayasal düzenin korunmasını ortaklaşa güvence altına almışlar ve anayasal düzenin ihlal edilmesi halinde her birinin

adaya müştereken veya bağımsız olarak müdahale etme hakkı bulunmuştur (Joseph, 1987: 21-25). Taşhan (1974: 166), “Bati'nın bu anlaşmaların imzalanmasından memnun olduğunu, çünkü bunun Türkiye ile Yunanistan arasında bir çatışma kaynağını ortadan kaldıracığını” savunmuştur. Komünist dünya, komünizmin gelecekteki olası gelişimine açık, bağlantısız yeni bir ülkenin yaratılmasından da memnun olmuştur.

Bununla birlikte, dönemin Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios ve Rum milliyetçileri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını, nihai hedeflerinin, yani enosisin gerçekleştirilmesine yönelik ilk adım olarak görmüşlerdir. İmzaladıkları 1959-1960 Anlaşmaları enosisi dışlamış olsa da bu anlaşmaları yıkmayı amaçlamışlardır. Böylece, bağımsızlıktan kısa bir süre sonra Makarios, anayasanın etkili yönetimi engellediğinden şikâyet etmeye başlamıştır. Aralık 1963'te, Türk tarafına, eğer uygulanırsa, adadaki Türk toplumunun özel haklarının çoğunu ortadan kaldıracak ve böylece onları sadece bir azınlığa indirgeyecek on üç anayasa değişikliği önermiştir. Kıbrıslı Türkler önerileri şiddetle reddetmiş ve Kıbrıs hükümetinden çekilmek zorunda kalmıştır. Adada tansiyon yükselmeye başlamıştır. 21 Aralık 1963'te Kıbrıslı Rumlar, sorunu güç kullanarak çözmek için Türk toplumuna karşı bir saldırı başlatmış ve bu da Türkiye'yi Kıbrıslı Türkleri korumak için askeri bir müdahaleyi düşünmeye itmiştir. “Türkiye Başbakanı İnönü başından beri ABD'nin sorunu çözmesini istemiştir” (Turan, 2005: 4) ancak ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından “ABD'nin çatışmanın tarafı olmadığı” konusunda bilgilendirilmiştir (Sönmezoğlu, 1995:8-9). Sorunun aciliyetinin altını çizmek için, Türkiye 25 Aralık 1963'te jetlerini ada üzerinde uçurmuştur (Taşhan, 1974:168). Bu eylem, üç garantör gücün adada konuşlandırılacak bir barış gücünün kurulması konusunda müzakere etme girişiminin başarısız olmasına yol açmıştır. Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türkleri anayasal talepleri kabul etmeye zorlamak için kışkırttığı toplumlar arası çatışmalar devam etmiştir (Turan, 2005: 4) Türkiye Başbakanı, 28 Ocak'ta Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare'ye “*Kıbrıslı Türklerin hakları güvence altına alınmadıkça, Türkiye'nin 1960 Garanti Antlaşması uyarınca yasal hakkını kullanması ve adaya müdahale etmesi gerektiğini*” söyledi (Sander, 1979: 225-241). İnönü'nün uyarısı sonucunda, adada konuşlandırılacak bir NATO barış gücünün kurulmasını öngören bir İngiliz-Amerikan planı hazırlanmıştır. Ancak bağlantısızlık politikası izleyen ve Kıbrıs'taki bir NATO gücünün Zürih-Londra Anlaşmaları'nın sağlamlaştırılmasına yardımcı olacağına inanan Makarios planı reddetmiştir. Onun planı kabul etmesine yönelik çabalar başarısız olmuştur. Kısa bir süre sonra Makarios, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye ile imzalanan 1960 İttifak Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshetmiş ve 1959-1960

Anlaşmalarına aykırı bir kararla bir Kıbrıs ordusu kurmaya karar vermiştir (Sönmezoğlu, 1995:14).

Bu gelişmeler ve Türk toplumuna yönelik saldırıların tırmanması, Türkiye'yi adaya bir kez daha askeri müdahaleyi düşünmeye yöneltmiştir. ABD hala İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın bir çözüm bulabileceğini umarak çatışmaya aktif olarak dahil olmamaya çalışmıştır (Turan, 2005: 5). 4 Haziran 1964'te İsmet İnönü, ABD Büyükelçisi Hare'ye Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edeceğini söylemiştir. Büyükelçi Hare, hükümetine danışabilmesi için bir erteleme istemiştir. İnönü ise bu durumu kabul etmiştir. Washington, İnönü'nün bariz kararlılığına aceleyle tepki vermiştir (Bölükbaşı, 1993: 517). Ertesi gün, Türk hükümeti, ABD Başkanı Lyndon Johnson'dan Türkiye'den askeri müdahale yapmamasını isteyen çok sert bir mektup almıştır. Küçümseyici bir üslupla yazılan mektupta, İnönü'nün tüm barışçıl yolların denendiği iddiası reddedilmiş ve Türkiye'nin Kıbrıs'a henüz tek taraflı müdahale etme hakkına sahip olmadığı belirtilmiştir. Dahası, NATO'nun tek taraflı eylemi bir Sovyet müdahalesine yol açarsa Türkiye'nin savunmasına gelemeyeceğini ima etmiştir⁸(Hale, 2002: 149).

Johnson mektubunda şunları söylemiştir: (Çelik ve Özgöker, 2020:76)

Umarım NATO müttefiklerinizin, Türkiye'nin NATO müttefiklerinin tam rızası ve anlayışı olmadan Sovyet müdahalesiyle sonuçlanacak bir adım atması durumunda, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı koruma yükümlülüğü olup olmadığını düşünme şansına sahip olmadıklarını anlayacaksınız.

ABD daha sonra soruna çözüm bulmak için barışçıl bir yola bağlı olduğunu belirterek, İnönü'yü sorunu müzakereler yoluyla çözmesi için ABD'ye davet etmiştir. İnönü, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, müdahaleyi iptal etmeye karar vermiş ve Johnson'ın müzakere teklifini kabul etmiştir (Şahin, 2002: 102-103). İnönü'nün Washington'a yaptığı ziyaret 22-23 Haziran 1964'te gerçekleşti ve orada Başkan Johnson tarafından ABD'nin artık işleri daha sıkı bir şekilde ele alacağına ikna edilmiştir. Hem İnönü hem de Yunanistan Başbakanı Papandreu, eski ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un Johnson'ın Kıbrıs arabulucusu olarak atanmasını kabul etmiştir. Papandreu ilk başta bir Amerikan arabuluculuğunu kabul etmek konusunda isteksiz görünmüş, ancak Dean Rusk,

⁸ Sovyet hükümetinin Makarios'u güçlü bir şekilde desteklediği göz önüne alındığında, bu boş bir tehdit değildi.

Johnson'ın yeni bir Türk çıkarma girişimini önlemeyeceğini ve denese bile Türklerin onu tekrar dinleyeceği şüpheli hale gelmiştir (Bölükbaşı,1993: 517-518).

Türk ve Yunan temsilciler 14 Temmuz 1964'te Cenevre'de eski ABD Dışişleri Bakanı Acheson ile görüşmüşlerdir. Planı, Kuzeyde tam Türk egemenliği altında bir askeri üs ve yerel özerklik uygulayan birkaç Türk kantonundan oluşacak Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini öngörmüştür. Türkiye, üs bölgesinin tüm Karpaz Yarımadası'nı kapsayacak kadar büyük olması koşuluyla planı kabul etmeye hazır hale gelmiştir. Ancak Yunanlılar topraklarını Türkiye'ye kalıcı olarak bırakmak istememişlerdir ve sadece 25 yıl boyunca daha küçük bir askeri üs sunmaya istekli olmuşlardır. Plan üzerindeki tartışmalar başlamadan önce, Kıbrıs Rum kuvvetlerinin bir Türk yerleşim bölgesine saldırması ve 8-9 Ağustos'ta Kıbrıs Rum kuvvetlerine yönelik bir Türk bombardımanına yol açmasıyla Kıbrıs'ta bir kez daha şiddet patlak vermiştir ve bu da BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararı almasına ve Kruşçev'in Ankara'yı 'ciddi sonuçlarla' korkutmasına yol açmıştır. İnönü ve Makarios ateşkesi kabul etmiştir ve müzakereler 15 Ağustos 1964'te Cenevre'de yeniden başlamıştır. Ancak gözden geçirilmiş "ikinci" Acheson Planı Türkiye'yi tatmin etmemiştir, çünkü artık küçük bir üssün Türkiye'ye bırakılması yerine kiralanmasını öngörmüştür. Makarios da planı reddetmiştir, çünkü tüm adanın enosisinden daha azına razı olması mümkün olmamıştır. Bu nedenle Cenevre Konferansı başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Sönmezoğlu, 1995:17-20; Bölükbaşı,1993: 518-519).

Kıbrıs'taki Aralık 1963 ve Ağustos 1964 savaşlarından sonra, Zürih-Londra Anlaşmalarının öngördüğü koşullar ortadan kalkmıştır (Crawshaw, 1978: 371). Kıbrıs Türkleri, küçük, karayla çevrili yerleşim bölgelerine çekilmek zorunda kalmışlar ve sürekli olarak sayısal olarak üstün Kıbrıslı Rumların katliam tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Uluslararası alanda tüm adanın meşru hükümeti olarak tanınan Rum liderliğindeki Kıbrıs hükümetine katılma çabalarını durdurmuşlardır. Öte yandan Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs Türk yerleşim bölgelerine abluka başlatmışlardır. Üstelik, Yunanistan 1964-1967 yılları arasında adaya 20.000 asker sızdırmayı başarmıştır (Bölükbaşı,1993: 522).

Bu arada ABD Yönetimi, Cenevre müzakerelerinin, ABD'nin üzerinde çok az etkiye sahip olduğu Makarios'un müdahalesi olmasaydı, başarı şansının yüksek olduğuna inanarak, "Papandreu'yu uzlaşmaz olmaya zorladığına" inanarak, arabuluculuğunun başarısızlığından dolayı hayal kırıklığına uğramıştır (Bölükbaşı,1993: 519). Dahası, Makarios'un Üçüncü Dünya ve komünist dünya ile samimi ilişkileri, Amerikan

hükümetini memnun etmemiş ve sonuç olarak Kıbrıs'ın enosis veya bölünmesini desteklemeye başlamıştır.

1965 yılında Türkiye'de Adalet Partisi iktidara gelmiş ve Süleyman Demirel başbakan olmuştur. Ülke içinde vatandaşlar arasında artan hoşnutsuzluk ve vatandaşların Türkiye'deki Amerikan birliklerinin varlığı ve Türkiye'deki NATO kuvvetlerinin statüsü hakkındaki soruları sırasında hükümete başkanlık etmiştir. İktidarda tek bir parti vardı, o da Türkiye'nin genel toplumu tarafından desteklenen ve Demirel'in sorunu orduyla çözmesini isteyen Adalet Partisi. Demirel, bu sorunun çözümünü, Türkiye ile ABD arasında daha önce imzalanmış ikili anlaşmaları açıklamanın ve somutlaştırmanın mümkün olduğu bir anlaşmanın imzalanmasında görmüştür (Erhan, 2002: 693).

Kıbrıs krizinin sıcak evresi ve Johnson'ın mektubundan sonra Türk kamuoyunun ABD'ye karşı tutumu olumsuz bir hal almıştır. ABD'ye karşı, özellikle Amerikan askeri varlığı ve Türkiye'nin egemenliğine müdahale eden ve ABD'nin Türkiye'nin iç işlerine müdahale ettiği görülen ikili anlaşmalarla ilgili çeşitli suçlamalar yöneltilmeye başlanmıştır. Yani, Amerikan karşıtı duyguların Kıbrıs meselesinin yanı sıra başka nedenleri de vardı ve sonuçta her siyasi eğilimden insanı, Amerika'nın Türkiye'yi engellemedeki rolünü protesto etmek için sokaklara dökülmeye yöneltmiştir (Güney, 2008: 474). Bütün bunlar, 24 Eylül 1968'de ABD ile Türkiye'de konuşlu Amerikan askeri personelini düzenlemek için yeni bir ikili anlaşmanın imzalanmasına yol açmıştır. Bu, 1954 anlaşmasıyla ilgili olarak Türkiye için önemli bir adımdı, çünkü Türkiye, Amerikan askeri personelinin Türkiye'de işlediği suçların yargılanmasına katılabilmiş ve bu da Türkiye'deki Amerikan askeri personelinin yargılanmasına yol açmıştır.

ABD'nin davranışının sonuçları, Türk toplumunun sağ ve sol olarak kutuplaşmasına yol açmıştır. Solcular NATO üyeliğinin, sadece NATO'dan silah ithal edilmesinin, Johnson'ın mektubunun Türkiye'nin NATO ve ABD'ye bağımlılığını gösterdiğine inanmışlardır. ABD'nin eski silahları yüksek fiyatlara sattığına ve askerî açıdan bu bağımlılığın ülkenin egemenliğini kaybetmesine yol açacağına inanmışlardır. Sol, CIA ajanlarının solu kontrol altına almak için Türkiye'de olduğuna inanmıştır. Eski bir CIA görevlisi Robert Komer'in ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olarak atanmasının ardından durum daha da tırmanmıştır. Sol görüşe sahip öğrenciler, Türkiye'deki tüm Amerikalılar gibi onun da işin içinde olduğuna inanmışlardır. Güney, 1969'da ABD Büyükelçisi Robert Komer'in arabasının, solu bölme komplosuna karışmış bir CIA ajanı olduğu gerekçesiyle yakıldığını yazdı. Washington, sol ve sağ arasındaki uzun mitingler ve kavgalar sonucunda, büyükelçisi Komer'i Türkiye'den geri çağırmıştır.

Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da Türkiye'ye her an saldırabilecek gücünü artırdığına inanan sağcılar, bu nedenle ülkenin bağımsızlığını korumak için NATO üyeliğini Türkiye için önemli görmüşlerdir. Ayrıca Soğuk Savaş sırasında Türkiye'nin tarafsız bir pozisyon alamayacağına inanmışlardır. Bu argümanlarla, tartışmalarda görüşlerini tartışmışlardır.

Batı'ya ve Amerikan askeri personeline karşı olumsuz tutuma rağmen, 1962'de Türkiye'de bir "Barış Gücü" faaliyete geçmiştir. 'Peace Corps' okullarda çalışan, İngilizce öğreten ve aynı zamanda iyi akademik performansla sahip öğrenciler için ödeme yapan ve onları ABD'de okumaya gönderen uzman öğretmenlerden oluşan bir Amerikan organizasyonudur. "Bununla birlikte, Amerikan karşıtı şikayetlerin yalnızca Amerikan askeri varlığıyla sınırlı olmadığını ve komplo teorilerinin 1960'larda zaten yaygın olduğunu belirtmek gerekmektedir - Barış Gücü'nün casusluk faaliyetlerine karışması veya Türk ulusunun Amerikan buğdayı ile kasıtlı olarak zehirlenmesi gibi". (Türkmen, 2010: 338). 1969'da "Barış Gücü" Türkiye'yi terk etmiştir.

Ülkedeki gerginliği azaltmak için 3 Temmuz 1969'da ABD ile Türkiye arasında yeni bir ikili savunma iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Türkiye topraklarında bulunan üs Türkiye'ye aitti, Türkler bu üsleri kontrol edebileceği gibi, Türkiye de Türk topraklarının kullanımına kısıtlamalar getirebilmiştir. Amerikan üslerinin sadece savunma tedbirlerinde kullanılabileceği açıkça ifade edilen anlaşmada, anlaşmanın NATO'da olduğu sürece geçerli olacağı ve değişikliklerin ancak müzakerelerden sonra karşı tarafın mutabakatı ile yapılabileceği de belirtilmiştir. Bu anlaşma, daha önce imzalanmış tüm sözleşmeleri birleştirmiştir.

1950'lerde olduğu gibi 1960'larda da Türkiye ekonomisinin gelişimi esas olarak ABD'den gelen dış yardıma bağlı olmaya devam etmiştir (Erhan, 2001: 700). Bu yardım, Türkiye ekonomisinin korumacılıktan serbest piyasa ekonomisine geçişini amaçlamaktadır. 60'lı yılların sonuna gelindiğinde, ABD içindeki kamuoyu baskısı nedeniyle, ülkenin bütçe açığı azaltmak için ülkelere yapılan yardımlar yarı yarıya azaltılmıştır. Bu sırada, Türkiye içinde devalüasyon gözlendi, lira dolar karşısında keskin bir şekilde değer kaybetmiş ve bu da bir bütün olarak ülke ekonomisi üzerinde çok kötü bir etkiye sahip olmuştur. Ardından ABD, Türkiye'ye 25 milyon dolar tutarında ek ekonomik yardım sağlamıştır. Bu yıllarda da Türkiye ekonomisinin dış yardımlara, özellikle de ABD yardımına bağımlı olduğu unutulmamalıdır. Ekonomik yardımın aksine, askeri alanda büyük değişiklikler olmamıştır.

ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde önemli sorunlardan birisi afyon ekimi olmuştur. Sorun esas olarak Amerikan askerlerinin Afganistan ve Vietnam Savaşı sırasında aşırı eroin tüketiminden kaynaklanmaktadır. Ancak bu bağlamda ABD, Türkiye'yi 'Amerikan askerlerinin önemli uyuşturucu tüketim sorunları' ile suçlamayı tercih etmiştir. Takip eden on yıl, Nixon yönetiminin Türkiye'ye tüm afyon tarlalarını kapatması için kamuoyu baskısı yaptığı "afyon krizi" nedeniyle ilişkiler daha da kötüleşmiştir (Türkmen, 2009, s.112). Her şeyden önce, gerçek Nixon Yönetimi'nin iddiasından farklıydı: ilk yasadışı eroin laboratuvarları Fransa'da bulunmuş ve "Fransız yeraltı dünyası" ABD'deki "yasadışı eroin kaçakçılığında" önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin rolü hammadde üretiminin ortasında yer almıştır. Dolayısıyla sorun merkeze yerleştikten sonra Nixon Yönetimi, Türkiye'nin üzerindeki baskıyı arttırmıştır.

Vietnam Savaşı'ndan sonra haşhaş sorunu ABD'nin ana kaygısı haline gelmiştir. Amerikalı yetkililere göre, eroinin yaklaşık yüzde 80'i Türkiye'ye ekilen afyondan elde edilmiştir (Karpas, 1975: 68). Süleyman Demirel, "askeri muhtıra"nın yapıldığı 1971 yılına kadar Türkiye'nin tutumunun belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Erhan, Süleyman Demirel'in köy işçilerinin oyları sayesinde iktidara geldiğinin farkında olduğunu belirtmiştir (Erhan, 2001: 702). Ancak Nixon, Amerikan halkına Türkiye'nin esrar üretiminde kaynak ülke olduğunu ve ABD'de büyük bir toplumsal yaraya neden olan uyuşturucunun üretimi için yapılan haşhaş tedarikinin Türkiye'den yapıldığı yönündeki siyasi saplantıları nedeniyle Türkiye'de afyon ve haşhaş üretimini yasakladığını göstermek istemiş ve bunu yaparak Amerikan halkından oy almak istemiştir. Ayrıca Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak ABD'ye bağımlılığı, ABD'nin Türkiye'de haşhaş üretimini yasaklamasına hızla yardımcı olabilmıştır. Türkiye, afyon üretimini durdurmayı reddederse ekonomik yardım sağlamayacağı tehdidinde bulunan ABD'nin baskısı altında karar almıştır. "Sorun, Washington'un afyon üretimini tamamen yasaklaması ve bunun karşılığında Türkiye'ye üç yıllık bir süre içinde 35 milyon dolar vermeyi kabul etmesiyle çözülmüştür. Ancak anlaşma, Türkiye'deki kamuoyunun ABD'nin yapacağı mali yardım miktarından memnun olmaması ve basının anlaşmayı, Türkiye'nin iç siyasetine müdahale olarak görmesi nedeniyle ilişkilerin bozulmasını engelleyememiştir. (Güney, 2008: 473). Sonuç olarak afyon yasağı uygulandı, ancak Amerikalılar sözünü tutmadı ve Türk devletine 10 milyon dolar tahsis etmiştir. Afyon üretiminin yasaklanması nedeniyle, on binlerce Türk ailesi gelirsiz kalmıştır.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak görev yapan Dr. Fazıl Küçük, 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurucu cumhurbaşkanı' merhum Rauf Denктаş ile birlikte başrolde gelmiştir. Her ikisinin de konunun Türk hükümetine devredilmesinde önemli bir rolü var olmuştur. Hayatını Kıbrıs'ta yaşayan Türklere adayan Rauf Denктаş, Kıbrıs'ın Türklere ait olduğunu ve Türklere ait kalacağını her zaman ifade etmiştir.

1955 yılında EOKA tarafından saldırılar başlatıldı ve gerginlik giderek artmaya başlamıştır. Çatışmadan sonra Başpiskopos Makarios tutuklandı ve gerginliği azaltmak için 9 Mart 1956'da Seyşeller adalarına sürgüne gönderilmiştir. 1957 yılında Rauf Denктаş tarafından, Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmeyi amaçlayan EOKA militanlarının planladığı saldırılara karşılık vermek amacıyla Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur (Bağcı, 2001:113-116).

Kıbrıslı Türkler ilk olarak askeri alanda örgütlenmişlerdir. Bu dönemde adadaki Türkleri korumak için başlatılan 'direniş örgütleri' disipline edilmemiştir. Kıbrıslı Türk polis müfettişi Ahmet Beyaz'ın 9 Kasım 1957'de EOKA tarafından öldürülmesi silahlı örgütlenmenin kıvılcımı olmuştur. Bu nedenle Türk halkının silahlı örgütlenmenin gerekli olduğuna dair inancı güç kazanmıştır (Koyuncu & Balıkçioğlu, 2016: 4281). Kıbrıslı Türkleri siyasi olarak örgütlemek amacıyla Dr. Fazıl Küçük tarafından kurulan 'Kıbrıs Türk'tür Partisi' (KTP) de önem kazanmıştır. Ahmet Beyaz'ın öldürülmesinin ardından Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştiren Rauf Denктаş, Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde EOKA militanlarının suikastları hızla artmış ve Kıbrıslı Türkler köylerini silah zoruyla terk etmeye zorlanmıştır. Başka bir deyişle, sorun Türkiye, ABD ve Yunanistan arasındaki ilişkiler üzerinde daha geniş bir etkiye sahip olmuştur.

Fatin Rüştü Zorlu 'kendi kaderini tayin hakkı' ilkesini savunmuş; Başpiskopos Makarios ise Enosis'i savunmuştur. Bu görüş ayrılığı Türkiye için hem dış hem de iç politikada sıkıntı yaratmıştır. Ancak Zorlu bu sorunu çözme konusunda çok kararlı olmuştur. 18 Aralık 1958'de Paris'te Zorlu ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff, Şubat 1951'de Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın önünü açan bir görüşme yapmışlardır (Erdemir, 2002: 107-121). Zürih ve Şubat 1951 Londra Antlaşmaları, Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki tutumunu anlamak için çok önemlidir. Bu anlaşmaya göre, Türkiye'nin "Kıbrıs'la ilgili anayasal durum" tehdit edildiğinde koruma sorumluluğu nedeniyle birlikte veya tek başına müdahale etme hakkı var olmuştur. Bir yandan,

Türkiye'nin bu antlaşmaya katılmasından sonra adayla ilgili bazı haklara sahip olmuştur. Öte yandan, Büyük Britanya ve Yunanistan olan diğer iki ülke de benzer haklara sahip olmuştur. Dolayısıyla antlaşma her iki ülkeye de Kıbrıs meselesinde daha belirgin bir rol vermiştir.

Anlaşmanın 'Enosis'i savunan Yunanistan için yeterli caydırıcı güç içermediğini söylemek doğru olmaktadır. Türkiye'nin bu antlaşmanın imzalanmasıyla yasal statü kazanan adaya kalıcı olarak 650 asker yerleştirme hakkı bulunurken; Yunanistan'ın Kıbrıs'ta '950 askerlik yetkili bir kuruluğu' var olmuştur. Kore Savaşı'na asker gönderdikten sonra Türkiye'nin askeri doktrinine göre ikinci sapmaya işaret etmesi çok önemli hale gelmiş; aynı zamanda, sınırları dışındaki ilk askeri daimî mevcudiyet olmuştur (Bağcı, 2007: 136). 25 Aralık 1963'te Dünya, dört gün süren en kötü insani krizlerden biri olan 'Kanlı Noel' ile karşı karşıya kaldı. Bu trajik katliam, 'üniter devlet çözümünü' Türkiye'nin boğazından aşağı itmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Başpiskopos Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin "adanın nihayet Yunanistan'a ilhakına doğru bir sıçrama noktasında" yer alacağını belirtmiştir (Keser, 2013).

"Birleşmiş Milletler Tampon Bölgesi" ilan edildi ve devriye gezmiştir. Kıbrıs'taki UNPKF'nin güvenlik bölgesinde devriye gezme sorumluluğu var olmuştur. Bu bölgenin 'ateşkes' hattı olarak tanımlandığını ve 'yeşil hat' olarak bilindiğini belirtmekte fayda vardır. Tüm bu gelişmelerin Kıbrıs'ta yaşayan iki toplum arasında bölünmeye yol açtığı söylenebilir.

1974 yılında Kıbrıs'ta Rumlar ve Türkler arasında bir çatışma yaşanmıştır. Sonuç olarak, Türk ordusunun adaya askeri müdahalesi olmuştur. Yunanistan'daki albaylar rejiminin 1974'te Kıbrıs'taki Makarios hükümetine karşı tasarladığı darbe, Türkiye'yi Kıbrıslı Türkleri korumak için garantör bir güç olarak adaya getirmiştir. Türkiye'nin müdahalesi Kıbrıs'ı ikiye böldü. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğinin bölünmüş karakteri, Türkiye'nin 1974'teki askeri müdahalesiyle fiilen bölünmesiyle desteklenmiştir (Ulusoy, 2016: 395). Bu olaydan sonra ABD'deki Yunan lobileri Türkiye'ye karşı propaganda yapmaya başlamıştır. Bu kampanyaların temel amacı, Kongre üzerindeki baskı yoluyla Türkiye'ye yönelik ambargo ve yaptırımların kabul edilmesi olmuştur. 1974'te Gerald Ford ABD'de iktidara geldi ve Henry Kissinger ABD Dışışleri Bakanı olmuştur. Sonunda, Yunan lobileri hükümete baskı yaptı ve Kıbrıs'taki çatışmada Amerikan menşeli silahları kullandığı için Türkiye'nin cezalandırılması çağrısında bulunmuştur. Kissinger ne olduğunu araştırmak ve ardından gerekli önlemleri almak istemiştir. Ancak Kongre, Yunan lobisinin baskısı altında bunu beklemeden, Türkiye'ye

karşı ambargo geliştirmeye başlamıştır. Kongre'nin Türkiye'ye Amerikan silahlarının tedarikine ambargo koymasına rağmen, Başkan Ford Kongre'nin kararını veto etmiştir. Ancak Kongre Kütüphanesi'nin bir yayını, Türkiye'nin Kıbrıs adasına müdahale sırasında Amerikan silahlarını kullandığını iddia etmiştir. Türkiye'nin bu eylemi ABD yasalarına aykırı duruma gelmiş ve Kongre Türkiye'ye karşı ambargoyu yeniden kabul etmiş ve ardından Ford sonunda 30 Aralık 1974'te onaylamıştır (Aydın, 2000: 127). Bu ambargo Türkiye'ye silah satışını ve 200 milyon dolarlık ekonomik yardımı sonlandırmıştır.

Kongre Türkiye'ye ambargo koyduğunda o anda Türkiye'nin kendisinde siyasi bir kriz yaşanmasına rağmen, Türk diplomatlar görüşlerini ABD Kongresi'ne iletmişlerdir. Türkiye, Kıbrıs müdahalesinin anlaşmalarla meşrulaştırıldığına ve Türk-Amerikan ilişkilerinin Kıbrıs meselesine bağlı olmadığına inanmıştır. Türkiye'ye yönelik ambargo, NATO'nun güney kanadının Sovyetler Birliği'ne karşı zayıflamasına katkıda bulunurken, iktidara gelen Süleyman Demirel, ABD'yi ambargo kaldırılmazsa Türkiye'de bulunan Amerikan üslerinin kapatılacağı tehdidinde bulunmuştur. 26 Temmuz 1975'ten bu yana, ABD Dışışleri Bakanı Kissinger'ın Ankara'ya gelmesine ve üslerin kapatılmamasını istemesine rağmen, Amerikan üslerinin çalışmaları askıya alınmıştır. Bu karar, 5.000 Amerikan personelini barındıran İncirlik de dahil olmak üzere 21 Amerikan üssünü ve tesisini olumsuz etkilemiştir. Amerikalı personelin gümrük vergisi ödemeden yurtdışından mal getirme ayrıcalığı kaldırılmıştır (Erhan, 2001: 707).

Süleyman Demirel'in bu eylemi, Türkiye'ye yönelik ambargonun kaldırılmasına katkı sağlamıştır. Ancak, 26 Mart 1976'da ambargonun kaldırılmasından önce, Türk Dışışleri Bakanı ile ABD Dışışleri Bakanı Kissinger arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayı imzalamasına rağmen, Kongre Ocak 1977'de anlaşmayı onaylamayı reddetmiştir.

4 Ağustos 1977'de Kongre, Türkiye'ye 175 milyon dolarlık silah satmayı amaçlayan 95-384 sayılı yasayı kabul ermiştir. Bu yasaya göre Kongre, Türk birliklerinin Kıbrıs adasını terk etmesi, zgr bağımsız bir hükümet kurulması gerektiğini dşnmştir. Kongre bu yasa ile Türkiye'ye uygulanan ambargoyu kaldırmıştır. Ambargo 19 Eylül 1978'de tamamen kaldırılmıştır. ABD, ambargo yardımıyla Kıbrıs konusunda Türkiye'ye baskı yapmak istese de bunu başaramamıştır. Aksine, Kıbrıs Türk Federal Cumhuriyeti 13 şubat 1975'te kurulmuştur. ABD'nin Türk toplumundaki imajı da ambargo sırasındaki durum nedeniyle sarsılmıştır. Türk ordusu, ABD'ye bağımlı olmamak ve gelecekte benzer bir durumla karşılaşmamak için kendi silahlarını üretmeyi amaçlamaktadır. 29 Mart 1980'de ambargonun kaldırılmasının ardından Ankara'daki

SEIA anlaşması, daha önce Kongre tarafından iptal edilmiş ve daha önce kararlaştırılan SEIA'da bazı değişiklikler yapılmıştır. Sonuç olarak, SEIA 9 ana madde ve 3 ek anlaşmadan oluşmuştur.

Dış faktörlerin de Türk-Amerikan ilişkilerini etkilediği unutulmamalıdır. İlk meydan okuma, 1979'da Şah'ın devrilmesi ve İran'da Amerikan karşıtı bir rejimin kurulmasıyla gelmiştir. Washington sadece güvenilir bir müttefikini kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda başlangıçta Sovyet destekli güçlerin bu ülkedeki devrimci kargaşadan yararlanabileceğinden korkmuştur. Dahası, Şah'ın devrilmesinden kısa bir süre sonra, Şubat 1979'da Güney ve Kuzey Yemen arasında bir sınır savaşı patlak vermiştir (Altunışık, 2013: 160). 1979'da İran'da yapılan darbeden sonra Amerikan vatandaşları Tahran'daki ABD büyükelçiliğinde rehine olarak kalmıştır. 1980'de yeni seçilen ABD Başkanı Jimmy Carter, müttefiklerini İran'a karşı yaptırımlar uygulamaya ve İran'la diplomatik ilişkileri sona erdirmeye çağırmıştır. Bununla birlikte, Türkiye için İran, petrolün Türkiye'ye ithal edildiği komşu bir ülkedir ve Türkiye ayrıca İran'daki yeni rejimin Sovyet yanlısı olabileceğine ve gelecekte Türkiye'nin bağımsızlığı için gerçek bir tehdit oluşturabileceğine inanmıştır. Bu nedenle Türkiye, İran'a karşı herhangi bir yaptırım uygulamayı reddetmiştir. Türkiye, İran'da NATO üyesi bir büyükelçilik şeklinde bir misyona sahip olmanın daha mantıklı olduğunu ve NATO üyeleri arasında Türkiye'nin en iyi seçenek olduğunu söylemiştir. 20 Ocak 1981'de İran, Amerikalı rehineleri serbest bırakmıştır

Türkiye, 1964-1980 yılları arasında çok taraflı dış politikayı iyi yürütmüştür. 5 Haziran 1964'te kaleme alınan Johnson Mektubu'nun Türkiye'nin dış politika anlayışında yeni bir çağ başlattığı söylenebilir. Türkiye, tek taraflı dış politikanın uluslararası platformdan izolasyona yol açacağını fark etmiştir. Bu aydınlanma döneminin bir sonucu olarak Türkiye, komşuları ve Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere diğer ülkelerle daha fazla iletişim sağlayan bir politika izlemeye başlamıştır.

Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye'de Amerikan karşıtı hareketler ivme kazanmıştır. Amerikan Büyükelçisi'nin arabasının ateşe verilmesi vakası, Amerikan karşıtı hareketler için bir örnek olmuştur. Türkiye'nin ABD için jeopolitik önemine rağmen, Başkan Johnson, komünizm dünyada yükselirken NATO müttefikleri arasındaki herhangi bir anlaşmazlığa tamamen karşı olmuştur. Bu mektubun Türk-Amerikan ilişkilerindeki konumunu için derin bir etkisi olmuştur.

1964-1980 yılları arasındaki dönem, iki ülke arasındaki ayrışmanın başlangıcı olarak kabul edilecektir. Bu dönemde ortaya çıkan Kıbrıs sorunu, Türkiye, ABD ve

Yunanistan arasındaki gerilimin tırmanmasına neden olmuştur. Bu sorunun çözümü, Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere yönelik acımasız politikasıyla mümkün olmamıştır. ABD bu bağlamda arabulucu rolü oynamaktadır. Ancak bu rol çözüm için yeterli olmamış ve politikası, Kıbrıslı Rumların acımasız hareketlerini önleyecek kadar caydırıcı güç içermemektedir. "Kıbrıs Rum milliyetçisi bir gerilla örgütü" olan EOKA, bu argümanın bir kanıtı olarak ileri sürülebilir. Türkiye tarihinde derin yaralar açan çok önemli suikastlar düzenlemişlerdir. 'Kanlı Noel' olayları sırasında 364 Türk'ü katletmişlerdir. Zürih ve Londra Anlaşması'nı imzalayan Garantör Güç olarak Türkiye, 1974 yılında Kıbrıs'a müdahale etmiştir. Müdahaleden sonra ABD, Türkiye'nin Kıbrıslı Türkler konusundaki endişelerini paylaşmayan bir ülke olarak ortaya çıkmıştır.

ABD ile Türkiye arasındaki gerilim, Türkiye'nin terör sorununa razı olmadığı zaman da tırmanmıştır. 1975 yılında kurulan ASALA, 1970'li yıllarda ABD gibi birçok ülkede Türkiye karşıtı hareketler yürütmüştür. 5 Temmuz 1961 tarihli gizliliği kaldırılmış CIA belgeleri⁹, bu terör örgütünün Türk yetkililere karşı operasyon başlatmayı planladığını belirtmiştir. ABD, bu bilgi ve belgeyi elde etmesine rağmen 1970'li yıllarda ASALA'yı Yabancı Terörist Örgütler Listesi'ne almamıştır.

Bu iki ülke de aynı ekonomik kaygıları paylaşmamaktadır. Afyon krizi, her ülkenin kendi çıkarlarına öncelik verdiğini hatırlatmıştır. 21 Mayıs 1970 tarihli CIA belgelerinde¹⁰ açıklandığı gibi ABD, Türkiye'nin bu ekimden elde ettiği yüksek gelire rağmen Türkiye'yi mevcut afyon mahsulünü yok etmeye çağırmıştır. Bu, Türkiye ile ABD arasındaki bir başka anlaşmazlıktı. Süleyman Demirel, haşhaş ekimi yasağının uygulandığı 1971 yılında Türkiye başbakanı olarak görev yapıyordu. Amerika'nın Türkiye'nin haşhaş ekimi konusundaki kararını reddetti. Onun reddinden sonra Türk-Amerikan ilişkileri en kırılgan noktaya 1974 yılında Bülent Ecevit Hükümeti'nin haşhaş ekimine yeniden başlama kararı almasıyla ulaşmıştır.

Bu şartlar altında silah ambargosu Türk-Amerikan ilişkilerinde bardağı taşıran son damla olmuştur. ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaşı önlemek için bu kararı almıştır. Bu ortamda Bülent Ecevit'in aktif ve dinamik dış politikası resmedilebilir. Yani operasyon başlatma kararı her iki ülke için de önemli sonuçlar doğurmuştur. Örnek olarak, Bülent Ecevit Türkiye'deki Amerikan askeri

⁹ Tam metin için bkz. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R007600040006-2.pdf>

¹⁰ Tam metin için bkz.

<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIARDP85T00875R001100090023-2.pdf>

üslerini askıya almı ve bu üslerin kontrolünü Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devretmiştir. Yani Ecevit'in Amerikan askeri üsünü 'pazarlık aracı' olarak kullandığını söylemek mümkün olmuştur. 1978'de Kongre silah ambargosunu kaldırıncı İncirlik üssü çalışmalarını sürdürmeye başlamıştır.

4.1.1 1980 ve Sonrası Türk Amerikan İlişkileri ve Yaşanan Gerilimler

1980’li yıllar Türkiye’nin iç siyasi yaşamı ile birlikte uluslararası ilişkilerinin de büyük değişiklikleri olduğu yıllar olmuştur. Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ile gerilen ilişkilerde 80’li yılların başında yumuşama başlamıştır. İki ülke ilişkilerindeki yumuşamanın çok önemli nedenleri vardır. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkilerde son yıllardaki gözle görülür iyileşmenin yerini yeniden kuşkuya bırakması Türk-Amerikan yakınlaşmasının nedenlerinden bir tanesidir. Ekim 1979’da Sovyetler Birliği Afganistan’ı işgal etmek adına teşebbüste bulunmuş, bu durum gerek ABD gerekse de Türkiye’de endişeye neden olmuştur. Bununla birlikte Şah Pehlevi aynı yılın şubatında Ayetullah Humeyni tarafından darbeye devrilmiş ve İran’da yeni bir rejime geçilerek İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. 1982 yılında İsrail tarafından saldırıya uğrayan Suriye’ye Sovyetler Birliği tarafından yüklü miktarda silah verilmesi Türkiye’nin kaygılarının daha da artmasına neden olmuştur. (Karaosmanoğlu, 1983: 159-173)

Türkiye 1970’li yıllarda NATO’dan ayrılmayı dillendirilirken Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi üzerine bu söylem terkedilmiştir. Aynı zamanda Türkiye NATO’daki mevcut konumunu güçlendirerek Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile gerek savunma gerekse de ekonomik olarak yakınlaşma çalışmalarına hız vermiştir (Rubinstein, 1982: 43). 1980 yılının 29 Mart’ında Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEIA) imzalanmıştır. Bu antlaşma Türkiye’nin Amerika ile yakınlaşma çabasının en büyük göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir (Company, 1986: 103–123)

Turgut Özal’ın başında bulunduğu hükümet Kasım 1983’te göreve geldikten sonra her ne kadar ekonomik ve askeri alanda bazı sorunlar olsa da ABD ile imzalanan SEIA’nın devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye’ye yapılan Amerikan yardımlarında Yunanistan ile 7/10 oranının devam ettiriliyor olması, Turgut Özal’ın sözünü ettiği ekonomik ve askeri sorunlara en bariz örnek olarak verilebilir.¹¹ Söz konusu oranın Türk Hükümeti tarafından yetersiz olduğu savunulmuştur. 1983’te düzenlenen Amerikan Kongresi’ne, Türkiye’ye yapılması planlanan yardımın 1984 mali yılı için 913 milyon dolara çıkarılması ile alakalı talepte bulunulmuştur. Yalnız söz konusu talep karşılanmamış olup yapılacak olan yardım 715 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Bunun

¹¹ “7/10 oranı; Türkiye’ye verilen her 10 dolar karşılığı Yunanistan’a 7 dolar verilmesidir.

yanında 280 milyon dolar olarak planlanan Yunanistan'a yapılacak yardım ise 500 milyon dolar olarak güncellenmiştir (Kuniholm, 1983: 442) Kıbrıs Barış Harekâtı döneminde Türkiye'ye uygulanmış olan silah ambargosunun ciddi zararlara neden olduğu tezi Türkiye'nin söz konusu orana itiraz etmesinin nedenlerinden bir tanesidir. Her ne kadar Ronald Reagan başkanlığındaki Amerikan Hükümeti, Türkiye'ye maksimum oranda yardım ettiklerini ilan etmişse de ve İsrail ve Mısır'ın hemen ardından askeri yardım anlamında Amerikalıların en çok yardım ettiği 3'üncü ülke olsa da NATO'da üstlenilen görevlerin çok fazla olmasından kaynaklı olarak Türk yetkililer söz konusu yardımların yetersiz olduğunu beyan etmişlerdir. Bu durum Türk-Amerikan ilişkilerinin zaman zaman gerilmesinin nedenlerinden bir tanesidir (McGhee, 1990: 168-169)

Bu arada söz konusu tarihten günümüze kadar Türkiye'nin gündeminin ilk sırasında yer alacak ve ABD ile birlikte birçok ülke ile ilişkilerin seyrini belirleyen etkenlerden biri olacak olan PKK, takvimler 1984 yılının 15 Ağustos'unu gösterdiğinde ilk defa silahlı terör eylemine başlamıştır (Brown, 1995: 119).

4.1.2 PKK/ YPG Terör Örgütü ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri

Amerika Birleşik Devletleri'nin Kürtlere ilgi duymaya başlaması Irak'ta ayaklanmalara neden olmuştur. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin Irak'ın kuzeyindeki Barzani ile birlikte diğer Kürt aşiretlere yakınlaşmaya başlaması Soğuk Savaşın ilk yıllarına tekabül etmiştir (Yavuz, 1998: 33). Söz konusu bölgenin petrol yatakları üzerinde menfaat elde edebilmek adına Amerika Birleşik Devletleri zaman zaman bölgede yaşayan Kürt halkını kullanmak suretiyle bölgedeki diğer ülkeler üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışmıştır. Amerika Birleşik Devletleri mevcut konjonktür gereği Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Kürtler ve PKK ile alakalı Türkiye yanlısı bir politika gütmüştür. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'de yaşanan gelişmeleri sadece izlemeyi tercih etmiştir (Türk, 2018: 98)

Türkiye PKK terör örgütü ile ilk olarak 15 Ağustos 1984 tarihinde tanışmıştır. Söz konusu tarihte PKK terör örgütü tarafından Siirt'e bağlı Eruh ilçesi ile Şırnak'a bağlı Şemdinli ilçesi J. Karakollarına baskın yapılmıştır. PKK'nın kuruluşu yaklaşık olarak 1970'li yıllara dayanmaktadır. İran ile Irak arasında gerçekleştirilen savaş zamanında Kuzey Irak'ta oluşmuş olan otorite boşluğunun bir sonucu olarak Türkiye'ye sınır komşusu olan bu bölgede yerleşme fırsatı bulmuştur. Suriye, söz konusu bölgeye terör

örgütünün yerleşmesine ilk etapta karşı çıkmakla beraber sonraki zamanlarda bu duruma müsaade etmiştir (Ergün, 2004: 166).

PKK'nın gerek barınması gerekse de lojistik destek alması açısından son derece uygun bir konumda olan Irak'ın kuzeyi bu avantajlı konumun yanında Türkiye'nin hemen sınırında yer almasıyla da dikkat çekmiştir. Söz konusu bölge terör örgütü tarafından 'Botan' olarak isimlendirilen Şırnak ve Uludere ilçesi, Siirt iline bağlı Pervari ve Eruh ilçeleri ile Van'ın Çatak ilçesi ile doğrudan bağlantılı olmasıyla da önem arz etmiştir. Bölge, Türkiye sınırları içerisinde terör eylemleri gerçekleştiren bölücü terör örgütü mensuplarının eylemlerinden sonra sığındıkları bir geri bölge konumunda yer almıştır. Zamanla birlikte bölücü terör örgütü Kuzey Irak bölgesinde kamplar kurmuş ve bu kamplar Türkiye için büyük bir tehdit kaynağı haline gelmiştir. Türkiye bu gelişmelerin ardından söz konusu bölgeye çeşitli zaman dilimleri içerisinde operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. Türkiye'nin güvenliğini sağlamak adına bölgeye gerçekleştirdiği operasyonların hukuki boyutu dünyada tartışılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin gerçekleştirmeyi planladığı operasyonlardan hemen önce operasyonlar ile alakalı olarak CIA tarafından terör örgütüne bilgi verildiği tespit edilmiştir. Bu durum iki müttefik ülkenin ilişkilerinin son derece gerilmesine neden olmuştur (Ergün, 2004: 166). Bu duruma örnek vermek gerekirse, Türkiye tarafından 1995 yılında 35.000 askerin katılımıyla Irak'ın kuzeyine harekât gerçekleştirilmiştir. Bölgede PKK'ya ait 12 kampa yönelik operasyonlar düzenlenmiş fakat bu kamplardaki bölücü terör örgütü mensuplarının kampları boşalttığı görülmüştür. Türkiye karşılaştığı durum karşısında gerek Amerika Birleşik Devletleri ile gerekse de bölgedeki Kürt oluşumları ile daha önce kurduğu müttefiklik ilişkilerini gözden geçirmesine neden olmuştur. Harekâtı tamamlayan Türk askeri, bazı birlikleri bölgede bırakarak geri çekildikten sonra 1995'in Temmuz ayında tüm uluslararası baskılara rağmen Irak'ın kuzeyine yeniden askeri birliklerini göndermiştir (Özsoy, 2018: 24).

Zaman içerisinde Amerika Birleşik Devletleri PKK'ya verdiği desteği düzenli bir şekilde arttırmıştır. 2003 yılında Amerika'nın düzenlemiş olduğu 2. Körfez harekâtı terör örgütü için son derece önemli bir dönüm noktası olmuştur. PKK söz konusu tarihten sonra stratejik olarak değişim göstermiş ve aynı zamanda bu harekât PKK'nın güç kazanmasına neden olmuştur. Terör örgütü 2003 yılı Şubat ayının 12'sinde yeni stratejini Türkiye'ye karşı "Meşru Savunma Savaşı" olarak duyurmuştur (Demirel, 2005: 330-331).

Irak'ın Süleymaniye şehrinde 4 Temmuz 2003 tarihinde Amerikalı askerler tarafından Türk askerlerine karşı gerçekleştirilen saldırı gergin olan Türk-Amerikan

ilişkilerinin iyice gerilmesine neden olmuş, bu durumu fırsat bilen terör örgütü manevra alanını daha da genişletmiştir. Ayrıca bu olaydan sonra bölgedeki ABD güçleri ile PKK arasındaki iş birliği iyice artmıştır (Özsoy, 2018: 33).

2005 yılının temmuz ayında Kuzey Irak bölgesinde PKK terör örgütünün eylemlerini arttırması ile birlikte dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, söz konusu bölgeye bir kara harekâtı düzenlenebileceğini söylemiştir. Bu gelişmenin hemen ardından dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Org. Myers, Irak'ın egemen bir devlet olduğunu ve Türkiye'nin düzenlemeyi planladığı harekât ile alakalı söyleyecek çok şeyinin olduğunu beyan ederek harekâta karşı çıkmış, üstü kapalı bir şekilde de olsa Türkiye'yi tehdit etmiştir (Sazak, 2005)

2006 yılında PKK terör örgütünün eylemlerini daha da arttırması ve bu duruma Amerika Birleşik Devletleri'nin sessiz kalması üzerine Türkiye tarafından Kuzey Irak'ın Türkiye ile sınır olduğu bölgelere çok yoğun bir askeri sevkiyat yapılmıştır. Gerek iç gerekse dış basında yoğun olarak bahse konu edilen bu sevkiyat, Türkiye'nin gerek iç gerekse de dış politikasının bir numaralı gündemi haline gelmiştir (Özsoy, 2018: 42)

Amerika Birleşik Devletleri, PKK terör örgütü ile alakalı izlediği politikayı ne Türkiye'yi ne de PKK'yı kaybetmeme üzerine inşa etmiştir. 2006 yılında PKK terör örgütünün sözde liderlerinden biri olan Murat Karayılan, ABD'li yetkililer ile Kandil Dağında görüştiklerini açık bir şekilde beyan etmiştir. 2008 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisinin Demokrat Partili üyesi olan Rush Holt, PKK terör örgütünün mevcut konumunun ABD sayesinde olduğunu ayrıca Kuzey Irak'taki faaliyetlerinin son derece memnuniyet verici olduğunu beyan ederek adeta sözde PKK yöneticisi Murat Karayılan'ı doğrulamıştır (Milliyet Gazetesi, 2003).

Gerek PKK yöneticilerinin gerekse ABD Temsilciler Meclisi üyesinin yaptığı açıklamalar açıkça göstermektedir ki Amerika Birleşik Devletleri bırakın PKK'ya karşı etkili bir adım atmayı PKK terör örgütünü net bir şekilde desteklemektedir. Amerika Birleşik Devletleri İran ile birlikte Suriye'de yürüttüğü politikalarını gerçekleştirmek ve bu politikalara hizmet etmek için PKK'yı bir ajan kuruluş gibi kullanmaktadır. Bununla birlikte 2007 yılının 1 Temmuz'unda terör örgütünden kaçarak Şırnak'a bağlı Silopi ilçesinde güvenlik güçlerine teslim olan 4 PKK mensubunun yaptıkları açıklamada Amerika'nın PKK'ya verdiği desteği net bir şekilde ortaya koymaktadır. Teslim olan 4 PKK mensubu Amerika tarafından PKK kamplarına yapılan ziyaretler, kendilerine verilen silahlar ve diğer ilişkileri hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi vermişlerdir (Hürriyet Gazetesi, 2007).

ABD-Türkiye ilişkilerinde gerilim doğuran ve terörizme karşı işbirliği sorunu olarak karşımıza çıkan diğer bir sorun, PYD ve militan kanadı YPG terör örgütleridir. T.C. Dışişleri Bakanlığı, YPG'nin "2003 yılında PKK terör örgütünün kontrolü altında kurulmuş" olduğunu ve bu terör örgütlerinin "aynı lider kadrosu, örgütsel yapı ve eğitim kamplarını" paylaştığını açıklayarak PYD/YPG'nin PKK ile ilişkisini uluslararası kamuoyuna duyurmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Ancak ABD yönetimleri ikili ilişkiler açısından YPG sorununa gereken önemi vermeksizin bu örgütü "sadece İŞİD'e karşı savaşan eşsiz bir grup" olarak değerlendirmiş, Suriye'nin kuzeyindeki Türk birliklerine karşı saldırılarına rağmen bu örgüte askeri yardımda bulunmuş ve YPG militanlarına askeri eğitim sağlamıştır (Kılıç, 2016: 10). Sadece kendi politik çıkarlarını düşünerek hareket eden ABD, Türkiye için son derece kritik olan PKK uzantısı PYD/YPG mücadelesinde Türkiye'ye destek vermemiştir. ABD söz konusu terör örgütünü, Türkiye ile Suriye'de teröre karşı iş birliği içerisinde ve ortak mücadele etmesine rağmen farklı konumlandırmıştır. Bu durum Türkiye için güvenlik tehdidi olarak algılanan terör örgütlerinin ABD için bir anlam ifade etmediklerini göstermektedir (Çapar, 2018: 407).

Suriye'de yaşanan gelişmelerin Türkiye'yi direkt etkilemesinden kaynaklı olarak Suriye, Türkiye için en önemli güvenlik sorunlarından bir tanesidir. Bu durum Türkiye'nin gerek ABD ile gerekse diğer ülkelerle geliştirdiği dış ilişkiler kadar önem arz etmektedir. Türkiye'nin en büyük ve öncelikli güvenlik sorunlarından bir tanesi Suriye'de uygun ortamın oluşması ile birlikte uluslararası bir aktör olarak hareket etmeye başlayan "PYD/YPG/PKK" bir terör örgütüdür (Çelikpala, 2017). Türkiye'nin güneyinde Suriye'nin kuzey bölgesinde Akdeniz'e doğru terör örgütü tarafından bir koridorun oluşturulması ile ABD tarafından YPG'ye verilmiş olan silahların PKK'lılar tarafından Türkiye'ye karşı kullanılması riskleri Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük kaygıları arasında sayılabilir. Bu gerekçe ile Türkiye İŞİD'te olduğu gibi PYD/YPG terör örgütleri ile de müttefiki Amerika ile beraber mücadele etmek istemiştir. Her ne kadar her platformda Türkiye ile müttefik olduğunu beyan ediyor olsa da Amerika Birleşik Devletleri PYD/YPG ile mücadele konusunda Türkiye ile beraber hareket etmemiştir. 2017 yılının Mart ayının 8'inde ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Toner verdiği brifingde Türkiye'nin kaygılarının anlaşılabilir olduğunu söylemiş, bununla birlikte YPG'nin PKK'nın uzantısı olduğu gerçeğini reddetmiştir. Aynı brifingde Toner, PKK'nın YPG'den farklı olarak bir terör örgütü olduğunu beyan etmiştir (U.S. Department of State, 2017). Türkiye'nin bütün çabalarına rağmen Amerika Birleşik Devletleri YPG'ye

karşı Türkiye ile birlikte hareket etmemiş, işbirliğine yanaşmamıştır. Hatta Türkiye'nin YPG'ye verilen silahların PKK terör örgütünün eline geçmemesi adına 2017 Nisan'da yapmış olduğu harekate tepkiyle yaklaşarak, bu yönde açıklamalar yaparak iki ülke arasındaki ilişkileri iyice germiştir (Harris, 2018: 97).

Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin PYD'nin silahlı kanadı olan YPG'ye destek vermeye devam etmesi üzerine tepki olarak iki ülkenin müttefikliğini ve iki ülke ilişkilerindeki ortaklığı sorgulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan 2016 yılının şubat ayında PYD'yi terörist bir grup olarak görmediğini açıklayan ABD'ye tepki göstermiş ve PYD/YPG'nin terörist bir yapı olduğunu söylemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan Obama yönetimine bu nasıl ortaklık diyerek tepki göstermiştir (BBC, 2016). 2018 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yönetim değişikliği olmasına karşın ne söylemde herhangi bir değişikliğe gidilmemiş ne de PYD/YPG'ye karşı tavırda herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan iki ülkenin bu şartlar altında nasıl stratejik ortak olabileceğini sorgulamış, Obama sonrası yönetime gelen Trump'a karşı tepkisini ortaya koymuştur (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2018; Çelikpala, 2017; Country Reports on Terrorism, 2017; Harris, 2018).

“Kürt milliyetçiliğinin İngiliz politikasının bir çocuğu olduğu” çekilmiş bir İngiliz belgeselinde açıkça ifade edilmiş olup, bu vesile ile PKK terör örgütü ile birlikte Türkiye'nin bütünlüğüne kasteden diğer örgütlerin ve bu örgütlerin gerçekleştirdikleri eylemlerin dış destekli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Gerek batılı gerekse de doğulu birçok devlet tarih boyunca Türkiye için büyük tehditler oluşturmuştur. Bununla birlikte PKK terör örgütünün silahlı eylemlere başladığı 1984 yılından günümüze kadar Türkiye'ye gerek sosyal gerek siyasi ve gerekse ekonomik olarak büyük sıkıntılar yaşatan terörist faaliyetlerin doğu-batı fark etmeksizin birçok devlet tarafından desteklendiği çok açıktır. (Özcan, 2003: 139).

4.1.3 I. Körfez Savaşı

1980-1988 İran-İrak Savaşı'nın sonunda Irak devleti, sağlam ve ulusal gurur duygusu güçlendirilmiş, ancak büyük borçlarla dolu olarak ortaya çıkmıştır. Irak, savaş masraflarını büyük ölçüde kredilerle finanse etmişti ve 1990'da Körfez alacaklılarına yaklaşık 37 milyar dolar borçlu hale gelmiştir. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'e ellerindeki Irak borcunu iptal etmeleri çağrısında

bulunarak, kredilerin Arap Yarımadası'nı İran yayılcılığından korumak için Irak'a yapılan ödemeler olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuş, ancak çağrılarını cevapsız kalmıştır. Körfez ülkelerinin Irak'ın savaş borçlarını iptal etmeyi reddetmesi, Saddam Hüseyin'in Irak'ın zengin ama askerî açıdan zayıf komşusu Kuveyt'e karşı tehditlerde bulunma kararına katkıda bulunmuştur.

Kuweyt, Saddam'ın borç affı taleplerini reddettikten sonra, İran-Irak Savaşı'nın enkazıyla dolup taşan kapalı Shatt Al-'Arab'a karşı tek geçerli alternatif olarak kalan Basra Körfezi'ne giden su yolu olan Khawr 'Abd Allah'taki limanlarına sağladıkları güvenli erişim nedeniyle önem atfettiği Warbah ve Bubiyan Adaları'nın uzun süredir devam eden mülkiyet sorunu üzerine bir çatışmayı yeniden alevlendirme tehdidinde bulunmuştur.

Bubiyan ve Warbah Adaları üzerindeki anlaşmazlık, Irak ile Kuveyt arasındaki uzun toprak çatışması tarihinde kilit bir çekişme noktası olmuştur. 1961'de Birleşik Krallık, Kuveyt üzerindeki koruyuculuğunu sona erdirdiğinde, dönemin Irak Başbakanı General Abdülkerim Kasım, Kuveyt'in eski Osmanlı eyaleti Basra'nın bir parçası olduğu için "Irak'ın ayrılmaz bir parçası" olduğunu iddia etmiştir. Irak, Kuveyt üzerindeki egemenliğini uygulama tehdidinde bulundu, ancak bunun sonucunda İngiliz birliklerinin Kuveyt'e konuşlandırılması Iraklıları geri adım atmaya zorlamıştır. Sonraki rejimler Kuveyt'in bağımsızlığını tanıyarak bu iddiadan vazgeçmiş olsalar da Baasçı Irak hiçbir zaman iki ülke arasında ortak bir sınırı resmi olarak kabul etmemiştir.

Yine de Irak'ın savaş sonrası ekonomik krizin sancıları içinde olduğu 1990 yılına kadar sınır anlaşmazlığıyla ilgili önemli bir olay yaşanmamıştır. Temmuz ayında Saddam, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) üretim kotalarından kopmak ve ihracat için aşırı ham petrol üretmekle suçlamış, bu da fiyatları düşürmüştü ve Irak'ı kritik petrol gelirlerinden mahrum bırakmıştır. Ayrıca Saddam Hüseyin, Kuveyt'in Irak-Kuweyt sınırındaki Rumayla petrol sahasından petrol çaldığını iddia etmiştir. Ayrıca Kuveyt'ten Bubiyan ve Warbah Adaları'nın kontrolünü Irak'a bırakmasını talep etmiştir.

Bu dönemde ABD ile Irak arasındaki ilişkilerde bozulma yaşanmıştır. Irak, ABD ve İsrail'i, Kuveyt'i petrol fiyatlarını düşürmeye teşvik ederek Irak'ı kasıtlı olarak zayıflatmakla suçlamıştır. Irak, Temmuz 1990'ın başlarında Kuveyt'i tehdit etmeye başladığında, ABD, Irak'ı Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'e karşı askeri harekate girmemesi konusunda uyarmak için Körfez'de manevralar düzenlemiştir. ABD'nin bu güç gösterisine rağmen, Başkan George H.W. Bush, Irak rejimini ve politikalarını yumuşatma

umuduyla Saddam Hüseyin'e karşı uzlaşmacı bir politika benimsemiştir. Bush yönetimi Irak ile ekonomik ve siyasi ilişkileri sürdürmeye çalışmış ve 12 Nisan 1990'da Senatör Robert Dole liderliğindeki Amerikalı senatörlerden oluşan bir heyeti Saddam Hüseyin'le görüşmek üzere göndermiştir. Senatör Dole, Beyaz Saray'dan ABD'nin Irak ile ilişkileri geliştirmek istediğini öne süren bir mesaj getirmiştir. Başkan Bush'un 27 Temmuz'da ABD Büyükelçisi April Glaspie tarafından Saddam'a gönderilen mektubu da bu duyguyu yansıtmaktadır.

Ancak 2 Ağustos 1990'da yüz bin Irak askerinden oluşan bir kuvvet Kuveyt'i işgal etti ve birkaç saat içinde ülkeyi istila etmiştir. Kuveyt'in işgali, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Irak'a yönelik ambargo ve yaptırımlarına ve 16 Ocak 1991'de başlayan ve Irak'ın yenilgisi ve 28 Şubat 1991'de Kuveyt'ten çekilmesiyle sona eren ABD liderliğindeki koalisyonun hava ve kara savaşına yol açmıştır.

ABD, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e yönelik tehditlerinin farkında olmasına rağmen, Irak'ın askerî harekâtını öngörmemiştir. Irak Cumhuriyet Muhafızları birlikleri Kuveyt Şehri'ne doğru ilerlerken, Irak Özel Kuvvetleri Warba ve Bubayan adaları, Kuveyt hava sahaları ve Emir ve Veliht Prens'in sarayları da dahil olmak üzere kilit noktaları güvence altına almıştır. Irak işgaline karşı Kuveyt'in bir miktar direnişi var olmuş, ancak Irak güçleri Kuveyt'in savunmasını kolayca bastırmıştır. Kuveyt kraliyet ailesinin üyeleri, uluslararası destek için çağrıda buldukları Suudi Arabistan'a sığınmışlardır. 28 Ağustos'ta Irak, Kuveyt'in on dokuzuncu eyaleti olduğunu ilan etmiştir.

Irak işgalinin uluslararası alanda kınanması yaygındı ve neredeyse oybirliğiyle kabul edilmiştir. Birkaç gün içinde ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aracılığıyla çalışarak, Irak'ın derhal ve koşulsuz olarak geri çekilmesini talep eden 660 sayılı kararı, ekonomik yaptırımlar uygulayan 661 sayılı kararı ve Kuveyt'in ilhakını geçersiz ve hükümsüz ilan eden 663 sayılı kararı kabul eden uluslararası bir koalisyon kurma çabalarına öncülük etmiştir.

ABD ve Suudi Arabistan, yarımadayı korumak için ABD kuvvetlerinin Suudi Arabistan'a konuşlandırılmasını kabul etmiştir. Aynı zamanda, ABD ve koalisyon, Irak'ın Kuveyt'ten koşulsuz çekilmesinde ısrar etti, ancak Irak çekilmeyi reddetmiş ve Kuveyt'i yağmalamaya ve altyapısını tahrip etmeye başlamıştır.

Bush yönetimi, 30 Ekim'e gelindiğinde, gerekirse Irak'ı Kuveyt'ten zorla çıkarma kararı almıştır. Bush, ABD kuvvetlerinin varlığını artırmış ve Birleşmiş Milletler'e güç kullanma yetkisi için başvuruda bulunmuştur. Sonuç, Irak'ı Kuveyt'ten çekilmeye zorlamak için güç kullanımına izin veren, ancak Irak'a geri çekilmesi için kırk beş günlük

bir ek süre veren 678 sayılı BM Kararı olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki uluslararası koalisyon, Kuveyt'in özgürleşmesine yardımcı olmak için bölgede güçler toplamıştır.

Geri çekilme süresi geçtikten sonra, ABD liderliğindeki koalisyon Irak'a hava yoluyla saldırmıştır. Yirmi dört saat içinde koalisyon güçleri gökyüzünü kontrol etti ve Irak komuta kontrol tesisleri, Saddam Hüseyin'in sarayları, Baas Partisi karargâhı, elektrik santralleri, istihbarat ve güvenlik tesisleri, hidroelektrik santralleri, petrol rafinerileri, askeri-endüstriyel kompleksler ve Irak'ın füze tesisleri gibi stratejik yerleri bombalanmıştır. Koalisyon uçakları daha sonra Kuveyt'teki Irak birliklerini hedef almıştır.

Saddam Hüseyin misilleme olarak İsrail'e ve Suudi Arabistan'daki koalisyon güçleri üslerine füze saldırıları düzenlemiştir. Ancak İsrail misilleme yapmayı reddetmiş ve koalisyon güçleri 24 Şubat'ta başlayan ve dört gün süren bir kara harekatı başlatarak saldırıya geçmiştir. Bir dizi Arap ülkesi de dahil olmak üzere otuz dört ülkeden kuvvetlerden oluşan koalisyon güçleri, Kuveyt Şehri'ni özgürleştirdi ve Irak güçlerini geri çekilmeye zorlamıştır. 2 Mart'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, ateşkes koşullarını ortaya koyan 686 sayılı kararı kabul etmiştir. Irak, yaptırımları ve savaş zararları için tazminat ödemeyi içeren hükümleri kabul etmek zorunda kalmıştır. Irak, Kuveyt'ten çalınan malları iade etmekle yükümlü olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ın şüpheli kimyasal ve biyolojik silah yeteneklerini denetlemek için Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu'nu (UNSCOM) kuran 687 sayılı Güvenlik Konseyi Kararını kabul eden Birleşmiş Milletler aracılığıyla Irak'a baskı yapmaya devam etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri daha sonra, bir önceki yıl 661 sayılı Karar ile Irak'a uygulanan ticaret ambargosunun yürürlükte kalmasını ve Irak'ın kimyasal silahlardan, füzelerden ve nükleer araştırma yeteneklerinden arındırılmasını sağlamaya çalışmıştır. Savaşı takip eden kaosta, Güney'de kendiliğinden Şii isyanları ve Kuzey Irak'ta Kürt huzursuzluğu patlak vermiş, ancak sonunda Saddam Hüseyin ve Devrim Muhafızları tarafından bastırılmıştır.

4.1.4. I. Körfez Savaşı ve Türk Amerikan İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılması, doksanlı yılların başında hem ABD hem de Türkiye'de, Türkiye'nin NATO'nun güney kanadına demir attığı kırk yıl boyunca olduğu gibi, gelecekte her iki ülkenin diğeri için de önemli

olup olmayacağı konusunda bir tartışmaya yol açmıştır. Bir "Sovyet tehdidi"nin yokluğunda, insan hakları, Kıbrıs ve Kafkasya'ya ilişkin sorunlu konular Washington'un gündeminde (özellikle Kongre'de) daha fazla öne çıkmış, Amerika'nın Türkiye ile geleneksel olarak güçlü askeri ilişkisi sorgulanmış, ekonomik ve askeri yardım programları azaltılmış ve sonunda sıfırlanmış ve hatta nakit silah ve teçhizat alımları bile Kongre'nin bekletmelerine tabi olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönem, Türkiye ile Ortadoğu'daki komşuları İran, Irak ve Suriye arasındaki ilişkileri etkiledi. Türkiye'nin hem uluslararası etkisinin arttığı hem de ABD ile ilişkilerinin güçlendiği görülürken, 1991'deki Körfez Savaşı, bölgede önemli roller üstlenmek için fırsatlar yaratmıştır (Anonim, 2003:1-4).

Bu noktada, Türk Dış Politikası'nın kendine özgü özelliğine değinmek gerekir. Hayati çıkarları tehdit edilmedikçe, statükoyu korumak Türk Dış Politikası'nın ayırt edici özelliklerinden biridir. Körfez Savaşı, bu genel çizgiden kopmak için en ciddi girişimi sergiledi. Bu genel yönelimden uzaklaşma çabası büyük ölçüde Özal'ın Kuzey Irak'ta ikinci bir cephe açma ısrarından kaynaklanmaktadır. Türk Dış Politikası'nın genel karakterini yakından ilgilendiren bir diğer rahatsız edici konu ise karar alma mekanizmalarında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Toruntay, Özal'ın tutumuna tepki olarak 1990'ların sonunda istifa etmiştir. Politikanın uygulayıcısı olan bürokrasi, gizli veya açık kararların alınmasını engelleyebildi. Özal'ın dış politika yürütme yöntemine yönelik muhalefet, kamuoyu ve basın arasında eleştiriler oluşturmuştur. Ayrıca Özal'ın Körfez Savaşı sırasındaki tutumunun arkasında ABD'nin olduğuna dair bazı varsayımlar yapılmıştır (Uzgel, 2018:257).

9 Ağustos'ta ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Ankara'da Türk yetkililerle bir araya gelmiştir. Özal ile görüşmesinde, Körfez Savaşı sırasında Türkiye'deki üslerin kullanılması talebinde bulunmuştur. Toplantı, Cumhurbaşkanı Özal'ın hem Başbakan hem de Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı için artan eleştirilerle karşı karşıya kaldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Ayrıca muhalefet, Hükümete "Bir ulusun hayatı tehlikeyle karşı karşıya kalmadıkça, savaş cinayettir" sloganını hatırlatmıştır.

Türkiye, ABD'nin Körfez Krizi ile ilgili politikalarına ilişkin olarak en başından beri aynı anlayışa sahip olmuştur. ABD Başkanı Bush ile Türkiye Başkanı Özal arasında sık sık yapılan telefon görüşmeleri bu sinerjinin temel göstergeleri olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Baker'ın Ortadoğu ülkeleri'ne yaptığı hiçbir ziyarette Türkiye'yi ihmal etmemiş ve Özal ile görüşmeler yaparak kendi yolunu bulmuştur. Türkiye'nin tarihi

boyunca dış politikası hiçbir zaman tek bir kişi tarafından belirlenmeye çalışılmamıştır ki bu Türkiye için bir ilk haline gelmiştir. Dışişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'nın istifaları, Özal'ın Türk Dış Politikası'nı tek başına belirleme arzusunu caydırmamıştır (Çavdar, 2013:285). Benzer şekilde Özal, zaman zaman Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti baypas etmiştir. "Telefon diplomasisi" imajıyla Başkan Bush'un politikalarını etkileyen bir imaj yaratmıştır. Onun düşünce tarzına göre, Türkiye aktif bir dış politika izleyecek ve stratejik bir ülke olduğunu gösterecek, böylece ABD ile ticari ve ekonomik çıkarlarını ilerletecektir. Ayrıca, Türkiye yeni yapılandırılan Ortadoğu'nun şekillenmesinde kritik bir aktör olacaktır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi de çok kolay olacaktır (Uzgel, 2018: 254).

Özal'ın kendisi de Türk dış politika tarihinde özel bir yere sahiptir. Kişiliği, tutumunun o kadar önemli bir nedeniydi ki, kritik konularda diğer yetkililere neredeyse hiç danışmamıştır. Ağustos 1990 başında yapılan toplantının bir diğer çarpıcı özelliği de Cumhurbaşkanı Özal'ın ABD Dışişleri Bakanı ile Türkiye'de tek başına görüşmesi olmuştur. Dahası, daha sonra, Kasım ayında Washington'a yaptığı ziyaret sırasında, Türk Dışişleri Bakanı'nın eşlik etmesine rağmen, Bush ile yalnız görüşmüştür. Şüpheli davranışlarına ek olarak, ısrarla parlamentonun yurtdışına Türk askerleri göndermeyi de içeren bir karar çıkarmasını sağlamaya çalışmıştır. Tüm olağanüstü olaylar, Özal'ın Musul ve Kerkük ile ilgili bazı planları olduğunu ima etmiştir. Musul ve Kerkük'ün 12 Şubat 1920'de yayınlanan Misakı Milli sınırları içinde kaldığı fikrini ortaya atarak olayları pratik ve dinamik bir şekilde ele alma niyetini belirtmiştir (Uzgel, 2018: 256).

Kürt politikasına gelince, Özal, ne kadar yalıtılmış olursa olsun, Türkiye'nin dış ilişkilerini yeniden kurmayı amaçlamış, dahası Türkiye'nin ekonomik ve kültürel egemenliğini artırmaya kararlı bir tavır sergilemiştir (Charountaki, 2012: 187). Kürt meselesinde liberal bir yaklaşım benimseyen Özal, Körfez Savaşı krizindeki tehdit algısı konusunda ordudan açıkça farklı bir konumda yer almıştır. Türk askeri liderliği, ABD liderliğindeki koalisyonla birlikte hareket etmenin Türkiye'ye karşı büyük bir misilleme tehdidi oluşturabileceğini beyan etmiştir. Bu nedenle, Irak'a yönelik olası bir saldırının yıkıcı sonuçları olabileceğini belirtmesine karşın, onların görüşlerine katılmamış ve Irak'la ticareti sürdürme politikası izlememiştir. Irak'tan ziyade Batı'yla, özellikle de ABD ile yakın ilişkilerin sürdürülmesine özellikle vurgu yapmıştır (Jung, 2018: 667-668).

Özal'ın askeri bürokrasi ile görüş ayrılığı yaşadığı bir diğer konu da Körfez Savaşı talimatı verme konusunda ortaya çıkmıştır. Ordunun sınır ötesi harekate hazır olmasını arzulayan Özal, bu talebini Başbakanlık Müsteşarı aracılığıyla Genelkurmay Başkanı

Necip Torumtay'a iletmiştir. Özetle, Torumtay, Özal'ın bizzat verdiği bu alışılmışın dışında siyasi talimata uymayı reddetmiş ve Genelkurmay Başkanlığı görevinden istifa ederek tepki göstermiştir (Uzgel, 2018: 256).

Özal, bedeli ne olursa olsun Körfez Savaşı'na müdahil olmaya kararlıydı ancak Anayasa'ya göre Türkiye'nin yabancı bir ülkeye asker göndermesi veya savaşa girmesi Meclis'in kararına bağlıydı, yani ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin izin vermesi halinde hükümet Irak rejimine savaş ilan edebilirdi. Bu arada kamuoyu ve muhalefet partileri asker gönderilmesine karşı olmuştur. Saddam'ın saldırgan davranışları kendilerinde olumlu karşılanmasa da ABD politikalarının bir "aracı" haline gelmeyi onaylamamışlardır. 12 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'ye karşı bir saldırı olması koşuluyla TBMM'yi "savaş izni" almaya zorlamıştır. Bununla birlikte, İncirlik'teki NATO üssü, bu koşula rağmen ABD askeri uçakları tarafından zaten kullanılmıştır (Armaoğlu, 2007: 889).

Özal'ın ABD'de öğrenim görmesi, bu iki ülkenin birbirleriyle dostane ilişkiler sürdürmelerine önemli katkı sağlamıştır. Özal, her zaman liberalizmi destekleyen bir politikacı olmuştur. Dolayısıyla dış politikası Batı'da olumlu karşılanmıştır. Onun benzersizliği, karar verme süreçlerinde yatmaktadır. Pratik çözümler bulmuş ve kurumlardan ziyade bireylerle çalışma eğiliminde olmuştur. Dış ilişkilerin sözde hantal prosedürleriyle karşı karşıya kaldığında, risk almayı ve dış politikada aktif bir rol oynamayı seçmiştir. Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri gibi Dışişleri Bakanlığı da Türkiye'nin geleneksel dış politikasına bağlı bir kurum olmuştur. Varlığının başlangıcından itibaren ihtiyatlı ilkeleri benimseyen Türk Dışişleri Bakanlığı, dış işleri uygularken, iç politikanın karmaşık kalıplarını çok az yansıtmıştır. Bu, tüccar zihniyetiyle dış politikaya yön vermeye çalışan Özal'ın politikasından oldukça farklı hale gelmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 12 Ağustos 1990 tarihinde, Türkiye'ye yönelik bir saldırı durumunda derhal yanıt vermek üzere, savaş ilanı, silahlı güç kullanımı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'ye konuşlandırılması çağrısında bulunan kararı görüşmek üzere toplanmıştır. Toplantının oldukça tartışmalı olması şaşırtıcı değildi ve kapalı toplantı çok tatmin edici bir sonuç vermemiştir. Ancak Parlamento kararı onaylanmıştır. Oylamaya 373 üye katılmış, 216 üye lehte, 151 üye karşı oy kullanmış ve 6 oy geçersiz sayılmıştır. Böylece iktidar partisi, Türkiye'ye saldırı başlatılması şartıyla savaş ilan etmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden izin almayı başarmıştır.

Sonuç olarak Özal, ABD'nin Türk taraflı politikalarını ancak Türkiye'nin kendisiyle yakın temasta olduğu zaman izleyeceğini düşünmüştür. Özal, Türk dış politikasını dolaylı olarak zayıflatmış, çünkü Türkiye'yi neredeyse ekonomik konulara bağımlı hale getirmiştir. Ayrıca Dışişleri Bakanlığını da baypas etmiştir. Öte yandan ABD, Özal'ı Ortadoğu'daki çıkarları için uygun bir ortak olarak görmüştür. Özal, siyasi katılım yerine, siyasi faaliyetlerin depolitize edilmesi için bastırmıştır. Körfez Krizi döneminde muhalefetin itirazlarına kulak tıkamıştır.

4.1.5. I. Körfez Savaşının Türkiye'ye Etkileri

Birinci Körfez Savaşı, ABD'nin sonraki politikalarına mutlak güven kazanmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Amerikalı politika yapıcılar, Ayetullah Humeyni'nin Körfez'deki köktendinci İran'ını Irak'la dengelemek zorunda oldukları için Irak'ın 1991'de tamamen yenilgiye uğratılmasını istememişlerdir (Gray, 2007: 228-229). Öte yandan, Irak söz konusu olduğunda, ABD istihbarat raporu Körfez Savaşı'nın ardından oldukça ilginç hale gelmiştir. İstihbaratın 6 Mart 1991 tarihli raporuna göre Saddam kendisini ve rejimini her koşulda iktidarda tutabilecek duruma gelmiştir. Tek bir noktayı bile kaçırmadan iktidarda kalmak için ne gerekiyorsa yapmıştır. Raporda belirtildiği gibi, hem BM yaptırımları devam ettiği sürece hem de Saddam petrol satmadığı sürece, ülke içindeki konumu giderek daha büyük bir risk altında olacaktır (The Central Intelligence Agency Records Search Tool, 1991).

Türkiye ise Körfez Savaşı'nda ekonomik ve siyasi kayıplar yaşamıştır. Özal'ın hem ABD'den hem de Körfez ülkelerinden büyük beklentileri varken, boru hattından elde edilen gelirler durdurulmuş, Irak ile sınır ticareti kesilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin güneydoğusunda işsizlik artmış ve Irak Türkiye'ye olan borçlarını ödeyememiştir. Tüm bu gelişmeler Türkiye için tam bir yıkıma yol açmıştır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki ekonomik sorunlar, Kürt sorunuyla ilgili durumu daha da ağırlaştırmıştır. Bir yandan artan işsizlik PKK'nın (Kürdistan İşçi Partisi) çıkarlarına hizmet etmiş, öte yandan Kuzey Irak'taki güç açığı nedeniyle PKK buraya yerleşmiş ve Türkiye'ye karşı düşmanca tutumunu artırmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Körfez Savaşı'na müdahil olması, AB'ye katılma konusundaki beklentilerin gerisinde kalmış ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Uzgel, 2018: 258). PKK, dış politika formülasyonu ve uygulanması sürecinde Özal döneminden beri tartışmalı bir konu olmuştur. Benzer şekilde, Iraklı

Kürtlere yönelik strateji de oldukça etkili olmaya devam etmiştir (Charountaki, 2012: 189).

Siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından Iraklı mülteci krizinden en derin ve olumsuz etkilenen ülke Türkiye olmuştur (Acar, 2019: 1216). Saddam'dan kaçarak Türkiye'ye sığınan Iraklı Kürtler, sorunu daha da kötüleştirmiş ve Türkiye'de yaşayan Kürtleri bilinç hallerini yükseltmeye teşvik etmiştir (Uzgel, 2018: 258). Saddam Hüseyin, Körfez Savaşı'nın ardından Kuzey Irak Kürtlerini Türkiye'ye sığınmaya zorlamak için harekete geçmiştir. Bu insanların evlerine dönmeleri için çözüm aranmıştır. Başkan Bush, 10 Nisan 1991 tarihli bir bildirisinde, Irak'ın 36. paralelinin kuzeyindeki topraklarda herhangi bir askeri eylemi tamamen yasakladığını açıklamıştır. Peşmerge'nin nasıl korunacağı konusu, ABD'nin Haziran 1991'de askerlerini bölgeden çekme kararıyla gündeme gelmiştir. Türkiye'de "Birleşik Görev Gücü" veya "Çekiç Güç" adı verilen ve ABD tarafından bir araya getirilip yönetilen bir müttefik görev gücü kurulmuştur.

"Poised Hammer"¹²ın bölgede konuşlandırılmasından kısa bir süre sonra, Kuzey Irak'ta bir "Kürt Özerkliği" hareketi ortaya çıkmıştır. Son olarak, ABD'nin bu özerkliğe verdiği destekle birlikte, Saddam'ın 36. paralelin kuzeyine müdahale edememesi nedeniyle Türkiye'nin toprak bütünlüğü tehdit altına girmiştir (Armaoğlu, 2007: 890-891). İşin garibi, İran ve Türkiye'ye sığınan Iraklı Kürtlerin Irak'ın kuzeyine geri dönmelerini sağlamak amacıyla konuşlandırılan Poised Hammer'ın, Türkiye karşıtı bir terör örgütü olan Kürt İşçi Partisi'ni (PKK) destekleyen parti medyada yer almıştır (Acar, 2019: 1216).

Bu arada, Kürt sorunu Özal için özel olarak değerlendirildiğinde şu noktalar vurgulanabilir: Kürt halkına yönelik radikal tutumlara sempati duymamış, aynı zamanda PKK'nın faaliyetlerini de kınamaktadır. Askeri bürokrasinin Kürt sorununun çözümüne yönelik barışçıl ve federatif planlara güçlü bir şekilde direnmesine rağmen, Özal bu tür tutumları desteklemekten çekinmemiştir (Çancı ve Şen, 2010: 283).

Ayrıca Özal, statükoyu korumaktan uzak durmanın yanı sıra, yol gösterici ilke olan "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi yerine Musul-Kerkük'ü Türkiye'ye dahil etme ve Körfez Savaşı sonrası Ortadoğu siyasi haritasında söz sahibi olma amacıyla hareket etmeye çalışmıştır. Özal'ın tüm dönemi boyunca dış politikada karar alma sürecinde iş

¹² "Poised Hammer" (Kalkık Horoz) yanlış bir biçimde "Çekiç Güç" adıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve uzun yıllar Türkiye'de yaygın biçimde bu harekâtı ve 1997-2003 yılları arasında bu harekâtın devamı olan Kuzeyden Keşif Harekâtı'nı (Operation Northern Watch) uygulayan Birleşik Görev Gücü'nün (Combined Task Force) yerine kullanılmıştır."

dünyası ve ekonomik faktörler ön plana çıkmıştır. Meclis'teki görev süresi dolan ve Cumhurbaşkanı olan Özal'ın yeniden seçilme kaygısı duymaması, dış politikada dizginsiz davranışların tercih edilmesini mümkün kılmıştır. 1991 Körfez Savaşı, Türk Dış Politikası'nda bu açıdan bir dönüm noktasını temsil etmektedir.

4.1.6. I. Körfez Savaşının Değerlendirilmesi

Türkiye açısından Körfez Savaşı, "küreselleşme süreci", "tek kutuplu dünya düzenine geçiş" kavramları ve Cumhurbaşkanı Özal'ın "dış dünyaya açılma" politikasıyla birlikte değerlendirilmelidir. Daha açık bir ifadeyle, Soğuk Savaş, Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un 3 Aralık 1989'da ABD Başkanı George Bush ile bir araya gelmesiyle "resmen" sona ermiştir.

Özal ve Anavatan Partisi (ANAP) iktidarı döneminde, o zamana kadar statükoyu hep koruyan Türk Dış Politikası'nın, Kemalistlerin bağımsız ve alışılmış dış politika yaklaşımından büyük bir kopuş girişimine işaret ettiği söylenebilir. Turgut Özal, Cumhurbaşkanı olmasına ve eski siyasi partisinin iktidarda olmasına rağmen, muhalefet partilerini, kamuoyunu ve askeri elitleri, dahil olmak istemesine rağmen, Irak'a karşı ABD yanında savaşa girmeye ikna edememiştir. Muhalefet partileri, kamuoyu ve askeri seçkinler, birlikte hareket ederek, onları kısmen savaşın dışında tutmak için birlikte katkıda bulunmuşlardır.

Türkiye Irak'a komşuydu ama Körfez Savaşı'nda ABD'nin yanındaydı. Özal, başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere bürokrasiyi dışlayarak devlet geleneğinden kopmuştur. Bütün bunlar Özal'ın kişisel görüş ve düşüncelerinden kaynaklanmıştır. Körfez Savaşı'ndaki başkanlığı sırasında tarafsız bir pozisyon benimsemedi. Türkiye'nin ambargoya katılarak katıldığı ekonomik kaybı, Irak'ın kuzeyinde yeni bir "Kürt özerkliği" tesisi, hükümetin kitlesel göç sorunlarına meydan okuyamaması ve PKK'nın güçlenmesi gibi yeni realitelerle Türk Dış Politikası'nın başarısızlığı, daha doğrusu Özal'ın politikasının başarısızlığı olarak değerlendirilebilir. Tüm bu değişimlerin net sonucu, muhalefet partilerinin öfkeli tepki gösterdiği bir dönemde, gerçekte sağduyulu bir yaklaşım ve ileri görüşlü fikirler üretmeleri olmuştur.

1991 Körfez Savaşı, ABD'nin Ortadoğu'da hem kalıcı hem de belirleyici bir güç haline gelmesinin başlangıcını işaret etmiştir. Türkiye'nin bu savaşa sadece dolaylı bir yolla katılması, maceracı bir girişime karşı çıkanlar sayesinde olmuştur. ABD, özellikle

Özal'ın katkılarıyla Türkiye ile iş birliğinden büyük fayda sağlamıştır. Körfez Savaşı sonrası dönem, Türkiye için mülteci sorununun ortaya çıkışına da tanıklık etmiştir.

4.1.7 11 Eylül Saldırıları ve Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Etkileri

20. yüzyılın bittiği 21. yüzyılın başladığı 2001 yılı dünyada siyasetinin yeniden yazıldığı, dünya için çok farklı bir dönemin başladığı bir yıldır. Takvimler 2001 yılının Eylül ayının 11'ini gösterdiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin New York şehrinde bulunan Dünya Ticaret Merkezi ile birlikte Washington'da bulunan Pentagon binasına teröristlerce kaçırılan yolcu uçakları ile saldırı düzenlenmiştir. Bu olay, George Bush döneminin başlamasından yaklaşık 10 ay sonra meydana gelmiştir (Langley, 2006: 8-21). 2752 kişinin can verdiği bu terör eylemi Amerika Birleşik Devletleri'ne kendi topraklarında yapılmış en büyük terörist saldırısı olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'ne desteğini beyan etmek ve dayanışma içinde olduğunu göstermek adına terör saldırısının hemen akabinde 27 Eylül günü dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İsmail Cem, o dönem ABD Dışişleri Sekreteri olarak görev yapan Collin Powel'a Washington'da bir ziyaret düzenlemiştir. Söz konusu ziyarette İsmail Cem tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin terörizmle mücadele noktasında Amerika ile dayanışma içinde olduğu mesajı verilmiştir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin global olarak yürüttüğü terörle mücadelesi için teşekkür etmiş ve yıllardır terörle mücadele eden ve büyük bedeller ödeyen Türkiye için bu durumun önemi vurgulanmıştır (<http://www.usembassy-israel.org>, 2023).

İsmail Cem'in temaslara başladığı günün hemen akabindeki gün dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, 11 Eylül saldırılarını dünyadaki barış ortamına ve insanlığa karşı yapılmış bir saldırı olarak değerlendirmiştir. Bununla beraber Türkiye adına İsmail Cem, 12 Eylül günü NATO'nun 5. maddesinin harekete geçirilmesine destek vermiş ve bu kapsamda yapılacak operasyonların gerek dünya düzeni için gerekse de NATO ittifakı için iyi olacağını beyan etmiştir (Atmaca, 2013: 121).

11 Eylül saldırılarını kınayan bir başka isim de Türkiye Cumhuriyeti 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer olmuştur. Ahmet Necdet Sezer, devlet veya millet fark etmeksizin terörizmin herkes için bir sorun olduğunu beyan etmek suretiyle terörle mücadele noktasında Türkiye'nin ABD yönetimlerinden umduğu desteği bulamadığı için inceden bir sitemde bulunmuştur (Sabah, 2001; Bal, 2006: 70).

11 Eylül terör saldırılarının hemen akabinde Amerika Birleşik Devletleri söz konusu saldırılarda sorumluluğu bulunduğu gerekçesi ile Birleşmiş Milletler ve NATO'nun da desteğini alarak Afganistan'a savaş açmıştır. Söz konusu operasyona "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" adı verilmiştir. Bu durum Amerika'nın dünyadaki mevcut jeopolitik düzenin aksine yeni bir jeopolitik düzen kurma çabası şeklinde tanımlanmıştır. (Tuathail, 1989: 168)

1992 yılında Wolfowitz ve Libby tarafından hazırlanan Bush yönetiminin stratejik görüşlerine göre hazırlanan Savunma Planlama Yönergesi (yeni-muhafazakâr güvenlik manifestosu olarak bilinen) Bush yönetiminin stratejik görüşleriyle uyumlu ve ilişki halindedir (Bialasiewicz, 2007: 415). Bu yeni yaklaşım "haydut" ve "terörist" olarak tanımlanan ve saldırma potansiyeli olan devletlerin eylemlerinin önüne geçebilmek adına söz konusu devletlere saldırmayı meşru olarak görmekteydi. Bu yeni yaklaşıma paralel olarak Amerika Birleşik Devletleri tarafından Afganistan'a yapılan saldırılara Türkiye aktif olarak katılmamıştır (Genelkurmay Başkanlığı, 2023).

İlgili dönemde Ankara'da Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi olarak görev yapan Robert Pearson Başbakan Bülent Ecevit'e terör örgütü El-Kaide ve lideri konumunda bulunan Bin-Laden'in Amerika'da düzenlenen 11 Eylül saldırılarının faili olduğunu gösterdiğini iddia ettiği bilgi ve belgeleri sunmuştur. Türkiye'den şimdilik herhangi bir taleplerinin olmadığını beyan eden Pearson bununla birlikte dini unsurlarla sivillerin Amerika'nın hedefleri arasında yer olmadığını söylemiştir (Radikal Gazetesi, 2001).

Amerika Birleşik Devletleri kendisine karşı düzenlenen 11 Eylül saldırılarından sonra jeopolitik stratejisini değiştirmiştir. ABD, yeni strateji olarak dünyanın enerji kaynaklarını kontrolü altına almayı, haydut olarak tanımladığı devletler ile mücadele ederek ABD'yi tehdit etmelerinin önüne geçmeyi, Ortadoğu'yu yeniden dizayn ve terörle mücadelede kararlılığı benimsemiştir. Söz konusu stratejiye göre Amerika Birleşik Devletleri, yeni düşmanını terörizm olarak tanımlamıştır. Ayrıca terörizmi desteklediğini düşündüğü devletleri "haydut" veya "şeytan eksenli" şeklinde tanımlamıştır. Bu çerçevede 2002 yılında yayımlanan ve "Bush Doktrini" şeklinde de isimlendirilen yeni Ulusal Güvenlik Stratejisine göre Amerika Birleşik Devletleri ileride tehlike oluşturma potansiyeli olan durumlar karşısında "önleyici saldırı" stratejisini benimsemiştir (Atmaca, 2013: 118).

Tartışmasız olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı düzenlenen 11 Eylül saldırıları büyük bir etki, büyük bir travma yaratmıştır. Amerika'nın kalbi olarak

değerlendirilebilecek güvenlik seviyesinin en üst seviyede olduğu Pentagon gibi merkezleri hedef alan bu saldırı, Amerikalılar için akıl alır gibi değildi. Birçok strateji uzmanı ile politikacı süper güç olarak değerlendirilen ABD'nin direkt olarak teröristlerce kendi topraklarında hedef alınmasını üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken bir durum olarak değerlendirmiştir. 1812 yılından 11 Eylül tarihine kadar bu büyüklükte bir saldırı ile karşılaşmamış olan ve otoritelerce yenilmez bir güç olarak tanımlanan Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı teröristlerce açık bir şekilde meydan okunmuştur (Chomsky, 2002: 11).

Çok uzun yıllar boyunca terörizmle mücadele etmek zorunda kalmış olan Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı düzenlenmiş olan bu saldırıyı terörizmin ülkeler üzerinde yarattığı tahribatı anlatabilmek adına bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Teröristlerin saldırısına uğrayan devletin süper güç olarak değerlendirilen ABD olması, kuruluşundan günümüze kadar terörizmden en büyük darbeyi alan ülkeler arasında sayılabilecek olan Türkiye'de, batı dünyası ve Amerika ile terörizmle mücadele noktasında yapacağı anlaşmaların daha kolay olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Türkiye bu dönemi, PKK terör örgütünün Türkiye'de neden olduğu tahribatın en iyi anlaşılacağı dönem olarak görmüştür (Bal, 2006: 75-89).

11 Eylül'de gerçekleştirilen terör saldırıları Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişki için de milat olarak kabul edilebilir. Amerikan yönetimi yeniden Türkiye'nin mevcut konumunu ve jeopolitik önemini değerlendirmiştir. Bununla birlikte Amerikan yönetiminin haydut devlet olarak tanımladığı ülkelerden ikisinin Türkiye'nin komşusu olması dolayısıyla Amerika'nın Türkiye'ye bakış açısının değişmesine ve öneminin farkına varmasına neden olmuştur (Atmaca, 2011: 175).

Yeni konjunktürde de Türkiye, Amerikalıların jeopolitik söylemleri ile uyumlu bir duruş sergilemiş ve Amerika'nın Afganistan'a düzenlediği saldırılara destek vermiştir. Bu minvalde 21 Eylül tarihinde hava sahasını Amerikalılara açarak bu desteğini açıkça göstermiştir. Bu gelişmeler üzerine dönemin Amerikan Savunma Bakanı Rumsfeld, birçok türk yetkili ile yaptığı görüşmelerde NATO'da müttefiki olan Türkiye'nin Amerika için ne kadar kıymetli olduğundan bahsetmiştir (Alırza, 2001).

Her ne kadar Afganistan'a düzenlenen saldırılarda Türkiye tarafından Amerika'ya açık bir şekilde destek verildiyse de aynı destek Irak Savaşı bahse konu olunca verilmemiştir. Bu durum iki müttefik ülke arasında ciddi bir kriz nedeni olmuştur (Atmaca, 2011: 176). İki müttefik ülkenin sorunsuz olarak işleyen ikili ilişkileri Amerikan yönetiminin yönünü Afganistan'ın ardından Irak'a ve Ortadoğu'nun yeniden

dizayn edilmesi meselesine çevirmesi ile birlikte değişmeye ve bozulmaya başlamıştır. 2003 yılının Mart ayında Amerika'nın Irak'a yapmış olduğu mşdahale iki şlkenin ilişkilerinde gşvensizlik yarattığı gibi Amerikan Başkanı Bill Clinton'un tabiriyle stratejik ortaklık kavramına da çok bşyşk bir darbe indirmiştir (Menon, 2007: 131-133).

Tşrkiye kamuoyu 2003 yılında Amerikalıların Irak topraklarını işgal etmek istemesine bşyşk bir tepki gşstermiştir. Bununla birlikte işgal esnasında Amerikalılara Tşrk topraklarını kullanması için mşsaade edecek olan tezkere de TBMM'de reddedilmiştir. Bunun karşısında bşyşk bir hayal kırıklığına uğrayan Amerikalılar ile Tşrkiye arasındaki ilişkiler iyice gerilmiş, işgal esnasında Amerikalıların Kuzey Irakta ikamet eden Kşrtlere destek vermesi krizi had safhaya çıkarmıştır (Durmuş, 2020: 7).

İran, Tşrkiye ile Amerika'nın birbirine ters dřřtřđř bir diğer husus olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar çok uzun yıllardır terşden bşyşk zarar gřrdřđğřnden dolayı Amerika'ya dşzenlenen 11 Eylşlş saldırılarından sonra iki şlkenin izlediği dış politika ve tehdit algıları birbirine paralellik gşsterse de iki şlkenin birbirinden çok farklı dřřřndřđđ noktalar da yok değildir. Örneğin barışın ve bşlgede istikrarlı bir yapı kurmanın önemi konusunda iki şlke fikir birliği içerisinde hareket etmişlerdir. Ayrıca Tşrkiye bulunduğu coğrafyada barışın ve istikrarın hşkşm sşrmesinin gerek Tşrkiye gerekse de bşlge şlkelerinin çıkarına olacağını değerlendirmiştir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2023). Bununlar birlikte 11 Eylşlş terşr saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri haydut şlke veya şer ekseni olarak tanımladığı şlkelerden biri olan İşan'daki mevcut rejimi değerştirerek istikrarı sağlamak şeklinde bir politika izlerken Tşrkiye ise aynı coğrafyada yaşadığı şlkelerin mevcut sorunlarının diyalog yoluyla özşlmesi gerektiği ve iç işlerine karışılmaması gerektiği şeklinde bir politika izlemiştir. Tşrkiye Cumhuriyeti sşz konusu şlkeler ile ilişkilerinde diplomasiye son derece önem vermiştir. Tşrkiye bulunduğu coğrafyada kalıcı barışın ve istikrarın sağlanabilmesi adına olumlu adımlar atmak için gayret gşstermiş, bu durumun sağlanabilmesinin tek yolunun diyalogdan geçtiği tezini savunmuştur (Oğuz, 2005: 101).

4.1.8 Medeniyetler atışması Tezi ve Tşrk Amerikan İlişkilerine Etkisi

Soğuk Savaş dşeneminin iki kutbu olarak ABD ile birlikte Avrupalı mşttetikleri ve Sovyetler Birliği ile mşttetiklerini saymak mşmkündür. Sşz konusu dşenem her iki kutbun birbirleri ile mşcadelesine sahne olmuş ve iki kutup diğer için denge unsuru olmuştur. Yalnız Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte komşnizm okmşş ve liberalizm

zaferini ilan etmiştir. Bu durum birçok ulus devletin küreselleşmeye boyun eğmesiyle sonuçlanmıştır. Ülkeler arasındaki sınırlar önemini kaybetmiş, ticaret ile birlikte finans hareketleri için sorun olmaktan çıkmıştır. Yeni dünya düzeninin ekonomisi ve ticaretinde Ameri Birleşik Devletleri baskın bir güç haline gelmeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte batı dünyasının yeni dünya düzeninin devamını sağlamak ve kurulan yeni düzeni korumak adına küresel olarak askeri ve siyasi bir güce ihtiyaçları var olmuştur (Berzezinski, 2005: 14).

Amerika ile birlikte Batı Dünyasının bu ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri adına yeni bir düşman ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu çerçevede yeni düşman arayışı içerisine giren Amerikalı düşünce kuruluşları ile birlikte Amerikan medyası, Müslümanlar ile birlikte İslamiyet'i yeni düşman olarak tanımlamaya başlayarak bu konuda fikirler, yeni görüşler üretmeye başlamışlardır. Amerikalı bir siyaset bilimci olan Samuel Huntington'a ait "Medeniyetler Çatışması" ismini taşıyan ve Amerika ile batı bloğu ülkelerini Müslümanlarla ve İslam dünyası ile karşı karşıya gelmesine neden olan tez, ortaya atılan fikirler arasında en çok tartışılanı olmuştur (Aktaş, 2014: 32).

Bahse konu siyaset bilimcinin ortaya atmış olduğu tez, tamamen hayal ürünü olan bir düşman yaratmak ve hayali olarak üretilmiş olan bu düşmanla mücadele etmek fikrine dayanmıştır. Huntington ortaya attığı tezinde ülkeler arasındaki benzerliklerin o ülkelerin birbirleri ile dayanışma içerisinde olmasına ve yardımlaşmalarına katkıda bulunurken kültürel olarak birbirinden farklı olmaları ise iki ülke arasındaki çatışmayı ve sürtüşmeleri arttırmıştır. Huntington batı medeniyetini diğer medeniyetlere göre üstün ve gelişmiş olarak tanımlamış, geri kalan medeniyetlerin batı medeniyetine denk olmadığını öne sürmüştür (Erol, 2013: 77).

Bu tarz görüşler Batılı ülkelere hayatlarını idame ettiren Müslümanların 1990'lı yıllar itibarıyla çeşitli ayrımcılıklara, dışlanmalarına hatta fiziki saldırılara maruz kalmalarına neden olmaya başlamıştır. 11 Eylül tarihinde Amerika'ya karşı düzenlenen terör saldırısı ile birlikte Müslümanların karşılaştıkları çeşitli baskılar had safhaya çıkmış, Amerika'da baş göstermeye başlayan bu durum, sonrasında diğer batılı ülkelere de yayılım göstermiştir. İslamofobi olarak isimlendirilen bu durum gerek Amerika'da gerekse batı bloğu ülkelerinde yıllar içerisinde sürekli olarak bir artış göstermiştir (Aktaş, 2014: 32) Dünyanın hemen her yerinde yaşanmakla birlikte 11 Eylül saldırıları sonrası Amerika'daki İslamofobi oldukça artmıştır. Bu durum Amerika'da hayatını idame ettirmeye çalışan Müslümanları oldukça zor durumlarda bırakmıştır. Yapılan araştırmalar

göstermektedir ki Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Müslümanlardan pek çoğu İslamofobi'den dolayı mağdur olmuştur. (Kapaklı, 2016: 32).

Amerika'da İslamofobi'nin yaygınlaşması ile birlikte diğer etnik kökenli Müslümanlarla birlikte Türkler de son derece olumsuz bir şekilde etkilenmiş ve birçoğu ya işini kaybetmiş ya göz altına alınmış ya da vizesi reddedilmiştir. Bu durum bazı durumlarda ikili ilişkilerin gerilmesine neden olduğu gibi iki ülke halkının da birbirlerine karşı yaklaşımlarında negatif bir etkiye neden olmuştur (Kapaklı C. 2016: 32).

4.1.8 ABD'nin Afganistan Müdahalesinin Türk- Amerikan İlişkilerine Etkisi

Afganistan tarihsel anlamda Güney Türkistan olarak bilinmektedir (Tolkun, 2019: 122). Bununla birlikte Ortadoğu'yla Orta Asya arasında köprü görevi görmektedir. Afganistan batıda İran ile, doğuda ve güneyde Pakistan ile komşuyken, kuzeyde Türkmenistan'la, Özbekistan'la, Tacikistan'la ve kuzeydoğuda Çin'le komşudur. Afganistan yaklaşık 40 milyonlu bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır (World Population Review, 2021).

Tarihi boyunca istikrarın bir türlü sağlanamadığı bir ülke olan Afganistan, bölge ülkelerinin de istikrar kazanamamasında etken olmuştur. Bu nedenden dolayı Afganistan'da meydana gelen olaylar ile birlikte istikrarın olması veya bozuk olması Orta Asya, Güney Asya ve Ortadoğu ülkelerini de son derece etkilemektedir (Başaran, 2021: 4-5).

Afganistan'da meydana gelen olayların bütün bölge ülkeleri üzerinde etki göstermesinden kaynaklı olarak jeopolitik kuramcılarının tamamı bölgeye özel bir önem atfetmişleridir. John Halford Mackinder sistematize ettiği "Kara Hakimiyet Teorisinde" Afganistan'ı dünyanın kalpgahı olarak tanımlamıştır. Söz konusu teori, dünyanın kalbi olarak tanımlanan Afganistan'ı kontrol altında tutanın bütün dünyayı hakimiyeti altına alacağını söylemektedir (Mackinder, 1942: 94).

Soğuk Savaş, Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefiki olan ülkeler üzerindeki etkisini pekiştirmesine ve bu müttefikliğin devam etmesinde bir araç olmuştur. Aynı zamanda Amerikan halkının bir arada durmasına, birlikteliğin kurulmasına da katkıda bulunmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Amerika büyük bir argümanından olmuştur (Westad, 2017). Bu durum Amerika Birleşik Devletleri'nde kimlik krizine neden olmuş ve yeni bir düşmana ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Tam da böyle bir

zamanda gerçekleştirilen 11 Eylül terör saldırısı tabiri caizse Amerika'nın imdadına yetişmiştir (Başaran, 2021: 7-8).

2011 yılının Eylül ayının 11'inde El-Kaide terör örgütünün gerçekleştirdiği saldırılar ABD'ye ihtiyaç duyduğu düşmanı bulması için fırsat vermiştir. ABD söz konusu saldırıdan sonra hegemonyasını devam ettirebilme ve ülkede yaşanan kimlik krizini aşmak adına "İslami radikalizm" ve "cihatçı terör" gibi Amerika ve müttefikleri için tehdit oluşturabilecek argümanları kullanmaya başlamıştır (Yedani, 2018: 44). Amerika Birleşik Devletleri 11 Eylül saldırılarını fırsat bilerek Avrasya'da hakimiyetini sağlayabilmek ve söz konusu bölgeyi kontrolü altına alabilmek adına Afganistan'ı işgal etmiştir. Bu işgalle birlikte Amerika Birleşik Devletleri soğuk savaşın neticesinde elde ettiği zaferi Avrasya üzerinde de hakimiyet kurmak suretiyle pekiştirmiştir (Başaran, 2021: 8).

Müttefikleri ile birlikte 11 Eylül saldırısının sorumlusu olarak gördüğü Afganistan'ı işgal eden Amerika Birleşik Devletleri, bu işgalle birlikte bölgedeki mevcut Rus etkisi ile birlikte İran'ın bölgeye olası bir müdahalesinin de önüne geçmiştir (Arı, 2010: 300). Yaklaşık 13 yıl boyunca ABD ile müttefikleri Afganistan'da çeşitli operasyonlar düzenlemiştir. Bununla birlikte Amerika'da 11 Eylül tarihinde gerçekleştirilen saldırıların etkisi Amerika ile Afganistan dışında küresel olarak da etkiler göstermiştir (Sasaoğlu, 2014: 1). Küresel terörizmle mücadele adı altında Amerika Birleşik Devletleri tarafından Afganistan'ın işgal edilmesinin asıl nedenlerinden bir tanesi yürütülmesi düşünülen enerji politikası olmuştur. Amerika bu işgalle birlikte Afganistan ile birlikte Pakistan üzerinden oluşturacağı bir hatla Türkmenistan doğal gazını nakletmeyi planlamıştır. Bu projenin gerçekleştirilebilmesinin bir sonucu olarak Rusya'nın bölge üzerindeki hegemonyasının kırılacağı düşünülmüştür. Bunun yanında söz konusu bölgede olası bir İran nüfuzunun da önüne geçilmiş olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri bu ideallerini gerçekleştirebilmek adına bölgedeki diğer ülkeler ile ikili ilişkiler geliştirme çabası içerisine girmiştir. Afganistan'ın işgal edilmesi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri Orta Asya'yı hakimiyeti altına alabilmek adına bölgeye tam anlamıyla yerleşmiştir (Arı, 2010: 295-305).

Amerika'nın 11 Eylül saldırılarını gerekçe göstererek Afganistan operasyonunu, uluslararası kamuoyunun tamamının desteğini arkasına almadan gerçekleştirmiş olması, bununla birlikte söz konusu işgalin küresel ve bölgesel güç olma yolunda ilerleyen ülkelerin çıkarlarına aykırı olmasından kaynaklı olarak söz konusu ülkeler bu işgale büyük tepki göstermişlerdir. Bu ülkelerin başını çeken Rusya ile birlikte Çin Şangay

İşbirliği Örgütü çatısı altında Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'da gerçekleştirdiği işgalin her iki ülkenin de gerek bölgesel gerekse de uluslar arası çıkarlarına zarar vereceği noktasında uzlaşmaya varmışlardır. Amerika'nın bölgedeki varlığını sonlandırmak adına Rusya ile birlikte Çin, Şangay İş birliği Örgütü'nün çatısı altında birlikte hareket etmişlerdir. Söz konusu Örgüt düzenlediği zirvelerin neredeyse tamamında “tek kutuplu dünya kabul edilemez”, “dünya çok kutuplu bir görünüm arz etmektedir” şeklinde açıklamalar yapmıştır. Rusya ile birlikte Çin'in başını çektiği söz konusu Örgüt, Amerika'nın oluşturmak istediği hegemonyaya 2000'li yılların sonları itibari ile karşı çıkmış ve bu duruma hemen her platformda itiraz edilmiştir. Söz konusu örgüt yapmış olduğu itirazların yanında bu konuyla alakalı olarak çeşitli zamanlarda düzenlediği zirvelerde bazı kararlar da almıştır (Alakel, 2014: 157).

Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül saldırılarını gerekçe göstererek NATO ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin de desteğini alarak Afganistan'ı işgal etmek suretiyle yönetimi değiştirmesi, kontrolün tamamen Amerika'ya geçmesi için yeterli olmamıştır. Söz konusu işgal ve sonrası, bölgenin kötü olan durumunun daha da kötüye gitmiş olması, sivil halkın büyük zarar görmesi ve birçok insanın hayatını kaybetmesi, bölge insanının Amerika'ya karşı büyük bir nefretle bakmasına neden olmuştur. Afganistan ile tarihi olarak ciddi kökleri olan Türkiye halkı da bu durumdan rahatsız olmuş ve her ne kadar müttefik de olsa Amerika'ya karşı bir ön yargı gelişmiştir. Türkiye söz konusu işgal esnasında hava sahasını açmak suretiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne destek vermişse de operasyonlara aktif olarak katılmamış, Afgan halkına karşı savaşmamıştır. Ayrıca işgal sonrası NATO şemsiyesi altında Afganistan'da görev yapan Türk askerleri çatışmalarda aktif olarak yer almamış, NATO çatısı altında muharip görev üstlenmemiştir.

Bununla birlikte Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının arasında yer alması ve köprü görevi görüyor olması, aynı zamanda Avrupa'ya da son derece yakın olmasından kaynaklı olarak Avrupa'ya göç etmek isteyen kişiler için adeta bir çekim noktası konumundadır. Amerika'nın Afganistan'ı işgal etmesi ile birlikte Afganistan'da güven ortamının kaybolması, ekonomisinin tamamen dağılması, alt yapısının tamamen yok olmasından kaynaklı olarak yaşamını idame ettiremeyecek duruma gelen insanlar yerlerinden ve yurtlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. Söz konusu göç hareketinden en çok etkilenen ülkelerden bir tanesi de Türkiye'dir. Tarihi kökleri itibari ile Türkiye'de yaşamını idame ettirmek isteyenler ile birlikte Avrupa'nın sınır komşusu olması itibari ile Türkiye'yi transit geçiş noktası olarak gören Afganlar

Türkiye'ye gelmişlerdir. İnsanların yerlerinden olması ve Türk halkının bu duruma şahitlik etmesi insanların Amerika'ya karşı antipati beslemelerine ve Türkiye ile Amerika'nın ikili ilişkilerinde sarsılmalara neden olmuştur (İçduygu, 2012: 7).

4.1.9 ABD'nin Irak'ı İşgali ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi

Yirmi yıl önce, ABD hava ve kara kuvvetleri, o zamanki Başkan George W. Bush'un söylediği gibi, ülkeyi silahsızlandırmak, Irak halkını kurtarmak, Irak'a demokrasiyi getirmek ve "dünyayı büyük tehlikeden korumak" amacıyla Irak'ı işgal etmiştir. 19 Mart 2003'te gece geç saatlerde Oval Ofis'te yaptığı konuşmada Bush, yönetiminin Irak diktatörü Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasından bahsetmemiştir. Zayıf veya hatalı bir istihbarata dayandığı ortaya çıkan bu iddia, haftalar önce Dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından bir BM Güvenlik Konseyi toplantısında ortaya atılmıştır.

Bush, Irak'a yönelik kitlesel hava saldırılarını "geniş ve uyumlu bir kampanyanın açılış aşamaları" olarak tanımlamış ve "zaferden başka hiçbir sonucu kabul etmeyeceğine" söz vermiştir. Bununla birlikte, Bush'un kampanyanın "bazılarının tahmin ettiğinden daha uzun ve daha zor olabileceği" yönündeki uyarısı öngörülü olduğu kanıtlanmıştır. Sekiz yıl boyunca sahada kalan ABD, yaklaşık 4.600 askerini kaybetti ve çoğu sivil olmak üzere en az 270.000 Iraklı öldürülmüştür. İşgal Saddam Hüseyin'i devirmeyi başarsa da nihayetinde kitle imha silahlarının gizli bir deposunu ortaya çıkarmakta başarısız olmuştur. Tahminler değişmekle birlikte, Brown Üniversitesi'nin bir tahmini, savaşın maliyetini yaklaşık 2 trilyon dolar olarak ortaya koymuştur (Neuman & Kaplow, 2023).

ABD'nin birkaç ay sonra Irak ordusunu dağıtma kararı -böylece 400.000 hoşnutsuz ve savaş eğitimi almış Irak askerini gelirsiz bırakmıştı- çatışmada bir dönüm noktası olmuştur. İsyanı körüklemeye yardımcı oldu ve bazı tarihçiler tarafından IŞİD terörist grubunun ortaya çıkmasının nedenlerinden birisi olduğu varsayılmıştır. Irak Savaşı, on binlerce olmasa da binlerce cihatçı teröristi ülkeye çekmiştir. Ayrıca Irak'ta bir savaş alanı yaratmıştır.

Bush'un kabine yetkililerinin ve danışmanlarının umduğu gibi, haftalar veya aylar süren bir çatışma yerine, Başkan Barack Obama yönetimine miras kalacak yıllarca sürecek bir işgal ortaya çıkmıştır. Vietnam Savaşı'ndan bu yana büyük ölçüde kullanılmayan "bataklık" kelimesi, Irak'taki durumu tanımlamak için kullanılmıştır.

Bush yönetiminin kilit isimleri, rejim değişikliğinin Irak'ı bölgede bir ABD müttefiki haline getireceğine ve komşu İran'a karşı Amerikan yanlısı bir siper sağlarken, içerideki terörizm tehdidini azaltacağına inanmıştır. Buna karşılık, Tahran'ın 2003'teki Irak işgalinden en çok yararlanan ülke olabileceği söylenebilir. İran ve Irak, 1980'lerde sekiz yıllık acımasız bir çatışmayla savaştılar ve ABD işgalinin başlangıcında hala acımasız düşmanlar olmuşlardır. Bugün Irak ordusu işgal öncesi büyüklüğünün sadece yarısı kadardır. Bazı analistler, Irak Savaşı'nın uluslararası toplumun İran'ın nükleer silah üretme çabalarına yanıt vermesini çok daha zorlaştırdığını savunmaktadır.

Tahran'ı kontrol altına almak yerine, komşusunun ve rakibinin işgali, yalnızca "İran'ın doldurduğu bir güç boşluğu yaratmıştır. Temel olarak sahayı batıda El Kaide ve doğuda İran ve ona bağlı milislere bırakmıştır. Öte yandan IŞİD, işgalin ardından hem Irak'ta hem de Suriye'de kendini sağlamlaştırmak için mezhepsel gerilimlerden yararlanmış ve ABD'nin ülkeden çekildikten üç yıl sonra Irak'a asker göndermesine neden olmuştur.

11 Eylül saldırıları Amerikan halkı ve hükümeti üzerinde çok büyük travmalara neden olmakla birlikte dolaylı olarak da olsa en büyük zararı Ortadoğu ülkelerine vermiştir. Söz konusu saldırılardan sonra Amerika Birleşik Devletleri önce Afganistan'a ardından Irak'a savaş açmıştır (Chen, Y. Y. 2018: 61).

Türk-Amerikan ilişkileri 1 Mart 2003'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Türk hükümetinin Türkiye'ye Amerikan birlikleri konuşlandırma ve Irak'a bir kuzey cephesi açma önergesini reddetmesiyle ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır (Ergin, 2008). Bu kapsamda "Yanlış giden neydi? Bu karar ikili ilişkileri nasıl etkiledi? Bu tür olayların tekrar yaşanmasını nasıl önleyebiliriz?" soruları Türkiye ile ABD arasındaki stratejik ortaklığın önemi göz önüne alındığında, araştırılmaya değer hususlardır.

Karar birkaç yönetici ve/veya bürokratin düşünceleri ile halkın ve parlamentonun fikirlerinin zıt olmasıyla ABD için bir hayal kırıklığı ve ilişkilerde gerilime sebep olmuştur. Türk halkı ve parlamentosu çoğunlukla savaşa karşıydı. Yönetim, ordu ve Dışişleri Bakanlığı savaş fikrine çok sıcak bakmasalar da güçlü bir müttefik olan ABD ile ilişkileri bozmak istememişlerdir. Öte yandan, komşu bir ülkenin rejimini, rejimin ne kadar kötü olduğuna bakılmaksızın, zorla devirme çabasının bir parçası gibi görünmek konusunda isteksizdiler.

1 Mart 2003 krizinde çeşitli faktörler bir araya geldi. 1 Mart 2003 öncesi Türkiye'deki iç siyasi ortam parçalanmıştır. ABD ile müzakereler için net bir tek temas noktası yok olmuştur. Buna ek olarak, ABD'nin savaş planları Türkiye'nin genel seçimleri

sırasında olgunlaştırmıştır. Yakında seçilecek partinin neler olup bittiği hakkında hiçbir fikri yoktu. Türkiye'de Kasım 2002'de iktidara gelen ve dış politikada deneyimsiz olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), ABD politikalarına çok sıcak bakmadı. İslami inançları olan bir partinin Türkiye'yi komşu bir Müslüman ülkeye karşı geniş çaplı askeri operasyonlara dahil etmesi zor olmuştur. Dahası, Türk kamuoyu, Türkiye'nin bir önceki Körfez Savaşı'ndan sonra bir mülteci krizi ve turizm gelirlerinde büyük bir kayıpla uğraşmak zorunda kaldığını hatırlamıştır. Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt devletinin kurulmasına ilişkin endişeler, Kürt ayrılıkçı bir harekete ilişkin korkulara yol açmıştır. Son olarak, TSK, Cumhurbaşkanı, Parlamento, Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Milli Güvenlik Kurulu birbirleriyle aynı fikirde olmamıştır.

Bu belirsiz ortamda hükümet, parlamentodan bir yerine iki önerge talep etmeye karar vermiştir. İlk önerge rahat bir farkla geçtiğinde, ABD doğal olarak ikincisinin de geçeceğini düşünmüştür. Ancak, olmadı ve kriz ortaya çıkmıştır (Yetkin, 2004). Türk-Amerikan ilişkileri uzmanı Soli Özel, ABD'nin bir kuzey cephesi oluşturmak için İstanbul ve Karadeniz yakınlarındaki Türk hava üslerinin kullanılmasını, Irak'a giderken Türk topraklarında 80.000 ila 90.000 Amerikan askerinin konuşlandırılmasına izin verilmesini, Türk havalimanlarına 250 uçak yerleştirilmesine izin verilmesini ve 14 havaalanı ile beş deniz limanının kullanılmasını talep ettiğini ifade etmiştir. Buna karşılık ABD, Kuzey Irak'ta 20 kilometrelik bir güvenlik bölgesi kuracaktır. Bu bölgeye 50.000'e kadar Türk askeri girecek ve bunların yaklaşık 30.000'i ABD operasyonel komutası altında olacaktır. ABD ayrıca, Kuzey Irak'taki Kürt siyasi partilerinin güçlerini Türkmen sakinlerinin çoğunlukta olduğu çok kültürlü bir şehir olan Kerkük'e göndermesine izin vermeyeceğine ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütünün ve Kuzey Irak'taki üslerinin ortadan kaldırılacağına söz vermiştir. Türkiye ayrıca 6 milyar dolar hibe veya 24 milyar dolar uzun vadeli kredi alacaktır. Türk hükümeti, ABD teknik personelinin birkaç üssü modernize etmesini ve liman kenti İskenderun'a adam, araç ve malzeme göndermesini onaylamıştır. Bu gelişmeler, Türk hükümetinin Washington'un taleplerini karşılama konusunda istekli olduğunu gösterse de görevin kendisinin daha karmaşık olduğu ortaya çıkmıştır (Özel, 2004).

Türkiye'de meşhur "önerge"ye giden süreçte yaşanan iç siyasi ortam belirsizlik ve işlevsizlik ortamı olmuştur. Başbakan Bülent Ecevit, aralarında Başkan George W. Bush ve Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in de bulunduğu ABD'li yetkililerle görüşmelerde bulunmuştur. Bununla birlikte Ecevit'in sağlığı kötüye gitmiş ve istifa etmesi için çağrılar yapılmıştır. Partisi Demokratik Sol Parti'den altmış milletvekili,

başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı da dahil olmak üzere istifa etmiş ve erken genel seçim çağruları yapılmıştır (Bila, 2007). Bush yönetimi Türk hükümetiyle ilk resmi temaslarda bulunduğu anda, Türk siyasi manzarasında ciddi bölünmeler ortaya çıkmıştır (Habervitrini.com, 2002). Aslında, Wolfowitz'in taleplerini dile getirdiği gün, koalisyon liderleri erken seçim yapmayı kabul etmişlerdir. Bu bölünmeler sonunda Türkiye siyasi belirsizlik dönemine ve ABD'nin kuzey cephesi açma taleplerinin reddedilmesine neden olmuştur.

Wolfowitz'in ziyareti, Türk tarafı nihai bir karar vermemiş olsa da ABD ile Türkiye arasında Irak'ta savaş hazırlıklarına başlamak üzere bir anlaşmaya yol açmıştır. Buradaki fikir, nihai bir karar verildiğinde her iki tarafın da hazırlıksız yakalanmayacağı ve zaman kaybedilmeyeceği olmuştur (Ergin, 2008: 38-45). Wolfowitz'in ziyaretinin bir devamı olarak, aralarında Türk Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Dışişleri Bakanı ve Hazine Sorumlu Devlet Bakanı'nın da bulunduğu çok sayıda hükümet yetkilisi, savaş planlarını daha ayrıntılı bir şekilde görüşmek üzere 2002 sonbaharında Washington'u ziyaret etmiştir. Türkiye, düşmanlıkların patlak vermesi durumunda ekonomik ihtiyaçlarına ilişkin beklentilerini iletmiştir. Ekim ayı ortalarında, Türk askeri makamları Amerikalı mevkidaşlarıyla Irak için acil durum planlarını resmi olarak tartışmaya başlamış ve Türk hükümeti, Irak üzerindeki U-2 uçuşları için Türk hava sahasının kullanılmasına izin vermiştir. Türk ve Amerikalı askeri yetkililer askeri operasyon planları üzerinde çalışırken, Türk politikacılar seçim kampanyalarıyla meşgul olmuştur.

3 Kasım 2002'de, yeni kurulan AK Parti seçimi birinci sıradan tek başına kazanmıştır (Ergin, 2008: 38-45). Seçimlerden sadece bir yıldan biraz fazla bir süre önce kurulan AK Parti, siyaset sahnesinde yepyeni bir oyuncu haline gelmiştir. Partinin güçlü İslami kökleri vardı ve üyelerinin çoğu ABD politikaları karşıtıydı. AK Parti'nin ulusal hükümetinin, dış politika veya karar alma konusunda hiçbir deneyimi olmamıştır. AK Parti'yi Irak gibi komşu bir Müslüman ülkeye karşı geniş çaplı askeri operasyonlara dahil etmek bu nedenle sorunlu olmuştur. Ordu ve laik kurumlar partinin iktidara gelmesinden rahatsız olmuş ve AK Parti'nin Türk ordusuyla çalışıp çalışamayacağı belli olmamıştır.

Halk ve hükümet de Türkiye'yi yeni bir savaşa dahil etme fikrinden rahatsız olmuş, Türkiye, 1991 Körfez Savaşı sırasında tahminen 40 ila 50 milyar dolarlık ekonomik kayıp yaşamıştı ve bunların bir kısmı Amerika'nın tutulmayan vaatlerinden kaynaklanmıştır. Pek çok kişi, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Bush Yönetimi ile yeterince pazarlık yapmadığını ve bu kez Türkiye'nin çıkarlarını korumak için zorlu müzakereler beklediğini düşünmüştür.

Irak'a askeri müdahale ihtimali PKK terör örgütünün anılarını da gündeme getirmiştir. Türklerin çoğu, Kuzey Irak'ta yaratılan güç boşluğunun Birinci Körfez Savaşı'nın bir sonucu olduğuna, PKK için güvenli bir sığınak yarattığına ve terörizme ve bunun sonucunda 15 yılda 30.000 Türk vatandaşının hayatını kaybetmesine zemin hazırladığına inanmıştır. Türkler, Körfez Savaşı'nın sonuçlarından birinin Kuzey Irak'ta yarı özerk bir Kürt devletinin kurulması olduğuna inanmışlardır. Türklerin çoğunluğu, Irak'taki bir askerî harekâtın bu varlığı daha da pekiştirebileceğinden endişe ediyordu. Ayrıca, Iraklı Kürtlere dayanan bir ABD operasyonunun bağımsız bir Kürt devletini güçlendirebileceğinden ve hatta Türkiye'deki Kürt ayrılıkçı hareketlerini ateşleyebileceğinden korkmuşlardı. Bu korku, Iraklı Kürtlerin, Amerika'nın zımni onayıyla, Irak'ın yenilgisini takip edecek kargaşayı, Kuzey Irak'ın kendi kontrolleri altındaki bölümünde kendi bağımsız devletlerini kurma şeklinde ortaya çıkmıştır (Bila, 2007).

Amerikalılar Afganistan'daki Taliban rejimini yıkmak için kullandıkları modeli takip etmeyi tartışırken, Kürt grupların savaşta ve Saddam sonrası Irak'ta oynayacakları rol konusunda endişeli hale gelmişlerdir. Türkler, Amerikan birlikleri tarafından desteklenen Kürt grupların Saddam rejiminin devrilmesine yardım etmesi durumunda, operasyonun ana faydalanıcılarının Kürtler olacağına inanmışlardır (Özel, 2004). Savaş, Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarında ilk kez çok sayıda yabancı askere ev sahipliği yapmış olacaktı ve Türk halkının, komşu bir Müslüman ülkeyi işgal etmek için topraklarında konuşlanmış 80.000 ila 90.000 askerle rahat edip etmeyeceği belli olmamıştır (Ergin, 2008: 38-45).

Kamuoyu ayrıca, Türkiye'nin savaş sonrasıyla uğraşmak zorunda kalacağını, ABD'nin ise karar verdiğiğinde bölgeyi terk edebileceğini düşünmüştür. Halk, ABD'nin zamanından önce çekileceğinden ve bölgeyi siyasi şeytanlarla dolu bırakacağından korkmuştur. Eğer Amerika Birleşik Devletleri Irak'ı yeniden inşa etmek için gerekli birlikleri veya kaynakları sağlamazsa, ABD'nin Ortadoğu'daki konumunu zayıflatmak için terör ve diğer gerilla taktiklerini kullanabilecek militan radikal İslamcı terörist grupları ağırlaştırabilecek uzun süreli bir etnik çatışmaya düşebilirdi. Türkler, Irak'ın anarşiye düşmesi durumunda, muhtemelen anarşinin Körfez'in geri kalanına yayılacağını ve Türkiye'yi ve bölgedeki diğer ülkeleri bununla başa çıkmak zorunda kalacakları bir felaket yaratacağını düşünmüşlerdir. Bazı Türkler, Irak'a karşı kazanılacak bir zaferin, terörizme karşı ölümcül bir darbe olmak şöyle dursun, yeni nesil teröristler üreteceğinden endişe etmişlerdir.

Türkler ayrıca böyle bir savaşın bölge ekonomilerine ciddi zarar vereceğine inanmışlardır. Körfez Savaşı'ndan sonraki kayıpların hatıraları, ekonomik kaygıları daha da şiddetlendirdi. Türkiye, Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar nedeniyle 100 milyar dolara varan ticaret geliri kaybettiğini iddia etmiştir. Irak'ın bir başka işgaliyle, son on yılda toparlanan ticari faaliyetler tekrar duracaktır. Daha da önemlisi, yılda 10 milyar dolar gelir getiren turizm, umutsuzca ihtiyaç duyulan yeni yabancı yatırımlarla birlikte ciddi şekilde zarar görecektir. Irak'a yapılacak bir müdahale, istikrarın terörizme karşı küresel mücadelede başarının kilit bileşeni olduğu bir dönemde bölgeyi istikrarsızlaştıracaktır. Türkiye ayrıca, İran ve Suriye gibi ülkelerin Amerikan etkisini marjinalleştirmek için terörist gruplara desteklerini artırabileceğinden ve Hamas, İslami Cihad ve Hizbullah'ın bölgedeki faaliyetlerini artırabileceğinden endişe duyuyordu. Türkiye, önceki Körfez Savaşı krizinde olduğu gibi, bir mülteci akınıyla uğraşmak zorunda kalmaktan da endişe duymuş, kitle imha silahlarının teröristlerin eline geçebileceğinden ve İran'ın kendisini ABD'den korumanın tek yolunun kendi nükleer silahlarını elde etmek ve bu yöndeki çabalarını artırmak ve hızlandırmak olduğu sonucuna varabileceğinden endişe duymuştur. Dolayısıyla tüm bunlar ışığında Türkiye, askeri, siyasi ve ekonomik belirsizliğe kapı aralayabilecek bir operasyona dahil olmak yerine statükoyu korumaya karar vermiştir.

Normalde Türkiye'de seçimlerde en çok oy alan siyasi partinin lideri başbakan olur ama mahkeme kararı nedeniyle AK Parti lideri bunu yapamamıştır. Böylece, geçici bir başbakan, görev yapma yetkisini üstlenmiştir. Kasım seçimlerinden sonra, ABD ile Türkiye arasındaki iletişim, dönemin Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ile Recep Tayyip Erdoğan arasında, Türk hükümetini temsil edecek herhangi resmi bir görevi olmayan üç danışmanın yardımıyla müzakereleri gerçekleştirmiştir. Bu taraflar arasında gerçekleşen görüşmelerin ayrıntıları, hiçbir zaman Dışişleri Bakanlığı'na veya Türk Genelkurmay Başkanlığı'na iletilmemiştir. Sonuç olarak, arka kanallardan yapılan görüşmeler ve sözler çoğu zaman resmi kanallarda belirlenen sınırların ötesine geçmiştir. Cumhurbaşkanı ve TBMM Başkanı, Irak'a karşı savaşı meşrulaştıran bir BM kararı olmadan iş birliğine karşı olmuştur. Dışişleri Bakanlığı iş birliğinden yana olmuştur. Ordunun savaş ve Kuzey Irak'ın geleceği konusunda büyük çekinceleri var olmuş, ancak Irak'ın geleceğinin savaştan sonra nasıl gelişeceği konusunda söz sahibi olmak istediği için iş birliğinden yana olmuştur (Akyol, 2007). O zamandan beri, birçok general, Türkiye'nin önergeyi reddetmesinin bir hata olduğunu dile getirmiş ve Kuzey Irak'taki

PKK varlığını sona erdirmek için kaybedilen tarihi fırsatın kaçırıldığından yakını hale gelmiştir.

Hükümet böylece bölünmüştür. Başbakan Abdullah Gül, Türkiye'den bir kuzey cephesi açılması fikrinden rahatsız olmuştur. İktidar partisinin lideri olan seçilmiş Başbakan iş birliğinden yana olmuştur. Milli Güvenlik Kurulu Türkiye'de güvenlikle ilgili kararlar almasına karşın aynı zamanda bölünmüş bir duruma gelmiştir. Muhalefet partisi, Amerikan birliklerinin Kuzey Irak'a konuşlandırılmasına karşı çıkmış, ancak Türk birliklerinin aynı bölgeye tek taraflı olarak konuşlandırılmasını desteklemiş ve bu da ABD'nin kabul etmeyeceği bir hareket olmuştur (Özel, 2003).

Türk ordusunun büyük endişeleri ve şüpheleri oluşmuştur. 24 Şubat 2003'te Kuzey Irak'taki Kürt parlamentosu "hiçbir yabancı ordunun içeri girmesine izin vermeyeceğini" ilan etmiştir. Türk askeri liderler, ABD'nin bir yandan Ankara ile müzakere ederken, diğer yandan Kürt liderleri destekleyip desteklemediğini merak etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri Kürt gruplara çok sayıda uçaksavar füzesi dağıtmakta ısrar ettiğinde, Türk askeri yetkililer anlaşılır bir şekilde bu uçaksavar füzelerinin kime karşı kullanılacağını dile getirmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri, bir Amerikan komutanının Kuzey Irak'taki Türk birliklerine komuta etmesinde ısrar etmiş ve anlaşmaya, Türk birliklerinin ilk önce ateş edilmedikçe PKK üyeleri de dahil olmak üzere kimseye ateş açmasını engelleyen bir madde eklemeye çalışmıştır¹³.

ABD, çok sayıda havaalanı ve limanın kullanılmasını talep etmiştir ve bu da tüm ülkeyi bir ABD lojistik üssüne dönüştürme ve ABD'nin Türkiye üzerinden İran ve Suriye'yi de işgal edebileceğine dair şüpheler yaratmıştır. Türkiye, belli bir süre sonra Türk birliklerine "Sana ihtiyacımız yok, şimdi gidebilirsin" denileceğine inanmıştı. Bazıları, ABD'nin Türk birliklerinin Irak içinde 15-20 kilometreden fazla bulunmasına izin vermeyeceğinden ve onları güvenli bir bölgede tutacağından endişe etmişlerdir.

Türkiye'nin pazarlık pozisyonunu iyileştirmek amacıyla, Türk hükümeti konuyu parlamento onayı gerektiren iki farklı önergeye ayırmaya karar vermiştir. Türk anayasası, önerilen modernizasyon çabası için Amerikan askeri personelinin Türk topraklarına gelmesinin böyle bir onay gerektireceğini ve ABD muharebe kuvvetlerinin Irak'a doğru inmesi de dahil olmak üzere Türkiye'de askeri birliklerin konuşlandırılmasının parlamento onayını gerektireceğini öngörmüştür. Hükümet bu iki konuyu da tek bir

¹³ Sonunda, Amerika Birleşik Devletleri, bu konuda kamuoyundaki kargaşa nedeniyle bu maddeyi çıkarmak zorunda kaldı.

kapsamlı önergede birleştirebilirdi ama yapmamıştır. Dışişleri Bakanlığı ve ordu bunun ilerlemek için uygun bir yol olduğunu düşündü, ancak Başbakan aksini düşündü, bu yüzden hükümet parlamentoya talebin yalnızca ilk bölümünü onaylayan bir önerge sunmayı seçmiştir: Türkiye'deki askeri altyapının iyileştirilmesi. Bu yüksek bir çoğunlukla onaylandı: 308 lehte, 198 aleyhte. ABD'nin talebinin ikinci kısmı beklemede kaldı. İki hareket bir araya getirilmiş olsaydı, rahatça geçebilirlerdi (Ergin, 2008: 38-45).

ABD muharip güçlerinin Irak'a doğru yola çıkmasını ve destek birliklerinin Türk topraklarında konuşlandırılmasını öngören ikinci önerge nihayet 1 Mart 2003'te Meclis'e geldi (Bila, 2007). Seçilmiş Başbakanın güçlü çağrısına rağmen, yaklaşık 100 AK Parti'li milletvekili kapalı oylamada saf değiştirdi ve karar yenilgiye uğramıştır. Parlamento, hükümetin ABD kara birliklerini Türkiye'ye davet etme iznini reddetmiş ve Türk birliklerinin Kuzey Irak'a geçmesine izin vermeyi reddetmiştir. Kamuoyu ezici çoğunlukla Türkiye'nin haksız gördüğü bir savaşa karşıydı (Özel, 2007). Bu sonuç, hükümetin İngilizlerin "kırbaçlama sistemi" veya blok halinde oylama dediği şeyi kullanmamaya karar vermesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu, iktidar partisinin bir karar aldığı ve tüm üyelerinden buna göre oy vermesini istediği kırbaçlama sisteminde, sisteme karşı çıkanların ya da parti iradesi dışında hareket edenlerin parti tarafından çeşitli müyyeyidelere uğradığı bir sistemdir. Bunun yerine 1 Mart tezkeresinde AK Parti milletvekilleri bireysel tercihlerine göre oy kullanmakta serbest bırakılmıştır.

ABD-Türkiye ilişkileri, 1 Mart tezkeresinden sonra bazı Amerikalı karar vericilerin sert tepkisi nedeniyle daha da zarar gördü. Bazı Amerikalılar, Türklerin parlamentoda hata yaptıklarını kabul etmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Türkiye'yi cezalandırma arzusunu yansıtan açıklamalar yapılmıştır. Çünkü ABD'li yetkililer 1 Mart tezkeresi ile çıkan karar karşısında şok olmuştur. Büyük hayal kırıklığına rağmen, ABD'nin resmi pozisyonu Türkiye'nin demokratik iradesine saygı duyması gerektiği olmuştur. Bununla birlikte, savaş başladıktan sonra ABD, Türkiye'nin korktuğu gibi, Kuzey Irak'taki Kürt hizipleri ve milisleriyle iş birliğine güvenmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Türkiye'nin, parlamentonun kararından önce ABD Özel Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a geçişine ve Türk hava sahasını kullanmasına izin verdiği ortaya çıktı. Türkiye ayrıca yaralı ABD askerlerinin Adana'daki İncirlik üssüne taşınmasına izin vermiştir. Dışişleri Bakanı Colin Powell, krizi azaltmak amacıyla ve Türkiye'nin devam eden öneminin bir işareti olarak, 2 Nisan 2003 tarihinde Ankara'yı ziyaret etmiş ve Türkiye'ye bir milyar dolar hibe veya sekiz buçuk milyar dolar kredi teklif etmiştir. ABD Senatosu, Türkiye'nin Kuzey Irak'a tek taraflı olarak asker göndermemesi koşuluyla kredileri

onaylamıştır. Bu durumun en önemli sonucu Pentagon ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasında gerileyen yakın ilişkiler olmuştur. Buna ek olarak, her iki taraf da iki ülke arasındaki 1990'ların stratejik ortaklığını yeniden tanımlamaya başlamıştır. Amerikan bakış açısına göre, Türk ordusu, ABD bir ihtiyaç anında onu çağırdığında kararlı olamamıştır. Ancak Türk siyasetçiler ABD'ye "sırtlarını dönmeyi" reddetmişler ve iç kamuoyuna, ulusal güvenlik çıkarlarına, bürokratik ve iç karışıklıklara işaret etmişlerdir (Özel, 2007: 80-94).

4.1.10 1 Mart Tezkeresi ve Türk-Amerikan İlişkilerinde Kırılma

Irak'ı işgale girişmeden hemen önce Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'den bir kısım taleplerde bulunmuş ve bu taleplerine karşı Türkiye'den olumlu geri dönüş beklemiştir. Amerika'nın Türkiye'den en önemli talepleri arasında Türk hava sahasının Amerikan uçaklarına açılmasıyla birlikte Türk üslerinin Amerikan uçaklarının kullanımına açılması, bunun yanında Türk topraklarından Irak'a geçiş için Amerikan askerlerine izin verilmesi olmuştur. Amerika'nın hava üslerini kullanabilmesi için modernizasyon çalışmaları yapmasına müsaade edilmiş ve mecliste düzenlenen modernizasyon tezkeresi 193 milletvekilinin ret, 9 milletvekilinin çekimser oy kullanmasına karşılık 308 milletvekilinin lehte oy kullanması ile birlikte kabul edilmiştir. (Yetkin, 2004: 124- 125; Bölükbaşı, 2008: 27; Tunalı, 2010). Bu durum Amerikalıların askerlerini Türk topraklarından geçirme taleplerinin de Türk tarafı tarafından kabul edileceğine dair beklentilerini had safhaya çıkarmıştır.

Bahse konu tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisine bir an önce gelmesi ve kabul edilmesi için Amerikalılardan Türkiye'ye yoğun bir baskı yapılmaya başlanmıştır. Söz konusu tezkerenin geçebilmesi adına Türkiye ile Amerika arasında görüşmeler başlamıştır. Bunun için iki ülke de heyetler oluşturulmuş, Türk heyetine Büyükelçi Deniz Bölükbaşı başkanlık ederken, Amerikan heyetinin başkanlığını Büyükelçi Marisa Lino yapmıştır. İki ülke arasında gerçekleştirilen müzakereler son derece sıkı geçmiştir. Bu müzakereler esnasında Amerikan heyeti Türk askerinin Kuzey Irak'a yerleşmesine karşı çıkmıştır. Bununla birlikte Türk heyeti ise bu duruma şiddetle karşı çıkmış ve tezkereye Amerika'nın Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker göndermesine müsaade etmesiyle onay verilebileceğini beyan etmiştir. Bunun dışında Amerika Birleşik Devletleri müttefiklik ruhuyla bağdaşmayan, sömürge ülkelerinden dahi talep edilmeyecek kadar ağır farklı taleplerde de bulunmuştur. Bu talepler arasında Türk askerinin Kuzey Irak'a girse dahi

bir Amerikalı tarafından komuta edilmesi, PKK terör örgütü mensubu dahi olsa kendisine ateş açılmadığı sürece kesinlikle hiç kimseye ateş açmaması, Amerikan askerlerinin işledikleri suçlarla alakalı Türkiye'deki yargı sisteminin dışında tutulmaları, vergi ödememeleri gibi son derece ağır talepleri saymak mümkündür. (Yetkin, 2004: 124- 125). Bu ağır taleplerin yanında Amerikalılar Türkiye'ye getirip konuşlandıracakları silah sistemleri ve mühimmatın da kontrolü ile birlikte denetiminden muaf olmak istemişlerdir. Bu kabul edilemez talepler karşısında Türk heyetine başkanlık eden Büyükelçi Bölükbaşı müzakere masasından kalkmıştır. Büyükelçinin son derece kararlı tutumu ve mevcut tutumundan kesinlikle en ufak bir taviz vermemesi karşısında Amerikan heyeti Türkiye'nin taleplerinin büyük bir kısmını kabul etmek zorunda kalmıştır. Türk heyeti ile Amerikalıların ihtilafa düştüğü bir diğer konu da Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk heyetinin gözetiminde olmaksızın Kuzey Irak'taki bölgesel Kürt gruplarına son derece ağır silahlar vermek istemesidir (Yetkin, 2004: 125). Türk heyeti Amerikan heyetinin bu talebini de kesin bir dille reddetmiş ve bu konuda kesinlikle geri adım atmamıştır. Kürt gruplara verilecek olan silahların Türk istihbaratının denetimi ve kontrolü altında olması ve verilen bu silahların harekât sonrası geri toplanması Amerikan heyeti tarafından kabul edilmek zorunda kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri, Türkiye'nin Amerika tarafından gerçekleştirilecek olası bir hareketin Irak'ın komşusu olması vesilesiyle ekonomik olarak en çok etkilenen ülkelerin başında geleceğine dair derin kaygılar taşımışlardır. Bu vesileyle söz konusu müzakereler esnasında ekonomik konular da dillendirilmiştir. Hazırlanacak ekonomik yardım paketi ile birlikte Türkiye'nin harekattan en az zararlı çıkması planlanmaktaydı. Bu doğrultuda "Stratejik Ortaklığın Güçlendirilmesine İlişkin Türkiye-ABD Ortak Ekonomik Beyanı" adı altında bir paket hazırlanmıştır. Bu paketle birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'ye karşı çeşitli yükümlülükler üstlenmiştir (Bölükbaşı, 2008: 70). İki heyet arasında düzenlenen ekonomik yardım paketinin içinde Türkiye'ye 4 milyar dolarlık hibe yapılması, söz konusu hibe miktarının 34 milyar dolarlık krediye çevrilebilmesi, kredinin yaklaşık 8,5 milyar dolarlık kısmının hemen ödenmesi, Türkiye'nin söz konusu krediyi yaklaşık 4 yıl sonra ödemeye başlaması ve ödemenin 15 yıl gibi uzun bir vadeye yayılması gibi hükümler bulunmuştur. Ayrıca Türkiye'nin ordusunu modernize edebilmesi maksadıyla 2 milyar dolarlık hibe yapılması da söz konusu yardım paketinin içerisine konmuştur. Ticari faaliyet gösteren Türk şirketlerine çeşitli alanlarda kolaylıklar ve bir dizi avantaj sağlanması da Amerika Birleşik Devletleri tarafından kabul edilmiştir (Bölükbaşı, 2008: 71-74).

Türk heyeti ile ABD heyeti arasında geçen müzakereler son derece yıpratıcı ve yorucu olmuştur. Müzakerelerin sonucunda biri askeri, biri siyasi ve biri ekonomik olmak üzere üç belge üzerinde mutabakata varılmıştır. Türk tarafı, yürütülen müzakereler sonucunda isteklerinin birçoğunu Amerikan heyetine kabul ettirme başarısı göstermiştir. Bu durum, üzerinde mutabakata varılan üç belgede kendini göstermektedir. İki heyet arasında mutabakatın sağlanması ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tam adı “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye’de Bulunması İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair Başbakanlık Tezkeresi” ile alakalı hazırlıklar tamamlanmış ve söz konusu tezkere 2003 yılının şubat ayının 25’inde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuştur (Tunalı, 2010: 41).

Söz konusu tezkere ile birlikte hükümet Türkiye Büyük Millet Meclisinden Anayasanın 117’nci maddesine istinaden ülkenin milli güvenliğinin sağlanması noktasında Silahlı Kuvvetlerin hazırlanması açısından Meclise karşı sorumlu olduğundan Türk askerinin Kuzey Irak’a gönderilmesi, Türkiye’ye ait hava üslerinin şartları Türkiye tarafından belirlenmek kaydıyla yabancı ülkelere ait silahlı unsurlar tarafından kullanılması, bununla birlikte yabancı askeri unsurların asker sayısı maksimum 62 bin olarak sınırlandırılmak kaydıyla konuşlandırılmasına izin verilmesini Anayasanın 92 maddesi uyarınca talep etmiş ve bu tezkerenin süresini 6 ay olarak belirlemiştir. Söz konusu tezkerede Türkiye’de konuşlandırılacak yabancılara ait hava unsurları da sınırlandırılmış, bu sınır 255 uçak ile 65 helikopter olarak belirlenmiştir (Habertürk, 2013). Söz konusu tezkere, yapısı gereği Türk askerine yurt dışında harekât düzenleme yetkisi verdiği gibi yabancı güçlerin de ülke topraklarını kullanmasına müsaade etmekteydi.

Takvimler 1/3/2013 tarihini gösterdiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde söz konusu tezkere oylanmış ve yapılan oylama sonucunda oylamaya katılan 533 milletvekilinin 264 kabul oyuna karşı 254 ret oyu verilmesi ve 19 milletvekilinin çekimser kalmasıyla birlikte salt çoğunluk sağlanamamış ve bahse konu tezkere reddedilmiştir. Daha önce Türkiye’deki hava üsleri ile birlikte limanların ABD’ye açılmasını öngören tezkere 198 ret oyuna karşılık 308 oyla kabul edilmiş olmasına rağmen “asker gönderme ve bulundurma” tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilmesi gerek ABD cephesinde gerekse de Türk hükümeti cephesinde büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Söz konusu sonuçla birlikte özellikle batı basımında yapılan değerlendirmelerde Türkiye’nin Amerika’nın müttefiki ve aynı zamanda NATO

üyeyi olmasına rağmen tezkereyi reddetmiş olmasını Müslüman olmakla birlikte laik bir demokrasi olmasına dayandıran analizler yapılmıştır (Babacan, 2018: 26).

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Martta yapılan oylamada tezkerenin reddedilmesi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin geliştirdiği askeri stratejisinin zorlanması, savaşın maliyetinin artması, bununla birlikte siyasi olarak ta çok yakın müttefiki olan Türkiye'yi kaybetme noktasına gelmesi anlamına gelmekteydi. Düzenlediği hareketlerin neticesi olarak uluslararası kamuoyunda son zamanlarda iyice yalnızlaşmış olman Amerika söz konusu tezkerede verilen ret kararı ile birlikte gerek İslam dünyasında gerekse de Irak işgaline karşı duran Fransa, Almanya Rusya ve Çin başta olmak üzere uluslararası güçlere karşı iyice kırılğan bir hale gelmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tezkereye ret oyu verilmesi BM ve NATO'da da Amerika'ya karşı bir direnç oluşturması bakımından son derece önemlidir. Söz konusu tezkere Amerika Birleşik Devletleri'ni Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde kendisine Irak'a karşı gerçekleştireceği müdahaleye imkân verecek bir karar çıkartması noktasında zora sokmuştur. NATO'yu yedek gücü gibi kullanmayı düşünen Amerika Birleşik Devletleri söz konusu tezkerenin reddedilmesinden kaynaklı olarak bunu gerçekleştiremeyecek bir pozisyona düşmüştür. Bununla birlikte Arap ülkelerinin de söz konusu harekate yaklaşımlarının olumsuz yönde değişmesine neden olmuştur. 1 Mart tezkeresinin neden olduğu bu sonuçlardan dolayı ABD'de Türkiye'ye karşı büyük bir hayal kırıklığı oluşmuştur. Hayal kırıklığıyla birlikte ABD'de Türkiye'ye karşı büyük bir kızgınlık oluşmuş ve savaşın olası uzamasından sorumlunun Türkiye olacağı beyan edilmiştir. Konuyla alakalı açıklama yapan ABD Savunma Bakanı, Türkiye'den bu durumla alakalı olarak özür beklediklerini ifade etmiştir. Bunun yanında bir diğer Amerikalı yetkili de Türkiye'nin bu savaşla alakalı tarafsız olma konumunu dahi kaybettiğini ifade etmiştir (The Economist, 2003).

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi beraberinde bazı riskleri getirmiştir. Bu risklerden bir tanesi Türk askerinin Kuzey Irak'ta olmamasından kaynaklı olarak PKK terör örgütünün söz konusu bölgede geniş faaliyet alanı bulacak olmasıdır. Nitekim 2003 yılında bölgede askeri eğitimler düzenleyen Amerikalılar Kürt gruplarıyla birlikte PKK arasında herhangi bir ayırım yapmadıkları gibi yaptıkları ekonomik yardımların dolaylı da olsa terör örgütüne veya bağlantılı gruplara gitmesine karşı bir reaksiyon göstermemiştir (TRT Haber, 2017). Söz konusu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde büyükelçi olarak görev yapan Osman Faruk Loğoğlu yaptığı açıklamada, eğer bir maddesi kabul edilseydi Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Irak

bölgesinde devamlı bulunacak bir güç haline geleceğini, bölgesel gelişmelerde söz sahibi bir ülke olacağını, aynı zamanda uzun vadede bölgedeki siyasi ve askeri varlığının Amerika'dan bağımsız bir hale geleceğini söylemiştir. Loğoğlu'na göre “eğer tezkere kabul edilseydi Türk askeri hiç ateş etmeden söz konusu bölgede gerek siyasi gerekse de askeri olarak en önemli aktörlerden biri olacaktı. Amerikalıların Irak'ta yapacakları hatalar Türkiye tarafından önlenebileceğinden bu durum Türkiye'nin çıkarına olacaktı” (Loğoğlu, 2018).

1 Mart tezkeresinin reddedilmesi ile birlikte kısa vadede olumsuz etkilerinin olduğu bir gerçektir. Bu durum iki dost ve müttefik ülke olan Amerika ile Türkiye arasında çok ciddi bir krize neden olmuştur. Yalnız TBMM'nin reddettiği 1 Mart tezkeresi uzun vadede Türkiye'nin bağımsız bir aktör olma çabasına hizmet etmiş ve bu durum Türkiye'nin bölgedeki hareket kabiliyeti ile birlikte sınırlarını genişletmiştir. Türkiye, birilerine bağımlı bir dış politika izleyen ülke imajından kurtulmuş, bağımsız ve tarafsız bir pozisyonuyla bölgenin yeniden inşa edilmesine katkı sağlayan bir ülke olmuştur (Köse, 2011: 18 - 24)

1 Mart tezkeresinin reddi Türkiye'ye savaşın dışında kalma imkânı vermiş, bu durum ikili ilişkilerde uzun vadede Türkiye'nin çıkarına olmuştur. Savaşın dışında kalmayı başaran Türkiye böylece savaşın yaratabileceği olumsuz sonuçların kendisini etkilemesinden kurtulmuştur. Türk Parlamento'sunun bağımsız hareket edebilmesi, barışı desteklemesi ve demokrasiden yana tavır takınması, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilere de katkıda bulunmuştur. Avrupa Birliği dışında genel olarak dünyada da imajında büyük bir düzelme olmuş, tam bağımsız ve dünya barışını destekleyen uluslararası bir aktör haline gelmiştir. Tezkerenin reddedilmesi ülke içinde de son derece olumlu karşılanmıştır (Gözen, 2005: 73 – 99)

Türkiye'nin Irak'a müdahale ile alakalı uyarılarını görmezden gelen Amerika Birleşik Devletleri, düzenin ve istikrarın tekrar sağlanmasının nerdeyse imkânsız hale geldiği bir ülkeyi gerisinde bırakarak bölgeden çıkmak zorunda kalmıştır. Irak'ta baştan bir düzen kurulması ve yeniden inşa edilmesi yıkılmasından çok daha zor olmuştur. Anarşi ve istikrarsızlık ABD'den Irak'a miras olarak kalmıştır. Savaşın sona ermesi insanların hayatlarını kaybetmesinin son bulması anlamına gelmediği gibi çok daha fazla sivil ve asker hayatlarını kaybetmiştir. Bununla birlikte bölgede yaşanan insan hakları ihlalleri durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Savaş esnasında ve sonrasında yaşanan vahşet 1 Mart tezkeresinin onaylanmamasına tepki gösteren çevrelerin bile bu durumu tekrar düşünmelerine neden olmuştur (Gözen, 2005: 73 – 99).

4.1.11 Süleymaniye Baskını (Çuval Hadisesi)

Çuval olayı veya "hood olayı", 4 Temmuz 2003'te Irak'ın Süleymaniye kentinde on bir Türk Özel Kuvvet askerinin gözaltına alınmasını ifade eder. Tutuklama sırasında başlarına çuval geçirilen askerler, yoğun diplomatik müzakerelerin ardından iki gün sonra Bağdat'a götürülmüş ve serbest bırakılmıştır. Çuval olayına yol açan olaylar, en azından kamuoyunda, ABD'nin askerlerin Kerkük Valisine suikast planının bir parçası olduğunu iddia etmesi ve Türk Hükümeti ve ordusunun bunu reddetmesiyle tartışılmıştır. Her iki hükümet de özür dilememiş ve olay, ABD-Türkiye ilişkilerinin tarihindeki en kötü anlardan biri olarak kabul edilmiştir (Baran, 2006; Girgoriadis, 2010; Guney, 2008; Özel, Yılmaz ve Akyüz, 2009).

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye gerek Kore savaşında gerekse de Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında yan yana hareket edebilmiş, ortak politikalar geliştirebilmiş ve birlikte operasyonlar gerçekleştirmiş iki dost ve müttefik ülke iken Irak savaşında Türkiye Amerika'ya beklediği desteği vermemiştir. Bu durum iki ülkenin uzun yıllardır süregelen müttefiklik ilişkisine zarar vermiş, görüş ayrılıkları ikili ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur (Burns, 2005; Koç, 2003; Özdağ, 2003).

1 Mart tezkeresinin ardından Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ilişkilerini nerdeyse kopma noktasına getiren başka bir başka bir durum da Süleymaniye krizidir. Çuval olayında, ABD askerleri Türk kuvvetlerine silah doğrultmuş ve aynı zamanda Irak'taki Türk Özel Kuvvetleri'nin binbaşısı, ABD askerleriyle çatışma emri istemek için Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök ile telefonda konuşmuş, ancak Özkök ısrarla binbaşısıya direnmemesini emretmiş ve ABD askerlerinin binayı aramasına izin vermiştir. Emri alan Türk kuvvetleri silahlarını bıraktıktan sonra Amerikan kuvvetleri askeri üsse girerek arama yapmaya başlamıştır. Bu noktadan sonra Türk Özel Kuvvetleri'nin üstleriyle haberleşmesi engellenmiştir. ABD askerlerinin komutanı, binbaşısıdan karargâhı terk etmesini ve C-4 plastik patlayıcıların yerini söylemesini istemiştir. Türk Özel Kuvvetleri binbaşısı askeri üssü terk etmeyi reddettiğinde, ABD askerlerine Türk kuvvetlerini tutuklamaları emredilmiştir. Bunun sonucunda Türk Özel Kuvvetleri'nin 11 mensubu (bir binbaşısı, iki teğmen, sekiz çavuş) zorla başlarına çuval geçirilerek ve kelepçeli olarak üstten çıkarılmıştır. Türk Özel Kuvvetleri üstten çıkarıldıktan sonra karargâhı çok sert bir şekilde incelemeye başlayan ABD askerleri, Türk Özel Kuvvetler Birlik Komutanlığı'nın ofisindeki Türk bayrağını yırtarak indirmiştir. Amerikan askerleri 15 kg patlayıcı ve el bombalarına el koymuştur

(Academic Accelerator, 2023). Bu durum Türkiye’de gerek hükümet kanadında gerek se halk nezdinde büyük bir rahatsızlığa neden olmuştur (Doğan, 2011: 89-103). Amerikalılar tarafından gerçekleştirilen bu baskının tek başına Türk askerlerine karşı değil bölgede yaşayan Türkmenlere karşı da gerçekleştirildiği olaydan sonra anlaşılmıştır (Tülemmez, 2013: 36-49).

Türk askerlerinin Irak’ın kuzeyindeki Süleymaniye şehrinde göz altına alınmış olmaları iki ülke ilişkilerine hasar vermiştir. Bu olay Türk kamuoyunda Türk askerlerinin başlarına çuval geçirilmesinden kaynaklı olarak “çuval hadisesi” olarak adlandırılmıştır (Cumhuriyet, 2003). Tarihe *The Hood Event* olarak kaydedilen Çuval Olayı, Türkiye ve ABD'nin ortaklık tarihinde son yarım yüzyıldaki en büyük krize neden olmuştur. 4 Temmuz 2003'ten beri Türkler tarafından ABD'ye karşı köklü bir antipati vardır. Çünkü olay Türkiye'ye eleştirel bir şekilde yansımış olsa da ABD kamuoyuna nispeten çok daha az yansımıştır. Bu nedenle, *The Hood Event*'i değerlendiren Türk kaynaklarından daha az Amerikan kaynağı vardır.

Amerika Birleşik Devletleri’nin söz konusu baskın esnasında Türk askerlerine karşı takındıkları aşağılayıcı tutum ve davranışlarla birlikte, askerleri göz altına alıp sorguladıktan sonra kendilerine su ve yemek verilmediğine dair söylemler, (Fulton, 2011; Cave, 2012, Kitchen, 2013:57) 1 Mart’ta TBMM’de reddedilen tezkerenin yarattığı krizin devam ettiğini hatta bu krizin zirveye ulaştığını göstermektedir. Yaşanan olaylar Washington yönetiminin bilinçli bir şekilde Türkiye’ye karşı 1 Mart tezkeresinin intikamını almak adına yeni politikalar geliştirdiği yönünde düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu düşünceleri destekler nitelikte Amerikan başkanı Bush, yaptığı açıklamada 1 Mart tezkeresinin Türkiye tarafından reddedilmesi ile birlikte Kuzey bölgesinde açılması planlanan cephenin açılmadığını ve “şok et ve korkut” stratejisinin hayata geçirilemediğini beyan etmiştir. (The Weekly Standard, 2003; Göçer & Çınar, 2015).

Süleymaniye hadisesi sadece Türk politikaları üzerinde değil tüm vatandaşlar üzerinde de tamiri zor yaralar açılmasına neden olmuştur. Türk halkı askerlerine yapılan bu davranışı hazmedememiştir. Olayın bu denli büyük yaralar açması çok uzun yıllardır müttefik olan iki ülkenin arasındaki stratejik ortaklığın tamamen bittiğine dair söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye’nin dönemin Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan Hilmi Özkök’te söz konusu olayı, Türkiye ile Amerika arasında yaşanmış güven bunalımlarının en büyüğü olarak tanımlamıştır (Çelik, 2006: 19-20).

Türk halkının ve kamuoyunun rahatsızlık duyduğu durumlardan bir tanesi de üzerinden 55 saat geçmesine rağmen Süleymaniye şehrinde tutuklanmış olan askerlerle alakalı olarak ne Amerikalı ne de Türk yetkililerden herhangi bir açıklama yapılmamış olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile birlikte askeri yetkililer birçok görüşme gerçekleştirmelerine rağmen herhangi bir sonuç alınamamış, Amerikalılar ise durumdan tamamen habersiz oldukları tarzında bir tavır takınmak suretiyle duruma alakalı mantıklı bir gerekçe sunmamışlardır (Özdağ, 2003: 30).

Olayın üzerinden iki gün geçtikten sonra dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Başkan Yardımcısı Dick Cheney ile görüşmüş ve söz konusu görüşmenin akabinde askerler serbest bırakılmıştır. İki ülke arasında çok büyük bir güven krizine neden olan bu olay Türk medyasında da geniş yer bulmuştur. "Çirkin Amerikalı" ile birlikte "bu ne biçim stratejik ortaklık" şeklinde başlıklar atan Türk medyası Amerika Birleşik Devletleri'ni sert bir şekilde kınamıştır (The Guardian 2003). Söz konusu eylemde Amerikan askerleri ile birlikte hareket eden Kürt yetkililer göz altına alınan Türk askerlerinin Kerkük Valisi'ne suikast düzenlemek üzere hazırlık içerisinde olduklarını iddia etmiş, bu iddialarını da yanlarında 15 kilogram kadar patlayıcı madde bulunması ile desteklemeye çalışmışlardır (The Guardian 2003). Kürt güçlerinin söz konusu iddiasına karşılık olarak Türk medyası, Kürt güçleri tarafından bölgedeki Türkmenlere büyük baskı yapıldığı ve Türkmenlerin varlığının yok sayılmaya çalışıldığı ve nüfus kayıtlarının yok edilmeye çalışıldığını, bölgede görev yapan Türk askerleri tarafından bu kayıtların bir kısmının kurtarıldığı iddia edilmiştir (Sabah 2010). Kürt güçlerinin iddia ettiği Kerkük Valisine suikast teşebbüsü açıklanan Wikileaks belgelerine de yansımış, söz konusu belgelerde dönemin Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyükelçisi olarak görev yapan Robert Pearson'ın Washington'a gönderdiği iletide suikast girişiminden bahsetmiştir. (T24, 2011). Pearson tarafından Washington'a gönderilen notta daha önce Türkiye ile yapılan toplantıda Irak'ın kuzeyinde görev yapacak olan Türk askerlerin üzerlerinde devamlı olarak kimlik taşımaları gerektiği, yalnız söz konusu baskında göz altına alınan askerlerin üzerinde herhangi bir kimlik kartına rastlanmadığına dikkat çekilmiştir (Örmeci, 2020: 75).

Her ne kadar Amerikalılar tarafından Süleymaniye'de gerçekleştirilen baskının gerekçesi olarak düzenlenmesi planlanan suikastın önlenmesinin hedeflendiği söylene de Amerikalılar tarafından gerçekleştirilen operasyonun çok farklı amaçlara hizmet ettiğine dair görüşler de söz konusudur. Söz konusu görüşlere göre Amerika Birleşik Devletleri yapmış olduğu bu operasyonla bölgede hâkim güç olduğunu, kendisi dışında

herhangi bir gücü bu bölgede istemediğini, kendisi dışındaki hiçbir gücün bölgede etkin olamayacağını hem Türklere hem Türkmenlere hem de Kürt gruplarına göstermek istemiştir. Yine söz konusu görüşlere göre Amerika Birleşik Devletleri bu operasyonu gerçekleştirmekle Türk Silahlı Kuvvetlerini bölgede istemediğini ve çekilmesi gerektiğini göstermeye çalışmış, aynı zamanda bölgedeki yeni müttefiki olan Kürtlere de bölgedeki yegâne gücün kendileri olduğunu ve başka hiçbir gücün bölgede kendilerinin rızası olmadan aktif olamayacağı mesajını vermiştir (Çimen, 2007: 50-111).

Söz konusu baskının ardından Türkiye ve ABD tarafından olayı araştırmak üzere ortak bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Oluşturulacak olan bu komisyonda hem asker hem de sivil yetkililer bulunacaktı. Kurulacak olan bu komisyon gerçekleştirilmiş olan söz konusu baskını tüm yönleriyle araştıracağı gibi bundan sonra da bu tarz baskınların olmaması için yapılması gerekenleri planlayacaktı. Söz konusu komisyon çalışmalarına başlayıp raporunu açıklamadan hemen önce konuyla alakalı Amerikalı yetkililere basın mensuplarınca sorulan Türklere özür dilemeyi düşünüyor musunuz şeklindeki soruya yetkililer kaçamak cevap vermiş ve komisyonda görevli yetkililerin Türkiye’de oldukları ve konu üzerinde çalıştıklarını söylemekle yetinmişlerdir (Yavuz, 2007: 177-294).

Süleymaniye’de gerçekleştirilen baskın Türkiye ile Amerika arasındaki ikili ilişkilerin geldiği noktayı görmek açısından son derece önemlidir. Türk ordusuna mensup olan askerlere sıradan bir asiye yapıldığı şekilde muamele edilerek başına çuval geçirilmesi hem ordu için hem de halk için son derece incitici olmuştur. Türk yetkililerin konu ile alakalı yaptıkları açıklamalar, iki ülkenin birbirinden ne kadar uzaklaştığını ve yaşanan güven krizinin ne denli büyük olduğunu çok net bir şekilde ortaya koymuştur. Süleymaniye’de vuku bulan bu olayın üç boyutunun olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bunlardan ilki söz konusu davranışın müttefiklik ilkesi ile bağdaşmadığıdır. İkincisi ise Türk ordusu ile birlikte Türk halkının kırılan gururunun tamir edilmesi gerekliliği, üçüncüsü ise iki ülke ilişkilerindeki bozulmalarla birlikte Kuzey Irak başta olmak üzere çok derin görüş farklılıklarının olduğudur. (Koç, 2003: 43).

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında yaşanmaya başlayan bu krizler stratejik ortalığı bozmakla kalmamış, Türkiye’nin F-35 projesine katılması ile alakalı süreci de olumsuz yönde etkilemiştir (Güvenç, 2014: 32)

4.1.12 İran Nükleer Krizi ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi

“Uluslararası Nükleer Silahların Yayılmaması Antlaşmaları (Non-Proliferation Treaty (NPT))” Türkiye tarafından 1979 yılında imzalanmıştır. Bu vesile ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’nın belirlemiş olduğu tüm kuralları baştan sonra yeniden yenilemiştir. Bununla birlikte 2010 yılında düzenlenen ve ülkelerin nükleer silahsızlanmalarının tekrar gözden geçirilmesi ile alakalı konferansta Uluslararası Enerji Ajansı’nın yeniden düzenlediği ek protokol ile alakalı kendisine yüklenen yükümlülükleri de yenilemiştir. Tüm bunların yanında 2010 yılının Nisan ayının 8’inde Amerika Birleşik Devletleri başkanı Barak Obama’nın yapmış olduğu “Stratejik Silahların Azaltılması” ile alakalı konuşmasını destekleyerek bu konuyla alakalı protokolü de imzalamıştır. Türkiye, politikası gereği nükleer teknoloji alt yapısı olan ülkelerin bu konuyla alakalı açık bir politika izlemeleri gerektiğine ve küresel güvenliği tehdit edecek davranışlardan kaçınmaları gerektiğine inanmaktadır (Elik S. 2013: 11) Türkiye’nin İran’ın nükleer çalışmaları ile alakalı olarak da politikası genel politikasından farksızdır.

Her ne kadar dünya kamuoyu genel olarak 1979 yılında gerçekleştirilen devrimin ardından İran’ın nükleer çalışmalarına başladığı düşüncesi hakimse de aslında Pehlevi döneminde bu çalışmalara başlanmıştır (Bölme, 2012). Batılı devletler ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Pehlevi döneminde İran’da yürütülen nükleer çalışmalara çok büyük destek vermiş ve bu çalışmalara söz konusu devletler öncülük etmiştir. Amerika’nın stratejik ortağı olan Pehlevi 1979 yılında devrilmiş ve yerine gelen yönetim Şahın izlediği politikaları tamamen terk etmiş, yeni stratejisini Amerikan karşıtlığı üzerine kurmuştur. (Roshandel, 1996).

Her ne kadar Pehlevi döneminden sonra Batı karşıtlığı üzerine bir politika geliştirmiş olsa da İran, 2002 yılında Nükleer Kriz ismiyle adlandırılan olaya kadar nükleer çalışmalarının tamamını UAEA direktifleri ve kurallarına uygun bir şekilde yürütmeye gayret göstermiştir. Amerika Birleşik Devletleri 11 Eylül terör saldırılarından sonra politikalarında radikal değişikliklere gitmiş, bu bağlamda İran’ın izlemekte olduğu nükleer programa bakış açısını da değiştirmiştir. Bahse konu döneme kadar İran’ın nükleer programı Amerika ile batı ülkeleri arasında küçük sıkıntılara neden olmuş olsa da 2002 yılı itibari ile küresel bir sorun haline gelmiştir. 2005 yılında İran’da düzenlenen seçimleri kazanarak başa geçen Mahmud Ahmedinejad’ın Amerika ile birlikte batıya karşı çok katı bir şekilde karşı olması, İran’a karşı yaklaşımın değişmesinde çok önemli etkenlerden bir tanesidir. Ehteshami, Ahmedinejad’ın izlediği politikanın amacının

asında İran iç siyasetini yeniden dizayn etmek olduğunu ifade etmiştir (Ehteshami, 2008).

Türkiye Cumhuriyeti 2009 yılı itibari ile İran nükleer krizinde aktif şekilde bir rol almaya başlamıştır. 2009 yılı itibari ile daha önce İran ile Batılı ülkeler arasında imzalanmış olan zenginleştirilmiş olan uranyum ile nükleer yakıt çubuklarının takas edilmesi ile alakalı anlaşma çökmüş, bunun üzerine UAEA Başkanı Muhammed El Baradei İran'ın elindeki az zenginleştirilmiş uranyumun geçici de olsa Türkiye'ye getirilerek burada depolanması ile alakalı bir teklifte bulunmuştur. Türkiye, Baradei'in yapmış olduğu bu teklif ile birlikte İran'ın nükleer programına ve bu programda işletilen sürece aktif bir şekilde rol almaya başlamıştır. Söz konusu süreçle birlikte 2010 yılının Mayıs ayının 17'sinde Türkiye, Brezilya ve İran ile uranyumun takas edilmesi ile alakalı anlaşmaya varmışlardır. Yalnız bu durum İran'ın kendisine uygulanması planlanan yaptırımlar karşısında gerçekleştirdiği bir diplomatik manevra olarak algılandığından herhangi bir sonuca varılamamıştır (Sandıklı, 2012: 11). Bu durum karşısında hayal kırıklığına uğrayan Türkiye, hemen ardından BM Güvenlik Konseyinin 2010 yılının haziran ayının 29'undaki toplantıda İran'a uygulanması düşünülen yaptırımlara Türkiye hayır oyu vermiştir. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülke tarafından tepkiyle karşılanmış ve uluslararası camiada Türkiye'de bir eksen kayması probleminin olduğuna yönelik tartışmalar başlamıştır (Ürküt, 2014: 201).

İran'ın yürütmekte olduğu nükleer çalışmalar Türkiye'nin asla vahamete kapılmasına neden olmamıştır. Bunun nedenlerini açıklamak gerekirse; NATO üyesi olmasından kaynaklı olarak kendisine yönelik herhangi bir tehdidin sadece kendisi tarafından göğüslenmek zorunda kalınmayacağı gerçeğidir. Bununla birlikte kendisini tehdit altında hissetmesi ve mensubu olduğu örgütlerden destek almayacağını düşündüğü anda Türkiye'nin nükleer silahlanma ile alakalı daha önce imzaladığı anlaşmalardan çıkarak nükleer silahlanmaya gitmesi son derece mümkündür. İran ile yaşanan nükleer krizin Türkiye için oluşturduğu en büyük sıkıntı Amerika Birleşik Devletleri ile İran arasındaki çekişmenin artması ile birlikte her iki ülke ile de ilişkileri bulunan Türkiye'nin hiçbir ülkeyi diğerine değiştirmeden bir denge politikası izlemesini zorlaştırmasıdır. Nükleer kriz gerekçesi ile İran'a uygulanması planlanan yaptırımların ve uygulanacak ekonomik ambargonun İran ile ticari ilişkileri son derece gelişmiş olan Türkiye'nin bu ilişkilerinin tehlikeye girmesi ve ülkenin ekonomik ve ticari olarak zarara uğraması ihtimali çok ciddi bir kaygı nedeni olmuştur (Ayman, 2012: 16).

İran ile diplomatik olarak iletişim kurularak nükleer krizin çözüme kavuşturulması, bu konuda ısrar edilmesi ve askeri anlamda herhangi bir müdahalenin planlanmaması gerekliliği Türkiye'nin savunduğu politikadır. Çok uzun zamandır dış dünyadan izole edilmeye çalışılmış, uluslararası sahneden dışlanmış bir İran'ın dünya barışına herhangi bir katkısının olmayacağı, bu durumun dünyayı daha güvenli bir yer haline getirmeyeceği düşüncesi Türkiye tarafından savunulmuştur. Bununla birlikte 11 Eylül saldırılarından sonra kitle imha silahlarının varlığının gerekçe gösterilerek Irak'ın işgal edilmesi ve işgal sonrası bu tarz herhangi bir silaha rastlanılmaması Türkiye'nin İran politikasında büyük oranda etkili olmuştur. Türkiye, İran ile yaşanan nükleer kriz ile alakalı kesinlikle taraf olmamaya büyük oranda gayret göstermiş ve gerek bölgesel gerekse de küresel barışa katkıda bulunmaya büyük gayret göstermiştir. Türkiye, barışçıl olması kaydı ile İran'ın nükleer programına kesin bir şekilde destek vermiş, bunun İran'ın doğal hakkı olduğunu savunmuştur (Ayman, 2006: 25-60).

Bunun yanında söz konusu dönemde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Abdullah Gül yaptığı açıklamada Türkiye'nin herhangi bir komşusuna kendi topraklarından bir saldırı gerçekleştirilmesine asla müsaade etmeyeceğini beyan ederek Amerika Birleşik Devletleri ile İran arasında yaşanacak bir gerilimde taraf olmayacağını, aksine gerilimi yumuşatmak adına hareket edeceğini göstermiştir. Bununla birlikte söz konusu açıklama ile Amerikalıların İran'a yönelik gerçekleştirmeyi düşünecekleri olası bir saldırı için Türk topraklarını kullanma talebini daha gerçekleşmeden reddetmiştir. Bu durum Amerikalılar tarafından hoş karşılanmamış ve ikili ilişkilerde çok belirgin olmasa da bir gerilime neden olmuştur (Milliyet, 2006).

BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üye statüsü kazanması ile birlikte Türkiye, İran ile alakalı uluslararası toplumda son derece dikkat çeken çıkışlarına devam etmiştir. Bununla birlikte İran'a uygulanması düşünülen yaptırımlar ile alakalı yapılan oylamada çekimser kalmayı tercih etmiştir. Bu durum, yaptırım uygulanmasını isteyen başka ABD olmak üzere ülkelerin hoşuna gitmemiştir. Türkiye'nin nükleer krizin içeriğinin bir parçası olması ise 2010 yılının Mayıs ayında İran tarafını ikna etmek suretiyle Tahran Protokolüne imza atmasıyla olmuştur. Söz konusu protokolde İran'a ait uranyumun depolanması için Türkiye seçilmiştir. İran'ın nükleer programına her alanda itiraz eden ve İran'ın nihai hedefinin nükleer silah elde etmek olduğunu iddia eden Amerika, Tahran Protokolü ile gösterilen iyi niyete karşı çıkmak sureti ile kendi söylemleri ile ters düşmüştür. Söz konusu protokolü kabul etmediği gibi Amerika, İran'a yönelik yaptırım

kararı almıştır. Bu durum Türk Amerikan ilişkilerine olumsuz yansımıştır (Ayman, 2012: 17).

Türkiye Amerika'nın bütün itiraz ve engelleme çabalarına rağmen son yıllarda İran ile ilişkilerini geliştirme noktasında adımlar atmış ve barışçıl amaçlar ile kullanılmak kaydı ile İran'ın nükleer programına destek vermekten geri kalmamıştır. Hatta Türkiye bölgede nükleer silah sahibi olan tek ülke olan İsrail'den de söz konusu silahların alınması suretiyle tüm bölgenin nükleer silahlardan arındırılması gerektiğini söylemiştir. Aynı zamanda nükleer silah edinme konusunda ülkelere baskı yapan diğer ülkelerin nükleer silah sahibi olmasının mantıkla izah edilemeyeceğini savunmuştur (Ürküt, 2014: 205). Türkiye'nin geliştirdiği bu yeni söylem ABD ile ters düşmesine ve ilişkilerinin doğal olarak zedelenmesine neden olmuştur

Kısaca Türkiye, İran'ın nükleer programı ile alakalı olarak başta ABD olmak üzere uluslararası birçok aktörden farklı düşünmüş ve farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Türkiye yaptırımların veya uygulanacak herhangi bir ambargonun İran'ı kışkırtmak dışında bir işe yaramayacağını ve asla masaya çekemeyeceğini her platformda dile getirmiştir (Yetim, 2011: 105).

4.1.13 Mavi Marmara Saldırısı ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi

Türkiye'nin İsrail ile ikili ilişkileri 28 Mart 1949 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından İsrail'in resmen tanınması ile başlamıştır. Söz konusu tarihten günümüze kadar iki ülke arasındaki ilişkiler bir türlü sağlıklı bir zemine oturtulamamış, dönemsel olarak iyi veya kötü seyretmiştir. İsrail'in Filistinliler üzerinde kurduğu büyük baskı ile birlikte İsrail'in komşu olduğu ülkeler ile ilişkileri Türkiye-İsrail ilişkilerine yön veren en önemli etkenlerden bir tanesi olmuştur (Sabah Gazetesi, 2016)

Türkiye ile İsrail ilişkilerinin yakın geçmişimizdeki seyrini etkileyen çok önemli faktörler vardır. Bu faktörlerden bir tanesi de uluslararası sularda İsrail ordusu tarafından gerçekleştirilen ve sivil Türk vatandaşlarının hayatlarını kaybetmesine neden olan Mavi Marmara baskınıdır.

“İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı” ile “Özgür Gazze Hareketinin” birlikte planlamasını yaptığı ve Filistin'in Gazze şehrinde yaşayan insanlara yardım götürmek ve İsrail Devletinin söz konusu şehre uyguladığı ablukaya dikkatleri çekebilmek adına 31 Mayıs 2010 tarihinde yardım taşıyan gemiye, uluslar arası sularda olmasına rağmen tamamen hukuksuz bir şekilde ve çok sert bir şekilde müdahale edilmiş

ve yapılan bu son derece ağır müdahale ile birlikte 10 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Tüm dünya söz konusu vahşi saldırıyı “Mavi Marmara” saldırısı ismiyle duymuştur (Topal, 2004). İsrail’in söz konusu saldırıda Türk vatandaşlarını katletmesi ile birlikte iki ülke arasında bir kriz yaşanmış ve diplomatik olarak ilişkiler en asgari seviyeye indirilmiştir. Bu saldırının ardından Türkiye tarafından yapılması planlanan askeri anlaşmaların iptali dahil olmak üzere İsrail’e çeşitli yaptırımlar uygulanmış, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu uluslararası platformda da bu durumu dile getireceklerini ve unutturmamak adına her şeyi yapacaklarını beyan etmiştir (Kasapoğlu, 2012: 9-12).

Mavi Marmara baskını, baskın esnasında gemide bulunan basın mensupları sayesinde tüm dünyaya duyurulabilmiştir. Söz konusu baskın esnasında İsrail silahlı kuvvetlerine mensup askerleri helikopterler vasıtası ile geminin güvertesine inmiş, silahlı askerler geminin içine girerek kapıları kırıp insanları yere yatırarak göz altına almıştır. Hemen ardından da gemi ile irtibat tamamen kopmuştur. Baskın anında gemide bulunan El Cezire muhabiri gemide beyaz bayrak dalgalanıyor olmasına rağmen bu baskının gerçekleştirildiğini ve İsrail askerleri tarafından sivil insanlara ateş açıldığını bildirmiştir. İsrail tarafı ise söz konusu baskın esnasında gemide bulunanlar tarafından askerlere bıçaklarla ve silahla saldırı gerçekleştirildiğini, bu durum karşısında İsrail askerlerinin karşılık vermek zorunda kaldığını söylemişlerdir. Ayrıca yetkililer baskın sonrası gemide yapılan aramalarda iki silaha rastlandığını söylemişlerdir. Organizasyonu gerçekleştiren sivil toplum kuruluşu İHH ise bu iddiaları kesin bir dille reddetmiş ve geminin defalarca gümrük kontrollerinden geçtiğine vurgu yapmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 2010).

BM Güvenlik Konseyi ile birlikte Avrupa Birliği ülkelerinin büyükelçileri gerçekleştirilen bu saldırının ardından acil olarak toplanmışlardır. NATO’ya üye ülkelerin büyükelçileri de olay sonrası görüşmeye karar vermişlerdir. Olayın ardından BM’de olayla alakalı haydutluk nitelendirmesi yapan dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, olayın tüm yönleriyle araştırılması için soruşturma açılmasını talep etmiştir. Bunun yanında İngiltere, Fransa, İtalya İsrail’i çok ciddi eleştirerek kınamışlardır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Obama ise sadece ölümlerden üzüntü duyduğunu belirtmekle yetinmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 2010). Türkiye bu saldırının ardından müttefiki olan ABD tarafından beklediği desteği görememiş, bu durum Türkiye’de İsrail ile birlikte ABD’nin de düzenlenen protestolarda hedef tahtasına konmasına neden olmuştur.

Türk İsrail ilişkileri için en büyük sınavlardan bir tanesi olan bu vahşi saldırıya Türk mediasında çok geniş yer verilmiştir. İsrail'e karşı ülkenin hemen her yerinde gösteriler düzenlemiş, bu gösterilerden ABD de nasibini almıştır. İsrail'in masum insanlara karşı gerçekleştirdiği ilk saldırı olmayan bu saldırı son saldırı da olmayacaktır. İsrail'in insanlığa karşı gerçekleştirdiği bu vahşi suçlar iki ülkenin ikili ilişkilerinin gerilmesinin en büyük nedenidir. Tamamen sivil olan insanlara karşı İsrail'in acımasızca gerçekleştirdiği bu saldırılara Türkiye kayıtsız kalmamaktadır. Örnek olarak Filistinli sivillere karşı İsrail tarafından uygulanan acımasız ambargo ile birlikte Filistin Devleti'nin topraklarının İsrail tarafından sürekli işgale uğraması iki ülke ilişkilerindeki en büyük sorundur. 1967'li yıllardan bu yana İsrail'in bu işgalci ve yayılmacı tavrı düzenli olarak şiddetini arttırarak devam etmektedir. İsrail Hükümeti tarafından gasp edilen Filistin toprakları İsraili yerleşimcilere açılarak söz konusu bölgelere yeni yerleşim yerleri inşa edilmekte, bu bölgelere İsrail vatandaşları yerleştirilerek Filistinli vatandaşların toprakları ellerinden zorla alınmaktadır (Gelvin, 2016: 271). Başta Türkiye olmak üzere birçok devlet bu durum karşısında İsrail'i sert bir şekilde uyarmasına ve hatta kınamasına rağmen ABD, İsrail'in bu işgalleri karşısında hemen hemen hiç sesini çıkarmamakta hatta bazı zamanlarda İsrail'i teşvik edici söylemlerde bulunmaktadır. Bu durum Amerika'nın Türkiye'deki imajına büyük zarar vermiş ve ikili ilişkilerin tam bir güven üzerine oturmasına engel olmuştur.

Mavi Marmara baskınının ardından İsrail ile ilişkilerini büyük oranda donduran Türkiye, ilişkilerin tekrar düzene girmesi adına özür dilenmesi ile birlikte hayatını kaybeden insanların yakınlarına tazminat ödenmesi gibi çeşitli şartların karşılanmasını talep etmiş, İsrail tarafı ise söz konusu şartları karşılamaya sıcak bakmamakla birlikte çeşitli müzakerelerin ardından bu taleplerin bir kısmını karşılamayı kabul etmiştir. Her ne kadar İsrail tarafı bir kısım talepleri yerine getirmeyi kabul etmişse de bu saldırı Türkiye ile İsrail ilişkilerinde kapanması imkânsız yaralar açılmasına neden olmuştur (Aktaş, 2013:383-386).

Türkiye'nin stratejik ortağı ve müttefiki olduğunu sürekli olarak dile getiren Amerika Birleşik Devletleri benzer diğer olaylarda olduğu gibi yine İsrail'i desteklemiştir. ABD, bu vahşi saldırının söz konusu gemilerin İsrail karasularına girmek istemesi üzerine İsrail'in meşru müdafaa hakkını kullandığını beyan ederek bu durumu uluslararası alanda meşru hale getirmeye gayret göstermiştir. Hatta hayatını kaybeden Türk vatandaşlarından birisinin aynı zamanda Amerikan vatandaşı olması bile söz konusu durumu değiştirememiştir. (Oruc, 2017: 4). Türkiye müttefiki ve stratejik ortağı olan

Amerika'nın bu tarz bir durumda dahi en azından tarafsızlığını dahi koruyamamış olmasından büyük rahatsızlık duymuştur.

Olayın ardından İsrail Başbakanı ile görüşen ABD Başkanı söz konusu olaydan duyduğu üzüntüyü ifade etmiş, ABD'ye yapmayı planladığı ziyareti ertelemek zorunda kalan İsrail Başbakanına bu durumu anlayışla karşıladığını beyan etmiştir. Ayrıca Beyaz Saraydan yapılan açıklamada bu trajediyi anlamaya çalışıyoruz şeklinde bir açıklama yapılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 2010).

Amerika Birleşik Devletleri tarafından her şart altında İsrail'in desteklenmesi ve gerçekleştirdiği hukuksuz saldırılara kayıtsız kalması ABD ile birlikte Batı medeniyetinin benimsediği değerlere de büyük zarar vermektedir. Bu durum Amerika'nın gerek Türkiye'de gerekse Ortadoğu'da imajına ve inandırıcılığına çok büyük zarar vermektedir. İster haklı ister haksız olsun BM'de İsrail'e Amerika tarafından verilen kayıtsız destek uluslararası sistemin işleminin önünde de büyük bir engeldir. Gazze gibi yıllardır İsrail'in ambargo uyguladığı bir yere tamamen insani amaçlarla yardım götürmeye çalışan bir konvoya yapılan vahşi saldırıda olduğu gibi sorumsuzca gerçekleştirilen saldırılarda dahi ABD'nin desteğini esirgememesi yalnızca Türkiye'nin değil tüm müttefiklerinin Amerika olan ilişkilerini sorgulamasına neden olmaktadır (Şahin, 2010: 8).

4.1.14 Arap Baharı Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri

Arap baharı olarak adlandırdığımız süreç bir gencin, sokak satıcısı olarak geçimini sağlamaya çalışırken geleceğe dair herhangi bir umudunun kalmaması üzerine bedenini ateşe vermesi üzerine 17 Aralık 2010 tarihinde başlamıştır. Muhammed Bouazizi kendini ateşe verdiği 26 yaşındaydı ve üniversite eğitimini tamamlamıştı. Tunuslu bu gencin bu hareketiyle birlikte ülkedeki ekonomik dengesizliğe, adaletsiz ücret dağılımına, siyasi yozlaşmaya karşı büyük bir isyan başlamış, benzer intihar girişimleri ile birlikte halk tamamen kontrolden çıkmıştır. Tunus Hükümeti ile birlikte kolluk kuvvetleri bu isyan dalgasını kontrol altına almaya çalışmış, ancak bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Akıllı, 2012: 44).

Arap Ortadoğu'su çok uzun yıllar sömürge olarak kalmış olması, bununla birlikte farklı mezhep, kabile veya kan bağlarına olan bağlılığın çok kuvvetli olması bu coğrafyaya demokrasinin çok geç gelmesine, hatta bazı bölgelerine hiç uğramamasına neden olmuştur. Demokratik anlayışının olmaması söz konusu coğrafyada otoriter olarak

tanımlanabilecek rejimlerin oluşmasına zemin oluşturmuştur (Orhan, 2011: 22-23). Tüm bu etkenlerin dışında Arap coğrafyasının dış dünya ile bağlantılarının çok kuvvetli olmaması, başta petrol olmak üzere ekonomik değeri çok yüksek yeraltı kaynakları olmasına rağmen sanayinin gelişmemiş olması, adaletsiz bir gelir dağılımının olması ve işsizliğin had safhaya çıkmış olması Arap baharı olarak isimlendirilen isyan dalgasının başlamasının nedenleri arasında sayılabilir (Öztoprak, 2012: 9).

Söz konusu isyan dalgasının pek çok nedeni olmakla birlikte temel nedenini söz konusu coğrafyadaki otokratik rejimlerin ekonomik olarak iflas etmiş olması olarak ifade etmek yanlış olmaz. Tam da bu nedenden dolayı Arap coğrafyasında yaşayan seküler, dindar, Müslüman veya Hristiyan tüm toplum birimleri ve siyasi gruplar birlikte omuz omuza mevcut rejimleri sarsmışlardır. Birbirinden tamamen farklı olan bu grupları bir araya getiren şey ekonomik başarısızlığın halk üzerinde yarattığı büyük etkidir. Tüm bu gerekçelerden dolayı Arap baharını 1979 yılında gerçekleştirilen İran Devrimine veya Nasır olaylarına benzetmek mümkün değildir. Söz konusu hareketin temelinde din veya ideolojiden öte ekonomik gerekçeler vardır (Bacık, 2011: 17).

Her ne kadar bölgede yaşanan olayların temelinde ekonomik sıkıntılar yatsa da bu olaylarda uluslararası kuruluşlar ile birlikte bölgede çıkarları bulunan diğer ülkelerin de etkisi olmuştur. Söz konusu bölge birçok ülke için gerek ekonomik gerekse de siyasi çıkarları olduğundan dolayı hayati derecede önemlidir. Bu bölge pek çok ülke gibi Türkiye'nin de siyasi ve ekonomik birçok faaliyette bulunduğu, bununla birlikte geçmişten gelen sosyal bağlar ile akrabalık bağlarının bulunduğu bir bölgedir. Bu durum bölgedeki gelişmelerin doğrudan Türkiye'yi etkilemesine ve ilgilendirmesine neden olmuştur (Göçer, 2015: 51)

Ortadoğu'da Arap baharı ile birlikte geçmişten gelen birçok dinamik, etkisini devam ettirmekle birlikte bu denkleme yenileri eklenmiştir. Bu durum göstermektedir ki temeli çok önceden atılmış olan bazı olguların ortaya çıkmasında Arap baharı hızlandırıcı bir etki yapmıştır (Bingöl, 2013: 34).

Arap coğrafyasındaki temel fay hatlarından biri olarak kabul edilen İsrail, Amerika ve Batı toplumundan uzak, daha çok İran çizgisinde olan grup ile Batı çizgisini benimsemiş gruplar Arap baharı sürecinden son derece etkilenmişlerdir. İlk etapta bölgede meydana gelen direniş hareketleri İran tarafından desteklenmiş ve bu hareketin İslami bir uyanış ile sonuçlanacağını ve daha çok batı yanlısı olan otokratik rejimlerin yıkılacağını, bu vesile ile kendisine yakın, Amerika ve İsrail başta olmak üzere Batı çizgisini benimsemiş olan devletlerden uzak rejimlerin başa geçeceğini düşünmüştür.

İran'ın beklentisi Batı yanlısı olan Tunus ve Mısır rejimlerinin yıkılması, aynı zamanda kendisini laik olarak tanımlayan Libya hükümetinin de devrilmesi ile birlikte kısmen de olsa karşılık bulmuştur. Bunun üzerine İran söz konusu coğrafyalarda meydana gelen halk ayaklanmalarının İran İslam Devrimi'ni örnek aldıklarını iddia etmiş ve bu durumu ilahi adaletin tecellisi olarak tanımlamıştır (Fulton, 2011). Bununla birlikte İran, Suudi Arabistan'ın Bahreyn'de gerçekleşen halk hareketine müdahale etmek amacıyla asker göndermesine ve direnişin çok büyük bir şiddetle bastırılmaya çalışılmasına tepki göstermiş, aynı zamanda Yemen'de de meydana gelen olaylarda batı yanlısı rejimin halka şiddet uygulamasına karşı çıkararak söz konusu yönetimin suç işlediğini beyan etmiştir (Bingöl, 2013: 35).

Her ne kadar Batı yanlısı yönetimlerin yıkılması İran'ın istediği bir durum olsa da yıkılan rejimlerin ardından kurulan yönetimler İran'ın istediği doğrultuda olmamıştır. En nihayetinde İran yanlısı Suriye'de de ayaklanmaların başlamasıyla birlikte sıradaki isyan dalgasının kendi ülkesinde olabileceğini düşünmeye başlamış ve bu halk ayaklanmalarına karşı gösterdiği hoşgörülü yaklaşımından vazgeçmiştir. İran, Suriye'de mevcut yönetime karşı baş gösteren ayaklanmaları başta Amerika olmak üzere batı ekseninin başlattığını ima etmiştir (Cave, 2012).

Arap baharı öncesinde bölgede temel belirleyici olan şey batı yanlısı veya batı karşıtlığı iken Arap baharı sonrasında bu durum önemini kaybetmiştir. Bölge halkları mensubu oldukları devletlerin kimin taraftarı olduğundan çok kendilerini ekonomik olarak feraha erdirip erdiremedikleri, aynı zamanda sosyal düzeni ve adaleti sağlayıp sağlamadığına bakmaya başlamışlardır. Bu durum bölgede baskın güç olan başta Amerika olmak üzere Batı devletlerinin öneminin azalmasına neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin gerek ekonomik gerekse siyasi olarak müdahil olma çabasına rağmen söz konusu dönemde etkisi her ne kadar ülkeden ülkeye değişse de genel olarak son derece sınırlı bir seviyede kalmıştır (Kitchen, 2013: 57). Her ne kadar bölgedeki etkinliği sınırlı bir seviyeye inmiş olsa da Amerika Birleşik Devletleri yeni dönemin ortaya çıkardığı dinamiklerden ulusal çıkarlarına uygun olacak şekilde hareket etmeye gayret göstermiştir. Amerika Birleşik Devletleri kendisi ile birlikte El Kaide ve benzeri terör örgütleri ile mücadele etmeye istekli yönetimlere desteğini esirgemezken, kendisine tehdit olabileceğini düşündüğü yeni yönetimlere ise son derece mesafeli yaklaşmıştır (Bingöl, 2013: 35).

Amerika Birleşik Devletleri bu direniş dalgasına karşı çekingen bir tavır takınmıştır. Bu durum birçok platformda tartışma konusu olmakla birlikte kimi çevreler

Amerika Birleşik Devletleri'nin eski gücünden uzak olduğunu, söz konusu ülkeleri hegemonyası altına alamayacağını bildiği için bu tarz bir tutum takındığını beyan etmişlerdir. Kimi çevreler ise Amerika'nın takındığı bu tavrı Başkan Obama'nın izlemekte olduğu yeni dış politikaya bağlamışlardır. Söz konusu yeni politika zorunlu kalınmadıkça askeri seçeneğe başvurulmamasına, ayrıca yapılacak olan müdahalelerin BM gibi örgütlerin onayı olmasına bağlamaktaydı (Göngen, 2014: 1).

Türkiye'nin Arap baharı karşısındaki tutumu ise genel olarak bölge halklarının demokratik taleplerinin karşılanmasını, insan hakları ile alakalı isteklerine cevap verilmesini ve ekonomik olarak sosyal adalet dengesinin sağlanması talebine cevap verilmesini destekler nitelikte olmuştur. Türkiye, direniş hareketlerinin başladığı ülkelerde halkın yararına gerçekleştirilecek değişikliklerin söz konusu ülkelerin iç dinamikleri tarafından herhangi bir müdahale yapılmadan gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan günümüze kadar Arap ülkelerinin iç işlerine karışmama prensibini benimsemiştir. Arap baharının gerçekleştiği dönemde Türkiye birçok ülkeden farklı olarak diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeyerek geçmişten günümüze kadar benimsediği prensiplere uygun hareket etmeye gayret göstermiştir (Akıllı, 2012: 45).

Türkiye Arap baharının yaşandığı ülkelerin bulunduğu coğrafyada yer alan bir ülke olmasından ve bu ülkelerin neredeyse tamamıyla geçmişten gelen bağları olması nedeniyle olaylara karşı seyirci olmamış, iç işlerine karışmamak kaydı ile bu ülkelerde yaşanan gelişmeler ile alakalı tavsiyelerde bulunmuş, bu konuya dış politikasında ciddi bir yer vermiştir. Örneğin Mısır'da yaşanan gelişmeler ile alakalı dönemin Cumhurbaşkanı Gül, Başbakanı Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu sıklıkla açıklamalarda bulunmuşlardır. Arap baharı döneminde Türkiye'de en üst düzey yetkililerin yaptığı ve bölge halklarının taleplerine cevap verilmesi gerektiğini söyleyen açıklamalarının sadece olayın yaşandığı anın duygusallığıyla yapılan açıklamalar olmadığı, Türkiye'nin son derece planlı ve programlı olan hedefleri belirlenmiş olan dış politikasının bir gereği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kıbaroğlu, 2011: 31).

Her ne kadar eksik yönleri olsa da Arap baharı başladığı dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik teamüllere göre yönetilen bir ülke olması ve ülkede serbest piyasa ekonomisinin uygulanıyor olmasından kaynaklı olarak direnişin başladığı ülkelere örnek olabileceği tezi Amerikalılar tarafından savunulmuştur. Öte yandan Suriye'de savaşın uzaması ve 3 Temmuz tarihinde Mısır'da gerçekleştirilen askeri darbeden sonra Türkiye'nin gösterdiği tepki ve Türkiye'ye yansımalar sonrasında ABD'nin değişen

politikasıyla bu düşünce tersine dönmüştür. Daha önce Türkiye’yi model ülke olarak gösteren Amerikalılar, Türkiye’de ciddi bir ‘ksen kayması’ olduğunu hatta izlediği dış politikanın mezhepçi bir politika olduğunu iddia etmişlerdir. Bu durum uzun bir zamandan sonra iyileşme emareleri gösteren Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden bir kısır döngüye girmesine sebebiyet vermiştir (Kurtbağ, 2015: 195).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Arap baharı döneminde bölge halklarının çıkarını gözeten ve bölgede halkın lehine atılması gereken adımların olduğunu, bazı şeylerin değişmesi, yeniden düzenlemesi gerektiğini iddia eden dış politikasını (Kubicek, 2014: 1) yorumlayan kimi Amerikalı dış politika uzmanları, söz konusu politikadan kaynaklı iki ülke ilişkilerinin daha da kötüye gideceğini beyan etmişlerdir. Kubicek tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nin söz konusu dönemde izlediği statükocu çizgi ile Türkiye’nin izlediği son derece revizyonist politikanın iki ülkenin Ortadoğu politikalarının birbirinden tamamen ayrılmasına ve doğal olarak iki ülke ilişkilerinde gerilmelere neden olduğu iddia edilmiştir (Kubicek, 2014: 1, 3).

Söz konusu dönemde Amerikalı kimi çevrelerce Türkiye’nin Suriye’de muhalefetle birlikte Amerika’nın terörist olarak gördüğü kimi grupları desteklediği yönündeki iddiaları, Mısır’da Müslüman Kardeşleri, Filistin’de Hamas’ı desteklemek suretiyle mezhepçi bir tutum takındığının söylenmesi iki ülke ilişkilerinde krize neden olan temel sorunlar olarak değerlendirilebilir (Kardaş, 2013: 71). Abromowitz’e göre, Türkiye’ye Amerikalılar tarafından yapılan başka bir eleştiri ise Türkiye’nin “mezhepçi” ve “ideolojik” bir dış politika izlemeye başlamasıyla birlikte Arap devrimini gerçekleştirmeye çalışan halklar için doğru bir örnek olmaktan uzaklaştığı Türk Modeli olarak ortaya atılan tezin içinin tamamen boşaldığı yönündedir (Abramowitz, 2013: 36). Bu durum karşısında Türkiye’den kimi yorumcular Türkiye modeli tezine çok hızlı bir şekilde geri dönülmesi gerektiği ve uluslararası toplumda ortaya çıkan yalnızlaşmadan kurtulması gerektiğini beyan etmişlerdir (Keyman, 2013: 25).

4.1.15 Suriye İç Savaşı ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi

Takvimler 2010 yılını gösterdiğinde Tunus’ta patlak veren ve Arap baharı olarak isimlendirilen ve birçok ülkede büyük halk hareketlerine neden olan bu süreç, Suriye’de çok büyük bir yıkıma neden olmuştur. Pek çok Ortadoğu ülkesinde olduğu gibi Suriye’de de halk demokrasi ve özgürlük talebiyle tamamen masumane gösterilere başlamış, buna karşın Suriye rejimi bu gösterilere çok şiddetli ve kanlı bir şekilde müdahale etmiştir. Bu

durum ülkenin iç savaşa sürüklenmesine neden olmuştur. Uzun yıllardır devam eden, son derece kanlı geçen, milyonlarca insanı yerinden yurdundan eden ve birçok insanlık dramının yaşanmasına neden olan bu iç savaş farklı ülkelerin gerek Rejim güçlerine gerekse rejime muhalif olan kesimlere verdikleri askeri ve ekonomik desteklerden dolayı bir vekalet savaşına, tabiri caizse egemen devletlerin güç mücadelesine dönüşmüştür. Bu ortamı fırsat bilerek filizlenen DEAŞ ve benzeri örgütlerin ortaya çıkması ile birlikte durum daha da karmaşık hale gelmiş, mücadelenin boyutu tamamen değişmiştir. DEAŞ terör örgütü, birçok ülkenin DEAŞ ile mücadeleyi gerekçe göstererek bölgeye girmesine neden olmuştur (Canyurt, 2018: 1104).

Suriye’de zamanla iç savaşa evrilen eylemleri tek başına Arap baharının yarattığı domino etkisine bağlamak doğru olmaz. Suriye’de başlayan sokak eylemlerinde gösteri düzenleyen insanların başta onurlu bir yaşam sürme talepleri ile birlikte siyasi parti kurma, işkencelere son verilmesi, tutuklamaların keyfi olmaktan çıkması, politik görüşlerinden tutuklanmış olan insanların serbest bırakılması, yargının bağımsız olması gibi son derece demokratik taleplerin yanında yolsuzlukla mücadele edilmesi ile birlikte işsizlik sorununa kesin bir çözüm bulunması gibi ekonomik talepler de dikkat çekmektedir (Seale, 2011: 1).

Suriye’de Esad rejimi, göstericiler tarafından talep edilen reformları yerine getirmemiş, olayların çıkışının henüz ilk yılında on binlerce insanın ölümüne neden olmuş, Suriye’nin kuzey bölgesinde yerleşik olan Kürtlere baskı uygulanırken PKK’nın Suriye kolu olan Demokratik Birlik Partisi (PYD) ile iş birliği yapılmıştır. Tüm bu gerekçeler barışçıl amaçla başlamış olan gösterilerin maksadının değişmesine neden olmuştur (Sandıklı ve Semin, 2012: 8). Daha önce Suriye ordusunun içerisinde aktif olarak hizmet eden bazı subaylar, yaşanan gelişmeler üzerine ordudan ayrılarak Özgür Suriye Ordusunu (ÖSO) kurmuş ve rejim güçlerine karşı silahlı mücadeleye girişmişlerdir (Aydıntaşbaş, 2011: 1). Bu durum masumane taleplerle başlayan gösterilerin önce direnişe ardından rejim değişikliği talebine evrilerek Suriye’yi iç savaşın kısır döngüsüne sokmuştur.

Takvimler 2011 yılının Mart ayını gösterdiğinde Suriye’de halk hareketlerinin başlamasıyla birlikte Türkiye, sınır komşusu olan Suriye’deki bu duruma çok hızlı tepki vermiştir. Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) aracılığıyla ikili ilişkilerin son derece iyi olduğu Suriye yönetimi ile iletişime geçilmiştir. Türkiye adına Suriyeli yetkililer ile görüşen Mit Müsteşarı, şiddette başvurulmaması gerektiğini, ihtiyaç olanın bir geçiş dönemi olduğunu ve Türkiye’nin her türlü yardımda bulunacağını beyan etmiştir

(Timetürk, 2011). Her ne kadar Suriye rejimine muhalif olan insanlar örgütlenmelerini Türkiye ve diğer komşu ülkelerde gerçekleştiriyor olsalar da Türkiye, Esad'la görüşmekten vazgeçmemiş, çözüm yolunun Esad'la görüşmekten geçtiği görüşünü savunmuştur. Söz konusu dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu yaptığı bir açıklamada Ortadoğu'daki barışın anahtar ülkelerinden birisinin Suriye olduğunu, bu nedenden dolayı Suriye rejimi ile görüşülmesinin gerekli olduğunu beyan etmiştir (Milliyet Gazetesi, 2011).

Obama yönetimi söz konusu dönemde Suriye'ye karşı son derece ihtiyatlı yaklaşmış, olayların direnişten iç savaşa evrilmesine ve rejim tarafından halka büyük bir baskı uygulanmasına rağmen müdahil olmaktan geri durmuştur. Amerikalılar Türkiye gibi olayların diyalogla çözülebileceğine dair duydukları inancı devam ettirdiklerinden sahada olmaktan kaçınmışlardır. Aynı dönemde uygulanması gereken politikalar ile izlenmesi planlanan yol haritası çizilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Amerikalıların en büyük kaygısı ABD'nin daha önce sağladığı silah ve mühimmatın Suriye'deki radikallerin eline geçmesi ve bu durumun olayları tamamen kontrolden çıkarabilecek nitelikte olmasıdır (Quinn, 2012). Her ne kadar ilk etapta olaylara karışmaktan geri durduysa da Amerika Birleşik Devletleri uzun vadede izleyeceği politika ile alakalı sinyaller vermiş, hatta dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton başta olmak üzere bazı yetkililer muhaliflerin yanında yer alacaklarını beyan etmişlerdir. Bununla birlikte söz konusu dönemde aşırı ihtiyatlı bir politika izlediğinden ve rejim güçlerinin masum insanlara uyguladığı baskı ve zulme sessiz kaldığı için Başkan Obama eleştiri oklarının hedefi olmuştur (Zakaria, 2012). İlgili dönemde Amerika Başkanı Obama, Esad rejiminin kimyasal silahlara başvurmasının kırmızı çizgileri olduğunu beyan etmekle yetinmiştir.

Türkiye, Suriye rejimi ile görüşmeleri sürdürerek barış ortamını sağlamaya çalışmışsa da Suriye rejimi Türkiye'nin bu dostane tavrını takdir etmemiştir. Hatta Davutoğlu'nun Şam'a gerçekleştirdiği ziyarette rejim Türkiye'ye tepki göstermiştir. Söz konusu ziyarette birlikte ikili ilişkiler devamlı bir şekilde geriye gitmiştir. En nihayetinde Dönemin Başbakanı Erdoğan yaptığı açıklamada Suriye'de mevcut rejimle görüşmenin bir anlamının kalmadığını ve artık kendilerine güvenmediğini beyan etmiştir. Bu açıklama ile birlikte Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler tamamen farklı bir boyuta evrilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2011).

Bundan sonra Türkiye, Suriye ile alakalı politikasını uluslararası arenada Esad rejimine halka uyguladığı zulümden kaynaklı baskı uygulanması ve yeni kurulan muhalefetle ilişkileri iyileştirmek üzerine inşa etmiştir. Türkiye, Suriye'deki muhalefeti

birleştiren ve temeli İstanbul'da atılan Suriye Ulusal Konseyi'nin (SUK) Suriye'nin gerçek temsilcileri olarak tanınması için girişimlerde bulunmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2013).

Zaman içerisinde Suriye'de Türkiye için öncelikler ve risk faktörleri değişmeye başlamıştır. 2014 yılı itibari ile Suriye rejiminin zayıflaması ve geri çekilmek zorunda kalmasıyla birlikte Türkiye'nin hemen güneyindeki kentleri PYD ele geçirmiş, DAESH terör örgütü ise çok önemli bazı kent merkezlerini ele geçirmiştir. Bu kentlerden en önemlisi Rakka kentidir. Türkiye söz konusu dönemde devam eden çözüm sürecinden kaynaklı olarak PYD ile görüşmüş ve kendi sıkıntılarını dile getirmiştir. Bununla birlikte DEASH'ı terör örgütü olarak tanıyan Türkiye, örgütün ilerleyişinden dolayı çekincelerini dile getirmiştir (Kiraz, 2020: 111).

Amerika Birleşik Devletleri için tehdit kavramının değişmeye başlaması ve Suriye'de meydana gelen olaylar ABD içerisinde güvenlik kaygılarının başlamasına neden olmuştur. Suriye'de radikal olarak tanımlanan grupların etki alanlarını genişletmeye başlaması ABD'nin muhaliflere duyduğu güvenin zedelenmesine neden olmuştur. İlgili dönemde Suriye içerisinde savaşan ve cihatçı kimliği ile ön plana çıkan El Nusra, Amerika tarafından terör örgütü listesine eklenmiştir. Tüm bu gelişmeler Amerika'nın Suriye politikasının değişmesine neden olmuştur (Tok, 2018: 133). Amerika Birleşik Devletleri yapısı gereği Marksist çizgideki PKK/PYD'yi radikalliğe karşı kullanmak istemiştir.

Türkiye'nin hemen güneyinde Amerika Birleşik Devletleri'nin yoğun desteğini alan PYD, söz konusu bölgede kantonlar kurmak suretiyle özerkleşmeye çalışmıştır. Bu durum Türkiye'de büyük bir rahatsızlığa neden olmuştur. Türkiye'nin bütün ikaz ve uyarılarına rağmen müttefiki ABD'nin PYD'ye yoğun bir şekilde destek vermesi, bununla birlikte Rusya'nın Esad rejimine destek vermek amacıyla Suriye'ye girmesi işleri tamamen içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur (Kiraz, 2020: 112).

Suriye iç savaşını Türkiye Amerika ikili ilişkileri üzerinde değerlendirmek gerekirse, Türkiye PKK/PYD/YPG ile alakalı duyduğu rahatsızlığı hemen her fırsatta müttefiki kabul ettiği ABD'ye bildirmiş, buna rağmen Amerika yönetimi Türkiye'yi anladığını söylemekle yetinmiştir. Amerikalılar PKK ve PYD'yi birbirinden bağımsız olarak değerlendirmiş ve PYD/YPG'ye verdiği büyük desteği devam ettirmiş, bu örgütleri Suriye topraklarında kendi silahlı gücü olarak kullanmıştır (Tok, 2018: 135-136). Amerikalıların Türkiye'nin güvenlik kaygılarını hiçe saymış olmaları Türkiye

tarafından son derece rahatsızlıkla karşılanmış, bu durum iki ülke ilişkilerinde büyük bir gerilmeye neden olmuştur.

PYD'nin Türkiye'nin hemen güney sınırında ABD sayesinde büyük bir güç kazanması Türkiye tarafında çok ciddi güvenlik kaygılarına neden olmak yanında bu durumun Amerikalıların eliyle gerçekleşmiş olması büyük bir hayal kırıklığı oluşmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye ile ABD'nin tehdit algılarının birbirinden tamamen farklı olduğunu ortaya koymuştur. ABD için yegâne tehdit IŞİD'ken Türkiye IŞİD'i bir tehdit unsuru olarak değerlendirmekle birlikte yıllardır mücadele içerisinde olduğu PKK ve PKK'nın Suriye'deki uzantısı olarak değerlendirdiği PYD'yi öncelikli tehdit unsuru olarak değerlendirmektedir. Özetleyecek olursak Suriye'de iç savaşın başlaması ile birlikte ortak hedefleri mevcut rejimin değişmesi olan iki ülke değişen konjonktürle birlikte farklı yollar izlemişlerdir. Bölgede radikal unsurların ortaya çıkmaları ve güç kazanmaya başlamaları ile birlikte ABD'nin Türkiye'nin PKK'nın Suriye kolu olarak kabul ettiği PYD'ye destek vermesi ve Türkiye'nin bütün ikazlarına rağmen bu desteğini sürdürmesi iki ülke arasındaki en büyük ayrışma ve en büyük kriz nedeni olmuştur (Tok, 2018: 137).

4.1.16 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri

Tarih 15 Temmuz 2016'yı gösterdiğinde zamanla ordunun içerisine sızmış terör örgütü mensupları tarafından Türkiye'de darbe girişiminde bulunulmuştur. Söz konusu darbe girişimi ile birlikte demokratik yollarla başa geçmiş olan Cumhurbaşkanı ile birlikte Hükümet görevden uzaklaştırılmaya çalışılmış, girişim esnasında onlarca insan onuruyla bağdaşmayan eylem gerçekleştirilmiştir. Bu girişimle birlikte Türkiye'de uzun zaman önce kurulmuş olan siyasi, ekonomik ve hukuki düzen yeniden dizayn edilmeye çalışılmıştır. Yıllar boyunca devletin içine sızmış olan terör örgütü mensupları tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan bu darbe girişimi her yönüyle bütün dünya için tarihidir. Yaklaşık olarak 1970 yılından bu yana devletin her kademesine mensuplarını yerleştirmiş Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ), bu mensupları vasıtasıyla 15 Temmuz gecesi devletin kendilerine devleti düşman kuvvetlerden korumak için verdiği silahları devlete doğrultmuş, asker veya sivil olmasına bakmaksızın yüzlerce insanı katletmiş, binlercesinin yaralanmasına neden olmuştur. (Dalkılıç, 2020: 26)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın girişimiyle birlikte geçmiş dönemlerde darbelerden çok çekmiş olan vatandaşların başkaldırısıyla

FETÖ üyelerinin amaçlarına ulaşmaması için harekete geçilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın halkı meydanlara çağırması ve halkın bu çağrıya büyük oranda destek vermesi, bunun yanında medya organlarının demokrasinin devamından yana gösterdikleri tavır, ordu ve emniyetin içine sızmış terör örgütü mensubu dışındaki personelin darbecilerin karşısında durarak halktan yana tavır takınmaları ile birlikte darbe girişimi püskürtülmüş, bu tarih Türkiye Cumhuriyeti için dönüm noktalarından biri olmuştur. (Dalkılıç, 2020: 26-27).

Halkın topyekûn karşı çıkması ile birlikte darbe girişimi püskürtmüş, askerin demokratik düzeni yeniden dizayn etmesine müsaade edilmemiştir. Kamuoyu aynı zamanda FETÖ terör örgütünün söz konusu darbe girişimini tek başına dizayn etmediğine ve uluslararası güçlerin bu terör örgütünü paravan olarak kullandığına inanmıştır. Yapılan araştırmalar vatandaşların bu yönde büyük bir inancı olduğunu göstermiştir (Miş, 2016). Amerika Birleşik Devletleri'nde yetkililerin büyük bir kısmı Türkiye'de gerçekleştirilmiş bu hain darbe girişimine karşı herhangi bir tepki göstermemiş veya açık bir şekilde bu girişime destek veren açıklamalar yapmışlardır. Bu kesimin dışında kalanlar ise tepki vermek adına darbe girişimin nereye evrileceğini görmeyi beklemişlerdir. Darbe girişiminin başarısız olacağını anlaşılmaması üzerine bu kesim demokratik yollarla iktidara gelmiş olan yönetime desteklerini beyan etmişlerdir (Ataman, 2016: 53). Amerika Birleşik Devletleri'nde Türkiye'de gerçekleştirilen hain girişimin son dakika olarak duyulmasıyla Batı ile birlikte Türkiye için de bir fırsat olduğunu değerlendirecek kadar alçalanlar olmuştur. Örnek olarak Amerika ordusunda istihbaratçı olarak görev yapmış emekli subaylardan biri olan Yarbay Ralph Peters, bir televizyon kanalına yaptığı açıklamada Türkiye'nin İslami bir 'diktatörlüğe' doğru gittiğini ve bu girişimin bu durumun önüne geçmesi açısından büyük bir şans olduğunu ve darbe girişiminde bulunan terör örgütü mensuplarının iyi adamlar olduğunu ifade etmiştir (Peters, 16 Temmuz 2016a). Aynı şahıs darbe girişimin püskürtülmesi ile birlikte başarılı olması halinde kendilerinin kazançlı çıkacağını, İslamcıların kaybedeceğini söylemiştir (Peters, 16 Temmuz 2016a). Buna ilave olarak Fox News kanalının internet sitesinde yayınlanan bir makalede darbe girişimi, Türkiye'nin son umudu olarak tanımlanmış, darbe girişiminin püskürtülmesinin Türkiye'nin son umudunun da yıkıldığı şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca aynı makalenin içerisinde yıllar içerisinde bir İslam rejiminin Avrupa'nın kapısına dayanacağı öne sürülmüştür (Peters, 16 Temmuz 2016b).

Amerika Birleşik Devletleri adına hain darbe girişimi ile alakalı ilk resmî açıklamayı Dışişleri Bakanı John Kerry yapmıştır. Kerry son derece kısa bir açıklama yapmış ve yaptığı açıklamada Türkiye'de barış ve istikrarın hâkim olmasından yana

olduklarını, bu istikrarın sürekliliğini umduklarını beyan etmiştir (Reuters, 15 Temmuz 2016). Başkan Obama'nın ofisinden yapılan açıklamada ise darbe girişimi esnasında çıkan olaylarda herhangi bir Amerikan vatandaşının hayatını kaybetmediğine veya yaralanmadığına değinilmiştir. Söz konusu açıklamada, Türkiye'de hukukun üstünlüğünün gözetilmesi ve şiddet olaylarından kaçınılması gerektiği açıklanmıştır (The White House, 2016). ABD Başkanlık Ofisinden yapılan söz konusu açıklamada, darbe girişimini planlayanlar ile hayatını kaybeden masumlar arasında hiçbir ayırım yapılmamış, açıklamada FETÖ mensubu teröristler ile hükümet yetkilileri arasında ayırma gidilmediği gibi birbirine eşit iki taraf muamelesinin yapıldığı görülmektedir. Açıklamada darbe girişimine karşı herhangi bir tepki gösterilmemiş, sadece yasalara saygı duyulması gerektiğine yönelik açıklama yapılmış hatta bu olay için "darbe girişimi" ifadesi kullanılmamıştır (Ataman, 2016: 62).

Dışişleri Bakanı John Kerry, hain darbe girişimi esnasında halkın gösterdiği dirayetten ve demokrasinin ne şekilde korunduğundan bahsetmek yerine Türkiye'de hukukun üstünlüğünün gözetilmesi gerektiğini beyan etmiş ve Türkiye'nin izlemesi gerektiği yol hakkında görüşlerini ifade etmiştir. Türk Hükümetinin mevcut durum ile alakalı sakin kalması gerektiğine ve ülkedeki demokratik kurumlara saygılı olunması gerektiğini söylemiştir (ABD Dış İşleri Bakanlığı, 2016).

4.1.17 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinde FETÖ/PDY

Türk-Amerikan ilişkilerindeki gelişmelere bakıldığında 2016-2019 yılları arasındaki dönemin iki devlet arasındaki en kötü dönem olduğu söylenebilir. Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişiminin ABD'de yaşayan Fethullah Gülen'in destekçileri tarafından gerçekleştirildiğinin fark edilmesi, iki ülke ilişkilerinde büyük bir gerilim kaynağı olmuştur.

15 Temmuz hain darbe girişiminin failinin "Fethullahçı Terör Örgütü" (FETÖ) olduğu gerek yargı kararları ile gerekse de elde edilen bilgi ve belgelerle ortaya konmuştur. Yaklaşık elli yıllık bir süreçte varlığını ortaya koyan ve ilk başlarda dini bir cemaat kisvesi altına gizlenmiş olan bu hain örgüt kendisini Nur cemaatinin bir kolu gibi tanıtmıştır. Zamanla büyüyen ve devletin içerisine çöreklenmeye başlayan bu yapı kendisini "Hizmet hareketi" olarak tanıtmaya başlamıştır. Kendilerini bir hizmet hareketi olarak tanıtmaya başlamasıyla bu hain yapı aslında bir dini cemaat olmadığına dair ilk

işareti vermiştir. Söz konusu yapı 2010 yılı itibari ile siyasi iktidara yönelik operasyonlar düzenlemeye başlamış, bu durum ile bu yapının asıl yüzü yavaş yavaş görülmeye başlanmıştır. İlgili yapının zaman içerisinde devletin içerisine yerleştirdiği mensupları bu operasyonları düzenlerken aynı zamanda bu yapı hala kendisini dini bir cemaat, bir sosyal yapılanma olarak gösterme çabası içerisindeydi. İlk zamanlarda söz konusu örgütün kendi içine kapanık ve sessiz oluşu toplum tarafından kendilerini Kemalistlerin tahakkümünden kurtarmanın bir gereği olarak görülmüştür. Toplum, örgütün aslında sessiz olmadığını, çok derinlerden planlarını ve programını yaptığının farkına varamamıştır. Hatta tam da bu durumdan kaynaklı olarak örgüt mensupları tarafından devletin düzenini paramparça etmek üzere düzenlenen birçok operasyon bu örgüte toplum tarafından mal edilememiştir (Yayla A. 2017: 59).

FETÖ terör örgütü mensuplarının 2016 yılının 15 Temmuz’unda gerçekleştirdikleri darbe girişimi Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin belirlenmesindeki etkenlerden bir tanesi olmuştur. Şanlı Türk ordusunun içerisine yuvalanmış olan ve kendilerine “Yurtta Sulh Konseyi” olarak adlandıran sayıları sınırlı bir grup hain Türkiye’deki demokratik düzeni yıkmak amacıyla bir darbeye teşebbüs etmişlerdir. Darbeye teşebbüs eden teröristlerin Fethullahçı terör örgütü ile bağlantılarının ortaya çıkması ile birlikte darbe planlayıcısının Fetullah Gülen olduğu anlaşılmıştır. FETÖ terör örgütü ele başı 1969-1999 yıllarında Türkiye’de faaliyet gösterdikten sonra Amerika Birleşik Devletleri’nin Pensilvanya eyaletine yerleşmiştir (www.haberturk.com, 2017).

Gerek Türkiye’deki kanlı darbe girişiminin planlayıcısının Amerika’da olması gerekse Amerika’nın söz konusu darbe girişiminden sonra bu duruma kayıtsız kalması iki ülke ilişkileri açısından büyük bir problem teşkil etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti ve bürokratlarının söz konusu girişimle alakalı kurdukları cümlelerde son derece dikkatli olmaları, verdikleri mesajların yumuşaklığı darbe girişimin sonunu görmek istediklerine dair bir algı oluşmasına neden olmuştur. ABD Başkanı Obama hain kalkışmadan yaklaşık dört gün sonra Türkiye’nin Cumhurbaşkanı’nı aramıştır. Ardından FETÖ ele başının Türkiye’ye iadesi noktasında isteksiz hareket etmiştir. Bu tavır iki ülke ilişkilerinin tarihte görülmediği kadar kötü bir noktaya evrilmesine neden olmuştur. Çok uzun yıllar müttefik olarak hareket edilmiş, stratejik ortak olarak tanımlanan ABD, FETÖ konusunda Türkiye’yi hayal kırıklığına uğratmış, beklediği desteği vermemiştir. Bu durum Türkiye’nin Amerika ile ilişkilerini gözden geçirmesi ve yeniden sorgulamasına neden olmuştur (Kanat, 2017: 8-10).

Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ikili ilişkilerinin uçurumun kıyısında olduğu 15 Temmuz sonrası dönemde Amerika'da seçime gidilecek olması, Başkan Obama döneminde kopma noktasına gelen ilişkilerin restorasyonu için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. 2017 yılının Ocak ayında Amerikan seçimlerini kazanan Donald Trump başa geçmiş ve bu durum Türkiye'nin başta FETÖ olmak üzere mücadele halinde olduğu terör örgütlerine karşı Amerika'nın destek vereceğine dair beklentilerin artmasına neden olmuştur. Her biri Türkiye için birer milli güvenlik sorunu olarak değerlendirilen bu terör grupları ile mücadele noktasında son derece iyimser beklentileri, başlarda karşılık buluyor gibi görünse de çok kısa bir zaman dilimi içerisinde büyük bir hayal kırıklığı ile sonlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin beklentileri doğrultusunda ne PYD/PKK ne de FETÖ ile mücadele konusunda gerekli desteği vermemiştir (İnat, 2017: 131-132). Hatta zaman içerisinde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'den kaçan FETÖ mensupları için güvenli bir liman haline gelmiş, Türkiye'nin başta örgüt ele başısı olmak üzere suçluların iadesi talepleri karşılık bulmamıştır. Obama dönemi sonrası Trump döneminde de söz konusu taleplerin karşılanmaması, ikili ilişkilerdeki mevcut gerilimin bir süre daha devam edeceğini göstermiştir. (Akbaş, 2019: 2250).

Amerika Birleşik Devletleri teröristleri iade etmediği gibi, kimi yetkililerinin yaptığı açıklamalar Türkiye'de çok büyük bir infiale neden olmuştur. Dönemin ABD Ulusal İstihbarat Direktörü olan James Clapper Türkiye'de darbe girişimi sonrası tutuklanan darbeciler için muhabatımız demiş, yaptığı açıklamada darbe girişimi sonrası kimi muhataplarının tutuklandığını beyan etmiştir. İlgili dönemde Amerika Merkez Kuvvetler Komutanı olarak görev yapan Joseph Votel ise hain darbe girişiminden sonra Amerika'nın bölgede yürütmekte olduğu faaliyetlerin sekteye uğramasından endişe ettiğine dair son derece tuhaf bir beyanda bulunmuştur. Bu durum Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun ne kadar görmezden geldiğinin açık bir kanıtıdır. Votel aynı zamanda The Wall Street Journal gazetesinin iddiasına göre orduya sızmış hain teröristleri Amerika Birleşik Devletleri ordusunun müttefiki olarak görmekteydi. ABD Dışişleri Bakanı ise bir konuşmasında Türkiye'deki darbe girişimine değinmiş ve bazı muhataplarının tutuklanırken bazılarının ise tasfiye edildiğinden bahsetmiştir. Ayrıca bu durumun Amerika'nın Ortadoğuda yürütmekte olduğu stratejisinin sekteye uğratacağından bahsetmiştir (Sabah Gazetesi, 2016).

Türkiye'de hain darbe kalkışmasından sonra devlet kurumlarına daha önce yerleşmiş olan ve örgütle bağlantısı olduğu tespit edilen kişilerin tasfiyesine başlanmış

ve bu tasfiyelerin gerekçeleri ortaya konmaya çalışılmıştır (Akşam Gazetesi, 2016: 1). Ulusal ve uluslararası basında büyük ses getiren bu tasfiye operasyonu Türk basınında devletin teröristlerden arındırılması için büyük bir operasyon şeklinde haberleştirilmiş ve operasyon esnasında kişilerin mağduriyetine neden olmamak adına hukukun üstünlüğü ilkesine vurgu yapılmıştır (Yeni Asya, 2016: 1). Ayrıca hukukun üstünlüğünün her aşamada kabul edilmesinin uzun vadede darbeleri önlemenin en etkili yolu şeklinde haberler yapılmıştır. Teröristler ile hukuki bir mücadele başlatan Türkiye, bu çerçevede yargılanmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nde ikamet eden FETÖ terör örgütü ele başının iadesini Amerikalı yetkililerden tekrar talep etmiştir. Amerikalı yetkililer söz konusu iade talebine tüm kanıt ve ifadelere rağmen sıcak bakmamış ve Türk yetkililerden darbe girişiminin sorumlusunun FETÖ ele başı olduğuna dair kanıt istemişlerdir (Birgün, 2016: 1).

15 Temmuz darbe girişiminin bir numaralı ismi olan Fethullah Gülen'in ABD'de ikamet ediyor olması ve MIT gibi gelişmiş bir istihbarat ağına sahip Türkiye'nin darbe girişimini önceden kestirememesi FETÖ/PDY'nin devletin bütün kurumlarına sızan bir örgüt olduğunun göstergesidir. Terör örgütü liderinin ABD ile iş birliği içerisinde veya en azından bilgisi dahilinde hareket ettiğini söylemek özellikle Amerikalı yetkililerin darbe girişimi sonrası açıklamalarından anlaşıldığı söylenebilir. FETÖ terör örgütü mensuplarının Amerika Birleşik Devletleri'nden çok rahat bir şekilde vize alabilmeleri, aynı zamanda Amerikalıların dış devletlerle mücadele etme veya onları kendi boyunduruğu altına alma çalışmaları sırasında maşa olarak bu tarz örgütlerden yararlanması Amerika ile FETÖ arasında bir ilişki olduğunun göstergesi olduğu söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ayrıca başta Afrika olmak üzere birçok ülkede okullar vasıtasıyla örgütlenmiş bu yapıdan ilgili ülkelerle alakalı istihbari bilgi toplamak için de yararlanmış olması olasıdır. Kendisini demokrasinin bekçisi olarak tanımlayan Amerika Birleşik Devletleri yetkililerinin hain kalkışmanın hemen ardından, demokratik yollarla iktidara gelmiş yönetimden yana açıklamada bulunmamaları, darbe girişimini destekleme ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Açıklanan düzlemde Amerikalıların 15 Temmuz kalkışmasının başarıyla sonuçlanmasını istediklerine dair bir izlenim uyanmasına neden olmuştur. (Yayla, 2017: 54).

4.1.18 Türk-Amerikan İlişkilerinde İran ve Halkbank Sorunu

2002 yılı sonrası Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında yaşanan gerilimlerden bir tanesi de Halkbank olayı olarak tanımlanan olaydır. Söz konusu olay Amerika'nın çıkarlarıyla birlikte İran ile alakalı duyduğu güvenlik kaygıları ve Türkiye'nin İran ile geliştirdiği ilişkilerin sonucu olarak iki ülkenin çıkarlarının çatışmasından kaynaklanmıştır (Çelikaslan, 2021: 64).

1979 yılında İran'da gerçekleştirilen devrim, geçmişten günümüze gerek İran'ın gerekse de İran ile ekonomik ilişkiler içerisinde olan Türkiye ve benzeri ülkelerin ticaret yapma ve bu ticareti geliştirmesinin önündeki engellerin oluşmaya başlamasının mihenk taşıdır. İran'da devrimin ardından yönetimi kaybeden Rıza Pehlevi tedavi görmek amacı ile Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiş, İran'da yeni kurulan yönetim devrik şahın Amerika tarafından kabul edilmesinin kendileri için kabul edilemez düşmanca bir yaklaşım olduğunu beyan etmiştir. Ardından Amerikan Büyükelçiliği radikaller tarafından basılarak elçilikteki Amerikan vatandaşları rehin alınmış ve serbest bırakılmaları karşılığında Pehlevi'nin iadesini istemişlerdir. Rıza Pehlevi takvimler 1980 yılını gösterdiğinde Mısır'da hayatını kaybetmiş, Amerikalı rehinelere ise ancak 1981 yılında olayın üstünden 444 gün geçtikten sonra özgürlüklerine kavuşabilmişlerdir (USA Today, 2018). İranlı radikallerin gerçekleştirdiği bu eylem çok uzun yıllar İran ile Amerikalılar arasında sorunların yaşanmasına neden olmuş, özellikle nükleer enerji gerekçe gösterilerek Amerikalılar ve Batı eksenli devletler tarafından İran'a yoğun bir ambargo uygulanmasına neden olmuştur.

İran çok uzun bir zaman boyunca nükleer çalışmalarının tamamen barışçıl amaçlı olduğunu dünyaya kanıtlamak için gayret göstermiştir. En nihayetinde Başkan Obama'nın iktidara gelmesi ile birlikte iki ülke arasında bir anlaşma imzalanabilmiştir. Söz konusu anlaşma Obama dönemi sonrası iktidara gelen Trump tarafından feshedilmiştir. 2018 yılının Mayıs ayının 8'inde Başkan Trump, İran ile yapılmış olan anlaşmanın İran'ın balistik füze geliştirme çalışmalarına hizmet ettiğini ayrıca İran'ın terör örgütlerini finanse ettiğini ileri sürerek Obama döneminde imzalanmış olan bu anlaşmadan tek tarafı olarak çekilmiştir. Hemen ardından Amerikan Başkanı Trump nükleer silah geliştirmek için yürüttüğü faaliyetleri gerekçe göstererek İran'a yaptırım uygulanacağını deklare etmiştir. Başkan Trump'ın söz konusu kararı ile alakalı olarak BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, yaptığı açıklamada bu karardan kaynaklı olarak çok ciddi endişeleri olduğunu beyan etmiştir (NTI, 2019).

Amerika Birleşik Devletleri, İran ile mücadele ederken sadece Birleşmiş Milletler'in uygun gördüğü yasalar çerçevesinde yaptırım uygulamamıştır. Bununla birlikte kendi çıkarmış olduğu “Uluslararası Acil Ekonomik Güç Yasasını (International Emergency Economic Powers Act)” da gerekçe göstererek karşıt tedbirler alma yoluna gitmiştir. Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri kendi iç hukuklarının içerisinde yer alan bu tarz bir düzenleme ile Halk Bankası'nda Genel Müdür Yardımcısı olarak görev yapan Hakan Atilla'yı tutuklamışlardır. Böylece Halkbank davası olarak hafızalarda yer edinen bir dava süreci başlamıştır. Söz konusu davada Amerikalı yetkililer, Türkiye'nin İran'a halihazırda uygulanmakta olan ambargoyu Halkbank'ı kullanmak suretiyle deldiğini, bu durumda Amerikan ekonomisine zarar verdiğini iddia etmişlerdir. New York Bölge Mahkemesi söz konusu iddia ile Halkbank'ın Genel Müdür Yardımcısı Hakan Atilla'yı yargılamış ve yapılan yargılamanın sonucunda tutuklanmasına karar vermiştir. 2017 yılında tutuklanarak cezaevine konan Hakan Atilla ancak 2019 yılında özgürlüğüne kavuşabilmiştir. Bu durum, Türk yetkililer tarafından ‘Türk düşmanları tarafından Amerika’da düzenlenen bir komplo’ olarak yorumlanmıştır (Atlantic Council, 2018). Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığı'nın Halkla İlişkiler Ofisi tarafından yapılan açıklamada bu dava temellendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu açıklamada Şah Pehlevi'nin devrildiği 1979 yılından başlamak suretiyle İran'ın Amerika Birleşik Devletleri için büyük bir tehdit kaynağı olduğu, bu tehditlerin Amerika'nın dış politikası ile birlikte ekonomisine ve ulusal güvenliğine yönelik olduğu vurgulanmıştır. Açıklamanın devamında söz konusu tehditlere karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi yasalarına dayanarak İran'a çeşitli yaptırımlar uyguladığı anlatılmış ve bu yasaların bir sonucu olarak İranlı bazı kişi ve kurumlarla finansal ilişkilere yasak konduğu açıklanmıştır. Bu vesile ile Hakan Atilla'nın Reza Zarrab isimli şahısla birlikte 2010 ve 2015 yılları arasındaki zaman diliminde bir yapı oluşturdukları, söz konusu yapının Amerikan finans kurumlarını kullanmak sureti ile İran'a yasadışı para transferi yaptığı açıklanmış ve bu durumun suç teşkil ettiği beyan edilmiştir. Dolayısıyla Hakan Atilla'nın söz konusu yöntemi kullanmak suretiyle Amerika'nın kendi yasalarına dayandırdığı yaptırım kararlarını ihlal etmekle suçlanmıştır. İran'a uygulanan yaptırımlardan kaçmak adına Hakan Atilla'nın sahte evrak düzenlediği ve ticareti yapılan ürünleri yaptırıma tabi olmayan gıda maddesi ile birlikte insani yardım şeklinde değiştirdiği ve bu şekilde ticari faaliyette bulunduğu iddia edilmiştir (Department of Justice, 2018).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Reza Zarrab ile birlikte Halkbank sorununun dillendirmeye başladığı zaman dilimi Amerikalıların olaya yaklaşımını anlamak

noktasında son derece önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti Amerikalıların 2013 yılında İran'a uygulayacakları ambargo ile alakalı çıkardıkları yasanın hemen akabinde yaptığı açıklama ile İran ile Halk Bankası kullanılarak gerçekleştirilen işlemlerin devam edeceğini deklare etmiştir. Bundan kaynaklı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile İran arasında yapılan ticarete altın kullandığını bilmediğini söylemek mümkün değildir. Bunu bilmesine rağmen gerek 17/25 Aralık olaylarının yaşandığı dönemde gerekse İranlı Zencani'nin yakalanarak tutuklandığı yıl olan 2013 senesinde Halkbank ile alakalı herhangi bir açıklama yapmamıştır. Amerika, olayı gündeme getirmek için 2016 yılında İran ile P5+1 ülkelerinin anlaşmasını beklemiştir. Ayrıca hain darbe girişiminin ardından Amerika Birleşik Devletleri'nden beklediği desteği göremeyen, hatta müttefikliğe aykırı beyanlar işiten Türkiye gerek Rusya ve gerekse de İran ile ilişkilerini ileri seviyeye taşımaya gayret göstermiş, Astana sürecinde Suriye meselesi ile alakalı olarak bu iki ülkeyle aynı masaya oturarak çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Türkiye'nin dış politikasında meydana gelen bu değişiklikler ile birlikte Amerikan yaptırımlarının hafiflediği bir dönemde Halkbank konusunun gündeme getirilmiş olması AK Parti iktidarını yeniden baskı altına alma çabası olarak yorumlanabilir (Özdağ, 2018: 243-244).

Tüm bunların yanında Hindistan'ın İran'dan Halkbank üzerinden doğalgaz alacak olması, ayrıca satılacak olan Musul ve Kerkük'e ait petrolden gelecek olan paranın bu bankada tutulacak olması ve Amerikan bankalarının dışarda kalacak olması da söz konusu bankanın hedef tahtasına konmuş olmasının nedenlerinden olabilir (Yılmaz, 2016: 7).

Amerikalıların müttefiklik ilişkisinin tamamen dışında izledikleri bu politika Türkiye'nin Amerika'dan uzaklaşmasına ikili ilişkilerini yeniden düşünmesine ve çoğu zaman bu ilişkilerin çok ciddi olarak gerilmesine hatta kopma noktasına gelmesine neden olmuştur.

4.1.19 Türk Amerikan İlişkilerinde Vize Krizi

ABD'nin 45. Başkanı olarak göreve başlayan Donald Trump'ın dönemi hem ABD'yi hem de dünyayı şok eden birçok uygulamanın görüldüğü bir dönem olmuştur. Trump dönemi, gerçekçi yaklaşımın araçlarının ABD dış politikasında en yoğun kullanıldığı dönemlerden biri olarak da nitelendirilebilir. Türk Amerikan ilişkilerinde son elli yılın en büyük krizi olduğu iddia edilen "2017 Vize Krizi", Ekim ayı başında

Türkiye'deki bir ABD Konsolosluğu çalışanının tutuklanması ve ardından vize işlemlerinin karşılıklı olarak askıya alınmasıyla patlak vermiştir (Doğan & Şeşen, 2019). Aslında iki ülke arasındaki tartışmalar Vize Krizi öncesinde başlamıştı. ABD'nin Suriye'de YPG'ye verdiği destek, Fethullah Gülen'in iadesi, ABD'de tutuklu bulunan Reza Zarrab'ın yargılandığı davada eski bakan Zafer Çağlayan hakkında tutuklama kararı çıkarılması, Türkiye'de tutuklu bulunan ABD'li rahip Andrew Brunson bu tartışmanın özneleridir (Çelikaslan, 2020). Türkiye'de yaşayan Amerikalı bir papaz olan Andrew Brunson'un 2017 yılında Fethullahçı Terör Örgütü üyesi olduğu gerekçesiyle Türkiye'de gözaltına alınmasının yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri Başkonsolosluğu'nda görev yapan Metin Topuz isimli bir Türk vatandaşının gözaltına alınması ABD'den büyük tepki aldı. (Hürriyet Daily News, 2019) Amerikan hükümetinin bu tutuklamalara tepkisi, iki ülke arasında benzeri görülmemiş bir sertlikte olmuştur. Trump yönetimi, gözaltılara cevaben, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki konsolosluklarından vize verilmesini durdurmuştur. Öte yandan Türkiye, Amerikan vatandaşlarına karşılıklılık ilkeleri doğrultusunda vize vermeyi durdurduğunu açıklamıştır (Moore, 2017). İki ülkenin birbirine uyguladığı yaptırımlar bir süre sonra kaldırılmıştır (BBC, 2018). Bununla birlikte, iki ülkenin ikili ilişkilerde birbirlerine karşı şüpheli tutumu hala devam etmektedir. Bunun temel nedeni, Suriye İç Savaşı'ndaki çıkar çatışmalarının ve Türkiye'deki darbe girişiminin sonuçlarının iki ülke için bir stres testine dönüşmüş olmasıdır. Dolayısıyla uzun yıllardır kendilerini stratejik ortak olarak tanımlayan iki ülke, bugün birbirlerini potansiyel tehdit olarak algılamaktadır.

4 Ekim 2017 tarihinde ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu'nda görev yapan Metin Topuz'un tutuklanmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler gergin bir hal almaya başlamıştır. Başkonsolosluk çalışanı Topuz'un FETÖ davasında firari polisler ve yargılanan 60 savcı ile yaptığı görüşmeler delil olarak kabul edilmiştir. Daha sonra Sulh Ceza Hakimliği, Topuz'un *"anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiği"*, *"siyasi veya askeri casusluk amacıyla devletin güvenliği veya iç veya dış siyasi çıkarları açısından gizli tutulması gereken bilgileri elde etmeye"* ve *"Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmaya teşebbüs"* suçlarından tutuklanmasına karar vermiştir. Amerikan hükümeti konsolosluk çalışanının masum olduğunu ve Türkiye'nin bir an önce bu kararından geri dönmesi gerektiğini vurgularken, Türk hükümeti bu konuda asla taviz vermeyeceğini açıklamıştır (Zanotti, 2016). Amerikan Büyükelçiliği'nin beklentisi ve talebi, herhangi bir çalışan gözaltına alınmadan önce Türk makamlarının kendilerini bilgilendirme ve uyarması gerektiğidir.

Vize krizinin arkasındaki neden, ABD'nin Pensilvanya eyaletinde yaşayan Fethullah Gülen'in 15 Temmuz 2016'dan sonra Türkiye'nin talebine rağmen iade edilmemesi olduğu söylenebilir. ABD yönetimi, bu talebin uluslararası sözleşmelere uymadığı, dosyanın gerekli delilleri içermediği ve gerekli mahkeme kararlarının dosyada bulunmadığı, ancak Türkiye'nin sunduğu dosyanın mahkemeye gönderilmediği gerekçesiyle belgelerin yenilenmesini talep etmiştir (Abeyawardena, 2017). Bu süreçte Türk kamuoyunda en çok tartışılan konulardan biri de vizelerin askıya alınmasında Büyükelçi John Bass'ın rolü oldu. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert, yaptığı basın açıklamasında, vizelerin askıya alınması kararının Beyaz Saray, ABD Dışişleri Bakanlığı ve ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nin koordinasyonunda alındığını belirtmişti. John Bass'ın Türkiye'nin iç ve dış politikasına ilişkin birçok açıklaması Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştır (Mikahil, Çora, & Çakmakçı, 2021). John Bass, Türkiye-ABD ilişkileri tarihinde bir ilk olan vizelerin askıya alınması kararının altına imza atan büyükelçi olarak tarihe geçmiştir.

İki ülke arasında yaklaşık üç ay süren görüşmeler sonucunda ABD'nin Ankara Büyükelçiliği 28 Aralık 2017 tarihinde yazılı bir açıklama yapmıştır. Türk hükümetinin, Türkiye'nin resmi görevlerini yerine getiren görevlilerin gözaltına alınması veya tutuklanması gibi konularda ABD'ye garanti verdiğini belirtmiş ve Türkiye'ye uygulanan vize kısıtlamalarını kaldırdığını açıklamıştır (Ankara Büyükelçiliği, 2017). Türkiye Dışişleri Bakanlığı ise yaptığı açıklamada, ilişkilerde normalleşmenin sevindirici olduğunu ve Türkiye'nin ABD vatandaşlarına uyguladığı vize kısıtlamasının eş zamanlı olarak kaldırıldığını açıklamıştır. Böylece iki ülke arasında ilk kez uygulanan vize kısıtlaması yaklaşık üç ay sonra kaldırılmış, böylece zarar gören ikili ilişkiler kısmen yeniden rayına oturtulmuş oldu. Vize krizlerinin bu analizi, bireysel faktörleri öne çıkaran neoklasik realist çerçeveyi doğrulamaktadır.

4.1.20 Rahip Brunson Krizi

İki ülke arasında yaşanan vize krizinin ardından bu kez İzmir'de Protestan Diriliş Kilisesi Papazı Andrew Craig Brunson için *"ulusal güvenliği tehdit eden faaliyetlerde bulunduğu"*, *"2010-2013 yılları arasında Kürt kökenli vatandaşlara yönelik ritüeller düzenlediği"* ve *"Suriye'den gelen sığınmacılara yardım kisvesi altında misyonerlik faaliyetleri yürüttüğü"* iddia edilmesi olmuştur. Bu nedenle eşi Norine Brunson ile birlikte

Ekim 2016'da İzmir Alsancak Karakolu'na çağrılmış ve sınır dışı edilmek üzere orada gözaltına alınmıştır (Sürmen, 2019). Bu karar iki ülke arasında yeni bir kriz başlatmıştır.

Rahip Brunson ve eşinin karakola çağrılıp ifadeleri alındıktan sonra Brunson'ın "FETÖ ve PKK" ile irtibat halinde olduğu tespit edilmiştir. Papaz tutuklanıp cezaevine gönderilirken, eşi sorgusunun tamamlanmasından 13 gün sonra serbest bırakılmıştır. Mahkeme, Brunson'ın "*doğası gereği siyasi veya askeri casusluk amacıyla, devletin güvenliği veya iç veya dış siyasi çıkarlar için gizli kalması gereken bilgileri sağlamak*" suçundan 35 yıla kadar hapis cezasına çarptırılmasını talep etmiştir. FETÖ ile bağlantısı olduğu gerekçesiyle hakkında yakalama kararı bulunan Brunson'ın Mayıs ve Haziran 2013'teki Gezi Parkı olaylarına da karıştığı iddia edilmiş ve protestoların organizatörlerinden biri olduğu söylenmiştir (Erdem, 2018). Rahip Brunson suçlamaları reddederek serbest bırakılmasını istemiştir.

İki ülke arasında 16 Mayıs 2017'de Washington'da ABD Başkanı Donald Trump ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasında gerçekleşen görüşmede Trump, Rahip Brunson'ın serbest bırakılması gerektiğini açıklarken, Erdoğan'dan istediği cevabı alamamıştır. Brunson hakkındaki iddianamenin hazırlanmasının ardından mahkeme, papazın "*FETÖ ve PYD üyeliği ve yönetimi*" suçunu işlediği tespit edildiğinden ömür boyu hapis cezası ile yargılanmasına karar vermiştir (Haynes, 2010). Mahkeme tarafından suçlu bulunan Brunson'ın serbest bırakılması için Trump, "*Rahip Brunson Türkiye'de zulüm görüyor*" dedi. Ardından ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Wess Mitchell, Türkiye'nin Brunson hakkındaki görüşünü değiştirmemesi halinde Amerikan Hükümeti'nin Türkiye'ye yaptırım uygulayabileceğini açıkça belirtmiştir. Graham, Türkiye sorunu çözene kadar ilişkilerin asla düzelmeyeceğini vurgulanmıştır. Rahip Brunson'ın 18 Temmuz 2018'de Türkiye tarafından serbest bırakılmayı bir kez daha reddetmesi, Amerikan hükümeti tarafından bir kez daha tepkiyle karşılanmıştır (Kartal, 2019).

Trump, Brunson'ın serbest bırakılmasını talep ederek, serbest bırakılmaması halinde Türkiye'ye birçok ekonomik yaptırım uygulanabileceğini belirterek Türkiye'yi açıkça tehdit etmiştir. Türkiye tarafında, başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere bazı üst düzey yetkililer, Brunson'ın bağımsız Türk mahkemeleri tarafından yargılandığını belirterek Brunson'a karşı suçlayıcı bir söylem geliştirilmiştir. Öte yandan FETÖ lideri Fethullah Gülen'in ABD'de yaşamasına rağmen yargılanmaması ve yargılanması istenmesine rağmen Türkiye'ye iade edilmemesine tepki gösterilmiştir. Trump, Twitter'dan yaptığı açıklamayla kararı utanç verici olarak nitelendirirken, ABD

Senatosu Türkiye'ye yaptırım uygulamak için harekete geçmiştir. İlk yaptırım olarak, uluslararası finans kuruluşlarının Türkiye'ye olası kredi yardımlarının önüne geçmek için çalışmalara başlamıştır (Karabulut, 2018). Türkiye'de doların hızlı, yapay ve manipülatif yükselişi bardağı taşıran son damla olmuştur. Çünkü dolara yapılan bu saldırı, Türkiye'de ABD'nin haklı olarak bir "ekonomik savaş" başlattığı algısını yaratmıştır.

İlerleyen süreçte Rahip Brunson'ın sağlık sorunları gerekçe gösterilerek verilen 35 yıllık hapis cezasının ev hapsine çevrilmesine karar verilmiştir. Ancak Amerikan hükümeti, kararın yeterli olmayacağını yineledi ve Türkiye'ye uygulanan yaptırımların kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Aynı gün yaptırımlar konusunda geri adım atmayacağını açıklayan ABD Hükümeti, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'e Brunson'ın tutuklanması ve serbest bırakılması sürecinde görevlerini yerine getirmediikleri ve insan haklarını ihlal ettikleri gerekçesiyle yaptırım uygulamıştır. İki bakan, ABD'ye girmelerini engellemek, ABD'deki varlıklarına el koymak ve ABD'li iş insanlarıyla ticaret yapmalarını engellemek amacıyla kara listeye alınmıştır (Schanzer, Erdemir & Tahı, 2019). Ev hapsinde yargılanan Rahip Brunson, 12 Ekim 2018'de tekrar mahkemeye çıktı ve mahkemece, hapis cezası 3 yıl 1 ay 15 gün olarak belirlenerek, hapisanede geçirdiği süre göz önünde bulundurularak papazın serbest bırakılmasına karar verilmiştir. Böylece Brunson'a yönelik ev hapsi ve seyahat yasağı kaldırılmış oldu (Soy & Sandıkçı, 2020). Yaklaşık iki yıl süren bu kriz, papazın serbest bırakılmasıyla yatışmış ve bu kararın ardından ilişkiler kısmen normale dönmüştür.

Rahip Brunson olayı, iki ülkenin farklı siyasi kültür ve geleneklerini anlamak açısından önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. Amerikalılar, dini liderlerin ve temsilcilerin ibadet yerlerini kurma ve dinlerini yayma konusundaki çalışmalarını, dini özgürlüğe dayanan devletlerinin bir gereği olarak görmüşlerdir. Türkiye'nin kendine özgü siyasi tarihi ve siyasi kültürü nedeniyle misyonerlik faaliyeti, dini bir tercih olarak değil, Türkiye'ye karşı düşmanca bir faaliyet olarak algılanmıştır (Karabulut, 2018).

4.1.21 S-400 Füze Sistemi Sorunu ve CAATSA Yaptırımları

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemleri satın alacağını açıklaması, müttefiki ABD ile ilişkilerinde bir krizin başlangıcına işaret etmiştir. Konunun netleşmesi ve Rus yapımı S-400 füze savunma sistemlerinin Türkiye'ye teslim tarihlerinin kesinleşmesi üzerine ABD ve NATO yetkilileri bu duruma tepki göstermiştir. Türkiye'ye

bu sistemleri satın almayı bırakmasını tavsiye etmişlerdir. Ancak Türkiye'nin S-400 füze savunma sistemlerini satın alma konusundaki kararlılığını sürdürmesi, Türkiye-ABD ilişkilerindeki krizi derinleştirirken, ABD yönetiminin Türkiye'ye karşı bazı yaptırımlar uygulamasını gündeme getirmiştir (Yiğittepe, 2018). Bu durum Türkiye'nin NATO üyeliğinin Batılı ülkeler açısından sorgulanmasına yol açmış ve 2003 Irak Savaşı sırasında yaşanan tezkere krizinden sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde en önemli kırılma noktasını yaratmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, Sovyetler Birliği ve Doğu Blokundan Türkiye'ye doğrudan bir saldırı olasılığı ortadan kalmıştır. Ancak Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada ortaya çıkan bölgesel istikrarsızlıklar ve komşularının sahip olduğu silah sistemleri, doğrudan yaşam tehditlerinden ziyade Türkiye için bazı risk ve zorlukları ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin balistik füze tehdidine karşı kendi milli füze savunma sistemine sahip olamamasında ekonomik/finansal imkansızlıklar önemli rol oynarken, ABD ve NATO'nun verdiği savunma garantileri de Türkiye'nin bu konudaki isteksizliğinin bir diğer nedeni olmuştur. Ancak Körfez ve Irak Savaşları sırasında yaşanan tartışmalar, Türkiye'nin bu konuda farklı bir strateji izlemesi gerektiğini ortaya koydu. Türkiye, füze savunma sistemleri de dahil olmak üzere yerli savunma sanayisini geliştirmek için girişimler başlatmıştır. Türkiye, müttefik olduğu ülkelerin şirketleri ile bu sistemlerin ortak üretimine odaklanırken, özellikle bu firmaların teknoloji transferi konusundaki isteksizliği nedeniyle yeni ortaklar aramaya başlamıştır (Kibaroglu, 2019). Bu süreçte Türkiye'nin teknoloji transferi taleplerini büyük ölçüde karşılayan ve maliyet açısından daha ekonomik bir teklif sunan Çinli China Precision Machinery Import-Export Corporation (CPMIEC) firması, 2013 yılında Türkiye'nin açtığı ihaleyi kazanmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nden satın alınacak sistemin NATO sistemleriyle uyumsuzluğu, askeri/teknolojik yetersizliği, bu alanda NATO karşıtı bir ülke ile anlaşma yapılmış olması ve Çinli şirketin ABD hükümeti tarafından Suriye, İran ve Kuzey Kore'ye silah satışı nedeniyle, yaptırım uygulanan şirketler listesinde en üst sıralarda yer alması nedeniyle Türkiye'nin NATO müttefiklerinin, özellikle de ABD'nin eleştirisi ve siyasi baskısıyla, yaklaşık dört milyar dolar değerindeki bu ihale, 2015 yılı sonunda Türkiye tarafından iptal edilmiştir (Jamila, Yonanda, Harza, & Masri, 2020). Bu kararın ardından Batılı şirketlerle başlattığı görüşmelerden bir daha sonuç alamayan Türkiye, 2015 yılında savaş uçaklarının düşürülmesi nedeniyle ikili ilişkilerde kriz yaşadığı Rusya ile iş birliğine yönelmiştir. Bu ülkeden S-400 füze savunma sistemlerinin alımını gündeme gelmiştir. Türk ve Rus yetkililer arasında yapılan görüşmeler, 2017 yılı sonunda

Rusya'dan iki buçuk milyar dolar değerinde iki S-400 füze savunma sistemi satın alma kararı ile sonuçlanmış ve bu sistemlerden ilkinin 2019 yılında Türkiye'de faaliyete geçmesi öngörülmüştür (Aslan, 2019).

Türkiye ile Rusya arasında imzalanan ve 2019 yılında tamamen hayata geçirilen S-400 Anlaşması, Türkiye ile Rusya arasındaki teknoloji transferini ve ekonomik iş birliğini güçlendiren bir anlaşmadır. Türkiye, S-400 hava savunma sistemine sahip tek NATO ülkesidir. Dünyada kullanılan en iyi hava savunma sistemlerinden biri olan S-400, balistik füzelerin yanı sıra her türlü insanlı veya insansız hava aracını imha etme kapasitesine sahiptir. Türkiye, askeri teçhizatını genişletmeyi ulusal güvenliği açısından önemli görmekte ve Rusya'nın hava savunma sistemini ileri teknoloji silahlarla geliştirmek istemektedir (Yeltin, 2021). Türkiye'nin hava savunma sistemi için Rus yapımı S-400'leri tercih etmesi, ilk günden itibaren ABD ve Batı kamuoyunda endişeyle karşılanmış, ancak S-400'lerin Türkiye'ye teslim edildiği döneme kadar bu yöndeki eleştiriler yüksek sesle dile getirilmemiştir. Türkiye'nin S-400'leri tercih etmesi, kuşkusuz, Ankara'nın 2015'teki "jet krizi" ve 2016'da Rusya Büyükelçisi Andrey Karlov'un öldürülmesinin ardından Moskova ile yaşanan krizlerin üstesinden gelme konusundaki istekliliğini göstermek için aldığı kesin bir iradeyi ortaya koymaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, verdiği bir röportajda, Rusya lideri Vladimir Putin'in kendilerine kredi ve faiz açısından olumlu koşullar sunduğunu belirtmiştir. Rusya'nın 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Ankara'yı destekleyen ilk ülke olduğu hatırlanırsa, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın S-400'ler konusunda neden bu kadar kararlı olduğu daha iyi anlaşılacaktır (Strachota & Wilk, 2019). Ayrıca Türkiye'yi Rusya ile ilişkilerini düzeltmeye ve geliştirmeye yönlendiren faktörler olarak; enerji bağımlılığı, Rusya'nın Türkiye'nin ihracatı ve tarım ürünleri için en önemli pazarlardan birini oluşturması ve ABD'nin Suriye'de YPG ile iş birliğinden vazgeçmeme ısrarıdır.

Tüm bu gelişmeler ışığında 2017 yılında ABD Kongresi tarafından kabul edilen CAATSA yasası, ABD Başkanı'nın Rusya'dan askeri alım yapan ülkelere yaptırım uygulamasını öngörmüştür. Trump yönetimi, Erdoğan'ın ziyaretinden hemen önce verdiği mesajlarda, Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı S-400 hava savunma sistemlerini operasyonel hale getirmeyeceğine, yani depoda tutacağına dair bir güvence vermediği sürece CAATSA yaptırımlarının uygulanacağını açıkça ilan etmiştir. Türkiye ile Rusya arasında imzalanan S-400 anlaşması, CAATSA'nın 231. maddesindeki yükümlülüklerle çelişmektedir. İlgili maddeye göre, savunma, enerji ve istihbarat sektörlerinde Rusya ile iş birliği yapan devletler de yaptırımlara maruz kalabilmiştir. Ayrıca, doğrudan Rusya ile

birlikte olmanın yanı sıra, onlar adına çalışan tüzel kişilere yaptırımlar uygulanabilir. ABD ve NATO, Türkiye'nin büyük stratejik öneme sahip Rusya ile ortak güvenlik oluşturma çabalarını NATO'nun varlığına yönelik derin bir tehdit olarak görmektedir. NATO, ABD'den F-35 savaş uçağı satın alan Türkiye'nin hem bu uçakların teknik sırlarının tehlikeye girebileceğı düşüncesiyle Rusya ile askeri ilişkilerini geliştirebileceğinden, hem de ABD savunma sanayisinin önemli bir alıcısı olan Türkiye'nin Rusya ile askeri ilişkilerini geliştirebileceğinden memnun değildir (Smith, 2020).

NATO yetkilileri, radarlar tarafından tespit edilemeyen F-35 savaş uçaklarının kapasitesi hakkında bilgi toplayan S-400 hava savunma sistemlerinden endişe duyduklarını belirtirken, bu sistemlerin hedef sınırlamasının olmaması da ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim ABD, önceki tutumundan farklı olarak daha sert bir dil kullanmış ve bu sistemlerin Rusya'dan satın alınması halinde Türkiye'ye F-35 yeni nesil savaş uçaklarının satışının durdurulması da dahil olmak üzere bazı yaptırımların uygulanabileceğinden bahsetmiştir. İstihbarat veya savunma sanayilerinin bir parçası olan veya adına hareket edenlerle bilerek önemli bir işlem yapan bireylere, CAATSA'nın 235. maddesinde listelenen daha fazla mali ve ticari yaptırımdan beş veya daha fazlasını uygulama yetkisi vermektedir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2022). Ankara'nın S-400 hamlesine cevaben, başta F-35 uçakları olmak üzere kritik silah ve savunma sistemlerinin Türkiye'ye satışını engelleyecek adımlar atılmıştır. S-400 konusunu Türkiye'nin ortak üreticisi olduğu F-35'ler için ön koşul haline getiren ABD, Ankara'nın itirazlarına rağmen bu tutumunu değiştirmemiştir. ABD, Türkiye'ye yönelik uyarılarını giderek yoğunlaştırmıştır. Ancak Türkiye'nin bu alımdan vazgeçmemesi üzerine ABD Kongresi'nin her iki kanadı da Ankara'nın üretim ortaklarından biri olduğu F-35 projesinin Türkiye'ye satılmasını durdurma kararı almıştır (Yeltin, 2021). Başkan Trump da sonraki aylarda bu tasarımı onaylamıştır.

Türkiye'ye yönelik yaptırımlar 14 Aralık 2020'de açıklandı. ABD Temsilciler Meclisi'nde oy çokluğuyla kabul edilen Türkiye'ye yönelik S-400 yaptırımlarını içeren tasarı, CAATSA kapsamındaki 12 yaptırımdan en az beşinin Türkiye'ye uygulanmasını talep ediyordu (Çelik & Özgöker, 2020). CAATSA'nın 231. maddesi çerçevesinde Türkiye'ye uygulanması öngörülen yaptırımlar;

a) Yaptırım kapsamındaki kişi ve kurumlara ihracat-ithalat banka desteklerinin kesilmesi,

b) ABD ve uluslararası finans kuruluşlarından kredi temin edilememesi,

c) Finansal kuruluşların ABD Merkez Bankası ile doğrudan ticaret yapmasına izin verilmemesi,

d) Döviz ticaretinin yasaklanması,

e) Mal ve teknoloji ihraç etme lisansı verilmemesi.

Yaptırım kapsamına giren kişi ve kurumlarla ilgili olarak, Türkiye Savunma Sanayii Ajansı Başkanı İsmail Demir ve üst düzey personel olmak üzere toplam dört kişiye yaptırım uygulanmasına karar verilmiştir. Öte yandan ilgili kişilere vize kısıtlaması, ABD'de mal varlıklarının dondurulması, ABD topraklarında gayrimenkul sahibi olma yasağı ve döviz cinsinden işlem yapma gibi yaptırımlar getirilmiştir (Dilek & Oğuz, 2021). Türkiye, ABD Kongresi'nin aldığı karara karşı çıkmış ve kararın Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel derinliği ile bağdaşmadığını iddia ederek yaptırımların tek taraflı olduğunu belirtmiştir.

S-400'lerin Türkiye'ye maliyeti F-35 jetlerini alamamak olmuştur. Ayrıca Donald Trump, 2020 ABD Başkanlık seçimlerini Demokrat aday Joe Biden'a karşı kaybetti. Aralık 2020'de Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası (NDAA) kapsamında ABD Kongresi'nden nitelikli çoğunlukla (oyların 2/3'ünden fazlası) geçen ve Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın alması nedeniyle uygulanan CAATSA yaptırımlarının önüne geçemedi. S-400 krizi Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük bir soruna dönüşmüştür (Aslan, 2019). Dolayısıyla 2010'lu yılların yarısından beri Türkiye-ABD/NATO ilişkilerinde var olan kriz S-400 meselesinde de ortaya çıkmıştır. Bu gelişme bize neoklasik gerçekçiliğin Türkiye'nin ulusal güvenliğini ilgilendiren konularda devletlerin iç politika düzeyine göre hareket ettiğini göstermiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde katı "Baticılık" politikasını yumuşattığını ve daha rasyonel bir eylem alanı ile geniş bir perspektif kazandığını göstermiştir.

4.1.22 Osmanlı Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi

Neorealizm dünya siyaseti ve dış politika çalışmalarında en çok kullanılan paradigmalardan biridir. Atası realizm gibi neorealizm de iktidara odaklanır, iktidarı korumanın ve güvence altına almanın anarşi koşulları altında devletlerin başlıca amacı olduğunu ve daha sonra, iktidar yeteneklerinin devlet davranışını mümkün kıldığını veya sınırladığını kabul eder. Neorealizmin temel anlayışı, uluslararası sistemde büyük güçler arasındaki güç dağılımının sisteme kapsayıcı bir yapı sağladığı ve devletlerin davranışlarını koşullandırdığıdır. Genellikle Neorealizm kurucusu olarak kabul edilen Kenneth Waltz, devletlerin *"umursadıkları herhangi bir aptalca şeyi yapmakta özgür olduklarını, ancak yapısal baskılara cevap veren davranışlar için ödüllendirileceklerini ve olmayan davranışlar için cezalandırılacaklarını"* öne sürmüştür (Waltz, 1997: 915).

İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Türkiye ve ABD birbirlerini uzak ama nispeten olumlu algılamışlardır. Siyasi izolasyonun ABD dış politikasının referans noktası olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa güç dengesi politikasının büyük ölçüde bir parçası olduğu on dokuzuncu yüzyıl boyunca bu ilişki, öncelikle ekonomik alışverişlerle sınırlı kalmıştır. İki ülke arasında 1867-1901 yılları arasında sorunsuz bir şekilde devam eden ticari ve diplomatik ilişkiler, Kurtuluş Savaşı sırasında kısa süreli bir kopuş yaşamıştır. 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı ile sistem ve aktörler değişmiştir. Dünya tarihinin ve uluslararası sistemin değişmek üzere olduğu, imparatorluklar devrinin sonuna yaklaşıldığı bu süreçte, yeni ulus-devlet yapıları sistem içinde yerini almaya başlamıştır. Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti, savunmacı realpolitik güvenlik kültürünü Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras almıştır (Karaosmanoğlu, 2000). 1699'daki Karlofça Antlaşması'ndan bu yana, Osmanlı İmparatorluğu, toprak bütünlüğünü koruma ve İmparatorluğu Avrupa'nın emperyal güçlerinin toprak tecavüzlerine karşı koruma konusundaki endişelerini dış politika angajmanlarının tam merkezine koymuştur. Bu mantık, geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun "güç dengesi" uygulamalarını kesin olarak şekillendirmiştir. İmparatorluk ne zaman belirli bir Avrupa gücünün yayılmacı toprak talepleri altına girse, Osmanlı yöneticileri diğer Avrupalı güçlerin yardımını sağlamak için ellerinden geleni yapmaya çalıştılar. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ve yirminci yüzyılın ilk yirmi yılı, Osmanlı yöneticilerinin o

zamanki Avrupalı büyük güçleri birbirlerine karşı oynamaya yönelik çeşitli girişimleriyle dolu hale gelmiştir. Bu tür uygulamalar, Ankara Hükümetinin 1919-1922 yılları arasındaki Kurtuluş Savaşı sırasındaki dış politika uygulamalarında da görülebilir. Tüm bu uygulamalar arasında, Ankara Hükümetinin işgalci ülkeler arasındaki jeopolitik rekabetten yararlanarak aralarındaki çatlakları daha da ileri götürmek amacıyla diplomatik çevikliği, nihai zaferin de belirleyicisi olmuştur (Hale, 2013).

4.1.23 Tek Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi

Tek Parti döneminde, 1920'lerden İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye, bir ittifak nedeniyle Türkiye'nin içine çekilebileceği başka bir savaşın yıkıcı etkisinden korktuğu için tarafsızlık seçeneğini tercih etmiştir. Böylece Türkiye iç işlerine odaklanmış ve dünyadaki tüm ülkelerle dostane ilişkilerini ittifak kurmadan sürdürmüştür. Çünkü savaşlar arası yıllar ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki dönem, uluslararası politikada ezici bir çoğunlukla tek bir güç veya güç çiftinin hâkim olmadığı göz önüne alındığında, çok kutuplu olarak tanımlanabilir. Türkiye, zamanın büyük güçleriyle aynı anda daha yakın ilişkiler kurma yeteneğine sahiptir. Örneğin, Türkiye, Birleşik Krallık ve Fransa ile ilişkilerinde daha sağlam bir zeminde durma kapasitesini güçlendirmek amacıyla 1925 yılında Sovyetler Birliği ile tarihi bir anlaşma imzalarken, İkinci Dünya Savaşı arifesinde Almanya'nın talepleriyle daha ikna edici bir şekilde başa çıkmak için Birleşik Krallık ve Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalamıştır. İktidarın büyük güçler arasında eşit olarak dağıtılması ve hepsinin de birbirleriyle rekabetleri bağlamında Türkiye'nin iş birliğini sağlamaya çalışması, Türk karar vericilere hepsini birbirine karşı oynamak için muazzam fırsatlar sağlamıştır (Hale, 2013: 41-53).

Bağımsızlık savaşından yeni bir cumhuriyet olarak çıkan Türkiye; toprak bütünlüğünü, toplumsal bütünlüğünü ve ekonomik refahını sağlamaya odaklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, içeride kapsamlı bir modernleşme ve dönüşüm sürecini harekete geçirme konusunda kararlılıkla hareket etmiş ve bu da dış politikada ihtiyatlı ve sağduyulu bir yaklaşımın benimsenmesini zorunlu kılmıştır. “Yurtta sulh, dünyada sulh” sloganı gerici ve pasif bir dış politika duruşu önermemiştir. Bunun yerine, artan iç ve dış zorlukların ortasında, Türkiye'nin dayanıklılık kapasitesini artırmaya yardımcı olmak amacıyla jeopolitik bir tercih olmuştur. Türkiye'nin yöneticileri, dikkatlerini içerideki devasa dönüşüm sürecine odaklamak için bölgesel/dış istikrara

ihtiyaç duymuşlardır. Bu dış politika tutumu, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nın jeopolitik kazanımlarını korumaya çalışan, statüko odaklı bir ülke olarak hareket ettiğini de göstermiştir (Baba & Önsoy, 2021).

Dönemin büyük güçleri arasındaki jeopolitik rekabetin dışında kalmak, dış gelişmelerin Türkiye'nin iç dönüşüm sürecini tehlikeye atmamasını sağlamak, temel ulusal çıkarları oluşturmuştur. Türk karar vericiler, irredantist ve yayılmacı bir dış politika tutumu benimsemek yerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğum belgesi olarak kabul edilen Lozan Barış Antlaşması'nın kazanımlarını koruyabilmek için azami özeni göstermişlerdir.

Komşu ülkelerle daha yakın stratejik ilişkiler kurmak, bu dönemde Türk dış politikasının bir başka özelliğini de oluşturmuştur. 1934'te Balkan Paktı'nın ve 1937'de Sadabat Paktı'nın imzalanması, Türkiye'nin 1930'larda Balkanlar ve Ortadoğu'da kötüleşen güvenlik ortamına verdiği tepkiler olarak görülebilir. Bu bölgelerdeki ülkeler arasındaki ortak tehdit algıları onları birbirine yaklaştırmıştır. Örneğin hem Türkiye hem de Yunanistan, Bulgaristan ve İtalya'nın irredantist, revizyonist ve yayılmacı dış politikaları karşısında oldukça telaşa kapılmışlardır (Millman, 1995). Söz konusu dönemin büyük güçlerinin hiçbirinin jeopolitik haritaya kesin olarak damgasını vuracak durumda olmaması ve bu gücün aralarında eşit olarak dağıtılmış olması, Türkiye gibi daha küçük güçlerin yeni dış politika girişimleri geliştirmesini sağlamış gibi görünüyor. Uluslararası sistemin çok kutuplu karakteri, Türkiye'nin bölgesel güçlerle daha yakın stratejik iş birliği arayışına girmesine ve inşa etmesine olanak sağlamıştır.

Türkiye'nin Boğazlar bölgesi ve çevresindeki egemenlik haklarını güçlendiren, Türkiye'nin Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı'ndan geçen deniz trafiğini daha rahat denetlemesine olanak tanıyan Montrö Sözleşmesi'nin 1936'da kabul edilmesi ve 1938'de Hatay bölgesinin Türkiye topraklarına dahil edilmesi, diğer nedenlerin yanı sıra, uluslararası sistemin çok kutuplu karakteri ile mümkün olmuştur (Barlas, 2005). Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı arifesinde Birleşik Krallık ve Fransa ile ittifak benzeri ilişkilere girmesi ve aynı zamanda Almanya ve Sovyetler Birliği ile iyi geçinmesi, çok kutuplu uluslararası ortamın Türkiye'nin dış politikadaki manevra kabiliyetini geliştirdiğini göstermektedir. Ankara'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında "aktif tarafsızlık" politikasını benimsemesi, güç yeteneklerinin sistemik düzeyde dağılımının daha küçük güçlerin dış politika davranışlarını nasıl etkilediğinin açık bir göstergesi haline gelmiştir. Örneğin, Almanya ve müttefiklerin Türkiye'nin savaşa kendi taraflarında katılması yönündeki güçlü taleplerine rağmen, Türk yöneticiler Türkiye'yi savaşın dışında tutmakta başarılı olduklarını kanıtlamışlardır. Türkiye'nin ekonomik ve askerî açıdan ölçülen

maddi kapasitesinden ziyade jeopolitik konumu ve coğrafi konumu bu bağlamda belirleyici olmuştur (Deringil, 1989).

Tek Parti döneminde Türk Amerikan ilişkileri bağlamında ise genel anlamda olumlu ilişkiler kurulmuş olsa da modern Türkiye'nin ilk yıllarında ilişkiler gerginleşmiştir. Çünkü Atatürk'ün, o dönemde Türk Devleti'ne düşman olan İngiltere, Fransa, İtalya gibi Batılı güçlerle güç dengesi kurmak için Millî Mücadele yıllarında ABD'nin desteğini kazanmaya çalıştığı açıktır. Ancak Amerika her zaman Türkiye'nin önerilerini reddettiği ve Batılı güçlerle uyumlu hareket ettiği için planlarında başarılı olduğunu söylemek zordur. Amerika'nın bu davranışının temel nedeni, savaşın sona ermesinden sonra Lozan Konferansı'nda açıkça ilan edilen Türk toprakları üzerinde fırsat eşitliği; Amerikan okullarının ve diğer kurumların kalıcılığı ve Türkiye'nin doğusunda yeni bir Ermeni devleti kurma hayali Türk topraklarına olan Amerikan ilgisini artırmıştır. Devam eden bu sorunlar nedeniyle ABD Senatosu, Lozan Konferansı sonrasında Türkiye ile Amerika arasındaki Genel Anlaşmayı onaylamamıştır.

Modus Vivendi¹⁴ ve 1927'de karşılıklı elçilerin atanmasından sonra ilişkiler normal bir seviyeye dönmüştür. Ancak bu istikrar, Amerikan okulları ve misyonerlik eylemleri nedeniyle ilişkilerde sorunlar yaşanmıştır. 1928'de Bursa Amerikan Kız Koleji'nde meydana gelen ve okulun kapatılmasıyla sonuçlanan bir olayla ABD-Türkiye ilişkileri gerginleşmiştir. Üç Türk öğrenci, bazı Amerikalı öğretmenlerin etkisiyle Hristiyan olmaya karar vermiş; bu olay Türk hükümeti tarafından laikliğe sabotaj olarak görülmüştür. Amerikan Büyükelçisi Grew'in itirazlarına rağmen, bu öğretmenler Türk mahkemelerinde yargılanmış ve ABD'ye sınır dışı edilmiştir (Sezer, 1999: 179). Ayrıca, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki Tarafsızlık ve Dostluk Taahhüdü'nün yenilenmesi, ABD'yi Türkiye ile ilişkilerinde daha dikkatli olmaya zorlamıştır.

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri 1929'da bir ticaret anlaşması imzalamış, ancak iki ülke arasındaki ilişkiler 1932'de Franklin D. Roosevelt'in seçilmesinden ve Atatürk'ün 1933'teki Los Angeles depreminden sonra ABD Başkanına taziyeye mektubundan sonra ivme kazandı. Roosevelt ve Atatürk arasındaki yazışmaların devam etmesi, iki ulus arasındaki ilişkilerin olumlu yöne evrilmesinde rol oynamıştır (Armaoğlu, 1997: 11-15).

¹⁴ "Modus Vivendi; uluslararası hukukta uyumsuzluk içindeki iki devletin, temeldeki anlaşmazlığın çözümünü başka bir zamana bırakarak geçici bir durum ile yetinmeleri şeklinde yapılan anlaşmadır."

1935'te General Mac Arthur Atatürk'ü ziyaret etti. Atatürk, Avrupa'nın geleceği ile ilgili konuşmalarında şunları söylemiştir:

“Amerika savaştan kaçınamayacak ve Almanya sadece onun müdahalesiyle yenilecektir. Avrupa'daki yetkililer siyasi temas tartışmaları temelinde bir araya gelmez ve kendi nefretlerini ve çıkarlarını yatıştırmaya çalışmazsa, trajik olacaktır ... 1940-1945 yılları arasındaki savaştan sonra muzaffer iktidar İngiltere, Fransa ya da Almanya değil, Bolşevizm olacaktır. Rusya'ya en yakın olan ve geçmişte onunla birçok savaş yaşamış olan Türkiye, Rusya'yı yakından izliyor ve tüm tehlikenin geliştiğini görüyor. Rusya, Doğu ülkelerinin zihinlerini nasıl etkileyeceğini ve uyandıracağını ve onlara milliyetçilik fikirlerini nasıl vereceğini biliyor. Rusya, Batı'ya karşı nefreti teşvik etti. Bolşevizm, Avrupa ve Asya için bir güç ve büyük bir tehdit haline geliyor.”
(Ozan, 2007).

General Mac Arthur, Atatürk ile aynı fikirdeydi ve Asya'daki Japon tehdidi hakkındaki görüşlerini eklemiştir. Atatürk, konuşmasının sonunda şunları vurgulamıştır:

“Bakış açımız hemen hemen aynıdır, ancak her şeyi yanlış gördüğümüzü ve diğer ulusların liderlerinin tüm dünya için daha iyi bir sonuç çıkaracağını umalım.” (Ozan, 2007).

Sonuç olarak Atatürk ve Roosevelt arasında 1932'den beri var olan yakın kişisel dostluk sayesinde krizler azalmış ve ilişkiler bir kez daha rayına oturmuştur. Atatürk'ün ölümüne kadar taziye, kutlama veya kişisel mektuplar yoluyla birbirleriyle iletişim halinde katılmışlardır. Türkiye ve Amerika, Atatürk döneminde çok az istisna dışında dostane ilişkilerini geliştirmişlerdir, ancak stratejik bir ortaklığa sahip olmaktan çok uzaktılar. Birincisi, Atatürk'ün işlerine odaklanması ve askeri örgütlere katılmaya karşı olmasıdır. Türkiye'nin Suriye'deki ilk büyükelçisi Aptulihat Aksin, Atatürk'ün genellikle komşu ülkelerde güvensizliklere neden olduğuna inandığı askeri ittifak ve paktlardan hoşlanmadığını, bunun da Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olacağını belirtmiştir. Atatürk döneminde, Türkiye'nin pozisyonu, iç reformları gerçekleştirme ve güçlü, modern bir devlet yaratma ihtiyacı nedeniyle bağlantısızlıktır (Armaoğlu, 1997: 10). Bu sırada her iki ülke de kendi ülkelerindeki iç sorunlar nedeniyle izolasyon politikaları izlemiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında Batılı müttefiklerin baskısına rağmen tarafsızlık sözünden vazgeçmemiştir. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı'nın ardından, Türk liderler, Sovyetler Birliği'ni Türkiye'nin güvenliğine yönelik birincil tehdit olarak gören Atatürk ilkesine geri dönmekten ve Batı'da bir müttefik (ABD, Batı Avrupalı güçler) aramaktan başka bir seçenek olmadığını hissetmişlerdir (Boivin, 2004: 4).

Saldırgan neorealizm Neorealizmin bir dalı olarak, devletlerin kendi çıkarlarını ilerletmek için güç kullanmaya istekli olduklarını ve uluslararası sistemde hayatta kalmalarının gücün maksimize edilmesini gerektirdiğini ileri sürmektedir. Savunmacı

neorealizm ise saldırgan genişlemenin diğerk devletlerin çıkarlarıyla ve onların kendi güvenliklerini sağlama arzularıyla çatıştığını savunmaktadır. Bu bağlamda Tek Parti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri Atatürk'ün "Yurtta sulh, Cihanda sulh" anlayışı çerçevesinde savunmacı neorealizm bağlamında değerlendirilebilir.

4.1.24 Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi

Savunmacı neorealizmin Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış politika eylemlerini anlamlandırmadaki açıklayıcı gücü, ele alınan diğerk dönemlere göre daha ikna edici olmuştur. Savunmacı neorealizm, devletlerin davranışlarının güvenlik kaygılarından nasıl etkilendiğini açıklayan bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Türkiye'nin Soğuk Savaş sırasındaki dış politikası bağlamında bu teori, Türkiye'nin eylemlerinin büyük ölçüde kendisini Sovyet saldırganlığından koruma ihtiyacından kaynaklandığını öne sürmektedir. ABD ise Sovyet saldırganlığını caydırmak amacıyla Türkiye'ye güvenlik güvenceleri teklif etmiştir. Türkiye, NATO üyeliği sayesinde kolektif savunma mekanizmasına erişim kazanmıştır.

Soğuk Savaş sırasında ABD, Türkiye'nin iç politikasına müdahale ederek saldırgan bir neorealizme girişti. Türkiye'nin Orta Doğu'da stratejik bir müttefik olarak önemini bilincinde olan ABD, istikrarı sağlamak amacıyla otoriter rejimleri aktif olarak desteklemiştir. ABD'nin Türk siyasetine müdahalesinin amacı Batı yanlısı bir hükümeti güvence altına almaktır. Her ne kadar zaman zaman gerilimler ortaya çıksa ve ABD'nin müdahalesi evrensel olarak benimsenmese de ABD, Türkiye'yi Ortadoğu'da önemli bir müttefik olarak görerek, Türkiye'nin Batı yanlısı duruşunu korumaya devam etmiştir.

Atatürk döneminde, 1920'lerden İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye, bir ittifak nedeniyle Türkiye'nin içine çekilebileceği başka bir savaşın yıkıcı etkisinden korktuğu için tarafsızlık seçeneğini tercih etmiştir. Böylece Türkiye iç işlerine odaklanmış ve dünyadaki tüm ülkelerle dostane ilişkilerini ittifak kurmadan sürdürmüştür. Ankara, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, tarafsızlığın bir tercih haline geldiğini fark ettiğinde, Sovyetlerin önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmasıyla, ABD, Sovyetleri kontrol altına alma kapasitesi nedeniyle Ankara için zorunlu bir yön olarak görülmüştür. Bu kapsamda Türkiye ve ABD, yukarıdaki tüm nedenleri dikkate alarak ilişkilerini yoğunlaştırma kararı almıştır. İttifak, Truman Doktrini ve Marshall Planı'ndan, güvenlik kaygıları ve Türkiye'nin yardıma ihtiyacı açısından doğmuştur. Türkiye'nin 1940'ların sonlarında NATO üyeliğine başvurma ve ardından Türk-Amerikan ilişkilerinde zaman zaman

yaşanan krizlere rağmen ittifak içinde kalma kararı, bir yandan ABD liderliğindeki Batı kampı arasında uluslararası sistemin sıkı sıkıya sarıldığı göz önüne alındığında, Türkiye'nin 'aktif tarafsızlık' dış politika duruşu sürdürme yeteneğinin azalmasına bağlanabilir.

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet liderliğinin Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki toprak talepleri karşısında Türkiye, muzaffer müttefik güçlerle güvenlik iş birliği arayışına girmeye karar vermiştir. Türkiye'nin güç kapasitesi, Sovyetlerin meydan okumasını tek başına savuşturmak için yeterli değildi ve bu nedenle Batılı güçlerle ittifak kurmak mevcut en iyi seçenek gibi görünmüştür (Yılmaz, 2012). Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olmasıyla ittifak pekişmiştir. Böylece, 1950'lerin başında Washington, Ankara'ya ihtiyacı olan her şeyi sağlamış ve karşılığında Ankara, Sovyetler hala bir tehdit olduğu için Washington'dan gelen emirleri yerine getirmiştir. ABD'nin uzaklığı nedeniyle, Türkiye, bir Sovyet saldırısına hızlı bir yanıt verilmesi gerektiğinde 1950'lerde topraklarındaki ABD askeri tesislerini memnuniyetle karşılamıştır. Dahası, özellikle 1950'lerin Menderes hükümeti döneminde Washington, Türkiye'deki demokratik sürecin sigortası olarak görülmektedir. Türkiye'nin NATO'ya katılımını takiben liberal demokrasi ve serbest piyasa yönelimli kapitalizm imajında hızlanan iç reformlarının, Türkiye'nin Batı dünyasına yerleşmesiyle mümkün olduğu gerçeğini de küçümsemek gerekir.

Bu aynı zamanda, güvenlik konusundaki endişelerin tarihsel olarak Türkiye'nin Batılılaşma sürecini derinden yönlendirdiğini ve bunun potansiyel olarak on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar izlenebileceğini göstermektedir. Güvenlik odaklı Batılılaşma neorealizmle çelişmez, çünkü neorealizme göre, devletler anarşik uluslararası ortamda hayatta kalma kapasitelerini geliştirmek için ellerindeki her türlü araca başvuracaklardır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Batılı kimliğinin Batılı ülkeler tarafından tanınması durumunda, bu sadece Türkiye'nin Batılı/Avrupalı uluslara karşı güvenlik duygusunu geliştirmekle kalmayacak, aynı zamanda Batılı/Avrupalı olmayan ülkeler tarafından tehdit altında hissettiklerinde Batılı ulusların Türkiye'nin yardımına koşmalarını kolaylaştıracaktır. Türkiye'nin 1950'lerde ezici çoğunlukla Batı yanlısı bir dış politika yönelimi benimsemesi, neorealist anlayışlarla büyük ölçüde uyumlu görünüyor. 1950'lerdeki büyük güç çatışmasının gerilimi o kadar yüksekti ki, Türk liderler, Sovyet tehdidi karşısında Batı'nın Türkiye'nin güvenliğine olan bağlılığını sağlamak için Batılılaşma sürecinin hızını içeride ve dışarıda hızlandırmaya karar vermiş görünmektedirler (Leffler, 1985: 807-825).

Uluslararası ortam sıkı iki kutupluluk üzerine inşa edildikçe, Türk yöneticiler dış meslektaşlarıyla, özellikle de Batılılarla olan etkileşimlerinde çok hassas ve duygusal olmuşlardır. Batı'nın Türkiye'nin güvenliğine yönelik taahhütlerinin sağlam olmadığına dair herhangi bir ipucu, Türk yöneticilerin Batılı meslektaşlarına duygusal olarak tepki vermelerine neden olmuştur. Bu, Türk karar vericilerin Batılıların Türkiye'nin güvenlik kaygılarını ciddi bir şekilde dikkate almadıkları sonucuna vardıkları 1960'ların başında çok fazla rol oynamıştır. Küba füze krizine çözüm paketinin bir parçası olarak, Rusya'nın Küba'dan balistik füzeleri çekmesi karşılığında Amerikalıların Jüpiter füzelerini Türkiye'den geri çekmeyi kabul ettiği haberi patlak verdiğinde, Türk liderler sert tepki gösterdi ve Türkiye'nin NATO üyeliğinden herhangi bir fayda sağlayıp sağlamadığı konusunda hemen bir tartışma başlamıştır (Hale, 2013: 98-101). Benzer bir durum 1964'te de ortaya çıkmış, dönemin ABD Başkanı Lyndon Johnson, Türk mevkidaşlarını, Türkiye'nin Kıbrıs'ta ABD tarafından verilen silahları kullanmasının Sovyetler Birliği ile bir savaş tetiklemesi durumunda ABD/NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyebileceği konusunda uyarmıştır. Bu iki olay, Türkiye'nin toprak güvenliğine ilişkin endişelerinin 1960'ların başında oldukça önemli olduğunu, Türkiye'nin seçeneklerinin ise sıkı iki kutuplu ortam nedeniyle oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

1958'de karşılıklı ilişkilerde ilk küçük ayrışma ortaya çıkmıştır. Lübnan'da, Temmuz 1958'de Müslüman ve Hristiyan nüfus arasında tırmanan gerilim nedeniyle bir iç savaş çıkmasına ramak kalmıştır. Bu nedenle Lübnan Hükümeti ABD'den acil destek çağrısında bulunmuştur. Durumun aciliyeti nedeniyle ABD, Türkiye'deki İncirlik Hava Üssü'nden hızlı destek sağlamıştır. Demokrat Parti buna itiraz etmese de Türk kamuoyunda olumsuz bir algıya yol açmıştır. Lübnan operasyonu hakkında Türk yetkililere danışmak yerine, ABD sadece onları bilgilendirdi. Böylece İnönü ve beraberindekiler, Türk egemenliğinin kötüye kullanılması olarak ABD operasyonunu yoğun bir şekilde eleştirmişlerdir. Ayrıca iş birliğinin kapsamı da akıllarında bir soru olarak ortaya çıkmıştır. Türk tarafındaki temel algı, ABD'nin çıkarlarının, müttefiki Türkiye'nin çıkarlarına göre daha öncelikli olması olmuştur (Akgül, 2004: 14).

1960 yılında bir Amerikan U-2 casus uçağı Sovyetler Birliği üzerinde uçarken SSCB tarafından düşürüldüğünde, Türkiye ABD ile ittifakı konusunda daha şüpheli hale gelmiştir. Sovyetler Birliği, Türkiye'yi "casus uçağın Türk üslerini kullanmasına" izin vermekle suçlamıştır. Türkiye, Sovyetlerin suçlamasını reddetti ve Pakistan'dan Norveç'e giden uçağın Türk üsleriyle hiçbir ilgisi olmadığını kanıtlamıştır. Sonuç olarak Türkiye,

ABD'nin kendisini tüm bu uçuşlar hakkında bilgilendirmesini istedi ve kendi hava sahasında tüm U-2 uçuşlarını iptal etmiştir.

Askeri iş birliği açısından ve Eisenhower Doktrini'nin kitlesel misilleme ve nükleer paylaşım yüküne uygun olarak Türkiye, Ekim 1959'da nükleer savaş başlıklarıyla donatılmış on beş orta menzilli Jüpiter balistik füzesinin Türk topraklarına yerleştirilmesine izin vermiştir. Füzeleler 1961 sonbaharında İzmir yakınlarındaki bir üsse yerleştirilmiş ve 1962'de operasyona hazır hale gelmiştir. Füzelelerin Türkiye'ye yerleştirilmesi nedeniyle, Türk politikacılar ve elitler iki gruba ayrılmıştır. İlk grup, füzelelerin "Sovyetler Birliği'nin bir saldırısına neden olabileceği" gerekçesiyle yerleştirilmesinden yana olmamıştır. İkinci gruba göre, füzeleler Türkiye'nin gücünü ve ittifakın Türkiye'ye bir saldırı durumunda Sovyetler Birliği'ne cevap verme kararlılığını göstermiştir. Bu Jüpiter füzeleleri, ABD'nin kontrolündeki nükleer savaş başlıkları hariç, askeri yardım amacıyla Türkiye'ye verilmiştir (Hale, 2013: 133-134).

1959'dan füzelelerin Türkiye'ye yerleştirilmesine kadar, Amerikan Hükümeti, Polaris denizaltından fırlatılan sistem tarafından modası geçmiş olacak olan sıvı yakıtlı füzelelerin faydalarını sorgulamıştır. Dahası, Sovyetlerin ilk saldırısına karşı savunmasız olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle, Kennedy yönetimi, esnek tepki politikasıyla, füzelelerin Türk topraklarına yerleştirilmesini gözden geçirmeye karar vermiş, ancak Türk Hükümetinin güçlü muhalefeti nedeniyle sonuç değişmemiştir. Türkiye'nin bakış açısına göre, füzeleler Türkiye'nin "Ulusal Güvenliği" ile ilgiliydi (Akgül, 2004: 16). Öte yandan ABD'li yetkililere göre füzelelerin Sovyetler Birliği'ne karşı caydırıcılık açısından önemli bir değeri bulunmamıştır. Her ne kadar ABD füzeleleri Türkiye'ye konuşlandırmış olsa da asıl mesele Türkiye'nin muhalefeti değildi. Bunun temel nedeni, 1961'de Kruşçev'in Viyana Zirvesi'ndeki diplomatik savunmasından sonra zayıf olarak görülmemiştir. Füzelelerin konuşlandırılması, iki ülke arasındaki çıkarların bir başka farklılığını daha göstermiştir (Hale, 2013: 134).

26 Ekim 1962'de Başkan Kennedy, Kruşçev'den, izolasyonu kaldırmak için bir Amerikan anlaşması ve adayı işgal etmeme sözü için Küba'daki füzeleleri geri çekecek bir ticaret teklif eden bir mektup almıştır (Vali, 1971: 128). Ertesi sabah Kruşçev'den ikinci bir mektup gelmiştir. Bu kez teklifi revize edilmiş ve Küba'daki füzelelerin geri çekilmesi, Türkiye'deki Jüpiter füzelelerinin geri çekilmesine bağlanmıştır. Başkan Kennedy, Kruşçev'den talebi daha fazla kışkırtmamak ve bir düşmanı yatıştırmak için Türk çıkarlarını hayal kırıklığına uğratmamak için, ikinci mektubu basitçe görmezden gelmiştir. Kriz sona ermiştir. Türkiye'deki Jüpiter füzeleleri ABD tarafından ticaretin bir

parçası olarak dışlanmış gibi görünse de durum böyle değildi. Başkan Kennedy'nin kardeşi Senatör Robert Kennedy'nin anılarına göre ABD, Küba'daki Sovyet füzelerinin geri çekilmesi karşılığında kısa bir süre sonra Jüpiter füzelerini geri çekme sözü vermiştir. Sonuç olarak, Jüpiter füzeleri 1963'te kaldırılmıştır (Hale, 2013: 135).

Küba Füze Krizi, Türk dış politika yapıcılarını üzerinde derin izler bırakmıştır. Her şeyden önce, ABD'nin çıkarları tehlikede olduğunda müttefiklerine danışmadan bağımsız hareket edebileceği açık bir hale gelmiştir. İkincisi, Türkiye'nin hem ABD hem de Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde, 1959-62'de olduğundan daha ihtiyatlı olması gerekmektedir çünkü Washington'un bir kararı güvenliğini hatta varlığını tehlikeye atabilmiştir (Vali, 1971: 129). Sonuç olarak Türkiye, Washington'a bağımlı dış politikasını çok taraflı bir dış politika lehine revize etmeye karar vermiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği ile 1932'den beri ihmal edilen ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır (Hale, 2013: 136).

1960'lı yıllar, Kıbrıs'ta yaşanan olaylarla ilgili olarak Türkiye için de önemli olmuştur. Kıbrıs'ın Rum ve Türk halkı 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kurdu ve burada Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık adadaki ulusların ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantörleri olmuştur. Uygulamada, Rum tarafı anayasayı değiştirmeye çalışmış ve Rum tarafı tarafından hiçbir zaman inkâr edilmeyen Akritas Planı'nı (Plan, adanın Yunanistan ile nihai birleşmesini amaçlıyordu) uygulamaya başlamıştır (Denktaş, 1982: 28). Kıbrıs Rum polisi ve Kıbrıs Rum Ordusu, Aralık 1963'te Türkleri öldürmek için Türklerin evlerine ve köylerine saldırmıştır (Necatigil, 1996: 32). Toplu katliamın fotoğrafları, "Kanlı Noel" fotoğrafları, Türkiye'de büyük protesto toplantıları başlatan Türk gazetelerinde yer aldı. 1963 yılına kadar ABD genel olarak Kıbrıs'taki duruma müdahale etmeme politikası izlemiştir. ABD'nin yaklaşımı 1963'ten sonra Türkiye'nin askeri müdahalede bulunma tehdidi ve Yunanistan'ın NATO'dan çekilme tehdidi sonucunda değişmiştir. ABD, NATO içinde Sovyetlerin olası müdahalesine ve sömürüsüne davetiye çıkarabilecek zayıflıkları önlemek istemiştir (Akgül, 2004:92).

5 Haziran 1964'te Başkan Lyndon B. Johnson, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye ABD-Türkiye ilişkileri üzerinde derin etkileri olan bir mektup göndermiştir. Bu mektupta ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgali durumunda bunun Türkiye'yi Sovyetlerle karşı karşıya bırakabileceğini, NATO ve ABD'nin bu durumda Türkiye'ye yardım etmeyeceğini ileri sürmüştür (Kayar, 2003:127). ABD, Türkiye'nin ABD'den satın aldığı silahları kullanamayacağını da bildirmiştir (Gillis, 2004:1-2). Bu gelişmeler karşısında Türkiye askeri operasyonunu ertelemiştir. Öte yandan Türkiye, her iki tarafın da Kıbrıs'taki

durumu çok daha farklı algıladığını anlamıştır. Ankara yavaş yavaş Türkiye'nin tek taraflı hareket etmesi ve ABD'nin sonuçlarıyla yüzleşmesi gerekebileceğinin farkına varmıştır. Johnson'ın mektubunun Türk Hükümetini ve Türk kamuoyunu Türk-Amerikan ilişkilerinin doğasına daha yakından bakmaya zorladığı genel kabul görmektedir (Dülger, 2004:10). Böylece, Türkiye'nin talepleri üzerine, iki ülke arasındaki ikili anlaşmalar 1969'da İkili Savunma ve İşbirliği Anlaşması kapsamında revize edilmiş ve toplanmıştır (İşyar, 2005:25). Türkiye içinde, sorunlu ikili ilişkilerin etkisi, büyüyen bir Amerikan karşıtlığı olarak ortaya çıkmıştır. Bu Amerikan karşıtı söylem Türkiye'de o kadar yüksek seviyelere ulaştı ki, ABD bile Türkiye'de yerleşik Amerikalı subayların kamusal ortamda askeri üniforma giymelerini yasaklamıştır (Kayar, 2003:129).

1974'te Kıbrıs'taki durum, 15 Temmuz 1974'te Yunan subayları ve EOKA (Kıbrıslı Savaşçılar Ulusal Örgütü) Kıbrıs'ta bir darbe düzenlediğinde kötüleşmiştir. Buna tepki olarak Türkiye, Kıbrıs Barış Harekâtı'nı 20 Temmuz 1974'te, Türkiye Başbakanı Ecevit'in ortak eylem teklifinin İngiliz mevkidaşı tarafından reddedilmesinin ardından başlatmıştır (Necatigil, 1996: 94). ABD'deki Kongre baskısı daha sonra 1975'te Türkiye'ye karşı silah ambargosuna yol açmıştır. Güney'e göre Türkiye, dış politikasının fazla tek boyutlu olduğunu fark etmiştir (Güney, 2005: 343). Türkiye, bu ambargoya İkili Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nı iptal ederek karşılık vermiş ve NATO misyon faaliyetleri dışındaki tüm yabancı askeri üs faaliyetlerini kapatmıştır (Kayar, 2003:130). Ardından Başbakan Ecevit, ABD'nin talep ettiği afyon üretimini yasaklayan yasağı kaldırılmıştır (İşyar, 2005:27). Bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye, silah ithalat kaynağını çeşitlendirmeye ve yerli silah sanayisinin gelişimini iyileştirmeye çalışmıştır (Güney, 2005: 343). 1978'de, Türkiye Başbakanı Ecevit'in Türkiye'nin kamp değiştirme eğiliminden bahseden sözlerinin ardından, ABD'de ambargoyu durdurma çabaları artırıldı ve ambargo 1 Ağustos 1978'de iptal edilmiştir.

İlerleyen yıllarda Türkiye iç nedenlerden dolayı zor zamanlar geçirmiştir. Öte yandan ABD, 1979'daki felaket olaylar nedeniyle bölgede Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyuyordu: İran Devrimi ve Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali (Güney, 2005: 343). ABD Başkanı Ronald Reagan daha sonra Türk-Amerikan ilişkisini ellili yıllara geri döndürmekten bahsetmiştir. 29 Mart 1980'de Türkiye ve ABD, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşma, her iki ülkenin de ekonomik, savunma ve ilgili bilimsel ve teknolojik iş birliğini geliştirme arzusunu göstermiştir (Karasapan, 1989: 4). 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri, devam eden şiddet ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle ülkenin kontrolünü ele geçirmiştir. Ömer Göksel

İşyar'a göre, bu olaydan sonra ABD, Türk dış politikasında Avrupa'dan daha önemli bir yer tutmaya başlamıştır (İşyar, 2005:27). En azından Aylin Güney'e göre, askeri müdahale mevcut ikili ilişkilere zararlı bir sonuç vermemiştir.

1980 yılında imzalanan anlaşmaya paralel olarak, Türk ve Amerikan firmaları, Nurol Grubu Türkiye ile ABD Gıda Makineleri Kurumu arasında zırhlı piyade savaş araçları üretmek üzere bir ortak girişim şirketi olan FNSS projesi gibi birçok ortak proje kurmuşlardır (Güney, 2005: 343). Bu arada Türkiye'de seçimler yapılmış ve 1983 yılında Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi seçimden birinci parti olarak çıkmıştır. Birinci Reagan yönetimi döneminde ikili ilişkiler önemli ölçüde gelişmiştir. 1983'te ABD Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle, ikili ilişkileri "Güney Avrupa'daki en büyük, en üretken ve en az anlaşılabilir program" olarak özetlemiştir (Karasapan, 1989: 4). Türkiye ve ABD ayrıca, Türkiye'nin doğu savunmasını güçlendirmek amacıyla Hızlı Konuşlandırma Kuvvetleri kurma, Türkiye'nin bazı havaalanlarını modernize etme ve iki yeni havaalanı inşa etme konusunda anlaşmışlardır (Kayar, 2003:144-146). Nükleer silahlar açısından bakıldığında, Türkiye 1980'lerde de önemli bir yüke ev sahipliği yapmıştır (Karasapan, 1989: 5).

1985 yılında Türkiye ve ABD, ikili ekonomik yatırımları geliştirmek için yeni bir ticaret anlaşması imzalamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, 1987 yılında ABD'den F-16 satın alarak hava kuvvetlerini geliştirmiş ve bir Amerikan konsorsiyumu ile iş birliği içinde bu pazara üretici olarak girmiştir (Aydın, 2023). Türkiye, ayrıca Nisan 1987'de Avrupa Topluluğu'na (AK) tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. AK, Türkiye'nin başvurusuna 1989 yılında yanıt vererek, ekonomik uçurum, Türk işçilerinin serbest dolaşımı ve siyasi sorunlar gibi engellere işaret etmiştir. 1980'lerin ikinci yarısında, Türkiye ile ABD arasındaki ikili ilişkiler, esas olarak Gorbaçov'un glasnost ve perestrojka politikaları nedeniyle yavaşlamıştır. Bu politikalar Sovyet Rusya ile ABD arasında diyalogun kapısını açmıştır. Buna karşılık, ABD'nin gözünde Türkiye'nin NATO'nun güney kanadı olarak önemini azaldığı söylenebilir. Bu durum, ABD'nin Türkiye'ye 1984'te 715 milyon dolarla zirve yapan ve 1988'de 526 milyon dolara düşen askeri yardımına da yansımıştır (Hale, 2013:165).

Neorealizm, Soğuk Savaş kahramanları arasındaki gerilim azaldığında Türk dış politikasında da kendini göstermiştir. Bu, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin yumuşama döneminde iyileşmeye başlamasının nedenini açıklamaktadır. Batı'nın küresel siyasetteki önceliğinin kademeli olarak aşınması ve 1970'lerde ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki gerilimlerin azalması, dünyanın her zamankinden daha çok kutuplu olduğu

izlenimine katkıda bulunmuştur. Bu sistemik faktör, Türk liderlerini Ortadoğu ülkeleriyle daha iyi ilişkiler kurmaya itmede de belirleyici olmuştur. 1970'lerde Türk dış politikasında Ortadoğu yönünde bir yönelim olması tesadüf değildir ve hatta 1970'lerin sonlarında Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, Türkiye'nin daha çok boyutlu ve çok yönlü bir dış politika yönelimi izlemesine olanak tanıyan yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzenin tasarlanması gerektiğini savunmuştur (Sezer, 1992: 227-237). Türkiye'nin Batı dışı dünyaya açılması, küresel politikadaki büyük güç gerilimlerinin azalmasıyla mümkün olmuştur. Türk liderler 1970'lerde çok boyutlu bir dış politika yönelimi izleyerek kendilerini daha rahat hissettiler.

Sistemik faktörlerin Soğuk Savaş sırasında Türkiye'nin dış politika tercihlerini ne derece etkilediğini değerlendirmek başka bir nedenden dolayı tartışılmaya değer. Bu süre zarfında, bireysel ve devlet-toplumsal düzeydeki faktörler çoğu zaman Türkiye'nin ABD ve NATO'ya karşı daha eleştirel bir tutum benimsemesinin iyi olacağını öne sürmüştür. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türk siyasetinde ideolojik fay hatları boyunca artan kutuplaşma, ABD ve NATO karşıtı seslerin her zamankinden daha sık ve yüksek sesle duyulmasını sağlamıştır. Aşırı sağcı milliyetçi ve İslamcı partiler, taraflar arasındaki kültürel, dini ve geleneksel farklılıkların altını çizerek Türkiye'nin liderliğinde İslam ve Türk dünyasına yardım etmeyi amaçlayan bir dış politika yönelimi izlemesinin daha iyi olacağını öne sürmüşlerdir. Batı'ya yönelik eleştiriler, ABD Kongresi'nin Türkiye'nin Kıbrıs'taki askeri operasyonuna yanıt olarak Türkiye'ye ağır ekonomik ve askeri ambargolar koyma kararının ardından da çarpıcı bir şekilde artmıştır (Hale, 2013:107-118). Ancak son tahlilde, jeopolitiğin zorunlulukları Türkiye'nin ABD yanlısı/NATO yanlısı tutumunu dikte etmiştir.

Soğuk Savaş dönemi, hem savunma hem de saldırı neorealizminin Türkiye ile ABD arasındaki dinamikler üzerindeki etkisine tanık olmuştur. Türkiye, ABD'nin sağladığı güvenlik garantilerinden ve NATO üyeliğinden büyük ölçüde yararlanmıştır. Eş zamanlı olarak ABD, Türkiye'nin avantajlı coğrafi konumundan ve Batı değerleriyle uyumundan yararlanmıştır. İstikrarı korumak ve Batı yanlısı bir yönetimi güvence altına almak için ABD, Türkiye'nin siyasi işlerine müdahale etmiştir. Türk-Amerikan ittifakının simbiyotik bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin devamında her iki ülkenin de çıkarı olduğu açıktır.

Soğuk Savaş süresince Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler neorealizme bağlı kalmaktan ziyade karşılıklı çıkarlar doğrultusunda şekillenmiştir. Her iki devlet de kendilerini ortak bir düşman olan Sovyetler Birliği'ne karşı birleşmiştir. Batı yanlısı bir

dış politika izleyen Türkiye, neorealizmden bağımsız olarak kendi rotasını çizmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma arzusunu kabul ederek destek ve yardım sağlamıştır. Türkiye ile ABD arasındaki ittifakın neorealizm ideolojisiye dayanmaktan ziyade ortak çıkarlara dayalı olarak kurulduğunu belirtmek önemlidir.

Türkiye'de iç siyasetin seyri ABD'nin müdahalesinin ötesine geçen çeşitli faktörler tarafından şekillenmiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'de siyasi istikrarsızlık ve darbeler sık sık yaşanmıştır. Türkiye'nin siyasi manzarasının gelişimi, ülkenin kendine özgü tarihi ve kültüründen önemli ölçüde etkilenmiştir. ABD'nin Türk siyaseti üzerinde tam bir kontrole sahip olmadığını belirtmek gerekmektedir. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde Türkiye'nin iç dinamikleri önemli rol oynamıştır.

Soğuk Savaş dönemindeki Türk-Amerikan ilişkileri yalnızca neorealizm perspektifinden tam olarak anlaşılabilir. Neorealizm değerli içgörüler sunarken, oyundaki karmaşık dinamiklerin tamamını kapsama konusunda başarısız olmaktadır. Ekonomik çıkarlar ve kültürel bağlantılar bu ilişkiyi etkileyen ek faktörlerdir. İttifakın zorluklardan ve yaşanan gerilim dönemlerinden mahrum olmadığını kabul etmek önemlidir. Üstelik Soğuk Savaş'ın sona ermesi bu ortaklığın yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Özetle, Neorealizm Türk-Amerikan ittifakını analiz etmek için yararlı bir çerçeve sunarken, bu ilişkinin çok yönlü doğasını yakalamakta yetersiz kalmıştır.

Soğuk Savaş sırasında Türkiye ile ABD arasındaki ittifak savunma ve saldırı neorealizmden etkilenmişti. Türkiye, bölgedeki Sovyet saldırganlığına karşı ABD'nin yanında yer alırken, ABD de Türkiye'yi Orta Doğu'da değerli bir stratejik ortak olarak görmüştür. Ancak neorealizm bakış açısına meydan okuyan ve Türk-Amerikan ilişkilerine dair daha incelikli bir anlayış sunan karşı argümanlar da mevcuttur. İttifak sadece neorealizmden ziyade ortak çıkarlara dayanmakta ve Türkiye'nin iç dinamikleri ilişkinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Sonuç olarak, Soğuk Savaş dönemindeki Türk-Amerikan ittifakı, çeşitli faktörlerin etkilediği karmaşık ve çok yönlü bir ortaklıktır.

4.1.25 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1991-2008) Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte ABD-Türkiye ilişkileri yeni bir döneme girmiştir (Robins, 2003:13). Soğuk Savaş sonrası

ortam, Türkiye'nin hem Türkiye'de hem de yurtdışında geleceğe yönelimi hakkında bir tartışma başlatmıştır. Bazı yorumcular, Sovyet tehdidi sona erdiği için Türkiye'nin stratejik önemini yitirdiğini ileri sürmüşlerdir (Hale, 2013:192). Bazıları da Batı'nın artık desteğine ihtiyaç duymadığı için tecritçi bir politikaya yönelmenin Türkiye için en iyi seçenek olduğunu savunmuştur. Bazıları da ortak bir pazar oluşturmak için İslam ülkeleriyle daha yakın bir ilişki kurulmasını önermiştir. Bazıları ise yeni doğan Türk Devletleri ile daha yakın bağlar kurulmasını önermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yirmi yılı, birçok akademisyen tarafından ABD'nin jeopolitik önceliklerini ezici bir şekilde yansıtan tek kutuplu bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ile diğer büyük güçler arasındaki güç dağılımı sadece Amerikalıların lehine çarpıtılmakla kalmamış, aynı zamanda temel Amerikan/Batı değerleri de uluslararası politikanın normatif temelini kararlı bir şekilde şekillendirmiştir. ABD önderliğindeki uluslararası Batı toplumu Sovyetler Birliği'ne karşı Soğuk Savaş'ı kazanmamış olması durumunda, Francis Fukuyama muhtemelen komünist bloğun dağılmasının "tarihin sonu" anlamına geldiğini iddia etmemiş olacaktır (Fukuyama,1992). *Pax Americana* döneminde liberal uluslararası düzen batılı olmayan coğrafyalara doğru genişlemeye başlamıştır. Liberal demokrasinin ve serbest piyasa yönelimli kapitalizmin tüm dünyadaki modernleşme ve kalkınma süreçlerini derinden şekillendireceği varsayımı, ABD'nin elindeki salt maddi güç kapasitesi ile mümkün olmuştur.

Sovyet sonrası dönemde uluslararası sistemin değişmesi, sistemdeki aktörlerin farklı özelliklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Türkiye'nin daha önce Müslüman bir millet olması en önemli özelliği değilken, Soğuk Savaş sonrası dönemde Müslüman ve Batı ittifakının bir parçası olarak ABD'nin Ortadoğu'ya açılan kapılarından biri olmuştur. Sistemik değişimler ve yeni öncelikler ülkelerin birbirlerine yönelik politikalarını şekillendirmiştir. Genel olarak, Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikası, ABD'nin siyasi ve askeri liderliğinin bir sonucu olarak dünya sorunlarıyla aktif olarak ilgilenmiştir. Ayrıca, Clinton'un başkanlığı sırasında Türkiye ve ABD, Kosova operasyonu gibi çeşitli uluslararası operasyonlarda iş birliği yapmıştır. Türkiye'nin Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya yakınlığı ve NATO üyeliği, Türkiye'nin ABD'nin bölgedeki en aktif ortağı haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde Türkiye, AB üyeliği konusunda ABD'den de büyük destek almıştır. Clinton yönetimi, uluslararası kurumlara bağlılığın uluslararası ilişkileri daha barışçıl hale getireceğini düşünerek, Türkiye'nin AB'ye katılımının ABD ile Türkiye arasındaki ikili ilişkileri dolaylı olarak güçlendireceğine inanmıştır. Sonuç olarak, Türkiye 1999 yılında AB'ye aday ülke olarak

kabul edilmiştir. Bu durumda, Başkan Clinton'un AB liderlerine Türkiye için lobi çalışmaları bu kararın alınmasında kritik öneme sahiptir (Çakır, 2015).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'yi kuzeydeki Sovyet tehdidinden kurtarmış ve komşularında manevra kabiliyeti artmış gibi görünse de bu durum Türk karar vericilerinin Türk dış politikasında 'stratejik özerklik' kavramına öncelik vermelerine yol açmamıştır. 1990'ların ilk yıllarında, Türk yöneticiler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının Türkiye'nin çevresinde güçlü bir liderlik rolü oynamasına izin vereceğini varsaymışlardır. Sovyet tehdidinin yokluğunda Türkiye'nin artan manevra kabiliyeti, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki jeopolitik etkisinin güçlendirilmesinin önünü açacağı değerlendirilmesine (Hale, 2013:135-157) karşın bir yandan Türkiye'nin maddi güç kapasitesinin, diğer yandan kötüleşen iç ortamın böyle bir süreci kolaylaştırmayacağı kısa sürede anlaşılmıştır.

Bu nedenle Türk karar vericiler kısa sürede Türkiye'nin Batı'nın gözündeki önemini artırmanın yeni yollarını düşünmeye başlamışlardır. Türkiye'nin potansiyel olarak batı dünyasını batı dışı yerlere bağlayan bir köprü görevi görebileceği fikri zamanla dikkat çekmiştir. Ortak Sovyet tehdidinin sona ermesiyle Türkiye'nin artık bir Batı/Avrupa ülkesi olarak görülmemesi durumu, Türkiye'nin birçok dış politika girişimini harekete geçirmesine neden olacaktır (Ruacan, 2007). Türkiye, Batı çevrelerinde, Sovyet sonrası coğrafyada ve Balkanlar'da bağımsızlığını yeni kazanan devletler için, müreffeh olma çabalarında ideal bir rol model olarak sıkça dile getirilmiştir.

Türkiye, 1990'lı yıllarda İsrail ile ilişkilerinin altın yıllarını yaşamış ve bu iki ülke arasındaki yakınlaşma ABD tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir. Bu iki ülke de benzer tehdit algılarını ve Batı dünyasıyla güçlü fikinsel ve kurumsal bağları paylaşmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinin dinamiklerine ilişkin olarak, iki ülke ilişkilerini stratejik bir ortaklık olarak tanımlamıştır. Başkan Clinton'un Kasım 1999'da Türkiye'ye yaptığı ziyaret, Türkiye-ABD ikili ilişkilerinin tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. 1999 yılı Türkiye'de önemli olayların yaşandığı bir yıl olmuştur. AB üyeliği hedefi doğrultusunda gerçekleştirilen demokratik reformlar sonucunda Türkiye, birçok bağımsız değerlendirme kuruluşu tarafından özgür ve/veya yarı özgür ülke olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır. Türkiye için önemli olaylar arasında 1999 yılında ülkede yaşanan iki yıkıcı deprem de bulunmaktadır. Başkan Clinton'un Türkiye ziyareti, Kasım 1999'daki ikinci depremden hemen sonra gerçekleşti. Türk kamuoyu, Clinton'un deprem bölgelerine yaptığı ziyaretleri büyük memnuniyetle karşılamıştır. Bu ziyaret sonucunda Türkiye'de uzun süredir yüksek oranlarda seyreden Amerikan karşıtlığı, bu tarihi

ziyaretten sonra gerilemiştir. Dolayısıyla Başkan Clinton'ın ziyareti sırasında TBMM'de yaptığı konuşma, Türkiye-ABD ilişkilerinin çerçevesini belirleyen bir özelliktir. Ayrıca bu konuşma, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dünya düzenindeki yerini ABD'nin yaklaşımına göre görmesi açısından da önemlidir (Aliriza ve Aras, 2012) Başkan Clinton, konuşmasında Türkiye'nin demokratik ve laik yapısına övgüde bulundu. Başkan Clinton, Türkiye'nin İran ve Irak'ın çevrelenmesindeki rolünü vurgulamış ve Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki desteğini vurgulamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin desteğinin ABD'nin Ortadoğu'daki dış politikası için hayati önem taşıdığını dile getirmiştir. Başkan Clinton, Türkiye'nin Batı ittifakındaki tek Müslüman çoğunluklu ülke olduğunu, Türkiye'nin İslami ve Batılı statüsünün Türkiye'yi önemli kıldığını belirtmiştir (Lacey, 1999).

Görüldüğü gibi, Clinton dönemi ile birlikte ikili ilişkiler Soğuk Savaş sonrası dönemin koşullarına adapte olmuştur. Ayrıca, iki ülke bölgede stratejik ortaklık tanımı doğrultusunda ortak politikalar izlemiştir (Oran, 2013) Ancak dönemin Türk dış politikası incelendiğinde, Türkiye'nin tek hedefinin AB üyeliği olması dışında her alanda uygulanan politikaların ABD'nin istek ve çıkarlarından etkilendiği görülmektedir. Örneğin Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerilim bu durumun açık bir tezahürüdür. 1996 yılında Yunanistan tek taraflı olarak Türkiye ile olan deniz sınırını değiştirmiş ve iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. Dahası, ABD'nin arabuluculuk çabaları sayesinde herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. (Oran, 2013) Türkiye, NATO ve AB üyesi bir ülkeyle yaşadığı anlaşmazlığın ABD ve AB ile ilişkilerini bozacağını düşünmüş, bunun sonucunda bu konu çözümsüz bir şekilde rafa kaldırılmıştır. Yunanistan ise bu tarihten itibaren yeni deniz sınırlarını kullanmaya devam etmiştir. Görüldüğü gibi Türk dış politikası, Türkiye-ABD ilişkileri iyi bir seyir izlerken ABD'nin önerileri doğrultusunda hareket etmiştir. Sonuç olarak, bu dönemde ikili ilişkilerin seyrini belirleyen faktörler ABD'nin dış politika tercihleri ve Türkiye'nin bu tercihlerle uyumu olmuştur.

Her yeni seçilen Amerikan Başkan'ından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler çeşitli değişikliklere uğramış olsa da Başkan Bush dönemi ikili ilişkilerde benzeri görülmemiş değişimleri beraberinde getirmiştir. Başkan Bush seçildikten sonraki ilk günlerde, iç politikaya öncelik veren bir politika benimsemiştir. Ancak Ocak 2001'de göreve başlayan Bush yönetimi, Clinton yönetiminin Ortadoğu politikasını bir başarısızlık örneği olarak görüyordu (Gregg, 2017). Amerikan dış politikasının farklı dönemlerinde, farklı teorilerin argümanları hâkim görüş olarak kabul edilmiştir. Örneğin Clinton dönemi, kurumsallaşma ve barış çabaları nedeniyle neo-liberal bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde çeşitli olaylarda askeri güç kullanılmış olsa bile,

sorunların çözümünde uluslararası kurumların katılımı arayışı neo-liberal bir dönem için mükemmel bir örnektir. Bununla birlikte, 9/11 saldırılarının bir sonucu olarak, Bush Doktrini olarak bildiğimiz çerçevede, yeni Amerikan yönetimi saldırgan bir gerçekçilik örneği sergilemiştir. Bu durum dünyadaki siyasi atmosferi etkilediği gibi Türk-Amerikan ilişkilerini de etkilemiştir.

11 Eylül saldırıları Türk-Amerikan ilişkilerinin gidişatını değiştirmiştir. Türkiye'nin terörle mücadeledeki jeopolitik önemi bir kez daha gündeme gelmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya coğrafi yakınlığı ve ABD'nin Ortadoğu'da terörle mücadele edecek olması, Türkiye'nin jeopolitik önemini artırmıştır (Onis, 2004). Türkiye, 11 Eylül saldırılarının hemen ardından Amerikan halkının yanında olduğunu belirtmiş ve adaletin sağlanması için ne gerekiyorsa yapmaya hazır olduğunu açıklamıştır. Türkiye bu şekilde ABD'ye desteğini açıkça ilan etmiştir. Ayrıca Türkiye, NATO'nun beşinci maddesinin uygulanmasında ABD'ye desteğini açıklamıştır. Bu bağlamda Türkiye, ABD'nin Afganistan'da planladığı operasyonun hem NATO hem de dünya halkları için faydalı olacağını ifade etmiştir. Afganistan Harekâtı'nın bir parçası olarak Türkiye, hava sahasını müttefik kuvvetlerin kullanımına açmış ve limanlarının yabancı birlikler tarafından kullanılmasına izin vermiştir. 7 Ekim 2001'de gerçekleşen Kalıcı Özgürlük Operasyonu sonucunda Afganistan'daki Taliban yönetimi yıkılmıştır.

Türkiye'nin Afganistan'da terörle mücadeleye verdiği en büyük desteğin Taliban rejiminin yıkılmasından sonra geldiği söylenebilir. Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü'nün (ISAF) bir parçası olarak Afganistan'a asker gönderen Türkiye, ABD ve NATO'nun bölgedeki en büyük destekçilerinden biri olmuştur. Türkiye, Kabil'deki uluslararası koalisyonun komutasını üç kez yapmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin eski Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 2004-2006 yılları arasında Afganistan'da NATO'yu temsil eden en üst düzey sivil olmuştur (Ekşi, 2010). 11 Eylül saldırılarının hemen ardından Türkiye'nin ABD'ye verdiği büyük destek ve Afganistan Savaşı'na katkıları ikili ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Türkiye'nin Afganistan savaşına katkısı, Kore Savaşı'ndan sonra iki müttefik arasında sahada yapılan en büyük iş birliği olarak kabul edilebilir. Ancak Afganistan Savaşı'ndan sonra Irak'ın yeni savaşın hedefi olarak gösterilmesi, Türk kamuoyunun ABD ve ulaşmak istediği hedefler konusunda şüpheli olmasına neden olmuştur (Ekşi, 2010). O dönemde Türkiye'de iktidarda olan Sosyal Demokrat hükümet, Türkiye'nin hiçbir komşusunun ABD tarafından işgal edilmesini desteklemeyeceğini belirtmiştir (Oran, 2010).

Türkiye ve ABD, çıkarlarının çatışmadığı konularda uluslararası kurumlar aracılığıyla iş birliği yapabilir ve iki stratejik ortak olarak benzer politikaları sürdürebilir. Ancak iki ülkenin farklı bakış açılarına sahip olduğu konularda bulunabiliyor. Afganistan ve Irak bu durumun iki önemli örneğidir. Bu dönemde Bush yönetimi Saddam Hüseyin'e karşı dünya çapında bir kampanya başlatmıştır. Amerika'nın önleyici görev konsepti çerçevesinde oluşturulan bu kampanya, Saddam Hüseyin yönetimini terörü desteklemekle suçladı. ABD, Irak'ın kimyasal silahlara sahip olduğuna ve terörü desteklediğine dair dünya kamuoyuna yeterli kanıt sunmamasına rağmen, iddialarından vazgeçmemiştir. Bu, Bush Doktrini'nin önleyici görev ve tek taraflılık politikaları için bir test haline gelmiştir (Singh, 2006) Bunun başlıca nedenlerinden biri, Bush yönetiminin ABD'nin küresel hegemonyasının devamını garanti altına alma arzudur (Griffiths, 2004).

Genel anlamda Türk-Amerikan ilişkileri, çok az istisna dışında, Sovyet Rusya'nın dağılmasından 2003'e kadar, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en iyi dönemini yaşamıştır. Her iki ülkenin de birbirine karşı yaklaşımları daha hoşgörülü, sorunlu alanlara karşı daha duyarlı ve "daha anlayışlı" olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası yapı önemli bir değişime tanık olmuş olsa da Türk-Amerikan ilişkilerinde bozulma beklentilerinin aksine, Komünizm tehdidinin yokluğu nedeniyle Türk-Amerikan ilişkileri 1990'lı yıllardan önceki döneme göre çok daha iyi bir şekilde işbirlikçi bir şekilde ilerlemeye devam etmiştir (Erhan, 2004: 104).

Sovyet entegrasyonundan sonraki yeni ortam, Türkiye'nin ABD için stratejik önemini yeniden değerlendirmiş ve Türkiye'nin ABD ile askeri iş birliği, yeni sorun alanları olarak ortaya çıkan Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya'ya kadar uzanmıştır. Eski Sovyet ülkelerindeki enerji rezervleri ve bunların güvenli enerji koridorları aracılığıyla müttefiklere dağıtılması, iş birliği açısından gündemin önemli bir bölümünü işgal etmiştir (Erhan, 2004: 105). Sonrasında Sırpların Balkanlar'daki saldırgan soykırım niyetlerine karşı ortak girişimler ittifakı sağlamlaştırmıştır. Ardından, Türk politika yapıcılar, Washington'un Ankara'nın Avrupa Birliği'ne dahil edilmesine verdiği tam desteği memnuniyetle karşılamışlardır. Terörle mücadele, iki ülke arasındaki "stratejik ortaklığı" geliştirmiştir.

Ancak bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerde hala bazı önemli rahatsızlık alanları olmuştur. Her zaman olduğu gibi, Kongre'deki Türk lobilerinin zayıflığı, ekonomik ve askeri yardımı ve 1915'te Osmanlı yönetimi altındaki Ermenilere yönelik sözde soykırımla ilgili bir karar çıkarma girişimlerini sona erdiren güçlü Ermeni ve Yunan

lobileri tarafından istismar edilmiştir. En önemli girişim 2000 yılında Clinton yönetimi tarafından geri çekilmiştir. Washington'a göre, bir diğer rahatsız edici dönem 1996-97 Erbakan hükümeti döneminde, Erbakan'ın kontrol altında tutulması gereken İslam ülkelerine yönelik dostane politikaları nedeniyle yaşanmıştır. Erbakan'ın Türk politikasını Batı'dan Doğu'ya kaydırma girişimleri, komutanların Şubat 1997'de Erbakan hükümetini deviren sert uyarısıyla sona ermiştir.

İlişkilerdeki temel ayrışma, 1980'lerden sonra, Irak ve PKK/KONGRA-GEL'e yönelik farklı yaklaşımlar nedeniyle yaşanmıştır. Körfez Savaşı'ndaki iş birliği, her iki ülkenin politikalarının çatışmaya başlamasından sonra bitmiştir. Türkiye'nin Irak topraklarının bütünlüğü ve Irak sorununa Körfez Savaşı sonrası askeri bir çözümden ziyade diplomatik bir çözüm getirilmesi konusundaki temel kaygıları, Washington tarafından tatmin edici bir şekilde dikkate alınmamıştır. Dahası, Washington'un Türkiye'nin dışlandığı Kuzey Irak'taki Kürt gruplar arasında tek taraflı uzlaşma girişimleri, Ankara'daki endişelerin seviyesini artırmıştır. Ayrıca 1995'ten sonra kınamaya dönüşen ABD raporları, Türkiye'nin PKK/KONGRA-GEL ile yürüttüğü terörle mücadelesine ilişkin insan hakları açısından, önceki yıllardan farklı olarak, ilişkilerde bir boşluk açmıştır. Neorealizm ilkesi, devletlerin kendi çıkarlarını ön planda tuttuğunu ileri sürmektedir. Türk-Amerikan ilişkileri bu ilkenin bir sonucu olarak dalgalanmalar yaşamıştır. Mesela Körfez Savaşı sırasında Türkiye, NATO müttefiki olarak ABD'den destek almıştır. Ancak Türkiye, PKK ile mücadelede ABD'den yardım istediğinde ABD müdahale etmeyi reddetmiştir. Desteklerdeki bu farklılık her iki ülkenin de kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Tüm bu sürtüşmelere rağmen Türkiye, "Avrupa'nın periferisinde, özellikle Hazar'da jeopolitiğin yeniden keşfedilmesi ve kitle imha silahlarının ve füzelerin yayılması ile bölgesel güç projeksiyonunun zorluklarına giderek daha fazla vurgu yapılması" konusunda son zamanlarda gelişen Amerikan politikalarının merkezinde yer aldığı için ABD'yi "vazgeçilmez bir ülke" olarak savunmuştur. Türkiye'nin bakış açısına göre ABD, Avrupa dışında Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar'daki barış sürecini geliştirebilecek tek ülke ve süper güçtür. Türk dış politika yapıcılara göre, ABD ile ilişkilerini geliştirmek, Türkiye'nin güvenliğini, ekonomik ve siyasi faydalarını ve belirsizliklerin olduğu bir alanda bölgesel bir güç olarak rolünü artıracaktır. Böylece Türk-Amerikan ilişkileri 1980'li yıllardan 2003 yılına kadar olan dönemde stratejik ortaklık şartları altında güçlenmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi stratejik ortaklık,

gündemdeki tüm konular açısından iki ülkeyi aynı noktaya getirmemiştir (Uslu, 2003: 294-295).

Türkiye'de 2001 yılında yaşanan büyük ekonomik kriz sonucunda ülkeyi son 20 yıldır yöneten tüm siyasi partiler 2002 seçimlerini kaybetmiş ve Meclis'e temsilci gönderememişlerdir. Bu kriz ortamının devamında daha önce ülke yönetiminde görev yapmamış olan Tayyip Erdoğan öne çıkmış ve 2002 seçimleri sonucunda seçilmiştir. (Ekonomist, 2002) İslamcı bir siyasi geçmişe sahip olan Erdoğan, Batı karşıtı olan ve 1990'lardaki konuşmalarında İslamcılığı savunan bir siyasi figür olmuştur. Bu, Erdoğan'ın başbakan seçilmesinden sonra Türkiye'nin gideceği yön konusunda birçok kişi için endişe kaynağı olmuştur. Ancak daha önce tahmin edilmeyen bir şekilde iktidara gelen Tayyip Erdoğan'ın muhafazakâr hükümeti göreve gelmesinin ardından yapılan açıklamalarda ABD ile yakın iş birliğini vurgulamıştır. Bu durum Bush yönetimi tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü Türkiye'nin ABD politikalarına verdiği destek, ABD için büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin jeopolitik önemi ve Müslüman kimliği, Amerikalı politika yapımcılar için önemli bir faktör haline almıştır. Türkiye gibi Müslüman çoğunluklu bir ülkenin ABD'nin terörle mücadelesini desteklemesi önemli bir durum olmuştur. Çünkü Türkiye'nin desteği, ABD yönetiminin terörle mücadelesinin Hristiyan-Müslüman savaşı olarak gösterilmesini engelleyebilecek bir faktör olmuştur.

Türkiye'nin dış politikası, birbirini izleyen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) liderliğindeki hükümetlerin yönetimindeki yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı boyunca büyük ölçüde Batı yanlısı olmaya devam etmiştir. Bu, yalnızca içeride liberal demokratik uygulamaların güçlendirilmesinin iktidardaki AK Parti'nin siyasi çıkarlarına uyacağı için değil - bir iç motivasyon - aynı zamanda Batılı güçlerin küresel politikadaki önceliğinin hala rakipsiz olması nedeniyle de böyle bir durum ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'nin kendi periferilerinde yer alan ülkelerin gözünde en güçlü çekim gücü vardı ve Amerika Birleşik Devletleri elinde o kadar muazzam bir güç kapasitesine sahipti ki, bunu çok uzak yerlerdeki rejimleri devirmek ve yurtdışında ulus kurma tatbikatlarına katılmak için kullanmaktan çekinmemiştir. 11 Eylül saldırısı Amerikan imajını zedelemiş olsa da Batı ile geri kalanı arasındaki güç farkı hala birincisinin lehine olmuştur.

Birçok bilim adamı, yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında Türk dış politikasını Avrupalılaştırmanın başarılı bir örneği olarak tanımlamıştır (Ulusoy, 2008). Bu durum üç şekilde kendini göstermiştir. Avrupalılaştırma ilk olarak karar alma süreci alanında gözlemlenebilir. Uyum paketlerinin bir parçası olarak gerçekleştirilen reformların yanı

sıra, seçilmiş siviller, Türkiye'nin ulusal çıkarlarının ve dış politika önceliklerinin belirlenmesinde atanmış bürokratlardan daha fazla etki kazanmıştır.

İkincisi, benimsenen dış politika araçları açısından Türkiye çok Avrupalı bir şekilde hareket etmiştir. Türkiye, genişletilmiş Ortadoğu'daki bölgesel çatışmaların çözümünü kolaylaştırmak için diplomatik girişimlerde bulunmuş, komşu aktörleri kendi aralarındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığı yoğunlaştırmaya teşvik etti ve yumuşak ve sivil güç uygulamalarını bölgesel aktörlerle olan ilişkilerinin merkezine koydu. Vizesiz sınır ötesi ziyaretlere olanak sağlamak, bölge ülkeleriyle üst düzey stratejik diyalog toplantıları düzenlemek ve bölgesel olarak Kantçı dinamiklerin güçlenmesine katkıda bulunmak özünde çok Avrupalıydı. Sözde "komşularla sıfır sorun" dış politikası, Avrupa'daki Kantçı güvenlik uygulamalarıyla büyük ölçüde uyumlu hale gelmiştir.

Üçüncüsü, Türkiye'nin bu dönemdeki dış politika tercihlerinin çoğunun özü, ezici çoğunlukla Batı'nın öncelikleriyle uyumlu duruma ulaşmıştır. Örneğin Türkiye, Kıbrıs sorununun Annan Planı çerçevesinde çözülmesini desteklemiş, bölgede liberal temsili demokrasiyi güçlendirmeyi amaçlayan ABD öncülüğündeki Ortadoğu Girişimi'nde yer almış, komşu ülkelerle kapsamlı "güveniksizleştirilmiş" ilişkilerini "güvenlikten arındırmış", Ermenistan Cumhuriyeti ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir açılım süreci başlatmış, İsrail ile Suriye arasında arabulucu rolü oynamış ve Brezilya ile ortak bir girişimde bulunarak İran ile uluslararası toplum arasındaki nükleer anlaşmazlığın çözümüne katkıda bulunmuştur.

Türk-Amerikan ilişkileri, Amerika'nın Irak'taki Saddam Hüseyin rejimini devirme ve Kuzey Irak'taki Iraklı Kürtleri destekleme çabaları bağlamında zor zamanlar geçirmiş olsa da 9/11 sonrası dönemde Türkiye'nin Amerikalıların gözündeki değerini artırmıştır. Ülkesinde liberal demokratik uygulamalara sahip, çoğunluğu Müslüman bir ülke olan Türkiye, teröre karşı küresel savaş bağlamında hayati önem taşımaktadır (Kıbaroğlu & Sazak, 2015).

22 Eylül 2003'te Türkiye Hazine Bakanı Ali Babacan ve ABD Hazine Bakanı John Snow, Türkiye'ye 8,5 milyar dolarlık kredi sağlayan bir ekonomik anlaşma imzalamışlardır. Ancak bu, Irak konusunda bazı konularda iş birliği koşuluna bağlıydı. İmza töreninin sonunda John Snow, kararın 1 Mart'ta TBMM tarafından reddedilmesinden sonra yara alan ilişkiler açısından olumlu beklentilerini dile getirmiştir (Gürek, 2008). Yoğun çabalara rağmen ilişkilerin 'Altın Çağı'na bu kadar hızlı dönmek zor olmuştur. Ancak Haziran 2004'te Türkiye'de düzenlenen NATO zirvesinde iki ülke arasındaki atmosferin olumluya döndüğü görülmüştür. George Bush, Türkiye'nin

bölgedeki demokratik ve barışçıl gelişmeleriyle örnek bir ülke olduğunu açıkladı. İlişkilerin düzelmesi açısından bir diğer adım da PKK/KONGRA-GEL'in Washington'daki terör örgütleri listesine eklenmesi olmuştur. 2004 yılı sonunda Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşlerden Sorumlu Müsteşarı Marc Grossman, Irak'ın bütünlüğü, NATO ve "özgürlük ve demokrasiye bağlılık" açısından Türk-Amerikan iş birliğinin altını çizmiştir. Grossman'a göre, Irak Savaşı sırasında ilişkilerdeki dalgalanma sona ermiş ve iş birliğini ilerletmenin zamanı gelmişti. Bakan Powell'ın konuşmasına atıfta bulunmuştur: "Türkiye iyi bir dost, iyi bir müttefik ve ... birkaç ay önceki hayal kırıklığına rağmen... Türkiye ile iyi bir ortaklığımız var ve önümüzdeki yıllarda da büyümeye devam edeceğinden eminim" (Grossman, 2005: 67-68).

2004'ün olumlu atmosferi etkisini 2005 yılına taşıdı ve Türkiye bir kez daha Kabil/Afganistan'daki ISAF komutanı olmuştur. Şubat ayından ağustos ayına kadar Türk Silahlı Kuvvetleri ISAF'a bir tugayı ve bazı ekstra personeli ile katkıda bulunmuştur (Genelkurmay Başkanlığı, 2008).

Hem Türkiye hem de ABD, 2003 yılından bu yana ilişkilerde bozulan durumu onarmak için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda üst düzey yetkililer ve siyasetler tarafından karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretlerin en önemli sonucu, Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından imzalanan "Stratejik Ortaklığı İlerletmek için Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog" olmuştur. Bu anlaşma ile iki ülke arasındaki iş birliği ilerletildi ve ekonomi ve teknoloji gibi diğer alanlara yayıldı. Bu belge, Türk-Amerikan tarihinde bir ilk olarak "ikili iş birliğinin yönünü ve kapsamını belirleyen bir yol haritası" olarak kabul edilmiştir. Bu belgeye göre, Türk-Amerikan Ekonomik Ortaklık Komisyonu, ilişkilerin "ekonomi, ticaret, enerji, yatırım, bilim ve teknoloji, araştırma ve geliştirme programları, akademik iş birliği ve insandan insana etkileşim" açısından "çeşitlendirilmesini" öngören bir "Eylem Planı" geliştirdi (Radikal, 2007). Bu plan hala etkindir ve en son Nisan 2008'de güncellenmiştir.

5 Kasım 2007'de Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Başkan George Bush'u Beyaz Saray'da ziyaret etmiştir. Toplantı çok dostane geçti ve daha sonra iş birliği mesajları verilmiştir. Başkan Bush, PKK/KONGRA-GEL'i hem Irak'ın hem de ABD'nin düşmanı olarak tanımlamıştır. Ocak ayında Cumhurbaşkanı Gül, Washington'da Başkan Bush ile bir araya geldi. Görüşmenin ardından Cumhurbaşkanı Gül, PKK/KONGRA-GEL'e karşı Türk-Amerikan iş birliğinin sağlandığını söylemiştir (Köylü, 2008a). 2008 yılındaki son önemli ziyaret, 24 Mart'ta ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney

tarafından gerçekleştirilmiştir. Cheney, Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan arasındaki dostluk basına verilen fotoğraflara da yansımıştır. Gül ve Cheney, Irak'ın bütünlüğünün 'ortak çıkar' olduğunu söylemiştir. Ayrıca Cheney Gül'e, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesel Kürt Toplulukları ve Irak'taki liderleriyle siyasi ilişkilerini geliştirmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Dahası, Erdoğan'dan İran'a karşı daha sert bir tutum talep etti (Köylü, 2008b). İlişkiler 2003'ten bu yana düzelmiş ve "köşeyi dönmüş" (Burns, 2007) gibi görünse de hala sorunlu alanlar bulunmuştur.

İlişkilerdeki en büyük zorluk, Irak'ta isyanın damgasını vurduğu ve bölgeyi 2004-2005'e kadar daha da huzursuz eden uzun süreli bir çatışma olmuştur. 1 Mart tezkeresinin parlamento tarafından reddedilmesinin ardından ilişkiler, "Türk-Amerikan ilişkilerinde bir rahatsızlık" olarak adlandırılan "krizin derinleşmesine yol açan şok dalgaları" nedeniyle zarar görmüştür. Wolfowitz, oylaması sırasında pasif kaldıkları için tüm suçlu Türk Ordusunun generallerine yüklemiştir. Wolfowitz, kamuoyunun gözünde nezaket sınırlarını aşarak "Ayağa kalkıp hata yaptık, Irak'ta işlerin ne kadar kötü olduğunu bilmemiz gerekirdi, ama şimdi biliyoruz diyen bir Türkiye'ye sahip olalım. Amerikalılara mümkün olduğunca nasıl yardımcı olabileceğimizi bulalım." diyerek bir yandan da Türkiye'den özür dilemesini talep etmiştir. Türk kamuoyunun algısı, Wolfowitz'in Türk Parlamentosu'na ve Türkiye'nin bağımsızlığına karşı üzücü bir saygısızlık gösterdiği yönündeydi (Gözen, 2005: 88).

Savaşın sonrasın Irak'ın yeniden inşasıyla ilgili ilişkilerde bir başka farklılık, Türkiye'nin Kuzey Irak ve Türkmen nüfusu ile tarihi bağları olduğu için, Türk yetkililer Irak'ın yeniden inşası sürecinde etkili olmak istemişlerdir. Ancak Türkiye, 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra bu sürecin dışında bırakılmış; çünkü Kürtler ABD'nin "en sadık müttefiki" idi. Washington'un bakış açısına göre, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki varlığı, Türkler ve Kürtler arasında ABD'nin kurmak istediği demokratik süreci yok edecek bir savaşa yol açabilir. Dahası, Amerikalılar, Türkiye'nin gelecekte ABD'nin zararına olabilecek "Irak'taki etki alanı" nedeniyle Irak'ta Kürtleri kullanmanın Türkiye ile iş birliğinden daha faydalı olacağını varsaymaktadır (Gözen, 2005: 90).

Sonraki dönemlerde Türkiye'nin Irak açısından temel kaygısı Irak'ın toprak bütünlüğüydü. Irak'ın bölünmesi, Kuzey kesiminde bir Kürt bölgesi ile sonuçlanabilirdi ve bu da Türkiye'nin güney bölgesindeki Kürt ayrılıkçı hareketiyle mücadelesini etkileyecekti. 2004 yılında Irak'taki gelişmeler, anayasa ve diğer süreçler açısından, Kürtlere "Şiiiler ve Türkmenler gibi diğer Iraklıların zararına" bazı ayrıcalıklar tanımıştır. Kerkük ve Musul'un değerli petrol kaynaklarından fayda elde etmek için Kürtler, Mart

2004'te nüfus ve tapu kurumlarının kayıtlarını yok ederek Musul ve Kerkük'ün demografik koşullarını değiştirmeye çalışmışlardır. Türkiye, Kuzey Irak'a karşı tek taraflı hareket etme tehdidinde bulunmuş, ancak ABD Elçisi Zalmay Halilzad, Türkiye'yi "ABD-Türkiye ilişkileri için bir trajedi" olacağı konusunda uyardığından, Ankara operasyondan kaçınmış, diplomatik bir çözüme arayışına girmiştir. Amerikan askerleri Musul ve Kerkük'te kamu düzenini yeniden tesis etmiş olsalar da her iki şehir de demografik bir değişime maruz kalmıştır (Gözen, 2005: 94).

4 Temmuzda Süleymaniyede Türk askerlerinin tutuklanması olayı ilişkilerin kritik bir noktasını oluşturmuştur. Bu olay, ilişkilerde bir ayrışma yaratmıştır. Gerçekten de bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ilişkiler açısından yaşanan en hassas, kırılmalı ve şok edici olay olmuştur. Basın kuruluşlarının ve diğeryazarların çoğustratejik ilişkiyi sona ermiş olarak yorumlamıştır. Buna karşılık, ilişkiler her iki taraf tarafından karşılıklı diplomatik ve siyasi çabalarla yeniden rayına oturtulmuştur. Siyasi liderler ve üst düzey yetkililer sorunların üstesinden gelmek için sık sık karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlardır. Sonunda, ilişki içindeki dostça ve stratejik noktalar, tekrar olumlu tarafa doğru kaymaya başlamıştır.

Kuşkusuz ilişkilerdeki en büyük ayrışma noktası PKK/KONGRA-GEL ile mücadele olmuştur. Her ne kadar 2003 yılında karşılıklı ziyaretler yapılmış, karşılıklı garantiler ve vaatler ortaya konulmuş olsa da PKK/KONGRA-GEL Kuzey Irak'ta halen faaliyet göstermektedir. Abdullah Öcalan'ın 1999'da hapse atılmasından sonra PKK/KONGRA-GEL ateşkes ilan etse de 2004'ten beri PKK/KONGRA-GEL üyeleri Türk askerlerine ve vatandaşlarına karşı yeniden silahlı bir kampanyaya başlatmıştır. Ankara'nın Kuzey Irak'taki PKK/KONGRA-GEL kamplarını imha etmesi için Washington'a defalarca yaptığı çağrılara rağmen, Washington, asker yetersizliği nedeniyle Irak'ın diğerbölgelerinde istikrarsızlık korkusuna dayanarak durumu görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Ayrıca Washington, Irak'ın istikrarı onların yardımına bağlı olduğu için Kürtleri yabancılaştırmaktan kaçınmıştır (Lesser, 2008: 78). 2007'nin sonlarına doğru "40 Türk'ün ölümüne" neden olan PKK/KONGRA-GEL saldırılarının ardından TBMM, Kuzey Irak'ta askeri operasyona ilişkin bir karar almıştır. Washington, "Türkiye'yi böyle bir eylemde bulunmaktan caydırmaya çalışmış" ve "Kuzey Irak'taki bölgesel hükümet" ile uzlaşma çağrısında bulunmuştur (Burwell, 2008: 6).

Bununla birlikte, dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt, Aralık 2007'de Türkiye ile ABD arasında üst düzey bir iş birliğinin kurulduğunu ve Ankara'nın insansız hava araçlarıyla teröristleri sıcak bir şekilde takip ettiğini açıklamıştır. Böylece ABD'nin

bölgede devam eden operasyonları açısından Türkiye ile ABD arasında yeni bir güven ortaya çıkmış gibi görünmüştür. Ancak 5 Ekim 2008'de Aktütün/Hakkâri ve 8 Ekim'de Diyarbakır'da on beş asker, dört polis memuru ve bir memurun ölümüyle sonuçlanan saldırılar, Orgeneral Büyükanıt'ın sözlerine ve ABD'ye duyulan güvensizliğe bir kez daha dikkat çekmiştir. PKK/KONGRA-GEL'e karşı iş birliği sorgulanmaya başlanmış ve kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır. Ancak PKK/KONGRA-GEL hala karşılıklı iş birliği açısından çözülmeyi bekleyen en acil sorun olarak durmaktadır.

Türkiye, Irak Savaşı'ndan sonra politikasını İran'a doğru değiştirmiştir. Türkiye'nin İran'la olan ticareti 2000 yılında 1 milyar dolardan 2005 yılında 4 milyar dolara yükselmiştir. Ankara, güney kanadında güçlü bir nükleer güce karşı, ancak İran'a karşı sert önlemleri desteklememektedir. Tayyip Erdoğan'ın belirttiği gibi, "İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlar için sürdürülmesi doğal bir haktır, ancak kitle imha silahlarının geliştirilmesi ile ilgiliyse bunu desteklemek imkansızdır." Türkiye ayrıca her yıl bir milyondan fazla İranlı turisti ağırlamaktadır (Schleifer, 2006). Washington'un Türkiye'nin bağımsız bir Kürt Devleti'nin önlenmesine ilişkin çağrılarını açıkça görmezden geldiğini gördükten sonra, İran ve Türkiye, bu konuda aynı endişeleri paylaşarak, diplomatik ve ekonomik alanlarda iş birliğini genişletmiştir. Ankara, ikinci bir Irak vakası veya sınırları içinde istikrarsızlık istemediği için İran'a yönelik askeri çözümlere mesafeli durmuştur. Ancak ABD, diplomatik çözümlerden ziyade askeri çözümlerden yanadır. Dolayısıyla Türk ve Amerika'nın İran üzerinden çatışma yaklaşımları çatışıyor. Ancak ABD, Ankara'yı "İran'ı petrol ve gaz sektörüne yatırım yaparak ödüllendirmemeye" teşvik ediyor (Burns, 2007). Bununla birlikte, geçmişte tek taraflı dış politikalardan çok acı çeken Türkiye hem İran'a hem de ABD'ye yönelik dış politikasında hassas bir dengeyi koruma eğilimindedir.

Yazarın "Ermeni Tehciri" olarak adlandırılması gerektiğine inandığı sözde Ermeni Soykırımı, ikili ilişkileri hala rahatsız ediyor. Türkiye, bu sözde soykırım kararı konusunda çok hassastır çünkü soykırım değildir. İkincisi, soykırım fikri, her kültüre ve topluma saygısı olan geleneksel Türk değerlerine aykırıdır. Ayrıca, eğer "soykırım" terimi onaylanırsa, Ermeniler, Ermenistan anayasasının 11. maddesinde belirtildiği gibi, Türkiye'nin bazı doğu topraklarını almak için bir politika izleyebileceklerdir. Bu nedenle Ermenilerin lobi çalışmaları başarısız olunca, 1915 olaylarıyla ilgili bir karar çıkarılmasıyla ilgili olarak, 2007 yılında bu fikir tekrar ortaya atılmıştır. Karar ilk olarak Ekim 2007'de Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nden geçtikten sonra (Crook, 2008: 186-187) bazı üst düzey Türk yetkililer ABD'yi bu konuda iki kez düşünmesi

konusunda uyarılmıştır. Yaşar Büyükanıt, dönemin Genelkurmay Başkanı olarak, "Komitede kabul edilen bu karar Meclis'ten de geçerse, ABD ile askeri ilişkilerimiz bir daha asla eskisi gibi olmayacak" demiştir. Ayrıca "müttefik bir ülkenin bu şekilde davranmaması gerektiğini" de sözlerine eklemiştir (Moore, 2007). Bununla birlikte, ABD yönetimi, kararın komite tarafından kabul edilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve karara karşı olduklarını vurgulamıştır.

Uluslararası ilişkilerde ideoloji ve değerlerin önemi neorealizm tarafından göz ardı edilmektedir. ABD ile Türkiye arasındaki işbirliği, özellikle demokrasi ve insan hakları alanlarındaki ortak değerlere dayanmaktadır. Örneğin ABD, demokrasisini ve insan hakları uygulamalarını geliştirmek için Türkiye'ye mali ve teknik olarak destek vermektedir. Ayrıca değerlerin uyumu terörizmle mücadelede işbirliğini teşvik etmiştir. Bununla birlikte, ideolojik eşitsizlikler de iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. Mesela Türkiye'nin İran ve Suriye ile ilişkileri ABD ile gerginliğe neden olmuştur.

Ekonomik karşılıklı bağımlılığın ihmal edilmesi, uluslararası ilişkilere ilişkin neorealizm perspektifteki dikkate değer bir eksikliklerdir. Türkiye-ABD ilişkisi ekonomik bağların önemini en güzel örneğini teşkil etmektedir. ABD'nin Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri olması ve Türkiye'nin, ABD'yi de kapsayan AB ile Gümrük Birliği'ne üye olmasından dolayı, ekonomik karşılıklı bağımlılık önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik gerilimlerin aynı zamanda çatışma ve gerginliklere de yol açabileceğini kabul etmek gerekir. Bunun açıklayıcı bir örneği olarak 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ve IMF kredileri konusunda ABD ile ilişkilerin gerginleşmesine yol açan ekonomik kriz yaşanmıştır. Ayrıca neorealizm bakış açısı, uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde iç politikanın önemini kabul etmekte başarısız olmuştur. Her iki ülkedeki iç siyasi faktörlerin etkileşimi, ilişkilerinin dinamiklerini etkilemede önemli bir rol oynamıştır. ABD Kongresi'nde Ermeni Soykırımı kararı nedeniyle Türkiye ile ABD arasında yaşanan gerilimin de gösterdiği gibi, politika kararları kamuoyu ve çıkar gruplarından etkilenmektedir. Ayrıca, bir ülke içindeki iç siyasi değişikliklerin ikili ilişkiler üzerinde geniş kapsamlı sonuçları olabilir. Bunun en önemli örneği, Türk dış politikasındaki değişim ve AKP'nin 2002'de Türkiye'de iktidara gelmesinin ardından ABD ile ilişkilerde yaşanan iyileşmedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin analizine etkili bir şekilde neorealizm merceğinden yaklaşılabilir. Bu çerçevede, her iki ülkenin de kendi çıkarlarının peşinde olduğunu, askeri gücün ve ittifakların ilişkinin şekillenmesinde

önemli bir rol oynadığını kabul etmektedir. Ancak ideolojinin, ekonomik karşılıklı bağımlılığın ve iç siyasetin etkisini vurgulayan karşı argümanları dikkate almak önemlidir. Türk-Amerikan ilişkilerinin karmaşıklığı, bölgede barış ve istikrarın sürdürülebilmesi için dinamiklerinin iyi anlaşılmasını gerektirmektedir.

4.1.26 2008-2023 Yılları Arasında Türk-Amerikan İlişkilerinin Neorealizm Bağlamında Analizi

2008 sonrası Türk dış politikasının iç politikada da kökleri vardır. Uluslararası ilişkilerin konstrüktivist perspektifi, uluslararası ilişkilerin toplumsal olarak inşa edilmiş karakterini vurgular, çünkü dış politika da fikirlerden etkilenir. Erdoğan'ın sürekli dile getirdiği "Yeni Büyük Türkiye" fikrine sahip devlet temelli dış politika elitleri var. Konstrüktivist analizler "daha geniş bir sosyal yapısal bağlam" üzerine odaklanır (Checkel, 1998). Birçok Türk, yirminci yüzyılda güçlü devletler tarafından belirlenen modern Türkiye'nin adaletsiz yerine karşı bir kızgınlığı paylaşıyor. Politika inşasının diğer önemli unsurları kimliklerdir. Etnik, dilsel ve dini kimlikleri kapsayan bir Osmanlı ulusal kimliğinin oluşumu, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlıcılığın çekirdeğini oluşturmuştur. Neo-Osmanlılık görüşünü benimseyen Türkiye, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Hazar Denizi, Akdeniz, Basra Körfezi ve Karadeniz ülkelerinde ortak bir kimlik kullanarak eş zamanlı olarak nüfuzunu sürdürebilir ve böylece bölgesel bir süper güç rolünü üstlenebilirken, ABD dış politika çıkarlarının odağını Hint-Pasifik'e kaydırmıştır.

Erdoğan'ın İslam dünyasının lideri olmak gibi iddialı bir hedefi var ve Türkiye'nin yeni dış politikasını rejimin iç meşruiyetini artırmanın ve hayatta kalmasını sağlamanın bir yolu olarak kullanıyor (Barkey, 2020). Savunma gerçekçiliği, bazı rakiplerin bir denge koalisyonu oluşturabileceğini ve saldırgan devletin güvenliğini azaltabileceğini savunmaktadır. Ama Türkiye'ye karşı duran dengeleyici bir koalisyon yok. Bunun nedeni, Türkiye'nin rakiplerinin-ortaklarının öz dengesidir. Erdoğan, Türkiye'nin rakip ortakların karşıt çıkarları arasında denge kurduğu çeşitli devlet üçgenlerinde kendi dış ilişkiler yapısını yaratmaktadır. Bu çok kutuplu bir dengeleme yapısıdır; Türkiye'yi herhangi bir rakip-ortak tarafından zarar görmesini zorlaştırıyor. Savunmacı neorealizm, sarmal bir modelde çatışmanın patlak vermesine yol açabilecek güvenlik ikilemi gibi "yapısal değiştiricilere" işaret etmektedir. Ancak Türkiye, karşıt çıkarların merkezinde saldırgan bir şekilde hareket etmekte ve ne ABD ne AB ne de Rusya çatışmayı tırmandıracaktır.

Erdoğan'ın gözdağı verdiği, tehdit ettiği, ancak savaşa girmek için çizgiyi aşmamaya çalıştığı; tehdidi bir pazarlık gücüne dönüştürmeye çalışır. Savaş alanında olmayan müzakere masasında değil, Erdoğan'ın yaklaşımı budur. Türkiye tehdit edici bir pozisyon yaratıyor ve sonra bunu tavizler ve çıkarlarla değiştiriyor. Bu yaklaşım bir saldırı-dengeleme stratejisi olarak kabul edilebilir.

Uluslararası siyasi sistemin neorealist açıklamaları ve ondan türetilen yapı göz önünde bulundurularak, TDP'nin Soğuk Savaş sonrası bağlamda üstlendiği eylemler de alternatif açıklayıcı yaklaşımlar kullanılarak değerlendirilmelidir. Bu araştırmada uluslararası siyasi yapıdaki birimlerin dizilimini açıklamak için güçler dengesi teorisi kullanılırken, Türkiye'nin kullandığı araçlar bununla açıklanamaz. Bu nedenle, TDP'nin davranışı hakkında bir teori sunmak, Türkiye'yi böyle yapmaya iten diğer faktörler de açıklandığı sürece, genel bir uluslararası düzenlemedeki konumu açısından anlamlı olacaktır.

2016'dan sonra bölgede kötüleşen güvenlik ortamı ve bunun Türkiye'nin iç barış ve istikrarı üzerindeki olumsuz sonuçları nedeniyle, Türk karar vericiler geleneksel güvenlik kaygılarına odaklanan yeni bir dış politika çizgisine yöneldiler. Dolayısıyla Türkiye gerçekçi bir dış politika duruşuna girmiş görünüyor. Türkiye'nin komşularıyla çatışmalı ilişkilerini makul bir şekilde çözmeye yönelik hedefli bir girişim olan "komşularla sıfır sorun" politikası, Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu dönemde uygulandı. Ancak bu politika hızla istenmeyen "sorunsuz sıfır komşu" alternatifine dönüşmüş, bu da Türkiye'nin bölgesel gelişmeler ve devletler arasındaki zıt çıkarlar nedeniyle ittifaklarını kaybetmesine neden olmuştur. ABD ile çatışmalar da bu dönemde başlamıştır.

Trump yönetiminin, IŞİD'i yenilgiye uğratmak ve bölgedeki Rus ve İran etkisini kontrol altına almak için Suriye'nin kuzeyindeki PKK bağlantılı Kürt gruplara askeri yardım sağlama politikası, 2015 yılında Türkiye'nin güvenlik kaygılarını ağırlaştırdı (Han & Özkan, 2017). Suriye'nin kuzey sınırındaki Halk Savunma Birlikleri (YPG), ABD hava kuvvetleri tarafından desteklenen yaklaşık 50.000 savaşçıdan oluşan bir güç oluşturuyor ve birleşik bir toprak parçasında faaliyet gösteriyordu (Stein & Stephen, 2015). Mayıs 2015'te ABD Savunma Bakanlığı, Başkan Barack Obama'nın IŞİD'e karşı Amerikan hava gücüyle birlikte yerel birlikleri kullanma stratejisi çerçevesinde yılda 5.400 savaşçıya yönelik bir eğitim programı başlatmıştır (Cooper, 2015). Dahası, 2016'nın başlarında, IŞİD ile mücadele eden Kürt ve Arap güçlerini desteklemek için yüzlerce ABD özel operasyon askeri kuzey Suriye'ye gönderildi. YPG'nin Türkiye'nin güney sınırlarını tehdit

eden bir terör örgütü olarak görülmesi nedeniyle Türkiye ile ABD arasında tansiyon yükselmiştir. Türkiye, ABD'yi güçlerini Suriye'den çekmesi ve YPG'ye verdiği destekten vazgeçmesi konusunda uarmıştır. Bu uyarı, Türkiye'nin güney sınırlarını korumak için güvenlik odaklı bir tepkisi, neorealist yaklaşım çerçevesinde bir "yüksek siyaset" aracı olarak görülebilir. İlerleyen yıllarda ABD'nin Kürt gruplara verdiği desteğe Türkiye'nin tepkisi, sınırları boyunca yapılan askeri müdahalelerde de görülebileceği gibi, daha sert bir hal almıştır.

Türkiye'nin politikası, rekabeti, hırsları ve karışıklıkları tırmandırmaya hazır olduğunu göstermektedir. Türkiye'yi gücü maksimize eden, korkusuz, Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olmaya istekli bir devlet olarak sunmaktadır. Suriye iç savaşının başlangıcında, Türkiye'nin Şam'da rejim değişikliğini teşvik edeceğine ve Türkiye'ye Suriye'nin geleceği konusunda müzakere masasında bir yer sağlayacağına inanılmaktadır. Ancak daha sonra, Erdoğan'ın dost Türkmenlerin yaşadığı topraklar üzerinde kontrol sağlamak ve Kuzey Suriye'yi Türklerin terörist Kürt gruplardan temizlemekle ilgilendiği ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar, Türkiye'nin dış politikasını saldırgan gerçekçilik perspektifinden ele almayı mümkün kılmıştır.

Gerçekçilik teorisinde, devletler güvensizlik ortamındadır ve diğer devletlerin niyetlerinden asla emin olamazlar. Uluslararası sistem anarşiktir ve devletlerin temel amacı hayatta kalmak için kendi güçlerini arttırmaktır (Mearsheimer, 2017). Türk dış politikasındaki ana değişim, araç seçiminde oldu. Arap Baharı'ndan önce Ankara diplomatik ve ekonomik araçları kullanmış ve özellikle komşu ülkelere karşı "açıklık" politikasıyla hedeflerini ikna etmiştir. Bu, Arap ülkelerine yönelik Türk dış politikasında büyük bir değişim olarak kabul edilmektedir (Gadelmola, 2020). 2014 yılında Erdoğan, Suriye'deki hedeflerini gerçekleştirmek için askeri araçlara başvurmuştur.

Saldırgan gerçekçilik teorisine savunmacı neorealizm tarafından karşı çıkılır. Bu varsayım, devletlerin temel amacının gücü en üst düzeye çıkarmak değil, maksimum güvenlik için çaba göstermek ve saldırganlığı önlemek için koşullar yaratmak olduğunu iddia etmektedir. Devletlerden birinin saldırgan bir şekilde genişlemesi, kendi güvenliklerini sağlamaktan endişe duyan diğerlerinin güç dengesiyle karşı karşıya kalacaktır. Savunmacı neorealizm, uluslararası sistem üzerindeki yapının saldırgan davranışı sınırlaması gerektiğine işaret etmektedir (Waltz, 1979). Türkiye Cumhurbaşkanı doğrudan ya da düpedüz saldırgan bir realist olarak değil, akıllı biri olarak hareket etmektedir. Rusya'ya karşı koymak için Rusya'nın çıkarlarının yeni acı noktalarını (Libya, Ermenistan ve Ukrayna) seçmektedir. Erdoğan Yunanistan'ı tehdit

etmektedir. Ancak Fransa ve AB, Yunanistan'ın arkasında durmaktadır. Atina'nın Türkiye sınırını tehdit etmek gibi bir niyeti de yoktur. Erdoğan, ABD'yi askeri üslere erişimini engellemekle tehdit etmektedir. Ancak, saldırgan devleti saldırgan gerçekçilik açısından dengelemesi gereken devletler koalisyonunun ortaya çıktığına dair hiçbir işaret yoktur.

Türkiye, Kürtlerin Esad yönetimine meydan okuduğu kuzeydoğu Suriye'de ABD ile karşı karşıya gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Suriye'de Kürtleri desteklemekte, korumakta ve kendi demokratik devletlerini kurlmalarına yardımcı olacak gibi görünmektedir. Türkiye, ABD'nin Suriye Kürt Halk Koruma Birlikleri (YPG) ile ittifakını kabul edilemez bulmaktadır. Erdoğan, Kürt Öz Savunma Birlikleri'ni (YPG – PYD) IŞİD'in yanı sıra yok edilmesi gereken teröristler olarak görmekte ve Washington'u Suriye'de 'teröristlerin yanında durmakla' suçlamaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, 2019 yılında YPG ve SDG'ye (Suriye Demokratik Güçleri) karşı 'Barış Pınarı' operasyonunu başlatmış ve Kürtlerin kontrolündeki topraklardaki hedefleri, Amerikan kalelerini tehdit eden önemli bir derinlikte vurmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2017). Olayların akabinde Başkan Donald Trump, Amerikan askerlerine zarar vermemek için ABD birliklerinin çoğunluğunu ülkenin kuzeyinden çekme emri vermiştir. ABD hükümeti, Türk Silahlı Kuvvetlerin saldırılarını durdurma çağrısında bulunmuş ancak Türkiye bir NATO müttefiki olmasına rağmen, Suriye'deki ABD birliklerine bir saldırı gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin'in Türkiye'nin terör unsurlarına saldırılarını bir tampon bölgeye sınırlama önerisini kabul etmiş, ardından Rus askeri polisi ve Türk ordusu sınır boyunca 10 kilometrelik bir bölgede devriye gezisi yapmaya başlamıştır. Bazı Amerikan gözlem noktaları Rus birlikleri tarafından işgal edilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2017).

Dolayısıyla Türkiye, Rusya ve ABD arasında karşıt çıkarlar üçgeni var. Dahası, bu çatışma Suriye ihtilafı ile sınırlı değildir ve Türkiye'nin Rus S-400 hava savunma sistemini satın almasını, ABD'nin Türkiye'ye karşı yaptırımlarını, Türkiye'nin FETÖ elebaşı terörist Gülen'in iadesini talep etmesini ve Erdoğan'ın NATO'daki davranışlarından duyduğu rahatsızlığı içermektedir. Erdoğan'ın ABD ile ilişkilerdeki en arzu edilen hedefi, 1999'dan beri ABD'de yaşayan FETÖ lideri Fethullah Gülen'in iadesidir. Türk Hükümeti yetkilileri Gülen'i 2016 darbe girişiminin beyni olarak suçlamaktadır. Yine başarısız darbe girişiminden önce, FETÖ mensupları üst düzey yetkililere saldırmış ve Erdoğan'a yakın figürleri hedef alan 2013 yolsuzluk soruşturmasını ateşlemiştir. Ancak Trump yönetimi FETÖ elebaşı Gülen'i iade etmeyi reddetmiştir. Türkiye, Avrupa'nın güneyindeki kilit Amerikan müttefiki olmasına rağmen,

Beyaz Saray ve Kongre, Erdoğan'a toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlama ve dünyadaki en fazla sayıda tutuklu gazetecinin Türkiye'de bulunması nedeniyle ciddi eleştiriler yöneltmişlerdir.

İki taraf arasındaki ilişkileri zayıflatan bir diğer konu da askeri malzeme ve teçhizat konusunda Türk-Rus iş birliğinin ABD için gerçek bir sorun yaratmasıydı. Rus S-400 füzelerinin Türkiye'ye teslimatına ilk olarak Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasında İstanbul'da yapılan bir görüşmede atıfta bulunulmuştur. Devletler, Eylül 2016'da füze teslimatı için bir sözleşme imzalamıştır. ABD'nin Türk ordusunu füze sistemi siparişinden geri adım atmaya ikna etmeyi amaçlayan tehditlerine rağmen, S-400 hava savunma sistemi 2019'da Mürtet Hava Üssü'ne ulaşmıştır. Türkiye'nin ABD'nin yaptırım riskine rağmen füze savunma sistemini satın almaya devam etme kararlılığı, iki taraf arasındaki uzun vadeli ilişkilere ilişkin tartışmaları yeniden canlandırmıştır (Kardaş, 2019: 1). ABD, Ankara'yı hem S-400 füzelerine hem de ABD F-35 savaş uçaklarına sahip olamayacağı konusunda uyarılmış ve Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası kapsamında Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar uygulamakla tehdit etmiştir. Ancak Rusya ile daha yakın bağlar kuran Türkiye, Washington'un baskısına boyun eğmeyi reddetti ve bunu bir ulusal egemenlik meselesi olarak nitelendirmiştir (McKernan,2019). Bu adım, ABD'yi Türkiye'ye karşı katı bir stratejik politika izlemeye zorlamış ve Türkiye'nin F-35 savaş uçağı programını ortadan kaldırmıştır. Daha önce sipariş edilen dört F-35 uçağının artık Türk devletine devredilmeyeceğı açıklanmıştır. Rusya'nın akıllı askeri teknolojisi, NATO ile ABD hava savunma sistemi arasında paylaşılan gizli bilgi ve görüntüleri kolayca elde edebilir.

Türkiye için Rusya ile stratejik iş birliği kurmak ve ABD'nin tehditlerini görmezden gelmek, güvenliği korumak ve çıkarlara dayalı ulusal birliği korumakla ilgili görünmektedir – Bu da neorealizmin güvenlik odaklı yaklaşımına uymaktadır. Özellikle Suriye'deki iç savaş sırasında Ankara'nın PKK'nın bir uzantısı olarak gördüğü YPG'ye ABD'nin verdiği desteğin yarattığı memnuniyetsizlik, S-400'lerin satın alınmasına yol açmıştır. Rus savunma sistemi sadece yurtdışından gelebilecek olası hava ve füze saldırılarına karşı değil, aynı zamanda Türk hava sahası içindekilere karşı da koruma sağlıyor. 2016 darbe girişimi sırasında cumhurbaşkanlığı uçağının F-16 savaş uçakları tarafından sıkıştırılması, bu tür uçaklara karşı savunmanın zayıflığını göstermiş ve gelecekteki tehditlere karşı bir hava savunma sistemi gerektirmiştir. Dahası, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bombalanması, Ankara'ya S-400'lerin yerleştirilmesini gerekli

kılmıştır. Bu nedenle Türkiye, çıkar odaklı bir politika izleyerek askeri gücünü güçlendirmeyi hedeflemiştir. Devletlerin güvenliğinin sistemin yapısına bağlı olduğunu iddia eden neorealist teorinin argümanı, Türkiye'nin yeni bir darbe girişimi gibi sistemik tehditlere ilişkin proaktif politikasına karşılık gelmektedir.

Bu nedenlerin yanı sıra Ankara, ABD'ye sürekli mesajlar göndererek, Amerikalıların çok ihtiyaç duyulan füze sistemini sağlamayı reddetmesi nedeniyle Türkiye'nin yüzünü Rusya'ya çevirmek zorunda kaldığını savunmuştur. Ancak dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Amanda Sloat'a göre Ankara'nın iddiası gerçeği tam olarak yansıtmıyordu. Önceki Obama yönetimi ile Kongre de dahil olmak üzere Türk Hükümeti arasında Amerika'nın Patriot'u satma niyeti hakkında uzun tartışmalar yaşandı. Türkiye'nin teknoloji transferi ve maliyetler konusunda ABD'nin kolayca karşılayamayacağı bazı talepleri olmuştur. Dolayısıyla, satış şartları konusunda bir anlaşma yapılmamış ve ABD hükümeti Patriotların Türkiye'ye satışını reddetmemekle birlikte herhangi bir sonuç ortaya çıkmamıştır (Toroğlu, 2019).

Bu iddialar göz önüne alındığında, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki çıkarlarının şekillendirdiği "dost" ve "düşman" algısına dayanarak rasyonel bir adım attığını söylemek doğrudur. Türkiye için ABD Patriotlarını beklemek ve Rusya gibi başka bir stratejik ortağa yönelmemek güvenli değildi. Böylece Türkiye, neorealist yaklaşım perspektifinde mantıklı bir seçim yaparak daha ucuz S-400 satın alarak ekonomik kazanç sağlamış ve ulusal güvenliğini garanti altına almıştır.

S-400 krizinden sonra Türkiye'nin Suriye'nin kuzeydoğusundaki Kürt gruplara yönelik Barış Pınarı Harekâtı ile bir başka mesele daha ateşlenmiştir. Erdoğan'ın sözleriyle, amaç "YPG'nin Türkiye'ye yönelik terör tehditlerini etkisiz hale getirmek ve güvenli bölge kurulmasını sağlamak" olmuştur (Cebul, 2019). Bu bağlamda amaç, terörist grupları sınırlardan çıkarmak ve üç milyon Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapabilecek güvenli bir alan oluşturmaktır. Askeri güce atıfta bulunulmasının bir diğer nedeni de BM Şartı'nın Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı gösteren 51. maddesi çerçevesinde "bireysel veya toplu meşru müdafaa hakkı" olarak açıklanmıştır. Bu eylem planı, neorealist teorinin "güvenlik önceliğine" uyan Türkiye'nin güvenlik odaklı dış politikasını ortaya koymuştur. YPG'ye karşı mücadele, Türkiye'nin Suriye'ye ve Ortadoğudaki diğer komşularına yönelik dış politikasının arkasındaki ana motivasyonlardan biri haline geldi ve bu politika ağırlıklı olarak Güneydoğudaki güvenliğe odaklanmıştır (Haugom, 2019: 210).

Barış Pınarı Harekatı'nın ilk gününde Başkan Donald Trump, Türkiye'yi sert ekonomik yaptırımlarla tehdit ederek Twitter hesabından şu mesajı paylaşmıştır: "Türkiye, benim büyük ve eşsiz bilgeliğimle sınırların dışında olduğunu düşündüğüm bir şey yaparsa, Türkiye ekonomisini tamamen yok edeceğim (daha önce de yaptım!)." Aynı zamanda Suriye konusunda Kongre liderleriyle yaptığı görüşmeden sonra Trump, Erdoğan'a, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri operasyonlarının bir hata olduğunu savunan sert bir mektup yazmıştır. Diplomatik olmayan bir dille yazıldığı anlaşılan mektupta Trump, "Sert bir adam olmayın." ve "Seni daha sonra arayacağım." demiştir. Başkan Lyndon Johnson'ın 1964 tarihli mektubundan bu yana Türk-ABD tarihinde böyle bir dil kullanılmamıştı. Tüm bu tehditlere ve Trump'ın diplomatik olmayan diline rağmen ABD yönetimi ile Türkiye, 2019 yılında 13 maddeden oluşan ikili bir anlaşma imzalamıştı. Bir anlamda Türk askerinin Suriye'ye müdahalesi bu anlaşmayla meşrulaştırıldı. Anlaşmaya göre iki taraf arasında bazı ciddi kararlar alınmıştır (Congar, 2019):

- a) Türk ordusu Barış Pınarı Harekatı'na 120 saat ara verecek, YPG güçleri güvenli bölgeden çekilecektir.
- b) Türkiye ve ABD, Suriye'nin kuzeyinde IŞİD'e karşı savaşıma devam edecektir.
- c) ABD, Türkiye'ye yönelik yaptırımları geri çekecek ve yenilerini uygulamayacaktır.
- d) Anlaşma ile oluşturulan "güvenli bölge", bölgedeki tüm sakinlerin sağlık ve güvenliğini sağlayacak olan Türk ordusunun kontrolünde olacaktır.
- e) YPG'den ağır silahlar toplanacak, tahkimatlar ve militan mevzileri devre dışı bırakılacaktır.

13 Kasım 2019'da Erdoğan, bölgesel sorunları çözmek için Beyaz Saray'ı ziyaret etmiştir. Trump ve Erdoğan görüşmeler sonucunda bazı ciddi kararlar almıştır. Trump-Erdoğan görüşmesinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine vurgu yapılmış, iki taraf arasındaki 100 milyar dolarlık ticaret hedefi netleşmiştir. Bu, ikili ekonomik ilişkilerin sürdürülebilirliği için önemli ve gerçekçi bir adım olmuştur, çünkü "ulusal güvenlik" kavramı politik, sosyal, ekonomik ve çevresel konuları içerecek şekilde genişletilmiş ve son zamanlarda neorealistler için daha geniş anlamda tanımlanmıştır (Buzan, 1983).

2015'ten bu yana Türkiye, iddialı ve dönüştürücü bir dış politika duruşundan giderek daha ihtiyatlı ve savunmacı bir duruşa geçmek zorunda kalmış, sınırlarını savunmaya ve izolasyonunu azaltmaya öncelik vermiştir. Türkiye'nin beklentileri ve

yetenekleri arasındaki uçurum nihayet Türk liderler tarafından fark edilmiş ve bu da idealist dış politika girişimlerinden daha gerçekçi bir şekilde harekete geçmiştir. Örneğin, Türkiye sadece Rusya ile stratejik iş birliğini yoğunlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Suriye'nin kuzeyindeki hedeflerine ulaşma kapasitesini korumak amacıyla Astana Süreci'ne de yatırım yapmıştır. Diğer aktörlerle iş birliğine güvenme ve farklı güç merkezleri arasında doğru dengeyi kurma ihtiyacı, 2015'in sonlarından itibaren Türkiye'nin dış politika angajmanlarını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Türk dış politikasındaki realist dönüş, Türkiye'nin eski düşmanları ve rakipleriyle 'çitleri onarma' girişimleri arttıkça son zamanlarda daha belirgin hale gelmiştir. Mısır'a, İsrail'e, Suudi Arabistan'a ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne yönelik açılımlar bu bakımdan dikkate değerdir. Güvenlik düzenlerinin sistemik ve bölgesel düzeylerde değişen dinamiklerinin, Türkiye'nin yurtdışında başarabileceklerinin sınırlarını büyük ölçüde şekillendirdiği görülmektedir. Sistemik ve bölgesel düzeylerde çok kutupluluğun arttığı bir dönemde, bölgesel güvenlik konusundaki endişeler artmış ve bu durum Türkiye'yi askeri güç araçlarına giderek daha fazla bağımlı hale getirmiştir (Mehmetcik & Çelik, 2022). Bu nedenle Türkiye, Suriye'nin kuzeyine sayısız askeri operasyon düzenlemiştir. Türkiye'nin ne pahasına olursa olsun bölgesel liderlik arayışında olmak yerine, dış gelişmelerin iç istikrarı etkilemesini engelleme çabaları yoğunlaşmıştır. Bölgesel krizlerde askeri araçlara giderek artan bir şekilde güvenmek, en iyi savunmanın yurtdışında başlayacağına dair reelpolitik bir zihniyeti yansıtmaktadır.

Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olarak iktidara geldiği 2014 ile 2023 yılları arası Türk dış politikası özetle şu şekildedir: Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle NATO üyelerinin, Japonya ve Avustralya gibi diğer ABD müttefiklerinin politikalarında meydana gelen muazzam değişiklikleri gözlemlediğimizde, politikasını neredeyse hiç değiştirmeyen ülke Türkiye'dir. Türkiye, dengeleme ve pazarlık çerçevesinde dış politikadaki duruşunu sergilemeye devam etmektedir.

15 Temmuz 2016'da Erdoğan Hükümetine karşı yapılan başarısız darbe girişimi, Türkiye'nin iç ve dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur (Hameed 2019). 16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanun ile 1982 Anayasasınının 18 maddesinde değişiklik öngören bir referandum yapılmış ve bu referandum ile hükümet sistemi parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ya da Türk tipi başkanlık adı verilen ve Türkiye'ye özgü bir sisteme evrilmiştir. Kritik bir NATO üyesi ve Avrupa Birliği (AB) üyeliği için umutsuz bir aday olmaya devam eden Türkiye, bölgesel komşularına ve aynı zamanda ABD, Yunanistan ve Fransa gibi antlaşma müttefiklerine meydan okuyarak kendisini

revizyonist bir güç olarak yeniden şekillendirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, kendisini Washington ve ittifakın geri kalanıyla karşı karşıya getirmek için, Rus S-400 hava savunma sistemini satın alması ve Yunan kıta sahanlığında sondaj yapmakla tehdit etmesi de dahil olmak üzere, açıkça adımlar atmıştır (Stanicek 2020). Türkiye, ABD müttefiki PKK'nın paravan örgütleri SDG ve YPG ile mücadele ederek İdlib, Afrin ve Halep'in çevresini kontrol altına almıştır. Erdoğan ayrıca ABD'nin İran politikasını baltalayarak İran'ın Amerikan yaptırımlarından kaçmasına yardımcı olmuştur. Türkiye Kızıldeniz'de askeri bir varlık kurarak Mısır ile Türkiye arasındaki ve Mısır ile Sudan arasındaki gerilimin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, Ege Denizi'nin istikrarını tehdit eden Yunan devleti ile de gerilimler zaman zaman artmıştır.

İlk bakışta, Erdoğan döneminde Türkiye'nin hamleleri saldırgan realizm teorisinin izlerini taşıyor gibi görünmektedir. Türkiye'nin dış politikası, rekabetçi, hırslı ve çatışmaları tırmandırmaya hazır olduğunu göstermektedir. Erdoğan'ın Türkiye'yi gücü maksimize eden, korkusuz bir devlet ve Osmanlı İmparatorluğu'nun modern bir halefi olarak konumlandırmak istediği görülmektedir. Tıpkı Rusya'nın Suriye'deki Esad rejimine yardım ettiği gibi, Erdoğan da Suriye muhalefetine askeri teçhizat sağlamış ve ardından Kuzey Suriye'de güvenli alan oluşturmaya devam etmiştir. İç çatışmanın başlangıcında, Türkiye'nin Şam'da rejim değişikliğini teşvik edeceğine ve Suriye'nin geleceğine ilişkin tartışmalarda müzakere masasında kendisine bir yer sağlayacağına inanılmıştır. Ancak daha sonra Erdoğan'ın dost Türkmenlerin yaşadığı topraklar üzerinde kontrol sağlamak ve Kuzey Suriye'yi terör unsurlarından temizleme amacıyla olduğu ortaya çıkmıştır. 2014 yılında Türkiye, Suriye'deki amaçlarına ulaşmak için askeri müdahaleye başvurmuştur (Gadelmola 2020).

Türkiye'nin dış politikası sadece Erdoğan'ın Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki denge gücünü değiştirme arzusuna dayanmamakta aynı zamanda iç ve dış politika arasında etkileşimli bir ilişki vardır. Türk dış politikasının yeni paradigması, Erdoğan'ın otoriter bir iç yönetim kurduğu iddiası çerçevesinde şekillenmiştir. Türk dış politikasının temel unsuru "stratejik özerklik" yapısıdır. Bu, "Türk egemen seçkinlerinin, Batılı olmayan büyük güçlerle aynı hizaya gelmesi ve ABD önderliğindeki hiyerarşik düzeni dengelemesi" olasılığını yaratmaktadır. Ayrıca, "hükümetin seçmen tabanını içeride harekete geçirmesi, muhalefeti parçalaması için meşru bir dış politika söylemi işlevi görüyor" (Kutlay ve Öniş, 2021:1088).

Realist teoride, devletler sürekli olarak güvensizlik içindedir ve diğer devletlerin niyetlerinden asla emin olamazlar. Uluslararası sistem anarşiktir ve devletlerin temel

amacı hayatta kalmak için kendi güçlerini arttırmaktır (Mearsheimer, 1994:95). Saldırgan realizm teorisi savunmacı realizme karşı çıkmaktadır. Bu varsayıma göre, devletlerin temel amacının gücü en üst düzeye çıkarmak değil, maksimum güvenlik için çaba göstermek ve saldırganlığı önlemek için koşullar yaratmak olduğunu iddia etmektedir. Bir devletin saldırgan bir şekilde genişlemesi, kendi güvenliklerini sağlamak zorunda olan diğer devletlerin güç dengelemesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Savunmacı realizm, uluslararası sistemin yapısının saldırgan davranışları sınırlaması gerektiğini iddia etmektedir (Waltz 1979). Cumhurbaşkanı Erdoğan, doğrudan ya da düpedüz saldırgan bir realist olarak değil, akıllı biri olarak hareket etmektedir. Rusya'ya karşı koymak için, Rusya'nın Libya, Ermenistan ve Ukrayna'daki çıkarlarının yeni acı noktalarını hedef almaktadır. Türkiye Yunanistan'ı tehdit etmekte ancak Fransa ve AB, Yunanistan'ın arkasında durmaktadır. Dahası, Erdoğan, Türk topraklarındaki ABD askeri üslerine erişimini engelleme niyetini ilan ederek ABD'yi tehdit etmektedir. Türk dış politikasının bir sonraki dönüşü, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya'ya karşı Batı yaptırımlarına uymayı reddettiği Rusya-Ukrayna Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Böylece Erdoğan kritik bir anda kendini Batı'nın karşısında konumlandırmıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerinin karmaşık doğası, yalnızca saldırgan ve savunmacı neorealizme dayanılarak kapsamlı bir şekilde açıklanamaz. Bu ilişkinin daha incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için yapılandırmacılık gibi alternatif teorik çerçevelerin çok değerli olduğu ortaya çıkabilir. Kimlik ve normlar gibi unsurlar, devlet davranışlarının ve uluslar arasındaki dinamiklerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel arka planı ve bağlamsal karmaşıklıkları, tek bir teorik bakış açısına indirgenmeye meydan okumaktadır. Gelecekteki Türk-Amerikan ilişkilerinin gidişatı, saldırgan ve savunmacı neorealizmin sınırlarını aşan çok sayıda faktörden etkilenmesi mümkündür.

2008'den 2023'e kadar Türkiye-ABD ilişkilerinin dinamikleri, saldırgan ve savunmacı neorealizm de dahil olmak üzere çeşitli unsurlardan etkilenmiştir. Türkiye'nin bölgesel hakimiyet arayışı ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik müdahaleci yaklaşımı, iki ülke arasında gerilim ve anlaşmazlıkların artmasına neden olmuştur. Ancak iç politika, ekonomik motivasyonlar ve kültürel eşitsizlikler gibi ek faktörler de ilişkilerinin şekillenmesini etkilemiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinin inceliklerini tam olarak kavramak için yalnızca saldırı ve savunma amaçlı neorealizme dayanmak yerine bir dizi teorik çerçeveyi ve faktörü hesaba katmak çok önemlidir.

4.1.27 Saldırgan-Savunmacı Realizm Ayrımında 1980-2023 Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Değerlendirmesi

12 Eylül 1980 darbesinden sonra Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi yapılan genel seçimlerde birinci parti olarak ortaya çıkmıştır. Özal hükümetinin ilk faaliyeti 24 Ocak Kararları oldu. Ekonomiyi istikrara kavuşturmayı amaçlayan bu kararda en büyük dış destek ABD oldu. Türkiye, Ortadoğu politikasında önemli bir konumda olduğu için ABD kendi konumunu güçlendirmeyi hedeflemiştir. Aslında Özal döneminde, silah ambargosu krizinden sonra Türkiye-ABD ilişkileri çok yakın bir çerçevede ilerledi. İki ülke arasında yaşanan krizlerde hem uluslararası sistemin hem de ulusal aktörlerin hamleleriyle ikili ilişkilerde iş birliği sağlanmıştır. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla dünya siyasetinde dengeler yeniden değişmiştir. SSCB'nin çöküşü ABD'yi tek süper güç olarak bırakmıştır. Bu süreç aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını da işaret etmiştir. Tüm bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye de güvenlik algılarını ve çıkarlarını Soğuk Savaş sonrası döneme göre yeniden şekillendirmeye başlamıştır. İlişkiler sadece güvenlikle sınırlı kalmadı, aynı zamanda enerji, yatırım, ticaret ve kültür alanlarında da gelişti. Türkiye-ABD ilişkileri klasik güvenlik odaklı ittifakın ötesine geçirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda 1991 yılında George W. Bush döneminde ABD ile "Geliştirilmiş Ortaklık" anlaşması imzalanmıştır. Waltz'ın savunmacı neorealist teorisine göre *"liderler zaten otomatik olarak millî çıkarlar bağlamında hareket ederler"* anlayışı ile Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda uygulanan silah ambargosu 1978'de kaldırılmasına rağmen ancak Özal döneminde ABD tarafından yapılan silah yardımları 1974 öncesi düzeye ulaşmış ve Özal liderliğindeki Türkiye ABD ile "millî çıkarlar" bağlamında güçlü ikili ilişkiler kurmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemin yarattığı belirsizlik, ülkelerin ilişkilerden duyduğu memnuniyetsizliği önceki dönemlere göre artırmıştır. Bunu Soğuk Savaş sonrası sistemin henüz tam olarak oturmuş olmaması olarak da açıklamak mümkündür. İttifaklara ve ittifak liderine sadakatin önemi geçmişe oranla azalmıştır. Bu anlamda Türkiye'nin ittifaktan ayrılmasını tetikleyen bir dizi olay yaşandığını ifade etmek gerekir. Soğuk Savaş sonrası düzen, Türkiye'nin jeostratejik rolünü yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Türkiye uluslararası arenada çok daha aktif bir oyuncu haline gelmiştir. Ortadoğu kaynaklı gelişmeler, Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa'da yaşanan krizler Türkiye'yi uluslararası sistemde kilit bir konuma yükseltmiştir. Türkiye bu dönemde

çıkarlarını tanımlama ve koruma konusunda daha kararlı davranırken, süreçten en çok Türk-Amerikan ilişkileri etkilenmiştir. Waltz'ın savunmacı neorealizmine göre *“uluslararası güçlerin yükselmesi veya çökmesiyle güç dengesi de değişir.”* Waltz'a göre *“bu değişikliği ortaya çıkaran en belirgin örnek ise büyük güçlerin savaşıdır.”* Gerçekten de Soğuk Savaş'ın bitmesi ile güç dengesi ABD lehine olmuş ve Türkiye bölgesel çıkarlarını korumak için ABD ile ikili ilişkileri ilerletmek istemiştir.

Soğuk Savaş sonrası Türk-Amerikan ilişkilerini ilgilendiren ilk olay Birinci Körfez Savaşı'dır. Savaşın başlamasıyla Türkiye kendisini krizin ortasında buldu. ABD'nin talepleri doğrultusunda Irak'a ambargo uygulanması Türkiye'ye ciddi ekonomik zarar vermiştir. Ayrıca mülteci krizi Kürt grupların ayaklanmasından sonra ortaya çıkmış ve bu kriz Türkiye'ye sıçramıştır. PKK terör örgütünün etkinliği ve ABD destekli bir Kürt devletinin kurulması Türkiye tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu bağlamda Irak meselesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde ilk kırılma noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu olaydan sonra ikili ilişkiler, Bush döneminde adlandırılan "güçlendirilmiş ortaklık" yerine, Başkan Bill Clinton'ın ifade ettiği "stratejik ortaklık" olarak tanımlanmıştır. İlişkiler, 11 Eylül saldırılarından sonra gerçekleşecek olan "1 Mart Tezkeresi" olayına kadar bu tanımda devam etmiştir. Waltz, “ABD ve SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası sistemde var olan çift kutuplu sistemle, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan çok kutuplu sistemi kıyaslamakta ve üstünlüğü çift kutuplu sisteme vermektedir. Waltz'ın görüşüne göre, çift kutuplu sistem daha istikrarlıdır ve barışı çok kutuplu sistemden daha güvenilir şekilde korumaktadır. Uluslararası sistemde sadece iki büyük güç olduğu koşulda her ikisinin çift kutuplu sistemi desteklemek olasılığı daha yüksektir. Çünkü bu durumda taraflar sistemi desteklemekle aslında kendilerini desteklemiş olurlar” (Waltz, 1979: 204-208). Waltz'ın bu görüşü Türkiye açısından doğrudur. Çünkü Soğuk Savaş sonrası çift kutupluluk bittiğinden ABD için 11 Eylül saldırısına kadar olan süreçte Türkiye eski önemini yitirmiştir. 11 Eylül saldırısı ile birlikte ABD Türkiye'nin stratejik bir ortak olduğu farkına varmıştır. Bu hipotezi şu şekilde doğrulayabiliriz: Türkiye, doğası gereği dış politikanın bazı yönlerindeki gücü (yetersiz) yetenekleriyle sınırlı olan bölgesel veya orta bir güçtür (Öniş & Kutlay, 2017). Basitçe söylemek gerekirse, Türkiye bölgesel veya küresel gündemi tek taraflı olarak belirleyecek veya sistemik güç dengesini dönüştürecek araçlardan yoksundur ve bu nedenle dış politikası genellikle reaktiftir ve/veya belirli ittifak yapıları veya güç düzenlemeleri içinde çalışmaya dayanmaktadır. Bununla birlikte, neorealizm çeşitli yapısal koşullar altında orta güçlerin davranışları hakkında bir dizi beklenti veya

hipotez sağlar. Özellikle, neorealizm, Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi, orta güçlerin en çok iki kutupluluk koşulları altında kısıtlanmasını beklemiştir (Holbraad, 1984).

Bu süre zarfında Türkiye, daha bağımsız veya aktivist bir dış politika oluşturma yeteneğini sınırlayan bir pozisyon olan Batı bloğuna dahil edilmiştir. Türkiye her zaman Batılı ortaklarıyla aynı fikirde değildi, ancak Türkiye'nin hem yüksek çıkar hem de belirleyici güç yeteneklerine sahip olduğu bazı önemli istisnalar dışında (örneğin Kıbrıs), az ya da çok en güçlü Batı ülkesi olan ABD'nin liderliğini takip etmiştir. Batı ile birleşmenin, zaman zaman Türkiye'nin egemenliğini ve çıkarlarını tehdit eden bir Sovyetler Birliği'ne karşı kendi güvenliğini sağlamanın en iyi yolu olduğunu kabul etmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin Batı yönelimi açık bir 'reelpolitik' mantığa sahip ve Karaosmanoğlu'nun uzun süredir devam eden başlıca korkuları olarak tanımladığı şeyi ele almıştır: toprak kaybı korkusu ve terk edilme korkusu (Karaosmanoğlu, 2000: 202). Öte yandan savunmacı neorealizmin önde gelen ismi Waltz'ın şu görüşleri soğuk savaş dönemi ve 2010'lu yıllara kadar Türkiye'nin dış politikasını ve Türk- Amerikan gerginliklerini çok iyi ifade etmektedir: “devletlerin egemen aktörler olması onların faaliyetlerinin tamamen bağımsız olduğu, diğerlerinin etkisi dışında olduğu ve arzu ettikleri her şeyi yapabildiği anlamına gelmemektedir. Egemen devletler uluslararası sistemde baskıya maruz kalabilir, kaçınmak istedikleri faaliyetleri gerçekleştirmek zorunda kalabilirler. Bir başka ifadeyle, devletlerin egemen olması onları başka devletlerin eylemlerinin etkileri dışında kalacağı anlamına gelmemektedir” (Waltz, 1979: 95). Waltz, “devletin egemen olmasının onun mutlak bağımsız olması anlamı taşımadığı fikrini savunmaktadır. Devletin egemen olduğunu iddia etmek, onun kendisine ilişkin kararları, iç ve dış sorunları nasıl çözeceği, diğer devletlerden yardım isteme/istememe, kendi özgürlüğünü kısıtlama veya diğer aktörler karşısında taaddütlere üstlenme/üstlenmeme konusunda tam bir irade özgürlüğüne sahip olması demektir. Ancak yazar, egemen devletlerin bile özgürlüğünün kısıtlı olduğu ve diğer aktörlerin eylemlerinden etkilenebileceğinin de altını çizmektedir” (Waltz, 1979: 96).

11 Eylül 2001 saldırıları, ABD dış politikasını kökten değiştiren bir olay olarak tarihe geçti. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerini iki dönemde izlemek mümkündür. Birinci dönemi iş birliğinin devam ettiği dönem, ikinci dönemi ise kopuşların yaşandığı ve çatışmaya dönüştüğü dönem olarak adlandırabiliriz. Türkiye, terörle mücadelesinde ABD'nin yanında durdu ve onu desteklemiştir. Türkiye'de 3 Kasım 2002'de genel seçimler yapıldı ve AK Parti'nin iktidara gelmesiyle ikili ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. 2003 yılında Irak savaşının başlaması Türkiye-ABD ilişkilerini çıkmaza

soktu. ABD'nin Irak savaşı hazırlıklarında, Türkiye'den taleplerinin ilki TBMM'de kabul edilmiştir. Ancak Amerikan askerinin Türkiye'de konuşlandırılması ve Türk askerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin karar TBMM tarafından kabul edilmemiştir. Tarihe "1 Mart Tezkeresi" olarak geçen bu Muhtıra, Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Böylece "stratejik ortaklık" olarak adlandırılan ilişkiler ABD tarafından rafa kaldırılmış ve karşılıklı güven krizine dönüşmüştür. Ancak o dönemde AK Parti siyasi yapısını tamamlamış ve ABD ile bozulan ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştır. Yeni Erdoğan Hükümeti, ABD'nin Irak'a saldırmaya başladığı 20 Mart'ta TBMM'ye üçüncü kez tezkereyi sunmuştur. Kabul edilen üçüncü kararlar, ABD ile bozulan ilişkilerin yeniden tesis edilmesi, Türkiye'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının korunması ve PKK'nın bölgedeki etkisinin sona erdirilmesi amaçlandı. Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğe neden olan 1 Mart Tezkeresinin yansımaları dikkate alındığında Türkiye ekonomik sıkıntı içine girmiştir. Irak'ın toprak bütünlüğü ve PKK terör örgütünün giderek güçlenmesi konusundaki endişeler ilişkilerdeki zayıflığı göstermektedir. Neorealist perspektiften “uluslararası sistemin gerektirdiği politikalardan iki ülke arasındaki krizler büyük ölçüde etkilenmiştir” diyebiliriz. Waltz'ın, savunmacı neorealist bakış açısına göre 1 Mart krizini şu bağlamda değerlendirebiliriz; “Karşılıklı bağımlılığın devletler arasında ilişkilerin kurulması ve karşılıklı anlayışın kurulması açısından önemini kabul etmekle beraber, karşılıklı bağımlılığın çatışmalara ve savaşa neden olduğunu da iddia etmektedir. Hatta devletlerin iç birimleri arasında karşılıklı bağımlılık ayrı ayrı devletler arasındakinden daha fazla olmasına rağmen, söz konusu bağımlılık devlet içerisinde de çatışmaları ortadan kaldıramamıştır.”

2003 yılında Irak'ın Türkiye'nin yakın bölgesine müdahalesi ile ortaya çıkan güç boşluğundan sonra, Arap Baharı nedeniyle Suriye ve Libya gibi ülkelerde yaşanan kargaşanın yarattığı hareket alanları Türkiye'yi daha aktif bir politika izlemeye itmiştir. ABD, Ortadoğu bölgesini sadece Türkiye'nin şekillendirme çabalarına nezaket göstermiyor. Bu durum zaman zaman taraflar arasında gerginliğe de neden olmaktadır. Aynı zamanda iki ülkenin ulusal çıkarlarının neorealizm düzeyinde uluslararası sisteme ve iç politikaya göre şekillendiği de görülmüştür. Türkiye'nin Ortadoğu'daki savaşlar ve iç karışıklıklar nedeniyle proaktif bir dış politika izlemesi ve güç arayışında olması onun saldırgan realizme yöneldiği ve Ortadoğu konusunda Türk-Amerikan ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olduğu görülmektedir. Bu gerginliğin çıkış noktası aslında Türkiye'nin gerek jeopolitik konumu gerekse kültürel, dini ve etnik bağları sebebiyle komşu ülkelerde yaşanan sorunların muhataplarından birisi olmasıdır. Bölgesel

sorunların çözümünde ve bölgesel karışıklıkların ortaya çıkmasında ABD'nin parmağı olduğu düşünüldüğünde sorunun çözümünde ABD'nin atacağı her adım yapacağı her hamle Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Türkiye bölgesinde ofansif realist bir anlayışla hareket etmek istese de Rusya ve ABD tarafından sürekli olarak dolaylı yönden engellenmektedir. Bu da ikili ilişkilerde krizlere neden olmaktadır.

2009 yılında Barack H. Obama'nın ABD Başkanı seçilmesi sonucunda Türkiye ile ilişkilerin nasıl olacağı merak konusu olmuştur. Obama yönetimi, iktidara geldikten sonra, Bush döneminde zarar gören ikili ilişkileri yeniden kurma niyetini ortaya koydu. Obama döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler "Model Ortaklık" kavramının ortaya atılmasıyla başlamıştır. Bu kavram, Obama tarafından başkan seçildikten sonraki ilk yurtdışı gezisinin Türkiye durağında dile getirildi. Türkiye, Bill Clinton döneminde "Stratejik Ortaklık", Obama döneminde ise "Model Ortaklık" olarak tanımlanan bir ülke olmuştur. Obama'nın ilk döneminde Türkiye-ABD ilişkileri çok olumlu bir seyir izlerken, bu dönemde Ortadoğu kaynaklı bazı olaylar ilişkilerin boyutunu bir kez daha tartışılır hale getirmiştir.

İkili ilişkiler, Obama'nın ikinci dönemine denk gelen Arap Baharı sırasında ve sonrasında bozulmaya başlamıştır. Nitekim 2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş, ABD'nin terör örgütü PKK'nın Suriye'deki uzantısı PYD/YPG ile iş birliği, Türkiye'nin tüm itirazlarına rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerin kopmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum Türkiye'nin ulusal güvenlik kaygılarını artırmıştır. YPG'nin Türkiye'nin bir numaralı güvenlik sorunu olarak gördüğü PKK terör örgütüyle organik bağları nedeniyle kamuoyu, ABD'nin güvenilir bir müttefik olup olmadığını sorgulamaya başladı. Bu gelişmede Waltz 'un savunmacı neorealizminin özünde yatan beş ana ilkeden birisi olan ve saldırgan neorealizmin de benimsediği "*Devletlerin öncelikli hedefi hayatta kalmaktır*" ilkesinin Türkiye açısından çok önemli olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye'nin milli güvenliğinin tehdit eden PKK Terör örgütü ve onun Türkiye'nin sınırları dışındaki uzantılarıdır. ABD'nin PKK/YPG'ye destek vermesi "*Devletlerin öncelikli hedefi hayatta kalmaktır*" ilkesi gereği iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik oluşturmuştur. Ayrıca Obama'nın Ermeni olaylarını anma gününde yaptığı konuşmada "Meds Yegh" ifadesini kullanması da Türkiye'nin tepkilerine neden oldu. Sözde Ermeni soykırımı iddiaları, Türkiye'nin uluslararası siyasette yaşadığı en önemli sorunlardan biridir. ABD tarafından iç politikada bir seçim malzemesi haline getirildiği için her başkanlık döneminde ilişkilerin seyrini belirleyen bir durum olmuştur. Ermenistan

meselesinde de iç politika tartışmalarının Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkilediği görülmüştür.

2013'teki Gezi Parkı Olayları ve 15 Temmuz 2016'daki askeri darbe girişimi, Türkiye'nin ABD ve Batı ittifakı ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türk hükümeti tarafından bu olayların yöneticisi ve yönlendiricisi olarak görülen Fethullah Gülen'in ABD tarafından din adamı olarak tanımlanması ve ülkesinde misafir edilmesi ilişkilerde sorun olmaya devam etmiştir. 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminden sonra ABD'nin ikircikli tutumu, kırılmanın derinleşmesine ve hemen ardından gelen vize krizine yol açmıştır. 2017 yılında ABD başkanlığını devralan Donald Trump ile Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir sayfa açılması ve sorunsuz bir döneme girilmesi planlanmıştır. Bu düşüncenin aksine, ilişkiler sorunlu ve karmaşık olmaya devam etmiştir. Trump'ın Türkiye için ulusal güvenlik noktaları olarak kabul edilen FETÖ, PYD ve PKK gibi konularda olumlu bir adım atacağı beklentisi, Türk-Amerikan ilişkileri için iyimser bir beklenti yaratmıştır. Ancak kısa süre sonra Trump'ın hem Suriye hem de FETÖ konusunda selefi Obama ile uyumlu bir strateji izleyeceği anlaşılmıştır. Bu kapsamda Trump, Brett McGurk'ün DAEŞ ile Mücadele Özel Temsilcisi'ni tutmaya karar vermiş ve YPG'ye yönelik "eğit-donat" faaliyetlerine devam etmiştir. Türkiye'nin milli çıkarları kapsamında yürütülen Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı operasyonlarını eleştirmiştir. Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları ve bu operasyonları sonucu Türk-Amerikan ilişkilerinde kriz çıkmasını saldırgan neorealizm bağlamında analiz ettiğimizde, saldırgan neorealizmin *"uluslararası sistem büyük güçlere güvenliklerini arttırmak ve hayatta kalmalarını sağlamak için saldırgan eylemlere başvurmaları yönünde güçlü teşvikler sağlamaktadır"* görüşü ile örtüşmektedir.

Yine 2017 yılında ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu çalışanı Metin Topuz'un tutuklanması sonucu yaşanan vize krizi, Türk-Amerikan ilişkilerinde son 50 yılın en büyük krizi olarak nitelendirilmiştir. ABD yönetimi, Topuz'un FETÖ ile ilgili polis ve savcılarla görüştüğüne dair delillerin bulunmasının ardından alınan karara sert tepki göstermiştir. İki ülke arasında yaklaşık üç ay süren müzakerelerin ardından vize kısıtlamalarının iki taraflı olarak kaldırıldığı açıklanmıştır. Geleneksel Türk dış politikası (TDP)'nin daha çok defansif (savunmacı) neorealizmi benimsediği görülse de özellikle 17-25 aralık sonrası TDP, ofansif (saldırgan) neorealizme direksiyon kırdığı görülmektedir.

Vize krizi bittikten sonra 2018 yılında Rahip Brunson ve eşinin gözaltına alınması, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin yeniden gerilmesine neden olmuştur. Trump'ın

2018 yılında Türkiye'den ithal edilen çelik ve alüminyum üzerindeki vergilerin iki katına çıkarılması gibi tehdit ve yaptırımları Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş ve yıkıma neden olmuştur. Bu tür olaylar Türk kamuoyundaki Amerikan karşıtlığını artırmakta ve Türk dış politikası için manevra alanını daraltmaktadır.

ABD tarafı için Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında en önemli sorunlardan biri, Türkiye'nin Rusya'ya yöneliminin bir sembolü olarak görülen S-400 hava savunma sistemlerinin tedarikidir. Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemlerini satın alma eğilimi, ABD tarafında ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Krizin ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, Türkiye'nin kendi milli savunma sanayi stratejisini uygulamasıdır. Milli savunma sanayisinin yanı sıra Rusya ile yapılan S-400 anlaşması ile Türkiye'nin savunma ihtiyaçları için başka alternatiflere de sahip olması, ABD'nin Türkiye'ye yönelik tutumunu sertleştirmesine neden olmuştur. ABD yönetimi, Ağustos 2018 itibariyle F-35 savaş uçaklarının teslimatını durduran yasa tasarısını imzalayarak bu tutumunu ortaya koymuştur. Türkiye'nin 2019'da Rusya ile yaptığı S-400 anlaşmasının ardından ABD, 2020'de Türkiye'ye yönelik yaptırımlarını açıklamıştı. Uygulanan CAATSA yaptırımları sadece Türk ekonomisini sıkıntıya sokmakla kalmadı, aynı zamanda sorunlu Türk-Amerikan ilişkilerini daha da zorlaştırmıştır. Bu durumda da Türkiye, karar alma sürecinde uluslararası sistemin dayatmasına bağlı kalmamış, kendi iç siyaseti için bir karar almıştır. Hem savunmacı hem de saldırgan neorealizmin benimsediği ilke olan “Devletler rasyonel aktörlerdir ve hayatta kalma olasılıklarını en üst düzeye çıkaracak sağlam stratejiler geliştirebilirler” ilkesi ile örtüşmektedir. Ayrıca Waltz'ın savunmacı neorealizminin benimsediği, “güç dağılımının yanına ikinci bir değişkeni (coğrafyayı) dahil eden” saldırgan neorealizme göre Türkiye coğrafi ve jeopolitik konumundan güç olarak ABD ile karşı karşıya gelmesi ve ikili ilişkilerde coğrafi konumunu koz olarak kullanan orta bir güç olması Türkiye'nin artık saldırgan neorealizmi benimsediğini göstermektedir. Öte yandan Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemini alması Waltz'un “*Devletler, kriz ve savaşlar sonucunda mahrum kalabilecekleri mal ve kaynaklara aşırı bağımlı olmamaya çalışmaktalar*” (Waltz, 2000: 14-15) anlayışını desteklemektedir.

Aslında Türkiye-ABD ilişkileri son yıllarda karşılıklı güvensizlik üzerinden gelişmiştir. Türkiye, ABD'nin Ortadoğu'da (özellikle Suriye ve Irak'ta) attığı adımlara her zaman şüpheyle bakmıştır. Çünkü ABD'nin bu haklı şüpheyi teyit etme yönündeki eylemleri, dostane söylemlerini engellemiştir. Türkiye'ye yönelik silah ambargoları, Suriye meselesi, FETÖ lideri Gülen'in iade edilmemesi, vize krizi, Rahip Brunson olayı,

Halkbank gerilimi ve Türkiye'nin S-400 alma eğilimi vb. gerginlikler, kısa vadede ikili ilişkilerde ittifak günlerinin sona erdiğinin işaretleri olarak görülmektedir. Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel seyri aşağıda tablolatırılmıştır. Tabloda olayların Türk-Amerikan ilişkilerine yansması renklendirme metodu kullanılarak yapılmış; yeşil renk ilişkilerin iyi olduğu dönemi, kırmızı renk gerginliklerin olduğu dönemi ve sarı renk ise nötr dönemi ifade etmektedir.

Tablo 4.1. Türk-Amerikan İlişkilerinin Seyri

Tarih	Olayın Adı	İçeriğı	Yansma
20 Ekim 1827	Navarin Olayı	Osmanlı Donanmasının İngiliz, Rus ve Fransızlardan oluşan bir donanma tarafından Navarin'de yakılması sonrasında Osmanlı Devleti, Amerika ile işbirliğine sıcak bakmaya başlamıştır.	
7 Mayıs 1830	Amerika, Osmanlı ile Seyrisefin Antlaşması'nı imzalaması ve sonra ülkenin birçok yerinde elçilik açılması	İlk önce güzel başlayan bu ilişkiler bir süre sonra bu elçilerin Osmanlı'nın içişlerine karışmasıyla birlikte bozulmaya başlamıştır. Özellikle Amerika'nın Ermeni vatandaşlarını koruma altına almaya çalışması ve Misyonerler vasıtasıyla Ermenileri, Osmanlı'ya karşı kışkırtması ve Osmanlı'dan bir şeyler koparmak istediğinde bunu ya Akdeniz'e savaş gemisi yollayarak ya da içerdeki Ermeniler vasıtasıyla elde etmeye çalışması, ilişkilere büyük darbe vermiştir.	
1840-1900	ABD Misyonerleri Sorunu	1840 yılında başlayan ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulumuna kadar devam eden sorun	
1915-2018	Ermeni Soykırımı İddialarının desteklenmesi	1915 Ermeni Tehciri sırasında çeşitli nedenlerle hayatını kaybeden Ermenilerin soykırım uğradığı iddiası	
1923-1927	Chester Teşvikleri sorunu Lozan Antlaşması'nın onaylanması sorunu	Lozan Antlaşmasıyla birlikte kaldırılan kapitülasyonlara Amerika'nın sıcak bakmaması ve temsilciler meclisindeki muhalefet.	
1927-1934	İlişkiler çok iyi		
1934	ABD'ye Tazminat ödenmesi	I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'da zarar gören ABD vatandaşlarına tazminat ödenmesi	
1934-1960	İlişkiler çok iyi		
1960	U-2 Krizi	U-2 Krizi, Türkiye'de Soğuk Savaş yıllarında yaşanan krizlerin ilk örneğidir.	
1962	Küba Füze Krizi	Türk Devleti, Başkan Kennedy'nin kendilerine danışmadan Küba Füze Krizi sırasında Sovyet lideri Nikita Kruşçev'e füzeleri çekmek konusunda söz vermesi krizin fitilini ateşledi.	
1964	Johnson mektubu	Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla yazılmış olan tarihi bir belgedir.	
1964-1968	Nötr dönem		
1968	Anti-Amerikan öğrenci hareketleri		

1969-1972	Afyon krizi	68 kuşağının da etkisiyle uyuşturucu kullanımının ABD’de adeta patlaması ve bu konuda Türkiye’nin en önemli kaynak ülke olarak değerlendirilmesi	
1974	İncirliğin kullanımının askıya alınması		
1975-1978	Kıbrıs Barış Harekâtı ve Ambargo	ABD Kongresi’nin Türkiye’ye silah ambargosu uygulamasında, Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) ile birlikte Türkiye’nin tekrar Afyon ekimine başlamasının yarattığı memnuniyetsizlik	
1979	SSCB’nin Afganistan’a girmesi	ABD için, Türkiye: “Krizli bir bölgede en güvenilir müttefik”	
1980-1987	1980 Türkiye-ABD ile Savunma İşbirliği Antlaşması imzaladı	Türkiye’nin serbest piyasaya geçişini desteklemek için IMF kredileri, borç ertelemeleri ve askeri yardımlar yapıldı. Bu kapsamda Türkiye’ye 13 milyar dolarlık kaynak aktarmıştır.	
1991	Saddam’a yönelik yapılan Çöl Fırtınası harekâtı	Türkiye’ye Çekiç Güç konumlandırılmıştır. SSCB çökmüştür. Bununla beraber Soğuk savaş dönemi kapanmıştır. Çevik Güç’ün PKK’ya yardım etmesi	
1991-2003	İlişkiler iyi		
2001-2003	11 Eylül Saldırısı	11 Eylül Saldırıları sonrasında Türkiye, ABD’ye terörizme karşı yaptığı mücadelede destek verdi.	
2003	1 Mart Tezkeresi Çuval Olayı	ABD’nin Irak’ı işgal sırasında Türk topraklarını kullanmasına izin vermek için TBMM’ye sunulan 1 Mart Tezkeresi’nin reddedilmesi ABD’de büyük bir hayal kırıklığına yol açtı. ABD’nin kuzeydeki Kürtleri desteklemesi Türkiye-ABD ilişkilerinin soğumasına neden oldu. Süleymaniye kentinde 11 Türk Silahlı Kuvvetleri mensubunun ABD askerlerince başlarına çuval geçirilmesi ve tutuklayıp 60 saat boyunca sorguya çekmeleri olayı, ilişkileri daha da gerginleştirdi.	
2004-2009	Erdoğan’ın ABD ziyareti, ABD’de düzenlenen G-8 zirvesine Türkiye’nin “demokratik ortak” sıfatıyla katılımı, George Bush’un NATO zirvesi nedeniyle Türkiye’ye ziyareti, ABD Dışişleri Bakanı Rice’in göreve gelmesinin ardından çıktığı ilk bölge turu Türkiye’yi ziyareti	Başbakan Erdoğan’ın 25 Ocak-1 Şubat 2004 tarihleri arasında yaptığı ABD ziyareti, 9 Haziran 2004’te ABD’de düzenlenen G-8 zirvesine Türkiye’nin “demokratik ortak” sıfatıyla katılımı, ABD Başkanı George Bush’un NATO zirvesi nedeniyle 26-29 Haziran 2004’te Türkiye’ye düzenlediği ziyareti, 30 Mayıs 2005’te Washington Yönetimi, Annan Planı referandumunun KKTC’de kabul edilmesi, ABD Dışişleri Bakanı Rice’in göreve gelmesinin ardından çıktığı ilk bölge turu kapsamında 5-6 Şubat 2005’te Türkiye’yi ziyaret etmesi	
2010	Mavi Marmara Baskını	İsrail’in 31 Mayıs 2010 Tarihinde açık sularda seyreden Mavi Marmara gemisine baskın düzenlemesi ve bu baskında 9 kişiyi öldürmesi,	

		Türkiye'nin de uluslararası alanda hakkını aramaya çalışması, ABD'nin de bu süreçte sessiz kalması,	
2014 2023	PYD/YPG Sorunu	ABD'nin, IŞİD'e karşı PKK'nın uzantısı olduğu bilindiği halde, PYD/YPG güçlerine destek vermeye başlaması ve YPG'ye silah yardımı yapması	
2016	15 Temmuz Darbe Girişimi	FETÖ lideri Gülen'in iade edilmemesi	
2017	Rahip Brunson Vakası Koruma Krizi Vize Krizi Reza Zarrab Davası Halk Bankası Müdür yardımcısının ABD'de tutuklanması	Rahip Brunson'un, "2010- 2013 yılları arasında Kürt orijinli vatandaşlara yönelik ayinler düzenlediği" ve "Suriye'den gelen sığınmacılara yardım sağlama görüntüsü altında misyonerlik faaliyetleri yürütmesi ve FETÖ bağlantısı olması İranlı işadamı Reza Zarrab ve Halkbank Genel Müdür Yardımcısı Hakan Atilla'nın İran'a yönelik ambargoyu delmekle suçlamaları iki ülkeyi karşı karşıya getirdi.	
2018	Kudüs Meselesi	ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığını bildirmesi ve Kudüs'e elçiliğini taşıyacağını açıklaması	
2017-2023	S-400, F-35 Krizi ve CAATSA yaptırımları	Türkiye'den Patriotların çekilmesinin ardından Ankara, 2017 yılı ortalarında Rusya ile S-400'ler konusunda anlaşmaya varıldığını ve karşılıklı imzaların atıldığını dünyaya ilan etmesi, S-400'ler konusunu Türkiye'nin ortak üreticilerinden olduğu F-35'ler için bir ön şart haline getiren ABD'nin, Türkiye'yi F-35 projesinden çıkarması, Amerikan iç kamuoyundaki büyük tepkiler nedeniyle, Türkiye'ye F-35 savaş uçaklarının verilmesine engel olunmuş ve ABD Kongresi'nin kararıyla Türkiye'ye CAATSA yaptırımları uygulanmıştır.	

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Sonuçlar

Türkiye'nin son dönemdeki dış politikası Batı'dan ne ayrılmakta ne de Batı'yı kucaklamayı kabul etmektedir. Aksine Türkiye, Ukrayna savaşı, Güney Kafkasya'daki çatışma veya Orta Doğu'daki istikrarsızlık gibi herhangi bir jeopolitik meselede istediği yerde rahatça oturan çok yönlü bir ülkedir. Bu duruş Ankara'nın ilgi odağı olmasını ve NATO ittifakının bir parçası olarak kalsa bile hemen hemen her aktöre karşı önlem almasını sağlamaktadır. Örneğin Türkiye, Ukrayna'da savaş sırasında Kiev'e askeri destek verirken, Rusya ile ekonomik bağlarını da korumuştur. Türk Dış Politikasındaki bariz değişim, Beyaz Saray'a yeni Türkiye'yle ilişki kurma ve günümüzün büyüyen büyük güç rekabeti çağında bölgesel ve küresel nüfuzunu güçlendirme fırsatı sunmaktadır. Ancak her iki durumda da Washington eski Türkiye'nin geri dönmeyeceği gerçeğini kabul etmelidir. Bu çalışmada savunmacı ve saldırgan realist bakış açısıyla Türk-Amerikan ilişkileri değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Savunmacı realizm, devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarını açıklayan bir teoridir. Savunmacı realizme göre, devletler öncelikle varlıklarının devamlılığı ve güvenlikleriyle ilgilirlir. Savunmacı realistler, devletlerin kendi güvenliklerini korumak ve diğer devletlerle çatışmayı önlemek için savunmacı bir şekilde hareket edeceklerine inanırlar. Türkiye ile ABD, kendi güvenlik çıkarlarını ön planda tutan bir geçmişe sahip olduğundan, bu teori özellikle Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiyle ilgilidir.

Savunmacı realist bir bakış açısıyla Türk-Amerikan ilişkilerini şekillendiren birkaç temel faktör vardır. En önemli faktörlerden biri Türkiye'nin stratejik konumudur. Avrupa ile Asya arasında bir köprü olan Türkiye, bölgesel güvenlik ve istikrar açısından kritik bir oyuncudur. Suriye ve Irak gibi çatışma bölgelerine yakınlığı, Türkiye'yi ABD'nin terörle mücadelede önemli bir ortağı haline getirmiştir. Ancak Türkiye'nin stratejik konumu, onu İran ve Rusya gibi komşu devletlerin tehditlerine karşı da savunmasız hale getirmektedir. Türk-Amerikan ilişkilerini şekillendiren bir diğer faktör ise iç politikanın rolüdür. Her devlette olduğu gibi iç politikanın dış politika kararları üzerinde önemli bir etkisi olabilmektedir. Örneğin, Clinton yönetimi sırasında ABD daha çok iç politika ve ekonomik meselelere odaklanmış ve bu durum Türkiye ile ilişkilerini de etkilemiştir. Benzer şekilde, Türkiye'nin iç politikası da ABD ile özellikle S-400 füze savunma sistemi bağlamında ilişkilerinin şekillenmesinde rol oynamıştır. Türk-Amerikan

ilişkilerinin savunmacı realist bir bakış açısıyla şekillenmesinde jeopolitik kavramı da önemlidir. Türkiye ve ABD örneğinde, Karadeniz Havzası ve Orta Doğu'daki ortak çıkarları, jeopolitik faktörlerin şekillendirdiği karmaşık bir ilişkiler ağı yaratmıştır. Ayrıca, 1979 İslam Devrimi'nden bu yana ABD ile çeşitli gerilimler yaşayan Türkiye'nin İran ile ilişkileri de Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen bir diğer jeopolitik faktördür.

Öte yandan Türk-Amerikan ilişkileri son yıllarda çok sayıda zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Suriye çatışması, Türkiye'nin Rus S-400 füze savunma sistemini satın alması ve FETÖ/PYD lideri Fethullah Gülen'in iadesi konusundaki anlaşmazlıklar iki ülke arasında gerginliğe yol açan sorunların başlıcalarıdır. Bu zorluklar, güç dengesini sürdürmenin ve devletlerin kendi güvenlik çıkarlarını korumanın önemini vurgulayan bir teori olan savunmacı realizm tarafından şekillendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin eylemleri, kendi çıkarlarını güvence altına alma ve kendisini potansiyel tehditlerden koruma çabası olarak görülebilir. Dolayısıyla uluslararası sistem açısından Türk-Amerikan ilişkileri önemli sonuçlar doğurabilir. Örneğin Türkiye'nin Rusya ile sürekli gelişen ilişkisi, ABD ve NATO ile bağlarını zayıflatabilir ve potansiyel olarak bölgedeki güç dengesinde bir kaymaya yol açabilir. Ayrıca Türkiye'nin artan iddialılığı ve kendi çıkarlarının peşinde koşması, ABD açısından özellikle Orta Doğu'da daha büyük istikrarsızlığa ve çatışmalara yol açabilir. Savunmacı realist bir perspektiften bakıldığında, bu zorlukların üstesinden gelmenin ve ilgili tüm uluslar için istikrar ve güvenliği teşvik eden bir güç dengesini sürdürmenin yollarını bulmak esastır.

Savunmacı realist bir perspektiften bakıldığında Türk-Amerikan ilişkilerinin karşı karşıya olduğu zorluklar karmaşık ve çok yönlüdür. Türkiye'nin eylemleri, kendi çıkarlarını ve güvenliğini koruma girişimi olarak görülse de, ABD ve diğer müttefiklerle ilişkileri de gerginleştirdiği söylenebilir. İlgili tüm ulusların çıkarlarına ve kaygılarına saygı göstererek istikrar ve güvenliği teşvik etmenin yollarını bulmak çok önemlidir. Türk-Amerikan ilişkilerinin ve daha geniş anlamda uluslararası toplumun karşı karşıya olduğu karmaşık zorlukların üstesinden ancak birlikte çalışarak gelinilebilir.

Türk-Amerikan ilişkilerini savunmacı realist bir bakış açısıyla analiz etmek, iki ülke arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde güvenlik tehditlerinin, askeri işbirliğinin, ekonomik ilişkilerin ve kültürel ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel değerlendirmesi, savunmacı realizmin ilişkiyi şekillendiren önemli olayları nasıl açıkladığını göstermektedir. Hem Türkiye hem de ABD, dış politikalarını şekillendiren ve ilişkilerini etkileyen güvenlik tehditleriyle karşı karşıyadır. Askeri işbirliği, ekonomik ilişkiler ve kültürel ilişkiler de

Türk-Amerikan ilişkilerini etkilemektedir. Ancak Suriye çatışması, Kürt meselesi, S-400 füze sistemi gibi sorunlar ilişkilere tehdit oluşturmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceği açısından hayati önem taşımaktadır. Genel olarak, uluslararası ilişkileri savunmacı gerçekçi bir bakış açısıyla analiz etmek, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkinin dinamikleri hakkında değerli bilgiler sağlamaktadır.

Saldırgan realizm teorisi, uluslararası ilişkilerde ulusal çıkarların ve güç dinamiklerinin önemini vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, devletlerin öncelikli hedefinin, genellikle saldırgan araçlarla güçlerini ve güvenliklerini en üst düzeye çıkarmak olduğunu öne sürmektedir. Türk-Amerikan ilişkilerine uygulandığında her iki ülkenin de kendine özgü çıkarları ve güç dinamikleri olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Avrupa ve Asya'nın kavşağında yer alan Türkiye, tarihsel olarak bölgesel siyasette kilit bir oyuncu olurken, ABD ise İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana küresel bir süper güç olmuştur. Her iki ülke de çıkarlarını askeri müdahale, ekonomik işbirliği ve diplomatik müzakereler de dahil olmak üzere çeşitli yollarla takip etmiştir.

Türk ve Amerikan güç ve çıkarlarının analizi birçok gerilim ve işbirliği noktasını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin stratejik konumu ve askeri yetenekleri, onu Orta Doğu ve ötesinde ABD için önemli bir ortak haline getirirken aynı zamanda Türkiye'nin bölgede kendi çıkarlarını takip etmesine de olanak tanımaktadır. Ancak Türkiye'nin Rus S-400 füze savunma sistemlerini satın alması ve Suriye'ye askeri müdahalesi gibi son gelişmeler ABD ile ilişkileri germiştir. Bu arada ABD, özellikle iki ülke arasında gerginliğe neden olan Kürt meselesiyle ilgili olarak Türk iç politikasında önemli bir konumdadır. Bu zorluklara rağmen her iki ülke de terörle mücadele ve enerji güvenliği gibi konularda işbirliğini sürdürmektedir.

5.2 Öneriler

Sonuç olarak saldırgan realist bir perspektiften bakıldığında, Türk-Amerikan ilişkileri güç dinamikleri ve ulusal çıkarlar doğrultusunda şekillenmiştir. Saldırgan realist bir bakış açısıyla Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğine ilişkin çıkarımlar karmaşıktır. Bir yandan ABD, Türkiye ile stratejik askeri ve ekonomik işbirliğinin sürdürülmesini de içerebilecek bölgedeki çıkarlarını gözetmeye devam edecektir. Öte yandan Türkiye'nin kendi çıkarları ve öncelikleri ABD'nin çıkarlarından ve önceliklerinden farklılaşarak olası çatışma ve gerilimlere yol açabilecektir. Ayrıca değişen küresel güç dinamikleri ve yeni bölgesel güçlerin ortaya çıkışı durumu daha da karmaşık hale getirebilir. Bu bağlamda Türk-Amerikan ilişkilerinin saldırgan realist bir bakış açısıyla yönetilmesi, çıkarlar ve

öncelikler arasında dikkatli bir denge kurulmasının yanı sıra stratejik diyalog ve işbirliğine istekli olmayı da gerektirecektir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin saldırgan realist bir bakış açısıyla yönetilmesi durumunda güç dengesinin korunmasına odaklanması ve ulusal güvenliğe tehdit olarak algılanabilecek her türlü eylemden kaçınılmasını gerektirir. Bu durum, askeri ve ekonomik işbirliğinin yanı sıra iki ülke arasında güven ve anlayış inşa etme çabalarına sürekli vurgu yapılmasını içerebilir. Aynı zamanda, öncelikler ve çıkarlardaki farklılıklar da dahil olmak üzere, olası çatışma veya gerilim alanlarının kabul edilmesi ve ele alınması önemlidir. Bu bağlamda Türk-Amerikan ilişkilerinin yönetilmesinde realist ve pragmatik bir yaklaşım esas olacaktır. Ulusal çıkarların gözetilmesine ve güç dengesinin korunmasına odaklanarak, önümüzdeki yıllarda Türkiye ile ABD arasında sürdürülebilir ve karşılıklı yararaya dayalı bir ilişki kurmak mümkün olabilir.

Saldırgan realist perspektif, Türk-Amerikan ilişkilerini anlamak için değerli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bakış açısı, ulusal çıkarlara ve güç dinamiklerine odaklanarak askeri işbirliğinin, ekonomik çıkarların, ideolojik ve değer temelli ilişkilerin, bölgesel ve uluslararası siyasetin tarihsel ve güncel durumuna ışık tutmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinin karşı karşıya olduğu dış politika önceliklerindeki farklılıklar ve insan hakları kaygıları gibi zorluklar olsa da ticaret ve güvenlik gibi alanlarda işbirliği fırsatları da mevcuttur. Bu zorlukları ve fırsatları yönetebilmek için hem Türkiye'nin hem de ABD'nin ilişkilerine, kendi ulusal çıkarlarını ve güç dinamiklerini ön planda tutan saldırgan realist bir bakış açısıyla yaklaşmaları önemlidir. Bunu yaparak, stratejik hedeflerine hizmet eden ve bölgede ve ötesinde istikrarı teşvik eden, karşılıklı yarar sağlayan bir ortaklık kurabilirler.

KAYNAKÇA

- Aaron Stein and Michael Stephen, "The YPG: America's New Best Friend?" Al Jazeera, June 28, 2015, <https://www.aljazeera.com/opinions/2015/6/28/the-ypg-americas-new-best-friend/?gb=true>.
- ABD Dış İşleri Bakanlığı (2016,18 Temmuz). "Joint Press Availability With EU High Representative Federica Mogherini", <https://2009-2017.state.gov/secretary/remarks/2016/07/260174.htm>, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).
- ABD Elçisinden Ecevit'e Kanıt Dosyası (2001, 02 Ekim). Radikal.
- ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu görevlisi tutuklandı". (4 Ekim 2017). http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/838207/ABD_nin_istanbul_Baskon_soloslugu_gorevlisi_tutuklandi.html. (18.6.2023)
- Abeyawardena, C. (2017). Preserving Turkey as a Member of the North Atlantic Treaty Organization (NATO). *International Power and Influence*, 1-17.
- Abramowitz, M. & Eric S. E. (2013). "From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy", Bipartisan Policy Center, Foreign Policy Project, October, p. 1-72.
- Academic Accelerator, (2023). "Hood Event" Erişim Linki: <https://academic-accelerator.com/encyclopedia/hood-event>, [Erişim Tarihi: 16/06/2023].
- Acar, Ü. (2019). Şartlı Mülteciler ve Ulusal Güvenlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1211-1225.
- Acharya, A., & Buzan, B. (eds). (2009). *Non-Western International Relations Theory*. London: Routledge.
- Ahmad, F. (1977). *The Turkish experiment in democracy, 1950-1975*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Akgül, T. (2004). "An Analysis of the 1964 Johnson Letter: Lessons for the 2003 Iraq Crisis, Turkish American Relations, and Global Power regional Partner Interactions" Thesis, Naval Postgraduate School.
- Akgün, B. (2003). Amerikannın Yeni Dünya Vizyonu ya da Yaklaşan Küresel Anarşi. *Stratejik Analiz Dergisi*, (37).
- Akıllı, E. (2012). Türk dış politikası zemininde Arap baharı. *Ortadoğu Analiz*, 3(37), 39-45.
- Aktaş, H. & Güntay, V. (2013), "Mavi Marmara Krizi", H. Çakmak (Ed.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924- 2014*, 383-389, Kripto Basımevi.
- Aktaş, M. (2014). Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 31-54.
- Akyol T. (2007). "Asker Gözüyle Tezkere (The Motion in the Eyes of the Military)," Erişim Linki: <http://www.milliyet.com.tr/2007/10/03/yazar/akyol.html>, [Erişim Tarihi: 15/07/2023].
- Alakel, M., & YILDIRIM, A. S. (2014). 11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8).
- Alırıza, B. (2001). *The Turkish Update*, The Center for Strategic and International Studies.

- Aliriza, B., & Aras, B. (2012). U.S.-Turkish Relations a Review at the Beginning of the Third Decade of the Post-Pold War Era (Publication No. 978-0-89206-759-6). DC: Center for Strategic and International Studies.
- Altunışık, M. B. (2013). The middle east in Turkey-USA relations: managing the alliance. *Journal of Balkan and near eastern studies*, 15(2), 157-173.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions. (1918). *The One Hundred and Eighth Annual Report*, Boston.
- Anadolu Agency (16.12.2020). US sanctions 'blatant attack' on Turkey. URL: <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-sanctions-blatant-attack-on-turkey-president/2078940> (accessed 10.06.2023)
- Ankara Büyükelçiliği, A. (2017, Aralık 28). ABD Ankara Büyükelçiliği ve Türkiye'deki Konsolosluklar. Retrieved from Türkiye'deki Vize Hizmetlerinin Yeniden Başlamasına İlişkin ABD Diplomatik Misyonunun Açıklaması: <https://tr.usembassy.gov/tr/turkiyedeki-vize-hizmetlerinin-yeniden-baslamasına-iliskin-abd-diplomatik-misyonunun-aciklamasi/>
- Anonim (2003) Introduction Ankara Papers, Vol. 8, No. 1, 2003, p. 1-4.
- Antunes, S. ve Camisao, I. (2017). "Realism", International Relations Theory. S. Mcglinchey, R. Walters ve Ch. Scheinpflug (ed.), E-IR Publishing, Bristol.
- Arı, T. (2004). Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler. *İdris Bal (der.)*, 21, 703-751.
- Arı, T., & Pirinççi, E. (2010). Eylül'ün gölgesinde Orta Asya'ya yönelik Amerikan politikası. *Arı, T.(der.)*, *Orta Asya ve Kafkasya, Bursa: MKM Yayıncılık*.
- Armaoğlu, F. (1997). "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 38
- Armaoğlu, F. (1997). Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13(38), 631-647.
- Armaoğlu, F. (2007). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995. *Alkım Yayınları, İstanbul*.
- Aslan, M. (2019). ABD'nin Yaptırım Programları Kapsamında CAATSA: Türkiye'nin Durumu. *İran Araştırmaları Merkezi*, 1-22.
- Ataman, M. ve Shkurti, G. (2016). "Batı'nın Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi", *ADAM Akademi*, C. 6, S. 2, ss. 51-73
- Atmaca, A. Ö. (2011). Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri. *Ortadoğu Etütleri*, 3(1), 157-192.
- Atmaca, A. Ö. (2013). 11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 7(2), 115-147.
- Aydın, A. (2013). Three Types Of Turkish Foreign Policy After The Cold War On The Middle East. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 18(3).
- Aydın, A.K. (2023). Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Ticaret Politikasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri, Erişim Linki: https://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri_nin-dis-ticaret-politikasinda-serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-_.tr.mfa (Erişim Tarihi:23.12.2023)

- Aydın, M. (2004), Turkish foreign policy: framework and analysis, Ankara.
- Aydıntaşbaş, A. (2011). Albay Asaad Beşar Esad'a karşı. Milliyet. Erişim Tarihi: 7 Aralık 2016, <http://www.milliyet.com.tr/albay-asaad-besar-esad-a-karsi/siyaset/siyasyazardetay/07.11.2011/1460090/default.htm> / (Erişim Tarihi:19.02.2023)
- Ayla: The Daughter of War. By Can Ulkay (2017, Dijital Yapım Evi, 2017 DVD).
- Ayman, G. (2012). Türkiye-İran İlişkilerinde Kimlik, Güvenlik, İşbirliği ve Rekabet. *Ed. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi*, 21, 547-592.
- Ayman, S. G. (2006). İran Nükleer Krizi ve Türkiye. *Avrasya Dosyası*, 12(2), 25-60.
- Baba, G., & Önsoy, M. (2021). Resilience versus vulnerability: Turkey's small power diplomacy in the 1930s. *International Politics*, 58(6), 955-975.
- Babacan, A. (2018). Ak Parti Dönemi İlk Küresel Karşılaşma: 1 Mart 2003 Tezkeresi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (51), 21-38.
- Bacık, G. (2011), "Arap Baharı'ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Geleceğine Bakmak" *Müsiad Çerçeve Dergisi*, 57, 16-22.
- Bağcı, H. (2001). *Türk dış politikasında 1950'li yıllar*. Ankara: Metu Press.
- Bahadır, T. (2016). Ortaklıktan Krize Türkiye-ABD İlişkileri. *Ankara: Astana Yayınları. ABD Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye*.
- Bal, İ. (2006). PKK Terör Örgütü Tarihsel Süreç ve 28 Mart Diyarbakır Olayları Analizi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (08), 75-89.
- Bal, İ. (1998). "Turkish Model" and the Turkic Republics." *Perceptions* 3(3), 105–129.
- Baldwin, D.A. (1993). *Neorealism and neoliberalism: the contemporary debate*. New York: Columbia Univ. Press.
- Baran, Z. (2006). "Patriot Games," *The National Interest* Spring.
- Bariş, E. (2004). *Türkiye-İrak İlişkileri Işığında Kuzey Irak Süreci* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi/Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir].
- Barlas, D. (2005). "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-power Activism in the 1930s", *Journal of Contemporary History*, 40(3), 441-464.
- Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations* (University of North Carolina Press, 1983), 214–242.
- Başaran, D., & Erol, M. S. (2021). Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri. *Demokrasi Platformu*, 10(35), 1-35.
- BBC. (2018, October 12). Andrew Brunson: Turkey Releases US Pastor After Two Years. Retrieved May 17, 2023, from <https://www.bbc.com/news/world-europe-45841276>
- Behr, H., & Heath, A. (2009). Misreading in IR theory and Ideology Critique: Morgenthau, Waltz and Neo-Realism. *Review of International Studies*, 35(2), 327-349. doi:10.1017/s0260210509008547
- Bennett, D. S. & Stam, A. C. (2000). Research Design and Estimator Choices in the Analysis of Interstate Dyads: When Decisions Matter. *Journal of Conflict Resolution*, 44: 653–685.

- Bennett, D. S. & Stam, A. C. (2003). *The Behavioral Origins of War: Cumulation and Limits to Knowledge in Understanding International Conflict*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bethan McKernan, "Russian Missile Delivery to Turkey Strains Ally's Relations with US," *The Guardian*, July 12, 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/12/russian-missile-delivery-to-turkey-strains-allys-relations-with-us>.
- Bialasiewicz, L., Campbell, D., Elden, S., Graham, S., Jeffrey, A., & Williams, A. J. (2007). Performing Security: The Imaginative Geographies of Current US Strategy. *Political Geography*, 26(4), 405-422.
- Bila, F. (2007). *Ankara'da Irak savaşları: Sivil darbe girişimi ve gizli belgelerle 1 Mart tezkeresi* (Vol. 16). Güncel Yayıncılık.
- BİLGESAM, A. O. A. (2014). NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (1176).
- Bingöl, O. (2013). Arap Baharı ve Orta Doğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 25-49.
- Birgün (2016, 19 Temmuz). "ABD, 'Gülen ile ilgili kanıt paylaşın' dedi"
- Boivin, C. (2004). Speech made at the Youth Day celebration in Washington, D.C.
- Booth, K., and Smith, S. (eds). (1995). *International Relations Theory Today*, Oxford:Polity.
- Bölme, S. M. (2012). İncirlik Üssü: ABD'nin üs politikası ve Türkiye. *İletişim Yayınları, İstanbul*
- Bölükbaşı, S. (1993). The Johnson letter revisited. *Middle Eastern Studies*, 29(3), 505-525.
- Bölükbaşı, D. (2008). 1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası. *İstanbul: Doğan Kitap*.
- Bremer, S. A. (1992). Dangerous Dyads: Interstate War, 1816–1965. *Journal of Conflict Resolution*, 36: 309–341.
- Brown, C., & Ainley, K. (eds). (2009). *Understanding International Relations* (4th, Ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Brown, J. (1995). The Turkish Imbroglio: Its Kurds. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 541(1), 116-129.
- Brzezinski, Z. (2004). Tercih: Küresel Hâkimiyet mi, Küresel Liderlik mi?, çev. Cem Küçük, *İnkılap Kitabevi*, 2.
- Bueno de Mesquita, B. (2000). *Principals of International Politics*, 1st, Washington: CQ Press.
- Burns, R. N. (2005). "The US-Turkish Relationship beyond Iraq: Common Values, Common Agenda", 18 Temmuz 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/template.Co7.php> (Erişim Tarihi: 22.04.2023)
- Burns, R. N. (2007). The Future of the US-Turkey Relationship. *Remarks at the Atlantic Council, Washington, USA*.
- Burwell, F. G. (2008). Rebuilding US–Turkey relations in a transatlantic context. *The Evolution of US–Turkish Relations in a Transatlantic Context*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 1-28.
- Canyurt, D. (2018). Kazanımı Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı": Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1103-1120. (Erişim Tarihi:19.02.2023)

- Carr, E. H. (1946). *The Twenty Years' Crisis: 1919-1939*. The Macmillan Press, London.
- Cave, D. (2012). "Iran Envoy Casts Syria as Part of Wider Conflict", *New York Times*, 7 August 2012,
- Cebul, M. (2019). Operation Peace Spring and the US' Strategy in Syria. *Foreign Policy Research Institute*, 11, 45-92.
- Cevizoglu, H. (2007). *İşgal ve Direniş 1919 ve Bugün*, Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- Charountaki, M. (2012). Turkish foreign policy and the Kurdistan Regional Government. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 17(4), 185-208.
- Chen, Y. Y. *11 Eylül olayından sonra ABD-Türkiye ilişkileri* [Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazi Üniversitesi].
- Chomsky, N., & Körpe, D. (2002). *11 Eylül*. Om Şimdi.
- Christensen, T. J. & Snyder, J. (1997). Progressive Research on Degenerative Alliances. *American Political Science Review*, 91: 919–922.
- CIA (2019) Intelligence Memorandum, Turkey's ability to Curb Opium Production, Erişim Linki: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001100090023-2.pdf>, [Erişim Tarihi: 18/05/2023]
- Company, R. (1986). *Turkey and the United States: the Arms Embargo Period*, New York: Praeger, s. 103–123.
- Country Reports on Terrorism 2016 (2017). Bureau of Counterterrorism, July, United States Department of State Publication.
- Cox, M. (2007). "Hans J. Morgenthau, Realism, and the Rise and Fall of the Cold War". W.C. Williams (Ed.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford University Press, New York, 166-194.
- Cox, S. S. (1887). *Diversions of a Diplomat in Turkey*. New York, CL Webster & Company.
- Crawshaw, N. (1978). *The Cyprus Revolt*, London: George Allen & Unwin
- Criss, N. B. (2013). The USA–Turkey–Middle East: From the 20th Century to the Present. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 15(2), 143-156.
- Crook, J. R. (2008). Congressional Initiative to Deem Killings of Armenians as Genocide Stalls in House. *American Journal of International Law*, 102(1), 186-187.
- Cumhuriyet Gazetesi, (2010, 1 Haziran). "İsrail İnsanlığı Vurdu.
- Çakır, A. E. (2015). *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands Across the Table*. London: Routledge.
- Çancı, H., & Şen, Ş. S. (2010). Turkish dilemma after Operation Desert Storm (1990–1991): an analysis of "negative consequences". *Innovation–The European Journal of Social Science Research*, 23(3), 279-292.
- Çapar, G. (2018). "Türkiye ile İlişkiler Kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'nin Değişen Terörist Örgütler Algısı" I. Uluslararası Siyaset Ve Sosyal Bilimler Sempozyumu (USSBS) Tam Metin Kitabı 10-12 Ekim2018, Ardahan Üniversitesi. s. 403-425.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze* [Turkey's Democracy History From 1950 to the Present], İmge Kitabevi, Ankara.

- Çelik, H., & Özgöker, U. (2020). Johnson Mektubundan Trump Mektubuna Türkiye-ABD İlişkileri. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözömleri Dergisi*, 60-81.
- Çelik, Ü. (2006). ABD'nin Türkiye'nin Ab Üyeliğine Bakışı Türkiye-ABD-AB Güvenlik ve Savunma İlişkileri.
- Çelikaslan, M. (2020). Türk – Amerikan İlişkileri: Vize Gerilimi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 709-719.
- Çelikaslan, M. N. (2021). Türk-Amerikan İlişkileri: Halkbank Olayı. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (4), 61-73.
- Çelikpala, M. (2018). 5. Russia's Policies in the Middle East and the Pendulum of Turkish-Russian Relations. *Russia in The*, 105.
- Çimen, H. (2007), Amerika'nın Irak'a Müdahalesi Sonrasında Yaşanan Gelişmelerin Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Dalkılıç, M. M. (2020). Amerika Birleşik Devletleri Medyasında 15 Temmuz Darbe Girişimi. *İçtimaiyat*, 4(15 Temmuz Özel Sayısı), 25-43.
- Daniel, R. L. (1960). American Philanthropy in the Near East, 1820-1960. *Athens, Ohio*.
- Demirel, E. (2005). *Geçmişten günümüze PKK ve ayaklanmalar* (Vol. 104). IQ Kültür Sanat.
- DeNovo, J. A. (1963). *American interests and policies in the Middle East, 1900-1939*. U of Minnesota Press.
- Deringil, S. (1989). Turkish Foreign Policy During the Second World War: An "Active" Neutrality, New York, Cambridge University Press.
- Dilek, M. S., & Oğuz, ř. (2021). Trump Yönetiminin CAATSA Hamlesi (14 Aralık 2020) Ne Anlama Geliyor? *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 185-218.
- Doğan, ř., & şeşen, E. (2019). 2017 Türkiye-ABD Vize Krizi Haberlerine Yönelik Çerçeve Analizi. *Selçuk İletişim*, 813-845.
- Doğan, Z. (2011), Stratejik Ortalıktan Model Ortaklığa Türk Amerikan ilişkileri Ve Ortadoğu, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Donnelly, J. (2004). *Realism and International Relations*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Donnelly, J. (2005). "Realism", S. Burchill ve d. (Ed.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 29-54.
- Durmuş, R. (2011). Geçmişten Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri. *Yayın Tarihi*, 13.
- Dölger, M. (2004). "Taking a Closer Look at Turkish-American Relations," *Turkish Policy Quarterly* 3, No. 2 Erişim Linki: http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_17.pdf, (accessed May 5, 2023).
- Edkins, J., & Vaughan-Williams, N. (eds). (2009). *Critical Theorists in International Relations*. London: Routledge.
- Ehteshami, A. (2008). Iran's Nuclear Program as an International Concern. *Orient*, 1/2008, 28-35.
- Eksi, M. (2010). Turkey's Increasing Role in Afghanistan. *Journal of Global Analysis*, 1(2), 141-151.

- Elman, C. (2008). "Realism". P. D. Williams (Ed.), *Security Studies: An Introduction*. Routledge, New York, 15-28.
- Erdem, B. (2018). US-Turkey Relations in the Light of Turkey's Freedom of Press. *Global Media Journals*, 1-10.
- Erdemir, H. (2002). The origin of the Cyprus Question: The British policy on the creation of Cyprus Republic. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 6(4).
- Erdoğan'dan ABD'ye 'PYD' tepkisi: Bu nasıl ortaklık? (2016,10 Şubat) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160210_erdogan_abd (Erişim Tarihi: 22.06.2022)
- Ergin, S. (2008). The perfect crisis revisited: the story of the 1 March 2003 motion. *Private View*, 13(3). 38-45
- Erhan, C. (2002), "Relations with the USA and NATO 1960-1980", Oran B. (Ed.), *Turkish Foreign Policy, Facts since the War of Independence, Documents, Comments, Volume 1*. 6th Edition, İletişim Publishing, İstanbul, p. 681-716.
- Erhan, Ç. (2001). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Vol 1: 1919-1980.* İletişim Yayınları: İstanbul.
- Erhan, Ç. (2004). *Turkish-American relations: Past, present and future*. Psychology Press.
- Erhan, Ç. (2001). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Vol 1: 1919-1980.* İletişim Yayınları: İstanbul.
- Erol, F. T. *11 Eylül 2001'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri ve ABD'nin Türk Dış Politikasına Etkileri* [Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Atılım Üniversitesi].
- Ersoy, E. (2015). "Realizm". R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 159-187.
- Faruk B. (2007). "Tezkerenin Geçmemesi Anayasal bir Kazadır (The Denial of the Motion is a Constitutional Accident)," Erişim Linki: <http://www.milliyet.com.tr/2007/10/01/yazar/bila.html>, [Erişim Tarihi: 15/07/2023].
- Feng, L., & Ruizhuang, Z. (2006). The Typologies of Realism. *The Chinese Journal of International Politics*, 1, 109-134.
- Firoozabadi, J. D. ve Ashkezari, M. Z. (2016). "Neo-classical Realism in International Relations". *Asian Social Science*, Vol. 12, No. 6: 95-99.
- Francis Fukuyama, *The End of History and The Last Man*, New York, The Free Press, 1992.
- Fulton, W. (2011). "After the Arab Spring: Iran's Foreign Relations in the Middle East", AEI Iran Tracker, 28 September 2011.
- Gadelmola, M. S. (2020). Determinants and dimensions of the shift in Turkish behavior towards northern Syria since 2016. *Review of Economics and Political Science*.
- Gadelmola, M. S. 2020. "Determinants and Dimensions of the Shift in Turkish Behavior towards Northern Syria Since 2016." *Review of Economics and Political Science*. <https://doi.org/10.1108/REPS-07-2019-0096>.

- Geller, D. S. (2000). "Material Capabilities: Power and International Conflict". In *What Do We Know about War?*, Edited by: Vasquez, John A. 259–280. Boulder: Rowman and Littlefield.
- Gelvin, J. L. (2016). *Modern OrtaDoğu Tarihi 1453-2015. İstanbul: Timaş.*
- Genelkurmay Başkanlığı (2008), Uluslararası Güvenlik Yardım Harekatı, Erişim Linki: http://www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_1_Afganistan_Uluslararası_Guvenlik_Yardim_Kuvveti/konular/Turkiyenin_UGYK_Harekatina_Katkilari.htm (accessed June 17, 2023).
- Gillis, P. F. (2004). "US-Turkish Relations: The Road to Improving a Troubled Strategic Partnership," Strategy Research Project, U.S. Army War College, Erişim Linki: <http://stinet.dtic.mil/dticrev/PDFs/ADA424313.pdf> (accessed May 5, 2023).
- Girgoriadis, I.N. (2010). "Friends No More?: The Rise of Anti-American Nationalism in Turkey," *The Middle East Journal* 64(1).
- Glaser, C. (1994/95). 'Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help,' *International Security*, 19(3), pp. 50–90.
- Gordon, L. J. (2015). *American relations with Turkey, 1830-1930: an economic interpretation.* University of Pennsylvania Press.
- Göçer, İ., Çınar, S. (2015) "Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri" KAÜ İİBF Dergisi, 6(10), 51-68
- Gökatalay, S. (2019), "Turkey's attempts to improve its reputation during the making of the post-war Turkish-American rapprochement (1945-1950)", *Turkish Studies*, p.754- 775.
- Göktepe, C. (1946). *Türkiye'de İç ve Dış Siyasi Gelişmeler: 1950-1965. İç ve Dış Gelişmelerle Türkiye'nin Demokrasi Tarihi,*
- Göngen, M. A. (2014). Arap Baharı karşısında ABD'nin tutumu. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 1-18.
- Gözen, R. (2005). Causes and Consequences of Turkey's Out-of-War Position in the Iraq War of 2003. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (36), 74-99.
- Gözen, R. (2010). Turkish-American relations in 2009. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 15(2), 49-77.
- Gray C. S. (2007) *War, Peace and International Relations*, Routledge, New York.
- Gregg, G. (2017, July 10). George W. Bush: Foreign Affairs. Retrieved May 03, 2019, from <https://millercenter.org/president/gwbush/foreign-affairs>
- Griffiths, M. (2004, July). Beyond the Bush Doctrine: American Hegemony and World Order. Retrieved May 03, 2023, from <https://www.jstor.org/stable/4105396>
- Griffiths, M., O'Callaghan, T. ve Roach, C. S. (2009). *Fifty Key Thinkers in International Relations.* Routledge, New York.
- Grossman, M. (2005). "The U.S.-Turkish Partnership," *DISAM Journal of International Security Assistance Management* 27, (Winter 2005) 2, Military Module,
- Guney, A. (2005). "An Anatomy of the Transformation of the US-Turkish Alliance: From Cold War to War on Iraq." *Turkish Studies* 6, 341-359.
- Güney, A. (2008), "Anti-Americanism in Turkey: Past and Present". *Middle Eastern Studies*. p. 471-487.

- Gürek, H. (2008, November 22). “Asker Şartı Yok,” Akşam, Erişim Linki: <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/09/23/ekonomi/ekonomi8.html> (accessed June 17, 2023).
- Güvenç, S. (2014). F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 6(10), 27-34.
- Habertürk Gazetesi, (2013, 12 Şubat). 1 Mart Tezkeresi'nin tutanakları açıklanacak mı? Erişim Linki: <https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresininintutanaklari-aciklanacak-mi> (Erişim Tarihi: 04.05.2023).
- Habervitrini (2002). “Ecevit, Wolfowitz’le Biraraya Geliyor (Ecevit is Getting Together with Wolfowitz),” Habervitrini.com 16 Temmuz 2002, Erişim Linki: <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=37953>, [Erişim Tarihi: 15/07/2023].
- Hale, W. (2002). *Turkish foreign policy, 1774-2000*. Taylor & Francis US.
- Hameed, A. H. (2019). “From Border Security to National Security: Change in Turkish Foreign Policy Towards the Middle East after 2016 (A Realistic Perspective).” *Tikrit Journal for Political Science* September (Special Issue): 411–33.
- Han, A. K., & Özkan, B. (2017). Turkey and United States in Syria: Allies, Frenemies, or Worse?. *On Turkey series, September, 15*.
- Harris, W. (2018). *Quicksilver war: Syria, Iraq and the spiral of conflict*. Oxford University Press.
- Haugom, L. (2019). Turkish foreign policy under Erdogan: A change in international orientation?. *Comparative Strategy*, 38(3), 206-223.
- Haynes, J. (2010). *The AKP Government in Turkey: Politics, Democracy and the Media*. London: Routledge.
- Helene Cooper, “Few U.S.-Trained Syrians Still Fight ISIS, Senators Are Told,” *The New York Times*, September 16, 2015, <https://www.nytimes.com/2015/09/17/world/middleeast/isis-isil-syrians-senate-armed-services-committee.html>
- Holbraad, C. (1984). *Middle Powers in International Politics*. London: Macmillan.
- Howard, M. & Goldenberg, S. (2003, 8 Temmuz). US arrest of soldiers infuriates Turkey. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2003/jul/08/turkey.michaelhoward>. (Erişim Tarihi: 22.04.2023)
- <http://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30.06.2022)
- <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/29/abdli-generalinden-itiraf-darbeciler-muttefikimiz>.
- Huntington, S.P. (1999). “The Lonely Superpower,” *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, p. 36.
- Hurriyet Daily News. (2016, July 15). Nation marks unity against coup plot - Turkey news. Retrieved May 17, 2023, from <http://www.hurriyetdailynews.com/nation-marks-unity-against-coup-plot-144961>
- Hürriyet Gazetesi (2011, 21 Eylül). “Başbakan Erdoğan’ın Obama görüşmesi sonrası açıklamaları,” Erişim Linki: <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdoganin-obama-gorusmesi-sonrasiaciklamalari-18786674> (Erişim Tarihi: 21.04.2023).
- İnat, K., Caner, M. (2017). Türk-Amerikan ilişkilerinde ‘eksen’ sorunu. AK Parti’nin 15 Yılı Dış Politika. S.109-134. İstanbul: SETA Kitapları

- İşyar, Ö. G. (2005). "An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy," *Alternatives: Turkish Journal of International Relations* 4, No. 3, Erişim Linki: (<http://www.alternativesjournal.net/volume4/number3/isyar.pdf> (accessed May 5, 2023)).
- Jacobs, A. (2014). "Realism". S. Schieder ve M. Spindler (Ed.), *Theories of International Relations*. Routledge, London and New York, 22-3
- Jamila, M., Yonanda, C., Harza, Z., & Masri, I. (2020). Factors Supporting Turkey's Policy to Purchase Russian S-400. *Journal of Strategic and Global Studies*, 22-41.
- Jervis, R. (1978). Cooperation under the security dilemma. *World politics*, 30(2), 167-214.
- Jørgensen, K. E. (2018). *International Relations Theory: A New Introduction*. Palgrave, London.
- Joseph S. J. (1987). *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics*, Ipswich: The Ipswich Book Company.
- Jung, S. C. (2013). Democratization and Alliance Commitment: US Democratizing Allies during the Gulf War. *Armed Forces & Society*, 39(4), 654-674.
- Kanat K. B. Michalke, K. L. Hannon, J. (2017). Türkiye-ABD ilişkileri ve yeni ABD yönetimi. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Kapakli, C. (2016). *11 Eylül Saldırılarından İslamofobinin Yükselişi ve ABDdeki Türk Göçmenler Üzerindeki Etkileri* [Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bahçeşehir Üniversitesi].
- Karabulut, B. (2018). Türk-Amerikan İlişkilerinin Analizi: 2018 Krizi ve Geleceğe İlişkin Öngörüler. *Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 214-219.
- Karaosmanoğlu, A. L. (1983). Turkey's security and the Middle East. *Foreign Aff.*, 62, 157.
- Karaosmanoğlu, A. L. (2000). The evolution of the national security culture and the military in Turkey. *Journal of International Affairs*, 54(1), 199-216.
- Karasapan, Ö. (1989). "Turkey and US Strategy in the Age of Glasnost," *Middle East Report*, No. 160, (Sept-Oct 1989).
- Kardaş, Ş. (2019). *Uncertainty, Power, and Rethinking Turkish-US Relations after S-400 Debacle*. German Marshall Fund of the United States..
- Kardaş, Ş. (2013), "Dönüşen Bir Coğrafyada Yalnız Bir Dış Politika(?)", *Analist*, Sayı 32, Ekim, s. 70-71.
- Karpat, K. H. (1975). *Turkey's foreign policy in transition: 1950-1974* (Vol. 17). Brill Archive.
- Kartal, G. (2019). Türkiye'de Son Dönemde Yaşanan Döviz Kuru Volatilitésinin Dış Ticarete Etkisi Üzerine Bir Uygulama: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Fiscaoeconomia*, 246-258.
- Kasapoğlu, C. (2012). "The Turkish-Israeli Relations Under The Davutoğlu", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 9-14.
- Kaufman, R. G. (1992). "To Balance or To Bandwagon? Alignment Decisions in 1930s Europe". *Security Studies*, Vol. 1, No. 3: 417-447.
- Kayar, M. (2003). *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Keohane, R. O. (1988). "Review: Alliances, Threats, and the Uses of Neorealism". *International Security*, Vol. 13, No. 1: 169-176.

- Kerem C. (2019)., “Türkiye ile ABD arasında varılan 13 maddelik anlaşmada neler var?” Euronews, October 18, 2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/17/turkiye-ile-abd-arasinda-varilan-13-maddelik-anlasmada-neler-var>.
- Keser, U. (2013). Bloody Christmas of 1963 in Cyprus in the Light of American Documents. *Journal of Modern Turkish History Studies*, XIII/26 (2013-Bahar/Spring), ss. 249-271.
- Keyman, Fuat (2013), “Türkiye Modeli Bitiyor mu?”, *Analist*, Sayı 30, Ağustos, s. 24-25.
- Kılıç, B. K. vd. (2016). Turkish-American Relations and the Next Administration of the U.S., SETA, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.
- Kıbaroğlu, M. (2011). Arap Baharı ve Türkiye. *Adam Akademi*, 2(2), 6-36.
- Kıbaroğlu, M., & Sazak, S. C. (2015). Business as Usual: The US-Turkey Security Partnership. *Middle east policy*, 22(4), 98-112.
- Kiraz, S. (2020). Türkiye'nin doğrudan müdahale Öncesi dönemde Suriye İç savaşı'na yönelik dış politikasının analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 99-140.
- Knutsen, T. L. (1995). A History of International Relations Theory. Manchester University Press, Manchester.
- Koç, S. B. (2003). “Çirkin Amerikalı ile Güven Bunalımı: Süleymaniye Krizi ve Türk Amerikan İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, No. 40, Ağustos 2003, ss. 43-49.
- Koça, N., & Koça, B. (2017). Affects of Marshall Plan on Turkish Economy. *Sociology*, 7(2), 83-121.
- Koyuncu, M., & Balıkcıoğlu, E. (2016). The importance of organizing activities of the Turkish Cypriot Community in the process of becoming a state (1957-1960). *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4278-4290.
- Köse, T. (2010). Türk Dış Politikasının Ortadoğu'daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerini Keşfi. *Türk Dış Politikası Yıllığı*, 2011.
- Köylü, H. (2008a). “Gul: Amerika'dan Akil Almayız,” *Radikal*, January 12, 2008, Erişim Linki: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=244197&tarikh=12/01/2008>, (accessed June 17, 2023).
- Köylü, H. (2008b). “İki İstek, İki Destek,” *Radikal*, March 25, 2008, Erişim Linki: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=251160>, (accessed June 17, 2023).
- Krauthammer, C. (1991). “The Unipolar Moment,” *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1 winter, pp. 23–33.
- Kubicek, P. (2014), “Diverging American and Turkish Perspectives on the “New Middle East”, SEPAM Policy Brief No. 1, Antalya International University, January.
- Kugler, J., & Lemke, D., eds., (1996). *Parity and War: Evaluation and Extension of the War Ledger*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kuniholm, B. R. (1983). Turkey and NATO-Past, Present, and Future. *Orbis-a journal of world affairs*, 27(2), 421-445.
- Kurtbağ, Ö. (2015). Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 185-207.

- Kutlay, Mustafa, and Ziya O' nis,. 2021. "Turkish Foreign Policy in a Post-Western Order: Strategic Autonomy or New Forms of Dependence?" *International Affairs* 97 (4): 1085–1104.
- Lacey, M. (1999, November 18). Reporter's Notebook; In Turkey, Clinton Is, for the Moment, the Hero Adored. Retrieved October 03, 2023, from <https://www.nytimes.com/1999/11/18/world/reporter-s-notebook-in-turkey-clinton-is-for-the-moment-the-hero-adored.html>
- Langley, A. (2006). "September 11: Attack on America", Published by Compass Point Books, ss.8-21
- Lebow, R. N. (2016). "IR Theory as Identity Discourses". K. Booth ve T. Erskine (Ed.), *International Relations Theory Today*. Polity Press, Chicester, 53-68.
- Leffler, M. P. (1985). "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952", *The Journal of American History*, 71(4), 807-825.
- Lemke, D. (2002). *Regions of War and Peace*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lesser, I. O. (2008). The state of US–Turkish relations: Moving beyond geopolitics. *The Evolution of US–Turkish Relations in a Transatlantic Context*. Strategic Studies Institute
- Little, R. (2007). "The Balance of Power in Politics Among Nations". M.C. Williams (Ed.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford University Press, Oxford, 2007, 137-165.
- Loğoğlu, O. F., (2018). Gazete Duvar, 1 Mart tezkeresi – Üçüncü aç! Erişim Linki: <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2018/03/01/1-mart-tezkeresi-ucuncu-aci/> (Erişim Tarihi: 04.05.2023).
- Lybyer, A. H. (1924). America's Missionary Record in Turkey. *Current History (1916-1940)*, 19(5), 801-810.
- Mackinder, H. (1942). *Democratic İdeals and Reality: A Study in The Politics of Reconstruction*/by Sir Halford J. Mackinder;[edited by and] with a new introduction by Stephen V. Mladineo.
- Malamud, A. ve Neto, O. A. (2015). "What Determines Foreign Policy in Latin America? Systemic versus Domestic Factors in Argentina, Brazil, and Mexico, 1946–2008". *Latin American Politics and Society*, Vol. 57, No. 04, 2015: 1-27.
- Maoz, Z. (1995). "The Onset and Initiation of Disputes". In *The Process of War*, Edited by: Bremer, Stuart A. and Cusak, Thomas R. 35–62. Amsterdam: Gordon and Breach.
- Mcghee, G. (1990). *The US-Turkish-NATO-Middle East Connection*, Londra, Macmillan, s. 168-169
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Nonon & Company, New York.
- Mearsheimer, J. J. (2002). *Tragedy of Great Power Politics*. WW Norton &.
- Mearsheimer, J. J. (2013). "Structural Realism". Dunne T., Kurki M. and Smith S. (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 77-93.
- Mearsheimer, J. J. (2017). The false promise of international institutions. In *International organization* (pp. 237-282). Routledge.

- Mehmet Toroğlu, “Türkiye-ABD İlişkilerinin Zor Yılı”, Amerikanın Sesi, December 28, 2019, Erişim Linki: <https://www.amerikaninsesi.com/a/t%C3%BCrk-amerikan-i%C3%87li%C5%9Fkilerinin-zor-y%C4%B1%C4%B1/5223439.html>.
- Mehmetcik, H., & Çelik, A. C. (2022). The militarization of Turkish foreign policy. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 24(1), 24-41.
- Menon, R., & Wimbush, S. E. (2023). The US and Turkey: end of an alliance?. In *Survival* 49.2 (pp. 129-144). Routledge.
- METZ, Daniel (2018), “U.S. - Turkey Relations Culminate With a Visa Crisis”, *Diplomaticourier*, 03.01.2018, <https://www.diplomaticourier.com/posts/u-s-turkey-relations-culminate-visa-crisis> (Erişim Tarihi: 31.08.2023).
- Mikahil, E., Çora, H., & Çakmakçı, Ü. (2021). Relations Between Turkey and the United States During the AKP Era. *China-USA Business Review*, 65-78.
- Milliyet Gazetesi (2006, 10 Şubat). "Komşumuza Bizden Saldırı İzni Vermeyiz".
- Milliyet Gazetesi, (2011,7 Haziran). “Bakan Davutoğlu’nun yüzde 50 iddiası,” <http://www.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-nun-yuzde-50-iddiasi-siyaset-1399695/>(Erişim Tarihi:19.02.2023)
- Millman, B. (1995). “Turkish Foreign and Strategic Policy 1934-1942”, *Middle Eastern Studies*, 31(3), 483-508.
- Miş, N. ve diğerleri (2016). “15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Moore, J. (2017, October 09). Why Turkey Has Suspended Visas For Americans. Retrieved May 17, 2023, from <https://www.newsweek.com/why-turkey-has-suspended-visas-americans-680548>
- Moore, M. (2007). “Turkish General Sees U.S. Ties at Risk; Commander Warns Against Passage of Genocide Resolution,” *Washington Post*, October 15, 2007.
- Morgenthau, H. (1918). *Ambassador Morgenthau's Story*, Garden City, N.Y.
- Morgenthau, H. J. (1973). *Politics Among Nations*. New York: Alfred A. Knopf.
- Necatigil, Z. M. (1996). *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*, NY: Oxford University Press.
- Neuman, S. & Kaplow, L. (2023). “3 takeaways 20 years after the invasion of Iraq” Erişim Linki: <https://www.npr.org/2023/03/19/1164253438/iraq-war-anniversary-american-invasion-takeaways>, [Erişim Tarihi: 16/06/2023].
- Nicholas Kitchen, “After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: the contradictions of hegemony: the United States and the Arab Spring”, (Erişim Tarihi:19.02.2023)
- Oğuz Gök, G. 11 Eylül Sonrası Dönemde Türk-Amerikan İlişkileri: İran’ın Nükleer Faaliyetleri Ekseninde Bir Değerlendirme
- Oneal, J. R. & Russett, B. (1999). The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885–1992. *World Politics*, 52: 1–37.
- Onis, Z. (2004). Turkey and the Middle East After September 11: The Importance of the EU Dimension. Retrieved May 03, 2023, from <http://turkishpolicy.com/images/stories/2003-04-EUforeignpolicy/TPQ2003-4-onis.pdf>

- Oran, B. (2010). *Turkish Foreign Policy, 1919-2006: Facts and Analyses With Documents*. Salt Lake city (Utah): University of Utah Press.
- Oran, B. (2013). *Türk Dis Politikası: Kurtulus Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orhan, O. (2011), “Arap Baharı ve Türkiye”*Müsiad Çerçeve Dergisi*, 57, 22- 28.
- Oruc, H. (2017). ABD’nin İsrail-Filistin Politikası. *Sakarya Üniversitesi*.
- Ovalı, A. S. (2019). Stratejik Ortaklık, Kriz, ve Restorasyon. *International Journal of Social Inquiry*, 12(1), 155-190.
- Ozan, M. E. (2007). “Atatürk's Prophecies: Why Douglas MacArthur Believed in them too?” *Voice of Atatürk, Atatürk Society of America*, Erişim Linki: <http://www.ataturksociety.org/asa/voa/ozan.html>, (accessed October 17, 2023).
- Özel, S. (2003). After the tsunami. *J. Democracy*, 14, 80.
- Özlük, E. (2017). Balancing vs. Bandwagoning?: Rethinking Foreign Policy Strategies. *Akademik Bakış*, 10(20), 221-263.
- Öniş, Z. & Kutlay, M. (2017). “The Dynamics of Emerging Middle-Power Influence in Regional and Global Governance: The Paradoxical Case of Turkey.” *Australian Journal of International Affairs* 71(2), 164–183.
- Örmeci, O. (2020). Türk-Amerikan ilişkilerinde 8 büyük kriz. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 3(2), 63-84.
- Özcan, M. (2003). Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Terörün Etkisi, Türkiye’de Terörizm Dünü, Bugünü, Gelişimi ve Alınması Gerekli Tedbirler.
- Özdağ, H. H., (2018). ABD yaptırımlarının 2000’li yıllarda İran-Türkiye ekonomik ilişkileri üzerine etkileri: Bir neo-gramsci analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6 (2), ss. 231-261.
- Özdağ, Ü. (2003). “Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Krizi”, *Stratejik Analiz*, No. 40, Ağustos 2003, ss. 24-42.
- Özdağ, Ü. (2003). Yeniden Yapılanan Ortadoğu. *İçinde Der. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz vd., Irak Dosyası, Tarih ve Tabiat Vakfı*, (s 150).
- Özel, S. (2004). “A Year on Uncharted Waters,” *Almanac-Turkey*.
- Özel, S. Yılmaz, Ş. & Akyüz, A. (2009). “Rebuilding a Partnership: Turkish-American Relations for a New Era, a Turkish Perspective,”(İstanbul: Turkish Industrialists’ and Businessmen’s Association (TÜSİAD)).
- Özsoy, M. M. (2018). *2003 Yılı Sonrası PKK Terör Örgütü İle İlgili Gelişmeler* [Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi].
- Öztemel, M.(2017). 15 Temmuz’da Abd Bağlantısı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 71. S.71-81 (
- Öztoprak, P. (2012) , “Ortadoğu’nun Demokratikleşme Süreci ve Türkiye”, *Akademik Analiz*, Yıl 1, sayı 4. 9-14, , 13.08.2012.
- Patrick, M. M. (1934). *A Bosphorus Adventure*. *California: Stanford University*.
- Pehlivanoglu A. Ö. (2004) *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, Kastaş Yayınları.
- Peters, R. (2016a, 16 Temmuz). <https://twitter.com/FoxNews/status/754112160423215104>, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).

- Peters, R. (2016b, 16 Temmuz). “Turkey Last Hope Dies”, <https://www.foxnews.com/opinion/turkeys-last-hopedies>, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).
- Posen, B. R. (1984). *The Sources of Military Doctrine*, Ithaca: Cornell University Press.
- Priess, D. (1996). “Balance-of-Threat Theory and the Genesis of the Gulf Cooperation Council: An Interpretative Case Study”. *Security Studies*, Vol. 5, No. 4: 143-171.
- Quinn, A. (2012, Şubat 15), In Growing Syria Crisis, Obama Has Few Options, Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-syria-obama/in-growing-syria-crisis-obama-has-few-options-idUSTRE81E09G20120215> , (Erişim Tarihi:19.02.2023)
- Radikal (2007, November 6,) “Operasyona Yeşil Işık,” Erişim Linki:<http://www.radikal.com.tr/index.php?tarikh=06/11/2007> (accessed June 17, 2023).
- Rauf, R. D. (1982). *The Cyprus Triangle*. London: George Allen& Unwin Publishers Ltd.
- Reed, W. (2000). A Unified Statistical Model of Conflict Onset and Escalation. *American Journal of Political Science*, 44: 84–93.
- Reuters (2016, 15 Temmuz). “Kerry Says Hopes for Peace and Stability in Turkey”, <http://www.reuters.com/article/us-turkey-security-usa-russia-idUSKCN0ZV2NQ>, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).
- Robins, P. (2003). *Suits and uniforms: Turkish foreign policy since the Cold War* (p. 101). London: Hurst.
- Rose, G. (1998). “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”. *World Politics*, Vol. 51, No. 1: 144-177.
- Roshandel, J. (1996). Iran, Nuclear Technology and International Security. *Iranian Journal of International Affairs*, 8, 151-170.
- Ruacan, İ. (2007). “A Study in State Socialization: Turkey’s EU Accession and CFSP”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 7(4), pp. 573-590.
- Rubinstein, A.Z. (1982) *Soviet Policy toward Turkey, Iran and Afghanistan: The Dynamics of Influence*, Praeger.
- Rynning, S. ve Ringsmose, J. (2008). “Why Are Revisionist States Revisionist? Reviving Classical Realism as an Approach to Understanding International Change”. *International Politics*, No. 45: 19-39.
- Said, E. (1978). *Orientalism: Western concepts of the Orient*. *New York: Pantheon*
- Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964* (No. 427). Sevinç Matbaası.
- Sandıklı, A. & Emeklier, B. (2012). “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Bilgesam Yayınları Rapor No: 40, (Erişim Tarih:09.06.2023)
- Sazak, D. (2005,16 Temmuz) Myers’in uyarısı. *Milliyet*.
- Schanzer, J., Erdemir, A., & Tahi, M. (2019). The Prospect of U.S. Sanctions Exacerbates Turkey’s Political and Economic Risks. *Foundation for Defense of Democracies*, 1-6.
- Schleifer, Y. (2006). Caught in the fray: Turkey enters debate on Iran's nuclear program. *Christian Science Monitor*, 2.
- Schweller, R. L. (1994). ‘Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back in,’ *International Security*, 19(1), pp. 72–107.

- Schweller, R. L. (1996). 'Neo-realism's Status-quo Bias: What the Security Dilemma Is?' *Security Studies*, 5(3), pp. 90–121;
- Schweller, R. L. (1997). "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition". *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4: 927-930.
- Seale, P. (2011). Is the Syrian regime in danger. Middle East Online. <http://middle-east-online.com/english/?id=45345> (Erişim Tarihi:19.02.2023)
- SETAV (2016). http://file.setav.org/Files/Pdf/20160804165732_15-temmuz-darbe-girisimitoplumsal-almi-arastirmasi-pdf. (Erişim Tarihi: 30.06.2023).
- Sezer, A. (1999). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri," Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Special Edition Erişim Linki: www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/700ozelAytenSezer.pdf, (accessed March 1, 2023).
- Sezer, D. B. (1992). "Threat Perceptions in Southern Europe: The Case of Turkey", Laszlo Valki (ed.), *Changing Threat Perceptions and Military Doctrines*, London, Macmillan Press.
- Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1976). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 1, Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280-1808* (Vol. 1). Cambridge University Press.
- Singh, R. (2006). The Bush Doctrine. In *The Bush Doctrine and the War on Terrorism Global Responses, Global Consences* (pp. 12-31). London: Routledge.
- Smith, M. (2000). *NATO Enlargement During the Cold War: Strategy and System in The Western Alliance*. New York: Palgrave.
- Smith, N. R. (2018). "Can Neoclassical Realism Become a Genuine Theory of International Relations?". *The Journal of Politics*, Vol. 80, No.2: 742–749.
- Soy, S., & Sandıkçı, Y. (2020). Basında Hegemonik Söylem: Andrew Craig Brunson Krizi Örneği (Siyasi İktidar ile Sabah İnternet Gazetesinin Andrew Craig Brunson'un Tutuklanması ve Salıverilmesi Süreçlerinde Geliştirdiği Söylemlerin Karşılaştırılması). *Turkish Studies*, 2563-2587.
- Sönmezoğlu, F. (1995). *Kıbrıs sorunu ışığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye politikası 1964-1980*, İstanbul: Der Yayınevi.
- SPUTNİK (2017), "ABD Dışişleri Bakanlığı: Büyükelçilik Vize Kararını Bizimle Koordinasyon İçinde Aldı", *Sputniknews*, 10.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/abd/201710101030528195-abd-disisleri-vizekarari/> (Erişim Tarihi: 23.01.2013).
- Stanicek, Branislav. 2020. Turkey: Remodelling the Eastern Mediterranean. September. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652048/EPRS_BRI\(2020\)652048_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652048/EPRS_BRI(2020)652048_EN.pdf)
- Strachota, K., & Wilk, A. (2019). The S-400 for Turkey the Crisis in Turkish-American Relations Escalates. *Centre for Eastern Studies Commentary*, 1-9.
- Süleyman, E. (2013). Nükleer Teknoloji ve Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu Ekseninde Türkiye-İran İlişkilerine Tematik Bir Yaklaşım 1945-2013. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 1-24.

- Sürmen, Y. (2019). Siyasi Krizlerin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi: Rahip Brunson Davası. ARHUSS, 189-207.
- Süsler, B. (2019). Turkey: An Emerging Middle Power in a Changing World?. *LSE Ideas*.
- Synder, J. L. (1991). *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition* Ithaca, NY: Cornell University Press,
- Şahin, H. (2002). Johnson mektubu:Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası. *Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul*.
- Şahin, M. (2010). Abd-İsrail İlişkileri: Böyle Dost Düşman Başına. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 2(21).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2018) 43. Muhtarlar Toplantısında Yaptıkları Konuşma (2018, 11 Ocak) tccb.gov.tr/konusmalar/353/89110/43-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma (Erişim Tarihi: 22.06.2023)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2013). “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Jarba’yı kabul etti,” Dışişleri Bakanlığı, 9 Temmuz 2013. <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanidavutoglu-suriye-ulusal-koalisyonu-baskani-jarbayi-kabul-etti.tr.mfa> (Erişim Tarihi:19.02.2023)
- T.C İçişleri Bakanlığı (2017). PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG, Erişim Linki:https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf, (Erişim Tarihi: 23.12.2023).
- T24 (2011, 4 Nisan). 'Çuval olayı'nın perde arkası WikiLeaks'te. <https://t24.com.tr/haber/cuvalolayinin-perde-arkasi-wikileaks,136878>. (Erişim Tarihi: 22.04.2023)
- Tahan, S. (1974). Turkish-US Relations and Cyprus. *Foreign Policy*, 4(2-3), 164-176.
- Taliaferro, J. W. (2000). Security seeking under anarchy: Defensive realism revisited. *International security*, 25(3), 128-161.
- The Economist; (2003, 29 March), “A Friendship on Hold”, İnternet Adresi: <https://www.economist.com/node/1667322>, (Erişim Tarihi: 15.03.2023)
- The Weekly Standard. (2003, 29 Nisan). Bush Says Iraqi War was Extended Because of Turkey”
- The White House (2016, 16 Temmuz). “Readout of the President’s Update on the Situation in Turkey”, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2016/07/16/readout-presidents-update-situation-turkey>, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).
- Thompson, W. (1988). *On Global War*, Columbia: University of South Carolina Press.
- Timeturk, (2011, 28 Mart). “Fidan, Şam’da Esad ile görüştü,” <https://www.timeturk.com/tr/2011/03/28/mit-mustesari-fidan-sam-da-esad-ile-gorust.html> (Erişim Tarihi:19.02.2023)
- Tok, Ş. (2018). Anlaşmama Konusunda Anlaşmak: Türkiye Ve Abd’nin Suriye İç Savaşı Üzerine Ayrışan Dış Politikaları. *Bildiriler Kitabı-IV*
- Tolkun, S. (2019). Güney Türkistan’da (Afganistan) Özbek Türkçesiyle Yeni Yayınlar-III.
- Trask, R. R. (1970). The " Terrible Turk" and Turkish-American Relations in the Interwar Period. *The Historian*, 33(1), 40-53.

- TRT Haber, (2017, 1 Haziran). ABD'den PKK/PYD'ye 500 milyon dolar ve binlerce silah, 01.06.2017, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdden-pkkpydye-500-milyon-dolar-vebinlerce-silah-317510.html> (Erişim Tarihi: 04.05.2023).
- TRT World. (2019, July 15). Retrieved May 17, 2023, from <https://www.trtworld.com/turkey/a-night-of-defiance-turkey-remembers-heroes-of-2016-coup-attempt-28239>
- Tuğtan, M. A. (2016). “Güç, Anarşi ve Realizm”. E. Balta (Ed.), Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler. İletişim Yayınları, İstanbul, 111-131.
- Tunalı, S. (2010). *1 Mart 2003 Tezkeresinin Türkiye-ABD ilişkilerine ve Türkiye'nin terörle mücadelesine etkisi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Tunç, B. (2016). *Irak işgali sonrasında ABD'nin Ortadoğu politikasında Türkiye'nin rolü* (Master's thesis, Kırıkkale Üniversitesi).
- Turan, I. (2005). The United States and Turkey: Limiting Unilateralism. *ISN ETH Zurich International Relations and Security Network*.
- Tuathail, Gearóid Ó, Fred M. Shelly, (2002) “Political Geography: From the "Long 1989" to the End of the Post-Cold War Peace”, *Political Geography*, Vol: 22, Issue: 6, Paris: Elsevier Science Ltd., ss.625-631
- Tülemmez, Ç. (2013), *Irak'ın Muhtemel Geleceği ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türk, Ç. (2018). *Uluslararası Terörizm: PKK Örneği*. [Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Ulusoy, K. (2008). The Europeanization of Turkey and its impact on the Cyprus problem. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 10(3), 309-329.
- Uslu, N. (2003). *The Turkish-American relationship between 1947 and 2003: the history of a distinctive alliance*. Nova Publishers.
- Uzgel, İ. (2018). “ABD ve NATO'yla İlişkiler [Relations with the USA and NATO]”, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası 1980-2001 [Turkish Foreign Policy 1980-2001]*. Vol. II, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ürküt, H., & Gökhan, S. A. R. I. (2014). İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10(20), 199-228.
- Üstün, S. (1997). Turkey and the Marshall Plan: strive for aid. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (27), 31-52.
- Vali, F. A. (1971). *Bridge across the Bosphorus: The foreign policy of Turkey*. JHU Press.
- Van Evera, S. (1999). *Causes of War*, Ithaca: Cornell University Press.
- Viotti, P. R. ve Kauppi M.V. (2012). *International Relations Theory*. Longman, London.
- Walt, S. M. (1985). “Alliance Formation and the Balance of World Power”. *International Security*, Vol. 9, No. 4: 3-43.
- Walt, S. M. (2007). *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell Univ. Press.
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*, Ithaca: Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company, California.

- Waltz, K. N. (2001). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. Columbia University Press, New York.
- Waltz, K. N. (2010). *Theory of International Politics*. Long Grove, IL: Waveland Press.
- Waltz, K.N. (1988). ‘The Origins of War in Neorealist Theory,’ *Journal of Interdisciplinary History*, 18(4).
- Waltz, K.N. (2004). ‘Neo-realism: Confusions and Criticisms,’ *Journal of Politics and Society*, Vol. XV.
- Waltz, K. (1997). ‘Evaluating Theories.’ *American Political Science Review* 91(4), 913–917.
- Weise. (2017, December 21). Where in the world Is ADIL ÖKSÜZ? Retrieved May 17, 2023, from <https://www.politico.eu/article/where-in-the-world-is-adil-oksuz-turkey-coup>
- Westad, O. A. (2017). The Cold War and America’s delusion of victory. *The New York Times*, 28.
- Williams, H., Wright, M. ve Evans, T. (Ed.). (1993). *A Reader in International Relations and Political Theory*. UBC Press, Vancouver.
- www.tr.usembassy.gov. (2017, Ekim 9). Büyükelçi John Bass’in Türkiye’deki Vize Hizmetlerinin Askıya Alınmasına İlişkin Açıklaması: <https://tr.usembassy.gov/tr/buyukelci-john-bassin-turkiyedeki-vizehizmetlerinin-askiya-alinmasina-iliskin-aciklamasi/>. (4.3.2023)
- Yavuz, T. (1993). *ABD'nin Kürt kartı* (Vol. 155). Milliyet Yayınları.
- Yavuz, T. (2006). *Çuvallayan ittifak*. Destek Yayınları.
- Yayla, A. (2017). Öncesi ve Sonrasıyla Türkiye’nin 15 Temmuz Vakası. *Liberal Düşünce Dergisi*, (87), 49-74.
- Yazdani, E. (2008). US Policy towards the Islamic World. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 7(2&3), 37-46
- Yeltin, H. (2021). Türkiye ve S-400 Hava Savunma Sistemleri: Türkiye-ABD-Rusya İlişkilerindeki Yeri. *Anadolu Strateji Dergisi*, 65-78.
- Yeni Asya. (2016, 19 Temmuz). “Darbe ile mücadele hukuk içinde olmalı”
- Yergin, D. (1991). *The Prize* (New York. *Simon amp Schuster*, 660.
- Yetim, M., & Kalaycı, R. (2011). “Türkiye İnan İlişkileri: Sıfır Sorun mu? Nükleer Sorun mu?”, *Akademik Ortadoğu*, 5(2).
- Yetkin, M. (2004). *Tezkere: Irak krizinin gerçek öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yetkin, M. (2004). *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*. Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, M. L., (2016). Yeni Türkiye yolunda ekonomi güvenliği. *Ayrıntı Dergisi*, <http://www.dergiayrinti.com/index.php/ayr/article/view/731>
- Yılmaz, Ş. (2012). “Turkey’s Quest for NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish–American Alliance”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 12(4), 481-495.
- Yiğittepe, L. (2018). NATO ve Rusya Arasında Türkiye'nin Güvenlik Algılaması: S-400 Krizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 276-289.
- Zakaria, T., Spetalnick, M. & Quinn A. (2012, Temmuz 27), *Insight: Cautious on Syria, Obama moves to help to rebels*, Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-syria-usa-obama/insight-cautious-on-syria-obama-moves-to-help-rebels-idUSBRE86Q04U20120727> , (Erişim Tarihi:19.02.2023)

- Zanotti, J. (2016). Turkey: Background and U.S. Relations In Brief. Congressional Research Service, 1-17.
- Белова, О. В. (2014). “Реализм, Неореализм и Постклассический Реализм: эволюция основных категорий”, [Belova, O. V., Realizm, Neorealizm ve Post-klasik Realizm: ana kategorilerin evrimi]. Актуальні Проблеми Політики, Но.52: 47-56.
- Цыганков, А. П. (ред.). (2008). Международные Отношения: Теории, Конфликты, Движения, Организации, [Tsygankov, P. A. (Ed.), Uluslararası İlişkiler: Teori, Çatışmalar, Hareketler, Kuruluşlar]. Альфа-М, Москва.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mustafa GÜVELİ
Uyruğu : T.C

EĞİTİM

Derece	Adı	Bitirme Yılı
Üniversite	: Işık Üniversitesi	2015
Yüksek Lisans	: Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2024
Doktora	:	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2015	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Genel Sekreter Yrd.

UZMANLIK ALANI

YABANCI DİLLER

İngilizce

BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

YAYINLAR